

Mevlid-i Nebî
kutlamalarının
tarihi

Halk İslamı ve
Yaşayan Mevlid

Tek Parti döneminde mevlid
merasimleri yapılmış mıydı?

Erken Cumhuriyet
romanlarında mevlid
merasimleri

İslam Tarihi ve Siyer
kaynaklarında Hz.
Peygamber'in velâdeti

Mevlid nazımı
Süleyman
Çelebi'nin mezarı

Edebiyatımızda
Hz. Peygamber'in
doğumu

Bernard Lewis Türk modernleşmesini anlattığı eserinde mühim bir hatıraya dikkat çeker: Henüz işgal altındaki İstanbul'da Nisan 1921'de, Millî Mücadele'de şehit düşen askerlerimiz için Ayasofya'da bir mevlid okunur. Bu merasime katılan Yakup Kadri Karaosmanoğlu o esnada ilk kez "hakiki evinin millî kulüpler, harsî konferans salonları, siyasi miting meydanları değil, bu milletin evi, barkı, yurdu, vatanı olan cami ve cemaat" olduğunu düşünür. Aydınlar tarafından cahil ve âtil bir topluluk olarak telakki edilen halk, ona bu mevlid merasimi vesilesiyle "kalbin akıldan üstün olduğunu; sıdk ve hulus, iman ve ictihad [belki cihad ve cehd] haricinde necat yolu bulunmadığını; millet ile ümmet mefhumlarının birbirinden ayırmamak lazım geldiğini" hatırlatır.

Bu ifadelerin başka bir platformda başka açılardan yeniden düşünülüp tartışılması icap ettiği izahattan varestedir. Yine de bu hatıra vesilesiyle şu soruyu soralım: Yakup Kadri'de bu fikriyatı canlandıran, Süleyman Çelebi'nin asırları aşmış gelen kelimeleri midir; o kelimelerde tahkiye edilen mevzunun ehemmiyeti midir; yoksa işgalin ve büyük cihadın tesirinde memleket topraklarıyla birlikte binlerce yıllık mazinin elimizden kayıp gideceği, düşman postallarına bu güzelim vatanı çığnettireceğimiz endişesi içinde cûşa gelmiş ahalinin arşa yükselen duaları mı? Galiba hepsi. Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in dünyaya teşrifini muştulayan dizeler okunduğunda mahçup ve mükedder ama müeddep, hep birlikte mahşere kıyam eder gibi kalkıp hakikaten o an, o kutlu Nebi aralarındaymış da Ümmet-i Muhammed'i tüm zulüm dalgasından kurtaracakmış; O'nun manevi doğumu/varlığıyla acziyetlerine ve kusurlarına rağmen imanları tazelenecekmiş gibi hisseden o sevad-ı azam farkına varırlar ya da varmazlar, esasında çok azim bir hakikatin

tesiri altındadırlar: Her şeyin sahibi Allah "Ol!" deyince görünür görünmez, bilinir bilinmez bu kâinat yaratılmıştır; O her an bir "şe'n"de olduğu için de yaratılış devam etmektedir. Cenab-ı Hak tüm bunlardan haberdar etmek üzere bir kulunu sevip seçip göndermiştir: Ezeli planda takdir edilen, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in ana rahmine düşüp doğduğu andan itibaren de yeryüzünde tecelli eden bu yegâne hakikat, Velâdet-i Nebi'de sırlıdır. Doğumu esnasında vuku bulduğu rivayet edilen mucizeler dahi bu "sır"ın azameti karşısında okyanusta katre mesabesinde.

Bu sayıda bu "sır"ın peşine düştük. Peygamber Efendimiz'in doğumunu Kur'an'dan, Tarih'ten, Tasavvuf'tan, Musiki'den, Edebiyat'tan, okuduk. Siyer ve Kelam ilimleri noktai nazarından O'nun dünyaya teşrifleriyle alakalı konuşulan, tartışılan bahislere dikkat çektik. Süleyman Çelebi'nin gönlünden ve kalbinden dökülen *Mevlid-i Şerif*'in bu sırrı asırlarca sarayda, camide, tekkede, mahallede müminlere terennüm ettirdiğini şahitleri aracılığıyla anlattık. "Yeni Siyer" bağlamında Prof. Dr. Ahmet Özel ile Peygamberimiz'in doğumu hakkındaki rivayetleri konuştuk. Mevlidhan ve musikişinas Amir Ateş'ten de mevlid okuma geleneğimizi ve kendisinin bu yoldaki hatıralarını dinledik.

Nihayet, sırrın künhüne varabilmek, Peygamber Efendimiz'in şefaatine nail olabilmek niyazıyla...

TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

ISSN: 1308-9595

YIL: 19 SAYI: 52 Kış 2026/1447

Dosya Konusu: **Mevlid-i Nebî**

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN YÖNETMENİ (SORUMLU)

Doç. Dr. EMRULLAH TUNCEL

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Huriye AKBIYIK

EDİTÖR

Fulya İBANOĞLU

fulyaibanoglu@gmail.com

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Aliye ÖTEN

Dr. Büşra Nur GÜLER

F. Hilâl FERŞATOĞLU

Mehmet YÜKSEL

Muhammet GÜNDOĞDU

Şule DÜNDAR

TASHİH

F. Hilâl FERŞATOĞLU

MALİ İŞLER SORUMLUSU

Ahmet IŞIK

TDV İstanbul Şubesi

GÖRSEL TASARIM

Fotografika

KAPAK RESMİ

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

Başkanlığı, Süleymaniye Yazma Eser

Ktp., Nuruosmaniye 3430-003'te kayıtlı

Kâbenâme-i Şerif, vr.167'de mevcut Hz.

Peygamber'in doğduğu evin muhtemelen

16-17.asırda çizilmiş tasvir.

GRAFİK UYGULAMA

Adem Şenel

Basım Tarihi: **Nisan 2026**

WEB

istanbul.diyamet.gov.tr

YAYIN TÜRÜ

Yerel-Sürelî

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Matbaası

Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11

Ostim-Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31

İDARE YERİ

İstanbul Müftülüğü Ek Binası

Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.

Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL

0212 526 16 80

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Ücretsizdir.

Bu sayıda...

4

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Rehberliği

Prof. Dr. Safi Arpaguş

7

En Sevgili'nin (s.a.v.) Doğumundaki Güzellik

Doç. Dr. Emrullah Tuncel

9

Hz. İbrahim'in Duası, Hz. İsa'nın Müjdesi Hz. Muhammed (s.a.v.)

Huriye Akbiyik

13

Mevlid Geleneği: Ömrüne Yemin Olsun ki!

Prof. Dr. Aynur Uraler

21

İslam Düşünce Tarihi İçinden

Hz. Peygamber'in Hayatını

Yeniden Düşünmek

Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş

26

Bursalı Sufilerin Dilinden Velâdet-i Nebi

Prof. Dr. Mustafa Kara

30

Siyer Edebiyatında Mevlid

Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur Saraçoğlu

36

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Doğumu

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Öztürk

41

Son Dönem Osmanlı Siyerlerinde

Hz. Peygamber'in Doğumu Anlatısı

Nesime Beyza Kemikli

45

Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in Dünyaya

Teşrif Buyurdıkları Ev ve Tasvirlerine Dair

Fulya İbanoğlu

51

İslam Filozoflarına Göre Nübüvvetin

Gerekliliği

Prof. Dr. Hatice Toksöz

- 56 Ahmet Özel
ile “Yeni Siyer”e dair konuştuk
- 63 “Arûs” Yahut Peygamberimizin
Mevlidiyle “Kut”lanmak
Doç. Dr. Güllü Yıldız
- 69 Osmanlı Devrinde
Mevlid-i Nebevî Kutlamaları
Dr. Mustafa Küçük
- 77 İstanbul Tekkelerinde Mevlid
Merasimleri
Doç. Dr. Fatih Köse
- 84 1891 Londra’sında Bir Mevlid-i Nebi:
Amaç Müslümanların Uhuveti Araç
Mevlid-i Nebi
Elif Dığıroğlu
- 89 Peygamber Aşkıının Şahikası:
Vesîletü’n-necât ve Türk Mevlid
Edebiyatı
Prof. Dr. M. Fatih Köksal
- 97 Halk Mevlidi Nasıl Okurdu?
Annemarie Schimmel’in Görmediği
Yaşayan İslam ve Kitapları
Dr. Gökçen B. Dinç
- 105 Bursa’da Süleyman Çelebi Türbesi
ve Mevlid-i Şerifi
Mehmed Safiyüddin Erhan
- 109 Başmabeyinci Ali Rıza Paşa’nın
Bursa’da İhya Ettiği Kabirler
Oktay Türkoğlu
- 116 Amir Ateş’le Mevlid Okumaya
Nasıl Başladığını ve Devrin Mevlid
Meclislerini Konuştuk
- 122 Tek Parti Dönemi’nde Mevlid
Merasimleri
Muhammet Gündoğdu
- 130 Son Devir Mevlidhanlarından Hafız
Esad Gerece
(1917-01.06.1958)
Öğr. Gör. Kâmil Büyüker
- 138 Klasik Mevlid İcrası
Dr. Murat Cemalettin Necipoğlu
- 142 Balkanlarda Mevlid Geleneğinin
Dünü ve Bugünü
Mehmet Yüksel
- 149 İki Kalem, Tek Metin: Şeyh
Hamdullah’tan Kâmil Akdik’e
Mevlid’de Üslup Yolculuğu
Cavide Pala
- 156 Kütahya Çinili Camii Çini
Kitabelerinde Mevlid-i Nebi
Beyitleri
Dr. Fatma Zehra Dumlupınar
- 159 “O’nu Birbirinizi Çağırır Gibi
Çağırmayın” Ayetinin Naatlerdeki
Yansıması
Dr. Öğretim Görevlisi Meliha Aydınlı
- 166 Mevlid-i Nebi Yâd Olundu
F. Hilâl Ferşatoğlu
- 175 Gelenek ve Modernleşme Arasında
Bir Dinî Törenin Edebî Tezahürleri
Şule Dünder
- 184 Mevlid Kitaplığı
Dr. Büşra Nur Güler

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Rehberliği

Prof. Dr. Safi Arpaguş*

Kur'an-ı Kerim, Allah'ı biz kullarına "el-Hakim" vasfıyla tanıtmaktadır. O her şeyi hikmetiyle ve adaletiyle var edendir. O'nun yarattığı hiçbir şey başıboş, anlamsız ve gayesiz değildir. Yüce Allah, insanı da bir amaç için hikmetle yaratmış, bu doğrultuda onu akıl ve irade gibi mümtaz kabiliyetler ve sayısız nimetlerle donatmıştır. Tüm bunlar, onu eşref-i mahlukat ve yeryüzünün halifesi olmaya sevk etmiş, daha da önemlisi diğer varlıklardan farklı olarak sorumluluk sahibi kılmıştır. Sorumluluğun olduğu yerde Allah'ın kulunu yalnız bırakmaması ve onun hem dünya hem de ahiret işlerini kolaylaştıracak elçilerle desteklemesi hikmetinin bir gereğidir. Zira teklif, ancak tebliğ ile gerçek anlamını bulabilir. İnsan, sınırlı bilgisiyle nihai hakikate ulaşamaz. Selim bir akıl, yaratıcının varlığını kavrayabilse de O'nun muradını, rızasını ve kendi kulluğunun keyfiyetini tayin ve tespit edemez. İnsanın bireysel aklı, toplum düzenini ve ahlaki ilkeleri belli bir seviyeye kadar hayata geçirebilse de onun bu konuda yardıma ve önündeki engelleri aşacak düzgün çalışmaya ihtiyacı vardır, bütün bunları ideal seviyede inşa etmede de mutlaka vahyin ve peygamberlerin rehberliği kaçınılmazdır. Bu anlamda insanlık tarihine bakıldığında salt aklın inşa ettiği sistemlerin çoğu zaman insanı fitratından uzaklaşmayı engelleyemediği, daha da kötüsü kendisine

yabancılaştırdığı ve adaletsizliğe sürüklediği görülmektedir. Dolayısıyla insan, yalnız bırakılmayarak kendisini hakikate ulaştıracak bir irşada ve rehberliğe muhtaçtır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitaben "*Rabbin seni terk etmedi ve yalnız bırakmadı.*" (Duha 93/3) anlamındaki ilahî beyanda bizlere hatırlatıldığı üzere insanoğlu terkedilip başıboş bırakılmış değildir. İşte, tam da bu noktada aklın, kalbin ve iradenin istikametini tayin edecek merkezî konumuyla nübüvvet ve vahiy insanlığın imdadına yetişmektedir.

İlahî hikmetin beşeri boyutta tezahürü olan nübüvvet, insanın ontolojik yalnızlığını sona erdiren ilahî bir hitaptır. Mutlak kudret sahibi olan yaratıcının yarattıklarına hitap etmesi, onlarla iletişim kurması, hem rahmetinin ve lütfunun bir tezahürü hem de varlık âlemindeki ilahî nizamın zorunlu bir neticesidir. İnsanı en güzel şekilde yaratan, eşref-i mahlukat kılan ve halife sıfatıyla ulvi bir gaye için yeryüzüne gönderen Yüce Allah, anlam ve hakikat arayışında onu yalnız bırakmamış; vahyin rehberliği olmaksızın sorumlu tutmamış ve akıl nimetinin yanında büyük bir lütf olarak peygamberleriyle ve vahyin nuruyla desteklemiştir. Nitekim Cenab-ı Hak, "*Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapsın olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.*" (İsra, 17/15) ayetiyle akla ve iradeye vurgu yaparak

Mekke panoraması. Kâbe, büyük saat kulesinin olduğu cihette. Fotoğraf: Abdüsselam Feriatoğlu

nübüvvetin ilahî adaletle doğrudan ilişkisini ortaya koymuştur.

Nübüvvet, zihinlerle birlikte kalplerin de inşasını temin eden, hakikati somutlaştırıp hayata ve ahlaka dönüştüren bir müessesedir. Bu mühim müessese olmasa din, soyut bir inanç sistemi, ahlak ise hayattan kopuk göreceli değerler bütünü haline gelebilir. Nitekim ilk insan Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberler, Allah'tan aldıkları vahiyle insanlara varoluşun anlamını, hayatın gayesini ve huzurun yolunu göstermişler; yaşantılarıyla da hakikati adeta ete kemiğe büründürüp en ideal şekilde temsil etmişlerdir. Tarihî süreç içinde hakikatin izleri kaybolduğunda Allah yeni peygamberler göndererek beşerî aklın hidayetine yönelik inayetini ve nimetini devam ettirmiştir. Bilhassa nübüvvet zincirinin son ve cihanşümul halkası olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), hakikatin kıyamete kadar baki kalacak yegâne kaynağı olan Kur'an'ı Kerim'i her yönüyle yaşanmış bir hayata dönüştürerek insanlığın idrakine sunmuştur. Hz. Peygamber, cehaletin karanlık dehlizlerinde yönünü ve yolunu kaybeden bir toplumu vahyin nuru ve rehberliğiyle aydınlığa ve hidayete götürerek büyük bir medeniyet inşa etmiştir.

Tam bu noktada nübüvvetin bir iman konusu olmasını hatırlamakta fayda vardır. Öyle ki duyuların yöneldiği, aklın tefekkür ettiği, kalbin tasdik ettiği iman... Dolayısıyla İslam

düşüncesinde iman, duyulara hitap eden şahadet aleminden aklın burhanıyla ikna olmaya; kalbin şahadetiyle tasdik etmeye yöneldiği bir hakikattir. Akıl burhanı görür, kalp şahadetini dile getirir. Bu bağlamda son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'in risaleti; mucizevi kelimeler, ahlaki kemal ve tarihî tesir ile sabittir. Resulullah'ın getirdiği mesajın mahiyeti, şahsiyetinin mesajla bütünlüğü ve davetinin tesiri, onun nübüvvetinin en açık kanıtlarındandır. Her şeyden önce bilinmelidir ki Kur'an sıradan bir metin değildir; lafzı ve manasıyla mucize bir hitaptir. Kur'an, Arap edebiyatının zirvede olduğu bir dönemde nazil olmuş en belîğ hatipleri ve şairleri aciz bırakmış bir kitaptir. *"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sure getirin."* (Bakara, 2/23) meydan okuması daima karşılıksız kalmıştır. Kur'an'ın mucizevi yönü, muarızlarında bile derin hayranlık uyandırmış müsellemler bir hakikattir.

Allah'ın açık teminatıyla lafzı, manası ve hükmü ile kıyamete kadar baki kalacak olan Kur'an-ı Kerim'in (Hicr, 15/9; Tekvir, 81/27) yalnızca edebî yönü değil; getirdiği inanç sistemi, ahlaki ilkeler, hukuk düzeni ve insan tasavvuruyla da mucizevi şekilde insanlığın yolunu aydınlatmaktadır. Kur'an'ın ortaya koyduğu tevhid merkezli inanç sistemi, varlık, insan ve ahlak anlayışı, nazil olduğu dönemin seviye ve şartlarını aşan bir derinliğe sahiptir. Kur'an metninin iç tutarlılığı, hukuki ve ahlaki

sistematığı, onun beşer üstü bir kaynağa dayandığını göstermektedir.

Bununla birlikte bir inancın doğruluğu, onu tebliğ ve temsil eden kişinin hayatında tebarüz eder. Bu anlamda Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde orada vahyin bütün boyutlarıyla en güzel şekilde temsil edildiği görülmektedir. Nitekim sahip olduğu güce ve imkâna rağmen adaletten, merhametten, tevazudan ve zühdden ödün vermeyen Hz. Peygamber, örnek hayatı ve mümtaz ahlakıyla kısa bir süre içerisinde karanlık dehlizlerde kaybolmuş nice kalpleri dönüştürmek suretiyle vahyin nuruna kavuşturmuştur. Yüce Allah onun ahlakını, "Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin." (Kalem, 68/4) fermanıyla tebcil etmiştir. En büyük düşmanları dahi onun sıdkına, emanetine ve güzel ahlakına şahitlik etmiştir. Zaten insan, yirmi üç yıl boyunca en ağır baskılara maruz kalıp; mal-mülk, makam-mevki gibi teklifleri reddedip; ömrü boyunca ölçülü, tutarlı ve mütevazı bir hayat sürerek dünyadan ayrılıyorsa, sadece bu durum bile onun davasının şahsi bir çıkar üzerine bina edilmediğine kanıt olarak kâfidir.

Ne var ki modern zamanlarda, pozitivist anlayışın etkisiyle vahyin aşkın boyutu göz ardı edilerek nübüvvet yalnızca bilinçaltı bir tecrübe olarak izah edilmeye, tarihin akışını değiştiren bu büyük dönüşüm ise modern sosyolojinin argümanlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Oysa sosyoloji, bir hakikatin nasıl yayıldığını izah edebilse de o hakikatin kaynağını açıklayamaz. Nitekim bu yaklaşım, Kur'an'ın sistematik bütünlüğünü, hukuki ve ahlaki derinliğini, tarihî etkisini ve Hz. Peygamber'in insanlığın talihini değiştiren büyük inkılabını izah etme hususunda yetersiz kalmaktadır. Onun için bilgi, yığın haline gelirken insanlığın ihmal edildiği, kalbin ve duyguların hiçe indirildiği, bilginin çoğaldığı fakat hikmetin azaldığı modern zamanlarda yaşayanlar, kendilerini hem dünya hem de ahiret selametine ulaştıracak sahih bir rehberliğe, nübüvvetin kılavuzluğuna her zamankinden daha fazla muhtaçtır.

İnsanın ufku ve kendini bulabilmesi imanla kucaklaşması ve mümin olmasıyla mümkündür; müminin en güzel rehberi ve örnekliği Hz. Peygamber'dir; Hz. Peygamber de mutlak gerçekliğin bu dünyadaki eşsiz habercisidir. Nitekim hayatımıza rehber edindiğimiz Hz. Peygamber'in doğumunu bizlere terennüm eden Mehmet Akif Ersoy'a kulak vererek sözlerimizi noktalayalım:

*On dört asır evvel yine böyle bir geceydi.
Kumdan, ayın on dördü, bir öksüz çıkıverdi.
Lakin o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmelerdi!
Nerden görecekler? Göremezlerdi tabii:
Bir kere, zuhur ettiği çöl en sapa yerdü;
Bir kere de mamure-i dünya, o zamanlar,
Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdü.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdü!
Fevza bütün afakına sarmıştı zeminin,
Salgındı, bugün Şark'ı yıkan, tefrika derdi.*

*Yıllar geçiyor ki, ya Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvah, o da leyle-i matem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazluma yaman bir âlem oldu:
Çiğnendi harim-i paki Şer'in;
Namusa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.
Allah için, ey Nebi-yi masum,
İslam'ı bırakma böyle bîkes,
İslam'ı bırakma böyle mazlum.*

NOTLAR

* Diyanet İşleri Başkanı.

En Sevgili'nin (s.a.v.) Doğumundaki Güzellik

Doç. Dr. Emrullah Tuncel*

Bir insanın doğumunu değerli kılan şey nedir?

Ya da bir doğumu sıradan bir doğum günü olmaktan çıkarıp onu asırlar boyu hatırlanan ve yâd edilen özel bir gün/hafta haline getiren şey hangi sâiktir?

Doğduğu tarih mi, coğrafya mı, şehir mi, aile mi, ırk veya cinsiyet mi?

Bir başka ifadeyle insanın dünyaya gelişini önemli kılan onun geliş keyfiyeti mi, yoksa gidiş keyfiyeti midir?

Hayatımızın kıymeti başlangıçtaki halimizle mi, yoksa sondaki halimizle mi ölçülmektedir?

İnsanlık tarihi içerisinde ölümü güzel olmayan bir kişinin, insanlarca doğumunun güzel bulunması vaki olmuş mudur?

İnsanın doğum keyfiyetini mezkûr sorular eşliğinde ele aldığımızda onun doğumunu anlamlı kılan şeyin ölümü, ölümünü anlamlı kılan şeyin de ömrü olduğu görülecektir. "Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz." (Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, V, 663) buyruğunda da vurgulanan hakikat bu olsa gerektir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) mevlidini de aynı perspektiften ele aldığımızda O'nun (s.a.v.) doğumunu değerli kılan unsurun ölümü,

ölümünü değerli kılan şeyin de ömrü olduğunu görmekteyiz. Zira onunla aynı tarihte, aynı coğrafyada veya aynı şehirde dünyaya gelen birçok insanın adı bile hatırlanmazken Hız. Muhammed'in (s.a.v.) mevlidinin milyonlar tarafından kutlanmasını temin eden şeyin, O'nun dünyaya geliş/doğum anındaki durumundan ziyade dünyadan ayrılış/ölüm anındaki durumuyla alakalı olduğunu söylememiz mümkündür. O'nun (s.a.v.) ölümünü değerli kılan ise elbette ki değerlerle dolu bir ömre sahip olmasıdır.

Aşağıdaki Kur'an ayetleri O'nun (s.a.v.) en yüce değerlerle muttasıf bir kişilik olduğunun en önemli delaletlerindedir:

"Sen dosdoğru bir yol üzerindesin." (Yâsîn, 36/4),

"Sen yüce bir ahlak üzeresin!" (el-Kalem, 68/4),

"Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yola iletiyorsun." (eş-Şûrâ, 42/52)

"Allah'ın Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır." (el-Ahzâb, 33/21)

Hız. Peygamber'in doğumunu da ölümünü de güzel kılan şey, O'nun güzelliklerle tezyin edilmiş hayatının içerisinde mündemiçti. Söz konusu güzelliklerin inkişafını sağlayan paradigmaları ise şu şekilde tadat etmemiz mümkündür:

1. Kendisi için değil Rabbinin rızası için yaşaması.
2. Kişisel zevklerinin değil vahyin ilkelerinin peşinden gitmesi.
3. Servetin, şehvetin, şöhretin ve dünyalıkların bağımlısı olmak yerine Rabbine kul olmayı tercih etmesi.
4. Ara hedefleri ihmal etmeden ana hedefe odaklanması.
5. Irkçılığı ve ayrımcılığı körüklemek yerine kardeşliği tesis etmesi.
6. Cezalandırmayı ve intikam almayı değil affetmeyi tercih etmesi.

Bu minyatürde dağlar arasındaki bir vadide Mekke ve merkezde Kabe resmedilmiş. Çizimin sağ tarafındaki evler arasında mavi kubbeli yapının altında Mevlid-i Nebi yazıyor.
(Chester Beatty, Türk Koleksiyonu, T427.)

7. Sadece günü yaşamak yerine ekip/kadro/nesil yetiştirerek geleceği inşa etmesi.
8. Ölüme her an hazırlıklı olması.

Din ve Hayat dergimizin bu sayısını ömrü ve ölümü güzel olan örnek şahsiyetin (s.a.v.) doğumundaki güzelliklerin daha iyi anlaşılmasına ayırdık. Bu minvalde kaleme alınan her bir çalışmanın O'nun doğru anlaşılmasına katkı sağlamasını umuyor, emeği geçenlere şükranlarımızı sunuyoruz. İstifadeye medâr olması duasıyla...

*Bundan asırlar evvel İbrahim Peygamber,
Halîm olan evladı İsmail ile beraber,
Kâbe'yi yeniden inşa ederlerken,
Bir dua yükseldi Mekke vadilerinden...
Ey Rabbimiz bizi sana teslim olanlardan eyle!
Soyumuzu teslimiyet ehli bir ümmet eyle!*

*Onlara öyle bir Rasûl gönder ki örnek olsun,
Kitap ve hikmeti öğretip âyâtını okusun.
(Bakara, 127-128)*

*Bu niyazın ardından geçmişti ki asırlar,
Hz. İsa, kavmini o Rasûle hazırlar:
Diyerek onlara: "Ben Allah'ın elçisiyim;
Musa'nun devamı, Ahmed'in müjdecisiyim."
(Saff, 6)*

*Bu müjdenin ardından altı asır sonra,
Abdullah ve Âmine kurmuştu mutlu bir yuva.
Bu yuvadan dünyaya yayılacaktı rahmet,
Yerde ve gökte övülen şanı yüce Muhammed.*

NOTLAR

* İstanbul Müftüsü.

Hız. İbrahim'in Duası, Hız. İsa'nın Müjdesi Hız. Muhammed (s.a.v.)

Huriye Akbiyik*

Peygamberler insanoğlunun hayat yolcuğunda kendisine rehberlik eden, Allah'ın seçilmiş kullarıdır. Tarih boyunca Allah tarafından gönderilmiş bütün elçiler insanların yolunu aydınlatmış, dünya ve ahirete dair ihtiyaç duydukları bilgileri onlarla paylaşmışlardır. Bu silsilenin sonuncusu ise Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır. İlk peygamber Hazreti Adem (a.s.)'den başlamak üzere bütün peygamberler tevhid dinini, yani her biri aynı inanç esaslarını ve şeriat açısından kendi dönemlerinin gerekliliklerine uygun hususları inananlara tebliğ etmişlerdir. Bütün peygamberler içinde Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in ise farklı bir hususiyeti mevcuttur. Diğer peygamberler belirli bir bölge halkına ve mahdut bir zaman için görevlendirilmişlerdir. Hazreti Muhammed (s.a.v) ise yaşadığı dönemden başlamak üzere kıyamete kadar gelecek bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim bu durumu

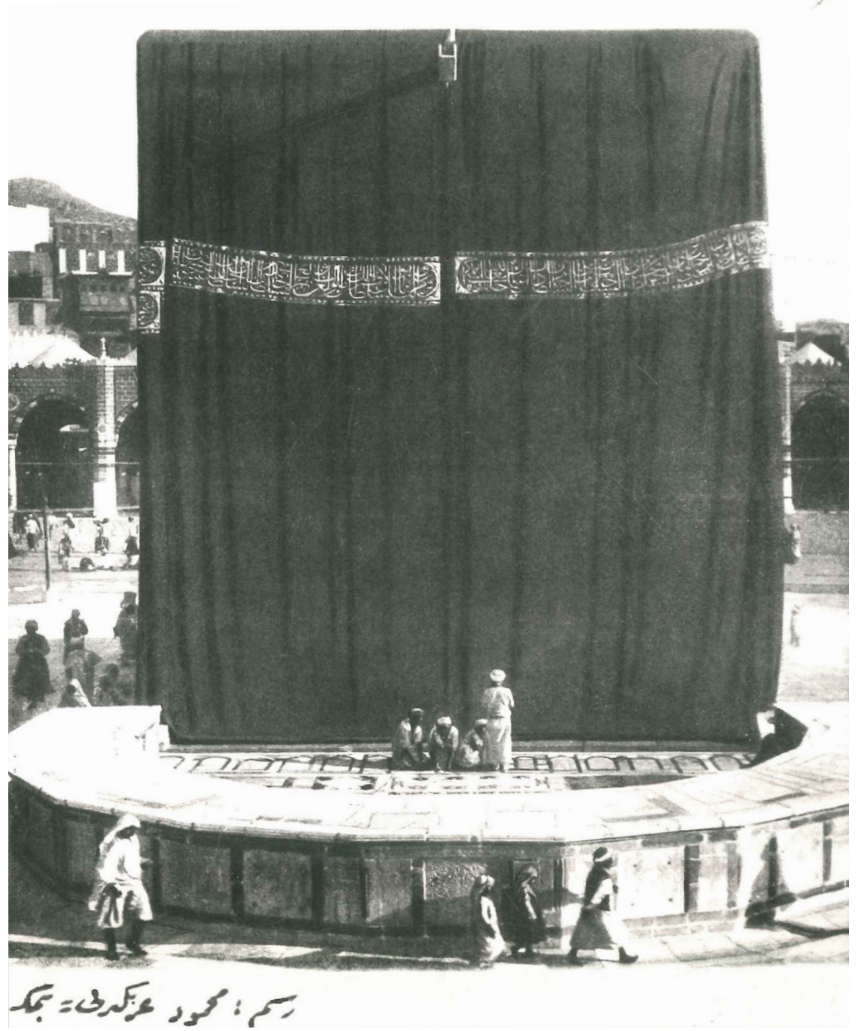
bizlere değişik ayetlerde hatırlatmaktadır. *"Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik."*²¹ ayeti belki de bu konudaki en şümulü ayettir. Allah Resulü (s.a.v.) de bu hususu kendi ifadesiyle şöyle belirtmiştir: *"Ben lanetçi olarak değil, alemlere rahmet olarak gönderildim."*²²

Alemlere rahmet peygamberi Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in dünyayı teşrifi, önce ve sonrasında yaşananlar, doğumu sırasında meydana gelen olaylar, annesi, babası, çocukluğu, gençliği gibi hususlardan Kur'an-ı Kerim'de bahsedilmemektedir. Bu hususlardaki bilgileri Peygamber Efendimizin anlatımıyla hadis kaynaklarından ve siyer-i nebi kitaplarından öğrenmekteyiz. Buna mukabil Kur'an-ı Kerim'de, Resulullah (s.a.v.)'in atası İbrahim (a.s.)'in onun peygamberliği için duası ve Hız. İsa'nın kendisinden sonra adı "Ahmed" olan bir peygamberin gönderileceğini müjdeleyen ayetler yer almaktadır. Biz de yazımızda Hazreti Peygamber'in gönderilmesi için edilen dua ve gelişinin müjdenmesi ile ilgili bu iki ayette, Bakara Suresi 129 ve Saff Suresi 6. ayetlerde konunun nasıl anlatıldığını klasik ve modern dönemde yazılmış bazı tefsirlerden yararlanarak aktarmaya çalışacağız.

Hazreti Muhammed'in bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmesi çağlar öncesinde Hazreti İbrahim ve Hazreti İsmail tarafından Kâbe'nin inşası sırasında edilen dua ile Yüce Allah'tan istenmiştir. Bakara Suresi 129. ayetteki bu dua şöyledir: *"Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin."* Nitekim Hazreti Muhammed de *"Ben atam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annem Amine'nin rüyasıyım."*²⁴ buyurmuştur. Efendimizin bu hadisine de dayanarak bütün müfessirler bu ayeti Hazreti Muhammed'in risaleti olarak yorumlamışlardır.

Ayette dört husus dikkat çekmektedir: İlki, Hazreti İbrahim tarafından bu peygamberin kendi içlerinden gelmesinin istenmesidir. Klasik dönem müfessirlerinden biri olan Taberi “içlerinden” ifadesini simasını ve nesebini bildikleri, onları karanlıklardan aydınlığa çıkaracak ve onlara doğru yolu gösterecek bir peygamber olarak açıklamıştır.⁵ İmam Maturidi ise bu ifadenin gönderilecek peygamberin Müslümanlardan olması, kendi cinslerinden yani bir beşer olması, kendi kavimlerinden kendi aralarından ve dillerini bilen biri olarak anlaşılabilceğini belirtmiştir.⁶ İbn Kesir ise “içlerinden” ifadesi ile gelecek peygamberin Hazreti İbrahim’in soyundan gelmesinin istendiği şeklinde tefsir eder.⁷ Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde bu hususla alakalı şunları demiştir:

“Allah’tan istenen peygamberin, son peygamber Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimiz olduğu apaçık bellidir. Çünkü İsmail zürriyeti içinde başka bir peygamber gelmiş değildir (...) Hazreti İbrahim’in duasına bir şükran olmak üzere ki, Muhammed ümmetine de namazlarda ‘Allahümme salli’⁸ ve ‘Allahümme barik’⁹ dualarını okumak talim buyurulmuştur. Bu ayetler düşünüldüğü zaman, bu salâvat-ı şerifenin manası ve salâvat içindeki benzetmenin sebebi iyice anlaşılır.”¹⁰

Kâbe örtüsünün daha sade olduğu dönemlerde, takriben 1938’de çekilmiş bu nadir fotoğrafta Hicr-i İsmail’in duvarları çok açık görünmektedir. Hicr-i İsmail, Kâbe’den ayrılmış olmakla birlikte onun bir parçası kabul edilen yere verilen isimdir. Burası önceden, Hz. İbrâhim’in oğlu Hz. İsmâil’le birlikte inşa ettiği Kâbe’ye dahil bulunuyordu.

Fotoğraf: Mirac b. Nevvab Ahmed Mirza, *el-Atlasü'l Musavver li-Mekketi'l-Mükerreme*, Riyad, 1424, s. 137.)

Bakara 129. ayette üzerinde durulacak ikinci husus “senin ayetlerini okuyacak” ifadesinden ne kastedildiğidir. Burada anılan “ayetler”den kastın “deliller” ya da “din” olabileceği¹¹ söylenmiştir. Fahreddin Razi “ayetler” ifadesini, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e indirilmiş olan Furkan (Kur’an)¹² olarak yorumlamıştır.

“Onlara kitabı ve hikmeti öğretsin.” ifadesi bu ayette üzerinde durulması gereken diğer

mühim meseledir. Müfessirler ayette geçen insanlara öğretilen “kitab”ın Kur’an-ı Kerim olduğunu belirtirler.¹⁴ “Hikmet” kavramına ise çeşitli manalar verilmiştir. Bu manalardan bazıları şunlardır: Sünnet ve şeriatın emirlerinin açıklaması¹⁴; din bilgisi¹⁵; te’vil konusunda derin bilgi¹⁶; hükümlerin açıklanması¹⁷; fıkıh, kitapta yer alan helâl ve haram olma açısından hükümler¹⁸; hak ile batıl arasını ayırmak¹⁹ ve Kur’an’ı anlamak²⁰. Fahrettin Razi ise tefsirinde ayetin bu kısmı ile ilgili ayrıca şu yorumu yapmıştır: Peygamberin onlara “kitab”ı öğretmesinden maksat, “onlara kitaptaki hükümleri” öğretmesidir; “hikmeti öğretmesi”yle kastedilen ise, bu hükümlerin hikmetini ve bu hükümlerdeki muhtelif faydaları öğretmiş olmasıdır.²¹

Hazreti İbrahim’in kendi soyundan bir peygamber gönderilmesini istediği duasında, bu kimsede bulunmasını istediği vasıfların sonuncusu olarak “onları arındırması”nı zikrettiğini görüyoruz. Müfessirler bu ifadeyi “tezkiye” kavramıyla açıklamışlardır. Taberi tefsirinde bu kavramı “onları Allah’a şirk koştuktan ve putlara tapımdan temizlemek”²² şeklinde açıklamıştır. İbn Aşur ise tezkiye ile ilgili şunları zikretmektedir:

“Tezkiye kusurlardan temizlemektir. Ve en büyük kusur da Allah’a şirk koşturmadır. Burada Kur’an-ı Kerim’e uymaktan yüz çeviren ve şirkten başka her şeyden uzak durup, şirk üzere kalanlara tarizde bulunmaktadır. Bu ayette yer alan ifadelerin gelişi var oluş sıralamasına göre olmuştur. Çünkü risaletin tebliği önce Kur’an tilaveti ile olur. Sonra da manalarının öğretilmesi gerçekleşir. Allahu Teâlâ da ‘O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.’²³ buyurmaktadır. Bilgi, tezkiyenin aracıdır ve bu da Kur’an’ın rehberliğine uygun hareket etmekle gerçekleşir.”²⁴

Hazreti Muhammed’in velâdetini haber veren bir diğer ayet Saff Suresi’nde yer alan;

“Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: ‘Ey İsrailoğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat’ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.’ Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, ‘Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!’ dediler.”²⁵

ayetidir. Bu ayetin muhtevasına göre, Hz. İsa kendisinin Hz. Musa’ya gönderilen Tevrat’ın doğruluğunu göstermekle vazifeli bir peygamber olduğunu ifade etmiş ve yine kendinden sonra gönderilecek bir peygamberi müjdelemiştir.

Bilindiği üzere o dönemde İsrailoğulları kendilerini, onlara musallat olanların tahakkümünden kurtaracak bir resulün gelişini beklemekteydiler. Hatta bu bekleyiş onlarda gelenek halini almıştı.²⁶ Ne var ki İsrailoğulları bu elçinin kendi içlerinden gelecek biri olmasını ümit etmekteydiler. Hz. İsa onlara hitaben müjde kabilinden “benden sonra gelecek bir elçi” deyince İsrailoğulları da sanki “o kim?” diye sormuşlar, bunun üzerine o da “Ahmed isimli bir elçi” cevabını vermiştir.²⁷

Görüldüğü üzere ayet Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğinin önceki kitaplarda haber verildiğini, bütün peygamberlerin zincirin birer halkası ve her birinin nübüvvet bakımından birbiriyle irtibatlı olduğunu bildirmektedir.

Tefsir kaynakları ayette zikredilen “Ahmed” ismi üzerinde durmuşlar ve bununla alakalı farklı görüşler serdetmişlerdir. Buna göre Ahmed, “Allah’ı başkalarından daha çok öven”; “ihlas, güzel ahlâk gibi değerli özellikleri sebebiyle başkalarından daha fazla övülen” manalarına gelmektedir.²⁸ Bu isimle ilgili olarak Elmalılı da Ahmed isminin özel isim olarak kullanılmasının murad edilmiş olmasının ya da kelimenin manasının kastedilmiş olmasının mümkün olabileceğini belirtmiştir.²⁹ Nitekim Peygamber Efendimiz de “Benim beş tane ismim vardır: Ben Muhammed’im, Ahmed’im. Ben, Allah’ın kendisiyle küfrü silip süpürdüğü

*Mâhi'yim. Ben insanların, ayaklarının ucunda haşrolunacağı Hâşir'im ve ben Âkib'im.*³⁰ buyurmuşlardır. Bu hadis de Hazreti Peygamber'in isimlerinden birinin Ahmed olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Hz. Peygamber'in gelişini müjdeleyen Saff Suresi 6. ayetinin "ama o apaçık delillerle gelince" kısmı da farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Mesela İmam Maturidi, "kendilerine gelen o peygamber" ifadesini bazılarının Hz. İsa, bazılarının da Hz. Muhammed olarak anladığını; ama her ikisinin de birlikte değerlendirilmesinin doğru olacağına dikkat çekmiştir.³¹ Nesefi, "apaçık delillerle gelen peygamber" in kim olduğu konusunda tercihte bulunmayıp Hz. İsa veya Hz. Muhammed olabileceğini ifade etmekle yetinmiştir.³² İbn Kesir ise apaçık delillerle insanlığa gönderilen bu kimsenin Ahmed yani Hz. Muhammed olduğunu belirtmiştir.³³ Ayeti bir bütün olarak değerlendirdiğimizde bu yorumun daha tercihe şayan olduğu söylenebilir.

Ayrıca ayette "apaçık deliller" lafzı, Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetine delil olmak üzere Allah'ın ona vermiş olduğu beyyineler³⁴, getirdiği (vahyin) Allah'tan geldiğini gösteren apaçık deliller³⁵, mucizeler³⁶ gibi birbirine yakın anlamlarda yorumlanmıştır.

Biri Hz. İbrahim'in duası, diğeri Hz. İsa'nın müjdesi olan bu iki ayette beklenen o kutlu peygamberin insanlığa bahşedilmiş olduğunu hem duanın hem de müjdenin gerçekleştiğini bize yine Kur'an-ı Kerim haber vermiştir. Nitekim Âl-i İmran 164. ayette Rabbimiz "Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı."³⁷ buyurarak, insanlığa gönderilen son elçinin bizler için bir lütufta olduğunu bildirmiştir.

NOTLAR

* İstanbul Müftü Yardımcısı.	Daru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1959), 2: 131.
1 Enbiya, 21/107	15 Kurtubi, <i>el-Cami li Ahkami'l-Kur'an</i> , 2: 131.
2 Müslim, Birr, 87.	16 Kurtubi, <i>el-Cami li Ahkami'l-Kur'an</i> , 2: 131.
3 Bakara, 2/129.	17 Zemaşşeri, <i>el-Keşşaf</i> , (Kahire: Darur-Reyyan li't-Turasi bi'l-Kahire, 1431), 1: 189.
4 Müsned, 4, 127.	18 Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , 1: 572.
5 Taberi, <i>Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an</i> , (Mekke: Daru't-Terbiye ve't-Turas, tarihsiz), 3: 85.	19 Razi, <i>Mefatihü'l-Gayb</i> , 4: 59.
6 Ebu Mansur el-Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , tahk. Mecdi Basilum, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye), 1: 571.	20 Nesefi, <i>Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil</i> , (Beyrut: Daru'l-Kelime't-Tayyib, 1998), 1: 131.
7 İbn Kesir, <i>Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim</i> , (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, h.1431), 1: 316.	21 Razi, <i>Mefatihü'l-Gayb</i> , 4: 59.
8 Allahümme salli duasının manası: Allah'im! Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine rahmet eyle; şerefini yücelt. İbrahim'e ve İbrahim'in ümmetine rahmet ettiğin gibi. Şüphesiz övülmeye layık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin.	22 Taberi, <i>Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an</i> , 3: 88.
9 Allahümme barik duasının manası: Allah'im! Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine hayır ve bereket ver. İbrahim'e ve İbrahim'in ümmetine verdiğin gibi. Şüphesiz övülmeye layık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin.	23 Kıyame, 76/18-19.
10 Elmalılı M. Hamdi Yazır, <i>Hak Dini Kur'an Dili</i> , (Umut Matbaası, tarihsiz), 1: 409-410.	24 İbn Aşur, <i>et-Tahrir ve't-Tenvir</i> , (Daru't-Tunisiyyetü li'n-Neşr, 1984), 1: 723.
11 Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , 1: 571.	25 Saff, 61/6.
12 Fahreddin er-Razi, <i>Mefatihü'l-Gayb</i> , (Beyrut: Daru lhyai Turasi'l-Arabi, 1420), 4: 58.	26 İbn Aşur, <i>et-Tahrir ve't-Tenvir</i> , 28: 181.
13 Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , 1: 571; Taberi, a.g.e., c. 3, s. 86.	27 Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , 9: 631; Razi, <i>Mefatihü'l-Gayb</i> , 29: 528.
14 Kurtubi, <i>el-Cami li Ahkami'l-Kur'an</i> , (Kahire:	28 Razi, <i>Mefatihü'l-Gayb</i> , 29: 528.
	29 Elmalılı, <i>Hak Dini Kur'an Dili</i> , 8: 12.
	30 Buhari, Tefsir 61/1; Muvatta, Esmau'n-Nebi 1.
	31 Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , 9: 631.
	32 Nesefi, <i>Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil</i> , 3: 476.
	33 İbn Kesir, <i>Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim</i> , 8: 138.
	34 Taberi, <i>Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an</i> , 23: 359.
	35 Maturidi, <i>Te'vilatü ehli's-Sünne</i> , 9: 631.
	36 Nesefi, <i>Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil</i> , 3: 476.
	37 Âl-i İmran, 3/164.

Mevlid Gelenegi: Ömrüne Yemin Olsun ki!

Prof. Dr. Aynur Uraler*

Hız. Peygamber (s.a.v.), doğduğu günün önemli olduğunu bildirdiğinden bugünün ilk devirlerdeki Müslümanlar tarafından bilindiğı ve hatırlandığı muhakkaktır. Hız. Muhammed (s.a.v.)'in zamanından uzaklaştıkça yüce hatıralarını yaşatmak daha fazla değer ve önem kazanmıştır. Diğer yandan merasimler/ayınler, dinin bazı yönlerinin uygulamada görülmesidir. Anlaşıldığına göre O'na duyulan sevgi ve saygı, zamanla bayram yapmakla ifade edilmiştir. Hicri IV. asırda başlayan mevlid kutlamaları, İslam aleminde büyük kabul görmüş, itibarlı bir konumda olmuştur. Mevlidin benimsenmesi, dinleyenleri derinden etkilemesinin temel sebebi, Allah aşkı yanında Hız. Peygamber'e duyulan muhabbet, bağlılık, hürmet, vefa, varlığı için sevinme ve şükürdür. O'nun (s.a.v.) şahsında dinî heyecanı tatmak, manevi açıdan yenilenmek, dinî bir ortam içinde bulunmaktır. Bu duyguları aktarmak için mevlid çok isabetli bir vesile olmuş, O'na (s.a.v.) olan ilginin duygu boyutunun göstergesi olarak doğduğu

günde bayram edilmiştir. Hız. Peygamber'in gönüllerdeki yeri dolayısıyla Müslümanlar, her hallerine mevlidi ortak etmişlerdir. Önemli hadiselerde, mevlidin manevi havasının çevresinde toplanmışlardır.

Toplum hayatında büyük kabul gören mevlidin, dinin esaslarına uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bazı alimler, Allah'ın alemlere rahmet olarak gönderdiği Hız. Muhammed'in dünyaya gelmesi sebebiyle sevinmenin, doğduğu gün münasebetiyle fakirlere yardımda bulunmanın, nafile ibadet etmenin, O'na (s.a.v.) olan sevgiyi anlatan ve metheden şiirler okumanın, temiz ve güzel elbiseler giyerek sevinci yansıtmamanın iyi ameller olduğunu belirtmişler, mevlidi bidat-ı hasane/iyi bir yenilik saymışlardır. Öte yandan Hız. Peygamber döneminde, doğduğu günün bilinmediğı ve gündeme gelmediğini söylemek doğru olmasa gerektir. Zira O (s.a.v.), doğduğu günün farkında olunmasını istemiş, hatta bugünün nasıl değerlendirilmesi konusunda yol göstermiş, oruç tutulmasını tavsiye etmiştir. Hız. Peygamber'in doğduğu evin ilk asırlardan itibaren muhafaza edilip mescide çevrilmesi de bu konuda bir şuurun varlığına delalet etmektedir. Endülüslü seyyah İbn Cübeyr, 579/1183 yılında Mekke'de gördüklerini anlatırken Hız. Muhammed'in doğum yıldönümünde, doğduğu evin ziyarete açıldığını belirtmiştir.

Mevlidin yerini tanımlayabilmek için dinin, sadece kurallardan, fıkihtan ibaret olmadığına hatırlatmak gerekir. Hız. Peygamber, Cibril hadisinde, İslam, iman ve ihsanın ne olduğunu anlatmış ve bu esasları din olarak nitelendirmiştir. O (s.a.v.), "ihsan"ı Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmek diye tanımlamıştır. "İhsan" fikhî kurallardan değildir ama dinin içindedir. Mevlid de farz, vacip hükmü verilmiş bir amel değildir. Hız. Peygamber sevgisinin dışı aksetmesi, sosyal

“Muhammedün beşerün lâ ke’l-beşer; bel hüve ke’l-yâkûtu beyne’l-hacer. [Muhammed (s.a.v.) beşerdir ama diğer insanlar gibi değildir. Taşların arasındaki yakut gibidir.]”

Hat: Mahmud Celeleddin.

hayata yansıması, toplum olarak bir sevincin yaşanmasıdır. Zaman içinde sosyal, milli ve dinî hayatın bir parçası, toplumun manevi değerlerinden biri olmuş, âdet/gelenek haline gelmiştir. İslam dininin gelenekler ve teamüller karşısındaki tavrı dinin temel ilkeleri ve naslara aykırı olmamaları gerektiğidir. Mevlid ise dinî esasları sarsmadan dinle bütünleşen bir gelenektir. Çeşitli ibadet ve hayırlara vesile olması bakımından da dinî yönden meşru bir faaliyettir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, şeriatın aslından olmasa da içinde sayılması gereken bir değerdir.

Ayet ve hadislerde, mevlid okunmasının dine uygun olduğuna dayanak kabul edilebilecek ifadeler bulunmaktadır. Şimdi bunlara göz atalım:

Hız. Peygamber’in Değeri

İnsanlar içinde en seçkin kimseler, peygamberlerdir. Peygamberler arasında, görev açısından fark olmamakla beraber “O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.” ayetinde derece açısından fark bulunduğu belirtilmiş, Hz. Muhammed’in de aralarında bulunduğu büyük peygamberler bildirilmiştir. Bu peygamberlerin içinde de Hz. Muhammed en üstün mertebededir.

Allah Teâlâ’nın bütün peygamberlerden Hazreti Muhammed’e iman etmeleri ve yardımda bulunmaları için söz aldığını haber veren ayette O’nun konumunun ve değerinin diğer peygamberler tarafından kabul edildiğini, bütün peygamberlerin O’na (s.a.v.) iman ettiklerini beyan etmektedir. Peygamber’in

mertebesini anlatan ayetlerde O (s.a.v.), Allah'ın lütfu, âlemlere rahmet, ahlâkı en yüce kişi, en güzel örnek diye tavsif edilmiştir. Allah'ın ve meleklerin, Hz. Muhammed'e salât etmesi, miracın da sadece O'na (s.a.v.) nasip olması üstünlüğünü gösteren özelliklerinin bir kısmıdır.

Hız. Muhammed o kadar kıymetlidir ki Allah Teâlâ, O (s.a.v.) hayattayken kafirleri helâk etmeyeceğini bildirmiştir. Kafirler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyip azap getirmesini istediklerinde Allah Teâlâ "*Sen içlerinde iken Allah onlara azap etmez.*" buyurmuştur. Oysa bazı peygamberler hayattayken kavimleri helâk edilmiştir. Başka peygamberler kendi kavimlerine gönderilmişken O (s.a.v.), bütün insanlara gönderilmiştir. Ümmeti de en hayırlı ümmettir. Hz. Adem ile bildirilmeye başlayan dinin bildirilme süreci O'nunla (s.a.v.) son bulmuştur. Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusudur, O'ndan (s.a.v.) sonra peygamber gönderilmemiş, O'nun (s.a.v.) sözünün üstüne söz söyleyen başka kimse olmamıştır. Abdullah b. Abbas, ayetlerden deliller zikrederek Hz. Peygamber'in gök ehlerinden ve bütün peygamberlerden üstün olduğunu belirtmiştir.

Hız. Peygamber de "*övünmek yok*" diye buyurarak bir hakikati ifade etmek, Cenab-ı Hak'ın nimetlerini anlatmak üzere diğer peygamberlerden ve insanlardan üstün yönlerini açıklamış, dünyada ve ahirette en üstün mertebede olduğunu haber vermiştir. Habibullah ve ademoğullarının en değerlisi olduğunu, Allah Teâlâ'nın kendisini diğer peygamberlerden aziz kıldığını, en hayırlı nesilden geldiğini, kıyamet günü bütün insanların efendisi ve ilk şefa'at eden kimse olacağını da ifade etmiştir.

Hayatının ve Doğduğu Günün Önemi

Peygamberlerin, görevleri başlamadan önceki süreler de dahil olmak üzere hayatlarının

her dönemi kıymetlidir. Allah Teâlâ, Hz. Yahya için "*Doğduğu gün, öleceği gün ve öldükten sonra dirileceği gün ona selam olsun.*" buyurmuş, varlıklarının önemini, doğum ve ölüm günlerini de kapsadığını bildirmiştir. Hz. Peygamber'in, cuma gününün faziletlerini sayarken Hz. Adem'in yaratıldığı gün olduğundan bahsetmesi de aynı çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca bir ayet vardır ki Hz. Muhammed'in Allah katında ne kadar kıymetli olduğu gayet açık bir şekilde belirtilmiştir. Allah Teâlâ, O'nun (s.a.v.) için çok üstün bir ifade kullanmış, hayatına yemin etmiş, "*Senin ömrüne yemin olsun.*" buyurmuştur. Abdullah b. Abbas, "*ömrüne yemin olsun*" hitabının, Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Allah katında en değerli kimse olduğunun alameti olduğunu, zira Allah Teâlâ'nın hiç kimse için bu ifadeyi kullanmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber de bu ayete uygun olarak doğduğu günün önemini bildirmiş, pazartesi günü oruç tutmakla ilgili olarak "*Pazartesi, benim doğduğum ve bana Kur'an'ın nazil olduğu/bana vahiy geldiği gündür.*" buyurmuştur.

Hız. Peygamber'in doğduğu ve ilk vahyin geldiği günü belirtmesi, o günün önemli ve değerli, şerefli, mübarek bir gün olduğunun ifadesidir. Aynı zamanda bu durum ümmetinin bugüne önem atfetmesini, kıymetini bilmesini istediğini de gösterir. Hz. Peygamber'i gündemde tutma ve anmanın en etkili yolunun ise O'nun (s.a.v.) sünnetine uygun yaşamak olduğunda şüphe yoktur.

O'nu Sevmek

Hız. Muhammed, Kur'an-ı Kerim'de ümmetine çok düşkün, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametli, onların sıkıntıya düşmesi kendisine ağır gelen bir peygamber olarak tanıtılmıştır. Kıyamet gününde de aynı tavrının devam edeceği belirtilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in Müslümanlar için değeri "*Peygamber, müminlere kendi canlarından*

daha önceliklidir.” ayetinde anlatılmış, ümmetine, O’nu (s.a.v.) canından aziz bilmek, değerinin bilincinde olmak görevi verilmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber, ümmetinin kendisini sevmesini istemiş ve konunun imanla ilgili olduğunu bildirmiştir. *“Ben, kendisine babasından, evladından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça hiçbiriniz (kâmil manada) iman etmiş sayılmaz.”* buyurmuştur. Nitekim *“Kim benim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur, kim de beni severse cennette benimle birlikte olur.”* hadisinde de sevmenin ölçüsünü belirlemiştir. Sünnetini yaşayan kimsenin, Hz. Peygamber’i anması ve sevmesi tabii bir neticedir.

Varlığına Sevinmek ve Sevinci İzhar Etmek

Müslümanlar için Hz. Muhammed’in varlığı, peygamber olarak gönderilişi en başta gelen sevinme nedenidir, çünkü O (s.a.v.), vahyi, hidayeti getiren ve bu suretle insanları kurtuluşa, huzura yönlendiren kişidir. Öyle ki Ebu Leheb’in, yeğeni Hz. Muhammed dünyaya geldiğinde müjde vereni mükafatlandırması, ona fayda vermiştir. Hz. Muhammed, Rebiülevvel ayının 12’si pazartesi günü dünyaya geldiğinde amcası Ebu Leheb, doğum müjdesi getiren cariyesi Süveybe’yi azat etmiş ve Hz. Muhammed’i emzirmesini istemiştir. Ebu Leheb ölünce ailesinden bir kimse (kardeşi Hz. Abbas) onu rüyasında kötü bir halde görmüş ve ona *“Ne ile karşılaştın?”* diye sormuş, Ebu Leheb *“Sizden sonra (iyi) bir şeyle karşılaşmadım. Ancak Süveybe’yi azat ettiğim için (her Pazartesi) iki parmağın arasındaki oyuk kısmı kadar su veriliyor.”* demiştir. Ebu Leheb Müslüman olmamış ve kafir olarak ölmüştür. Ancak Hz. Muhammed’in doğumu üzerine gösterdiği bu sevinç sebebiyle her pazartesi günü cehennemdeki azabı biraz hafiflemektedir.

İbnü’l-Cezeri (ö. 833/1429), bu rivayet hakkında *“Müstakil bir sure ile zemmedilen Ebu*

Leheb’in azabı, Hz. Muhammed’in doğumuna sevinmesinden dolayı hafiflerse bir müminin sevinç ve mutluluğunu izhar etmesinin, rahmete vesile olmasından şüphe edilir mi?” yorumunu yapmıştır. Ebu Leheb, kendi mali gücüne göre bir harcama yapmış, köle azat etmiştir. Ebu Leheb, bir kere sevinmiş, buna karşılık her pazartesi azabı hafifletilmiştir/ hafifletilecektir.

İslamî adaba göre sevinci izhar etmek, ferahlığı etrafa yaymak makbul bir davranıştır. *“Rabbinin nimetini anlat da anlat.”* ayeti de nimete sahip olan kimsenin bunun farkına vararak şükretmesini ve nimete mazhar olduğunu anlatmasını emretmektedir. Ayetin emri gereği Müslümanlar, Hz. Muhammed’in ümmetinden olmak ve O’nu (s.a.v.) örnek almak lütfuna erişmelerinin nimetini anlatmaları gerekir. Öte taraftan Hz. Peygamber’in, ramazan ayında her gece Cebrail (a.s.) ile Kur’an okuduğunda daha cömert olması, doğumu sebebiyle dedesi Abdulmuttalib yedinci gün kurban kestığı halde, peygamber olduktan sonra şükür için akıka kurbanı kesmesi, kendisinin de salâvatı söylemesini aemlere rahmet olarak vücut bulmasının şükrünü ve sevincini kendisinin de izhar etmesi olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle Hz. Peygamber’in doğumu sebebiyle şükretmenin, bir araya gelmenin, yemek yedirmek gibi Allah Teâlâ’ya yakınlaştıran hayırlı işler yapmanın ve sevinci göstermenin, etrafa yaymanın müstehap işlerden olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber’i Methetmek

Hz. Peygamber, kişilerin yüzlerine karşı övülmesini istememesine rağmen kendisinin methedilmesine izin vermiştir. Allah tarafından methedilmesi O’nun (s.a.v.) için yeterli olduğu halde izin verme sebeplerinden biri, medh araçlarının tesir gücü sebebiyle dinin tebliğinde kullanılmasıdır. Örneğin müşrikler, Hz. Peygamber’in aleyhinde şiirler söyleyerek İslam

dininin yayılmasını önlemeye çalışıyorlardı. Hz. Peygamber'in akrabası Ebu Süfyan b. Haris, O'nun (s.a.v.) aleyhine şiir söyleyince Hassan b. Sabit, Ebu Süfyan b. Haris'i yerme konusunda Hz. Peygamber'den izin istedi. O (s.a.v.) da *"Benim adıma sen cevap ver, hicvet. Allah'ım, Hassan'ı Ruhul-kudüs (Cebrail) ile teyit buyur."* diyerek dua etmiş ardından *"Sen, Allah ve Resulü namına müdafaada bulunduğça hiç şüphesiz Ruhul-kudüs seni teyide devam edecektir."* buyurarak izin vermiştir. Hassan b. Sabit, Ebu Süfyan b. Haris'i hicveden şiir söyleyince *"Hem Müslümanları ferahlattı hem kendi ferahladı."* sözleriyle memnuniyetini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in, Ka'b b. Züheyr, kendisini metheden mısraları okuyunca hırkasını vermesi de benzer bir örnektir. Hz. Peygamber, övülmesine izin vermekle beraber bunda aşırıya gidilmemesini istemiştir. *"Nasranilerin (Hristiyanların), Meryem'in oğlu (İsa'yı) batıl şekilde methettikleri gibi beni methetmeyiniz. Ben Allah'ın kuluyum. Bana Allah'ın kulu ve Resulü deyiniz."* buyurmuştur.

Anma Günü

İbn Hacer el-Askalani mevlide, sünnetten bir dayanak bulduğunu belirtmiş ve Hz. Peygamber'in, Hz. Musa'nın Firavun'dan kurtuluş günü yani aşure günü orucu tutmasını buna örnek olarak zikretmiştir. Hz. Peygamber, Medine'de Yahudilerin Muharrem ayının onuncu gününde oruç tuttıklarını görünce sebebini sormuş, onlar da Firavun'un boğulduğu ve Hz. Musa'nın kurtulduğu gün olduğunu söyleyince Resulüllah (s.a.v.), kendisinin bunu yapmaya daha layık olduğunu belirterek oruç tutmuş ve ashabına da oruç tutmalarını emretmiştir. Yine anma ve bayram günlerine dair kutlama törenlerinin Müslümanlar arasında güçlü bir tavır olduğu

Hz. Ömer'in şu sözünde de görülmektedir. Bir Yahudi, Hz. Ömer'e *"Bugün size dininizi tamamladım, size din olarak İslam'ı seçtim."* (Maide 5/ 3) ayeti kendilerine nazil olsaydı, o günü bayram ilan edeceklerini söylediğinde o, "Ben, bu ayetin ne zaman nazil olduğunu biliyorum. Arefe ve cuma günüydü. Hz. Peygamber de Arafat'ta idi." demiştir. Hz. Ömer, bu cevabıyla bahsi geçen günlerin zaten önemli, kutlanan günler olduğunu ifade etmiştir.

Netice i kelam Hz. Peygamber'i herkese tanıtmak bir görevdir. Hz. Peygamber'den daha güzel nitelikleri olan başka bir insan bulunmadığı, bilinmeye, örnek alınmaya ve sevmeye O'ndan (s.a.v.) daha lâayık kimsenin olmadığı büyük-küçük herkese anlatılmalıdır. Hz. Peygamber'i tanıdıkça O'na (s.a.v.) muhabbet duyulacağı, dolayısıyla imanın tadına varılacağı, dindarlığın şevkle, heyecanla yaşanacağı ise aşikardır. Bu noktada, Hz. Muhammed'i sadece bir beşer olarak tanıtmamak, sadece ahlâkını anlatmamak her yönünü öğretmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. O'nun (s.a.v.), peygamberlik yönünü de anlatmalı, olağan dışı özelliklerinden, mucizelerinden de bahsetmelidir. Dolayısıyla dini değerlerden kaynaklanan dine uygun geleneklerin yaşatılması için çalışmak gerekir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'i anmaya, hatırlamaya vesile olan her faaliyet desteklenmeli ve Allah Teâlâ'nın "hayatına yemin ettiği" zatın (s.a.v.) ümmeti olmanın sevinci ve bilinciyle bayram etmeli daha fazla mevlid yapmalıdır.

NOTLAR

- * Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.

Hazret-i Muhammed'in Viladet-i Hümayunları

Sallallahu Aleyhi ve Sellem

12 RE 1342 [23 Ekim 1923]

Bugün dünyada en muazzam, en mesut bir inkılap vücuda getiren Hazret-i Muhammed'in doğduğu mübarek gündür. Bugün yerleri, gökleri nurlar içinde bırakan Sultan-ı Din'in lâhûtta inerek nâsûta konduğu tarihî gündür. Bugün beşerin sema-yı efkârını kaplayan şirk ve cehalet bulutlarının parçalandığı; zulüm namına, istibdat namına yükselen burc u bârûların temelinden sarsılarak yıkıldığı; binlerce seneden beri yanmakta olan ateşgedelerin söndüğü; sanemlerin artık ayakta duramayarak yerlere serildiği harikalar günüdür.

Bin üç yüz seksen bu kadar sene evvel Rebiülevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi şafaklar sökmüş, tan yeri ağarmış idi ki çöllerin ortasından fıskıran bir nur ile âlem bir başka oldu.

Gün doğmadan cihan, nur-ı Muhammedî ile doldu.

Bugün dünyanın dört köşesine yayılan yüzlerce milyon ehl-i imanın en büyük ve en mukaddes bayramıdır.

Bugün yalnız Müslümanların değil bütün insanîyetin takdis edeceği kutlu bir gündür.

Zira beşeri kıvrandıran zulüm ve istibdat zincirleri bugün kırılmış; dimağları ezen, fikirlerle çöken zulmetler bugün sıyrılmış, dalâlet çöllerinde dolaşan avare beşere hidayet güneşleri bugün doğmuştur.

Evet Hazret-i Muhammed, firavunların batıl davalarına, nemrutların azgın ceberutlarına hatime çekmiş; beşeri önce eliyle yapıp sonra kalbiyle taptığı sanemlerin önünden kaldırmış; mabetlere mabud-ı hakikiyi getirmiş; elhasıl bütün cihana maddi manevi hakiki hürriyet ve saadet yollarını göstermiştir.

گنہ تراطلی : هر بر ایچون سنه کی (۲۲۵) آئی آتلی سنه کی (۱۵۰) تملك آیتنه ایچون سنه کی ۳۳۵ غروشدر .

لنجه سی ۵ غروشدر . اکی نسته برآزاده (۱۰) غروشدر . سنه کی ۵۲ عدددر .

ادارمقانه : بابعل جدمسده رشید افندی خاتمه اشخارات آتونه بدلی پشیدر .

مسلكه موافق آثار میرالمسونه فیول اولتور . درج ایله یی بلدیله ائده اوتاز .

والله یهدی من اشمالی صراط مستقیم

باش محرم محمد طائف

ساحب و منبر اتریف ادیب

آیمون اهدکم سبیل الرشاد

عدد ۵۷۲ - ۵۷۱

۱۴ ربیع اول ۱۳۴۲

۲۵ تشرین اول ۱۳۳۹

جلد ۲۲

حضرت محمدک ولادت شمایلاری

صوالق علی و علم

بوگون ، دنیاده اک معظم ، اک مسعود بر اقلاب وجود کتیرمک حضرت محمدک طوعیدنی ، مبارک کوندر . بوگون ، برلری ، کونکری نورلی اچیمده برقان سلطان دینک لاهوتدن ایسرهک ناسیونه قولدی تاریخ کوندر . بوگون بترک جنای افکارنی فیلایان شریک وجهات بلوطلینک یازجه لایدنی ؛ ظلم نامه ، استبداد نامه بوکسلن برج وارورلرک نئندن صارصبارق بیقلدنی ؛ بیکنگرجه سنه دئیری یاغنده اولان آتکدهملرک سوندنی ؛ سنهملرک آرقق آقده طوردمبرق برده سربلینکی خارقلر کونیدر . بیک اوچور کسکان بوه رسنه اول ربیع اولون آتک لاون ایکنشی بازار ابرتنی کیمشی شفقار سوکیش ، طالع بری ائلمش ایدی که چولارک اورتنه سندن فیشقیران بر نور ایله عام بر باشقه علم اولدی . کون طوعمدن جهان ، نور محمدی ایله طولدی .

بوگون دنیاهک ددرت کونشنه اییلان بوزلرجه میلیون اهل عالمک اک بویوک وک مقدس بارامیدر . بوگون یالکنز مسلمانلرک دکل و بوتون انسانلرک تقدیس ایدمک قولور کوندر . زورا بئیری قیوالدیران ظلم و استبداد زنجیرلی بوگون قیرایش ؛ دماغلی آرن ، فکدرله چون ظلمتیلر بوگون صیبرایش ، ضلالت چوللریده طولانلار اواره بئیره هدایت کونشساری بوگون طوعمشدر . اوت نه حضرت محمد فرعونلرک باطل دغر لرته ، ترودرلرک آغین چرونتلرته خاتمه

چکمش ؛ بئیری ، اوکجه ایله بابوب صوکره قلبیه طایدنی صندارک اوکندن قالدیرمش ؛ مددلهر مملود حقیق کتیرمش ؛ الحاصل بوتون جهانه مادی معنوی حقیق حریت و سعادت بولارنی کورتمشدر . اوت ، فکدرلی ، قلبی هر درلو اسازندن قورناردق لاهوتی قیص وانکشافره مظهر ایدن حضرت محمد ؛ انسانلر و ملتلر آره سنهده نه هیچ بر استثنایی اولمشزین - اولیه اجدی و صمیمی بر اخوت ، اولیه حقیق و اسابیل بر مسوات تأییس ایدنی که اؤسه اده بوتون قومی عصیقلر ، خصوصی مفتقره متفرق سیانتلره نفسانی غرضلره شخصی امللر بوزلرکدن سبیلنهرک بوتون افراد و اقوام بر فاون کفی اطرافنده طولاندی ؛ بو سوزنه انسانلرک تحسیرلره کلکدیک مدنیت صحیحه وجوده کادی .

اوت حضرت محمدک شریعتی علی الاطلاق انسانلرک مناج سعادتیدر . چونکه اساسات محمدیه قوانین فطرت اؤزرنه مؤسسدر و بشرلرک مادی معنوی تکاملندن باشقه بردهقی بو قدر . بونک ایچوندر که اسلام هر کیردیک برده ایدی رحیات منویه ، مکل بر رهت اچماجه منظم و مستقر بر وضیعت سیانییه وجوده کتیرمشدر . قرآن کریم هیچ بر نئمه بر قومه و یاخود بر صنف انسانلره خطاب ایتنر . اونک بوتون خطابلری ادبانه عقیده ، اهل ایماندر . کتفر و عناد ناصیولرندن آزاده قلبلر ؛ قود باطلهدن ، خرافلردن مبری فکدرلر ؛ حق و حقیقیتی

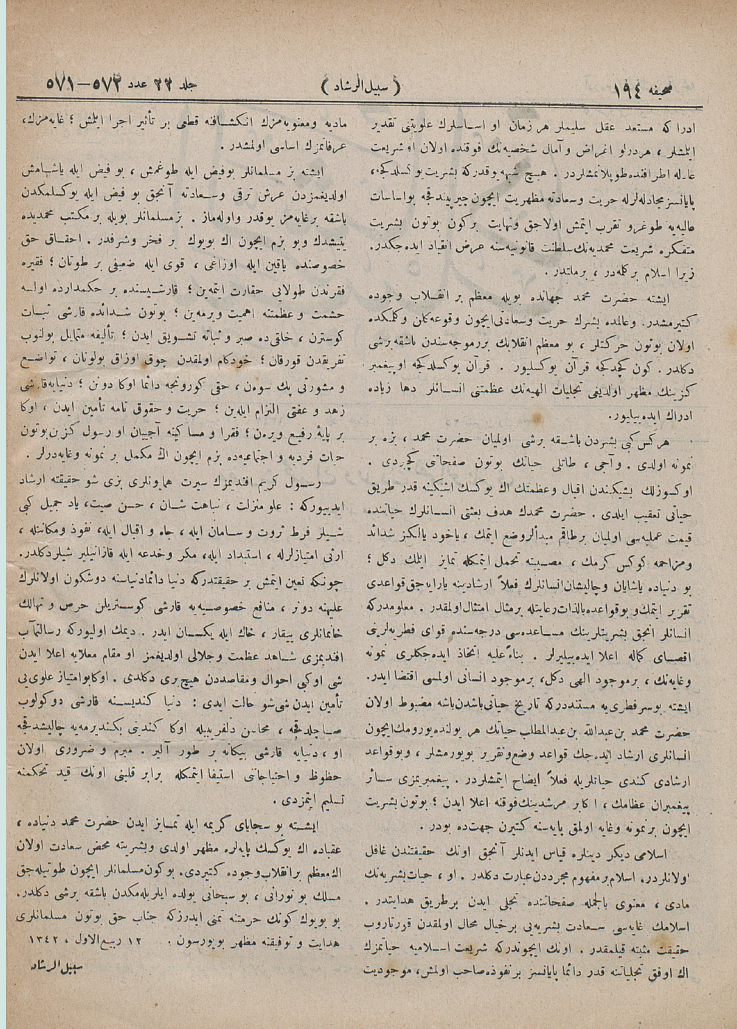
Evet fikirleri, kalpleri her türlü esaretten kurtararak lâhuti feyiz ve inkişafıya mazhar eden Hazret-i Muhammed; insanlar ve milletler arasında -hiçbir istisnası olmaksızın- öyle ciddi ve samimi bir uhuvvet, öyle hakiki ve esahî bir müsavat tesis etti ki o sayede bütün kavmî asabiyetler, hususi menfaatler müteferrik siyasetler, nefsanî garazlar, şahsî emeller yüreklerden silinerek bütün efrad ve akvam bir kanun-ı külli etrafında toplandı; bu suretle insanîyetin tehassürlerle beklediği medeniyet-i sahiha vücuda geldi.

Evet Hazret-i Muhammed'in şeriatı alel-ittlak insanîyetin minhac-ı saadetidir. Çünkü esasat-ı Muhammediyye kavanin-i fitrat üzerine müessesdir ve beşerin maddî, manevî tekâmülünden başka bir hedefi yoktur. Bunun içindir ki İslam her girdiği yerde ebedî bir hayat-ı manevîye, mükemmel bir heyet-i içtimaiye, muntazam ve müstekar bir vaziyet-i siyasiye vücuda getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim hiçbir yerinde bir kavme yahut bir sınıf insanlara hitap etmez. Onun bütün hitapları erbab-ı akla, ehl-i imanadır. Küfür ve inat nasırlarından azade kalpler; kuyûd-ı bâtıladan, hurafelerden müberra fikirler; hak ve hakikati idrake müstaid akl-ı selimler her zaman o esasların ulviyetini takdir eylemişler, her türlü ağraz ve amal-i şahsiyenin fevkinde olan o şeriat-ı adile etrafında toplanmışlardır.

Hiç şüphe yoktur ki beşeriyet yükseldikçe, payansız mücadelelerle hürriyet ve saadete mazhariyet için çırpındıkça bu esasat-ı âliyyeye doğru takarrup etmiş olacak ve nihayet bir gün bütün beşeriyet-i mütefekkirî şeriat-ı Muhammediyenin saltanat-ı kanuniyesine arz-ı inkıyat edecektir. Zira İslam bir kelimedir, bir millettir. İşte Hazret-i Muhammed cihanda böyle muazzam bir inkılap vücuda getirmiştir ve âlemde beşerin hürriyet ve saadeti için vukua gelen ve gelmekte olan bütün hareketler, bu muazzam inkılabın birer mevcusinden başka bir şey değildir.

Gün geçtikçe Kur'an yükseliyor. Kur'an yükseldikçe o Peygamber-i Güzin'in mazhar olduğu tecelliyat-ı ilahiyenin azametini insanlar daha ziyade idrak edebiliyor. Herkes gibi beşerden başka bir şey olmayan Hazret-i Muhammed, bize bir numune

oldu ve acı, tatlı hayatın bütün safahatını geçirdi. Öksüzlük beşiğinden ikbal ve azametın en yüksek eşiğine kadar tarik-ı hayatı takip eyledi. Hazret-i Muhammed'in hedef-i b'seti insanların hayatında kıymet-i ameliyesi olmayan birtakım mebdeler vaz etmek yahut yalnız şedait ve mezahime göğüs germek, musibete tahammül etmekle temayüz eylemek değil; bu dünyada yaşayan ve çalışan insanların fiilen irşadına yarayacak kavaidi takrir etmek ve bu kavaide bizzat riayetle bir misal-i imtisal olmaktır.

Malumdur ki insanlar ancak beşeriyetlerinin müsaadesi derecesinde kuva-yı fıtriyelerini aksa-yı kemale i'lâ edebilirler. Binaenaleyh ittihaz edecekleri nümune ve gayenin bir mevcud-ı ilahî değil bir mevcud-ı insanî olması iktiza eder. İşte bu sırr-ı fıtriyeye müstenittir ki tarih-i hayatı baştan başa mazbut olan Hazret-i Muhammed bin Abdillâh bin Abdilmuttalib hayatın her yolunda yürümek için insanları irşat edecek kavaid vaz ve takrir buyurmuşlar ve bu kavaid-i irşadı kendi hayatlarıyla fiilen izah etmişlerdir. Peygamberimizi sâir peygamberân-ı izâmın, ekâbir-i mürşidînın fevkine i'lâ eden; bütün beşeriyet için bir numûne ve gaye olmak payesine getiren cihet de budur. İslâm'ı diğer dinlere kıyas edenler ancak onun hakikatinde gafil olanlardır. İslâm bir mefhum-ı mücerretten ibaret değildir. O, hayat-ı beşeriyenin maddi, manevi bilcümle safahatında tecelli eden bir tarik-ı hidayettir. İslâm'ın gayesi saadet-i beşeriyeyi bir hayal-i muhal olmaktan kurtarıp hakikat-i müspete kılmaktır. Onun içindir ki şeriat-ı İslamiye hayatımızın en ufak tecelliyatına kadar daima payansız bir nüfuza sahip olmuş, mevcudiyet-i maddiyeye ve maneviyemizin inkişafına kati bir tesir icra eylemiş; gayemizin, irfanımızın esası olmuştur. İşte biz Müslümanlar bu feyiz ile doğmuş, bu feyiz ile yaşamış olduğumuzdan arş-ı terakki ve saadete ancak bu feyiz ile yükselmekten başka bir gayemiz yoktur ve olamaz. Biz Müslümanlar böyle bir mekteb-i Muhammedîde yetiştik ve bu bizim için en büyük bir fahr u şereftir. İlhak-ı hak hususunda yakın ile uzağı, kavi ile zayıfı bir tutan; fakire fakrından dolayı hakaret etmeyen; karşısında bir hükümdar da olsa haşmet ve azametine ehemmiyet vermeyen; bütün şedaide karşı sebat gösteren, halkı da sabr u sebata teşvik eden; telife mütemayil bulunup tefrikten korkan; hodkâm olmaktan çok uzak bulunan, tevazu ve meşvereti pek seven, hakkı görünce daima ona dönen; dünyaya karşı zühd ve iffeti iltizam eyleyen; hürriyet ve hukuk-ı tâmmeye temin eden, ona bir pâye-i refi veren; fukara ve mesakine acıyan o Resul-i Güzin bütün hayat-ı ferdiyye ve içtimaiyede bizim için en mükemmel bir numune ve gayedirler. Resul-i Kerim Efendimizin siret-i hümayunları bizi şu hakikate irşat ediyor ki: Ulüvv-i menzilet, nebahet-i şân, hüsn-i sît, yâd-ı cemil gibi şeyler servet ü sâ mân ile, câh ü ikbal ile, nüfuz ü mekân etle, irsî imtiyazlarla, istibdat ile, mekr u hud'a ile kazanılır şeyler değildir. Çünkü teayyün etmiş bir hakikattir ki dünya daima dünyasına düşkün olanların aleyhine döner, menafi-i hususiyeye karşı gösterilen hırs u tehalük hanümanları yıkar, hâk ile yeksan eder. Demek oluyor ki Risalet-meab Efendimizi şahid-i azamet ve celali olduğumuz o makam-ı muallaya i'lâ eden şey o gibi ahval ve makasıttan hiçbirisi değildi. Ona bu imtiyaz-ı ulviyi temin eden şey şu hâlet idi: Dünya kendisine karşı dökülüp saçıldıkça, mehasin-i dil-firâbiyle ona kendini beğendirmeye çalıştıkça o dünyaya karşı bigâne bir tavır alır, mübrem ve zaruri olan huzuz u ihtiyacatını istifa etmekle beraber kalbini onun kayd-ı tahakkümüne teslim etmezdi.

İşte bu secaya-yı kerime ile temayüz eden Hazret-i Muhammed dünyada, ukbada en yüksek pâyelere mazhar oldu ve beşeriyete mahz-ı saadet olan en muazzam bir inkılap vücuda getirdi. Bugün Müslümanlar için tutulacak meslek bu nurani, bu sübhani yolda ilerlemekten başka bir şey değildir. Bu büyük günün hürmetine temenni ederiz ki Cenab-ı Hak bütün Müslümanları hidayet ve tevfiğe mazhar buyursun.

Kaynak: *Sebilürreşad*, 25 TE 1339 [25 Ekim 1923], XXII, S. 571-572, s. 192-194.

İslam Düşünce Tarihi İçinden Hz. Peygamber'in Hayatını Yeniden Düşünmek

Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş*

Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'i anlamak ve O'nu hayatımıza rehber edinmek anlam arayışındaki her insan için kendini bulma ve tanımlama yolculuğunda önemli faaliyetlerin başında gelmektedir. Çünkü O, Cenab-ı Hakk'ın da ifade ettiği üzere bizim için üsve-i hasenedir. Rabbimiz *"And olsun Allah'ın elçisinde sizin için Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok ananlar için güzel bir örnek (üsve-i hasene) vardır."* (Ahzab 33/21) şeklinde buyurarak onun örnekliğiyle bize hatırlatmada bulunmaktadır.

O'nu örnek edinmek; Müslümanca yaşamak için atılan ilk adımlardan birini oluşturmaktadır. O'nu nasıl örnek edineceğimiz önemli bir soru olmakla birlikte bunun için doğumuna ve hayatına bakmak da aslı vazifelerimiz arasında yer almaktadır. Nitekim O, cahiliye toplumunun en karanlık günleri içinde adeta bir nur gibi doğarak bulunduğu topluluktan başlayarak kademe kademe bütün insanlığa ulaşacak adalet ve merhametin hem menbaı hem de canlı timsali olmuştur. Böylece karanlıklar O'nun örnekliği ve öğretileriyle aydınlanmış, bu vesileyle kendisi tarihe, cahiliye toplumu yanında insanlığın üstündeki kasveti kandilin ışıklarıyla dağıtan ve aydınlatan bir nur

olarak geçmiştir. Allah Teâlâ Ahzab suresinde de (45-46) O'nun vasfını "sirâcen münirâ/nur saçan bir kandil" olarak tavsif etmektedir. Cahiliyye dönemi zihinlerin dehlizlerindeki karanlıkları, karanlık bir odaya konulan kandil ışığı söz konusu odayı nasıl kademe kademe aydınlatırsa, O da aynı şekilde en yakından uzağa bütün insanlığı adalet ve merhametiyle kademeli olarak aydınlatmıştır.

Bu durumu ve konumu tabii olarak Hz. Peygamber'in hayatını önemli kılmaktadır. Zira yaşantımıza rehber edineceğimiz kimsenin hayatını, hayata karşı duruşunu bilmek onu daha kolay örnek edinmemizi sağlayacaktır. Bu bağlamda *"Ben sizin gibi bir beşerim ancak bana vahyolunuyor."* (Fussilet 41/6) ayeti de O'nun örnek edinilmesi sırasındaki konumunu veciz bir şekilde ifade etmektedir: Zikri geçen ayeti kerime de Allah Resulü'nün melek bir peygamber değil de insan peygamber olarak tercih edildiğini, vahiy almakla da beşerden farklılaşan bir yönünün bulunduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmek demek O'nunla ilgili anlatım ve aktarımlardan müteşekkil bir kompozisyondan haberdar olmak demektir aynı zamanda. Söz konusu anlatımlar Hz. Peygamber'in hayatı özelinde haber ve naklin önemini kendiliğinden ortaya koymaktadır. İslami ilimlerde konularına baktığımızda haberin doğrudan aktif olduğu iki disiplinle karşılaşmaktayız. Bunlardan birisi hadis ilmi olup o, Hz. Peygamber'in söz ve fillerini aktarmayı ve onu zapt edip sonraki nesillere aktarmayı esas alırken diğer disiplin de tarih ilmi, yani siyerdir. O da geçmiş bize gelen haberlere göre tasnif ve tanzim edip aktarmaktadır. Böylece biz yaşamadığımız o "kutlu zamana" aldığımız bilgiler vesilesiyle ulaşabilmekteyiz. Bu durum, en iyi ve sağlam haberin bizim en doğru tarih anlayışına gitmemize vesile olacağını gösterir.

Bu bağlamda İslami ilimlere muhtasar bir şekilde göz attıktan sonra kelâm ilmüne bakmak yerinde olacaktır. Öncelikle, "anlamak" kökünden gelen fıkıh ve ilmi Hz. Peygamber'in de *"onu dinde fakih kıl"* duasına sebebiyet veren amelîyenin ta kendisini oluşturmaktadır. Anlayıp dinde hüküm bina edilecek konular da muhtevalarına göre küçük (asgar) veya büyük (ekber) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Asgar/küçük konular gündelik hayatı inşa ederken, ekber/büyük olanlar da İmam Ebu Hanife'nin deyimiyile inanç esaslarına tekabül etmektedir.

Bir anlamı da “Fıkhu'l-ekber” olan kelâm ilminin İslami ilimler içindeki konumunu hatırladıktan sonra onun nübüvvet ve Hz. Peygamber’in doğumu hususundaki bakışına geçmek yerinde olacaktır. Hem akli hem de İslami ilimler kendi içlerinde külli ve cüz’i diye ikiye ayrılırlar. Kelâm ilmi de külli ilim olmasından ötürü başta Cahız (255/869), Gazzali (505/1111) ve İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) olmak üzere hemen birçok ulemanın da işaret ettiği üzere, İslami ilimlerin mebâdisini ve temel ilkelerini ortaya koyma fonksiyonunu kendinde barındırmaktadır. Mesela o, Kur’an-ı Kerim’in konumunu, vahyin mahiyetini, peygamberin Allah ile insan arasında aracılığını ve dolayısıyla peygamberliği ispatı gibi bir dizi ilkeyi inşa etmektedir. Bu tür ameliyeler sayesinde İslam’ın bilgiye ulaşma yolları açıkça izah edilmektedir. Özellikle konu Hz. Peygamber’in doğumu ve hayatı olunca anlatımların kaynağının haber olması, haberin ne zaman ve hangi şartlarda bilgi değeri taşıyacağı sorusuna verilecek cevabı da önemli kılmaktadır. Yani bir ilim dalı olarak kelâm ilmi bu konuyla alakalı hem peygamberin peygamberliğini ispat etmeyi hem de haberin bilgi değeri şeklindeki iki misyonu yerine getirme fonksiyonunu üstlenmektedir.

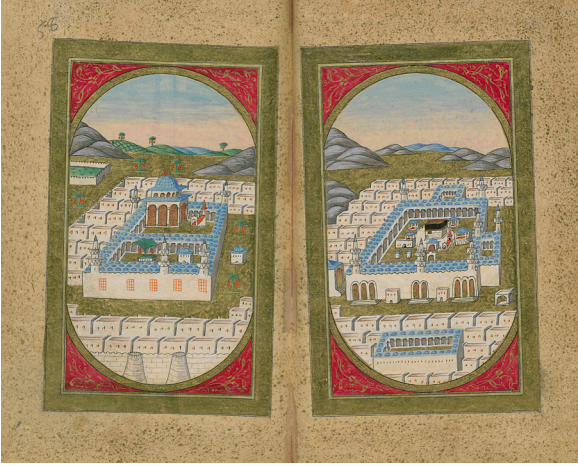
Bir kimsenin peygamber olduğunun ispatıyla ilgili İslam düşünce tarihine bakıldığında birden fazla yazım türünün oluştuğu bilinmektedir. Erken dönemden itibaren Hz. Peygamber’in peygamberliğine karşı çıkanlara cevap verme yanında kelâm ilmi iki ana esası ön plana çıkarmıştır. Bunlardan birisi Allah’ın varlığının, diğeri de Hz. Peygamber’in peygamberliğinin ispatıdır. Nitekim bu yaklaşım kelime-i tevhidin iki ana ilkesinin yansımasını oluşturmaktadır.¹ Hz. Peygamber’in peygamberliğini ispat sadedinde de birden farklı tarzda eserler kaleme alınmıştır. Bunların ilkleri arasında sayılabileceklerden birisi Cahız’ın *Hüccü’l-nübüvve’si* olup onun bu konuda kendisinden sonra gelenek oluşturacak bir zemin hazırladığı dikkati çekmektedir. Mesela onun Hz. Peygamber’in peygamberliğini ispat etmede üç ana esastan hareket ettiği görülür. Bunlar da Hz. Peygamber’in peygamberliğinin kendisinden önceki dinlerde müjdelendiği (tebşirâtü’n-nebi), Hz. Peygamber’in üsve-i hasene olmasının tabii bir sonucu olarak ahlâki-sosyolojik kişiliğinin ve fillerinin ön plana çıkması ve kendisini inkâr edenlere karşı mucize göstermesi şeklindeki

En'am-ı Şerif'te çiçekler içinde Allah (c.c.) ve Hz. Muhammed'in ismi yazılı karşılıklı iki sayfa.
(Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Pertevniyal 43/060.)

ilkelerdir.² Nitekim bu üç esas kendisinden sonra Kadı Abdülcebbar (415/1025)'in *Tesbitü Delâilü'n-nübüvvesi*'nde Hz. Peygamber'in peygamberliğinin özellikle nübüvvet sonrası dönemde hem akli hem de nakli delillerden oluşacak şekilde genişletildiği görülmektedir.³ Ardından Gazzali'nin özellikle Hz. Peygamber'in ahlâki tavrı ve hayatının Hz. Peygamber'in peygamberliğinin ispatta çok daha kesin ve etkili olduğu kanaatini vurguladığı görülmektedir. Hatta o bunun mucizeden daha etkili bulunduğunu selefi Cahız gibi gündemine almaktadır. Nitekim Cahız da Kur'an-ı Kerim'in meydan okumasının kişinin kendini teemmüle vesile olması açısından önemli bulunduğunu ifade etmektedir. Gazzali ise benzer şekilde peygamberden nakledilen sözlerin doğruluğu yanında onun ahlâki duruşu ve hayatı konusundaki durumunun teemmüle vesile olacağı üzerinde durmaktadır.⁴ Bu yaklaşımın daha sonra Fahreddin er-Razi'de de devam ettiği tespit edilmektedir.

Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat sadedinde yazılan yukarıda andığımız türden farklı bir yazım türünden daha bahsederek sonuca ulaşmak sağlıklı olacaktır. Bu tür de “delâilün-nübüvve” ya da “âlâmü'n-nübüvve” adı altındaki eserlerdir. Bunların, başlangıçta risale ya da bölüm şeklindeyken h. 5. asırdan itibaren müstakil eserler olarak kaleme alındıkları bilinmektedir. Bu tür eserler konuyu daha ziyade “haber”den hareketle temellendirerek daha farklı bir yöntem

Aynı En'am-ı Şerif'in içinde Mekke ve Medine'yi tasvir sadedinde Kâbe ve Ravza'nın etrafı resmedilmiş.

(Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Pertevniyal 43/060.)

çerçevesinde ilerlemektedirler. Bunlar ehl-i hadis uleması tarafından yazıya geçirilirler ve Hz. Peygamber'in hayatının tümünün nübüvvetin ispatı için delil olacağı düşüncesinden hareket etmeyi esas alırlar. Bu türün önemli ve ilk eser örnekleri arasında Ebu Nuaym (430/1038) ve Beyhaki (458/1066)'nin delâilleri zikredilir. Ancak onlardan önce de Darimi (255/869) ve İbn Kuteybe (276/889) gibi hadis ulemasının da bu tür eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Yukarıda anılan türlerden farklı olarak delâil'ün-nübüvvelerin, peygamberliğin ispatını Hz. Peygamber'in doğumuyla ve hatta daha öncesine götürerek rivayetler üzerinden aktarmayı amaçladıkları söylenebilir. Nitekim bu eserlere muhteva açısından bakıldığında peygamberliği ispat hedefini O'nun hayatının mucizevi kişiliği çerçevesinde takdim etmeyi tercih ettikleri, bu kapsamda önceki peygamberlerdeki olağanüstülüklerle benzer olağanüstülüklerin hemen hepsini aktarma yoluna gittikleri tespitinde bulunmak mümkündür. Diğer bir ifadeyle delâil türü bu eserlerde O'nun nübüvvet öncesi hayatı, ileride nübüvvetini ispatlayan olağanüstü hadiseler dizisi olarak sunulmaktadır. Hatta bu durum Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgi vermekten ziyade peygamberliğinin ispatını oluşturan olağanüstü hadiseler aktarımına dönüşmüş; Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı, doğumu ve çocukluğu, doğum öncesinde ebeveyniyle ilgili duygusal mistik muhtevalı nakillerin gündeme gelmesini hızlandırmıştır. Söz konusu bu anlatımlar

arasında Ehl-i Kitab'ın şahitlikleri, putların, hayvanların ve kâhinlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetini müjdelemeleri, yüzünü göğe kaldırmış bir halde ayakları üzerinde doğması, doğumu sırasında nurun çıkıp her yeri aydınlatması, secde eder halde şehadet parmağını kaldırması, sünnetli ve göbeği kesik doğması, Muhammed isminin nübüvveti delalet etmesi, göğsünün yarılması gibi hususlar sıralanabilir.

Tam da bu noktada Ahmed b. Hanbel (241/855)'den nakledilen "Biz fıkıh konusu dışındaki siyer ve megazi gibi konuları muhtevi rivayetleri aktarmada senedin sıhhatine riayet etmede nispeten rahat davrandık." mealindeki beyanı hatırlamakta fayda vardır. Nitekim araştırmalar Ahmed b. Hanbel'in tespitini doğrulayacak tarzda delâil'n-nübüvve türündeki eserlerin büyük bir kısmında siyere tekabül eden rivayetlerin senedinin sıhhatinde bazı sıkıntılar bulunduğunu gösterir mahiyettedir. Bu açıdan İmam Buhari (256/870)'nin de *Sahih'i* içinde "Alâmâtü'n-nübüvve" babını kaleme alırken nübüvvet öncesi döneme daha az yer verdiği, bunun ise onun rivayetleri almadaki kriterinden kaynaklanmış olacağı ihtimalini akla getirmektedir.

Bu konuyu tahlil etmede dikkate almamız gereken bir diğer husus da delâil'n-nübüvve literatürünün oluşması sırasındaki sosyo-kültürel hayat ve özellikle Hz. Peygamber merkezindeki itiraz ve tartışmalardır. Şüphesiz bu durum literatürü anlamamızı ve yorumlamamızı kolaylaştırmaya vesile olacaktır. Ancak oldukça kapsamlı olan bu hususu bütünüyle ele alma imkanımız bulunmasa da kısaca belli ilkeler çerçevesinde şu şekilde sıralamak mümkündür: Öncelikle bu türden eserlerin telif edildiği dönem aynı zamanda İslam coğrafyası Suriye, Şam ve Mısır'ı da içine alacak şekilde genişlemiş; İslam dünyası diğer din ve kültürlerle muhatap olmuş, bunlarla İslam mukayese edilmeye başlanmış; Berâhime ve Sümeniyye gibi akımlar doğrudan nübüvvet müessesesini hedef almışlar; diğer din mensupları özellikle Hristiyanlar birden fazla reddiye yazmışlardır. Söz konusu reddiyelerin belli başlıları arasında Yuhanna ed-Dimeşki (131/749) ve Abdülmesih b. İshak el-Kindî (III./IX. Yüzyıl [?] gibi isimleri saymak mümkündür.⁵ İtirazların muhtevası arasında, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olmadığı, gaybı bilmediği, mucize getirmediği (İsra 17/59 ayetten hareketle), son peygamber olmadığı,

Kur'an-ı Kerim'in Eski Ahit'ten derlenerek kaleme alındığı, bunu temin edenin de Ariuscu bir rahip ya da Sergius olduğu gibi hususlar sıralanabilir.

Bu itirazların hemen her birini burada inceleme imkânımız bulunmasa da bunlar içinde konumuzla alakalı özellikle Hz. Peygamber'in gaybı bilmemesi ve mucize meselesi üzerinde durmak uygun olacaktır. Nitekim Hristiyan iken ihtida eden Ali b. Rabben et-Taberi'nin (247/861'den sonra) *ed-Din ve'd-devle fi isbâti'n-nübüvve'si* bu çerçevede hem dönemi anlamayı kolaylaştırması hem de Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat konusunda bir sistem ve usul oluşturması açısından kayda değerdir. Ali b. Rabben et-Taberi'nin Hristiyan iken ihtida etmiş olması, Ehl-i Kitab'ın İslam ve Hz. Peygamber hakkındaki düşüncelerine vakıf olduğunu göstermektedir. Nitekim onun beşâirle ilgili Eski ve Yeni Ahit'ten yaptığı aktarımlar da vukufiyetini gözler önüne sermektedir. Ayrıca eserini Halife Mütevekkil'e ithaf etmesi de verdiği bilgilerin dönemdeki yaygın kanaati yansıtması açısından önemlidir. Daha doğrusu verdiği cevaplar aynı zamanda toplumsal olarak Hz. Peygamber'le ilgili algı ve durumun ne'liği sorusunu cevaplayacak muhtevadadır.

Bahis mevzu eserde zikredilen ve konumuz açısından önem arz eden Hz. Peygamber'le ilgili eleştirilerin özellikle Irak bölgesinde yaşayan Hristiyan din adamları tarafından ileri sürülenleri şunlardır: İlk dönem Müslümanların Hz. Peygamber herhangi bir mucize göstermeden O'na inandıkları, Kur'an-ı Kerim'de de diğer peygamberlerin gösterdiği mucizelerden bahsedildiği halde Hz. Peygamber'in mucizesinden bahsedilmediği; Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belâgat açısından icazının bulunmadığı; O'nu ne önceki peygamberlerin ne de İsa (a.s.)'in müjdelemediğidir.

Ali b. Rabben et-Taberi kitabında, yukarıda sıraladığımız bu hususlara cevap vererek Hz. Muhammed'in tebşiratının önceki kitaplarda ve tabii Kitab-ı Mukaddes'te geçtiğini dile getirir. Hz. Peygamber'in mucize göstermediği yolundaki itiraza ise, başta Kur'an-ı Kerim ve rivayetlerden birçok aktarımda bulunur. Burada, söz konusu rivayetlerin ekseriyetinin muhtevasında olağanüstülüğün bulunduğu dikkati çekmektedir. Ancak tam bu noktada müellifin mucize tarifine bakmak faydalı olacaktır. Zira ona göre mucize, Peygamber'in birlikte yaşadığı kimselerin şahit olduğu, kendisinden başka kimsenin benzerini getiremeyeceği işaretler

(ayet) ve bir kısmının da esasen öncesinde kendisinin dahi bilgi sahibi olmadığı gayb hakkında verdiği haberlerdir. Yani kısaca et-Taberi'ye göre mucize, peygamberin peygamberliğini ispat eden şeyden ziyade bizzat onda ortaya çıkan sebebi belli olsun ya da olmasın herhangi bir olağanüstü/lüktür. İşte onun bu yaklaşımı, literatürde hem mucize konusunda birden farklı yorum bulunduğunu göstermekte, hem de nübüvvetin ispatı ile bazı olağanüstülüklerin birbirinin yerine geçebilecek şekilde süreç içinde kullanıldığını ortaya koymaktadır.⁶ Diğer bir ifadeyle muhtevasında peygamberliği ispat sadedinde meydan okuma ve tehdidin bulunmadığı bir mucize kavramının varlığına işaret etmektedir. Bu durum tabii olarak Hz. Peygamber'in doğumu ve çocukluğuyla ilgili anlatımlara da yansımaktadır.

Siyer literatürünün en erken dönemden itibaren gelişme seyri incelendiğinde, çevre kültürün yukarıda andığımız mevcut durumundan sonra siyer malzemesinin muhteva ve kaynak açısından gelişme gösterdiği döneme şahit olunmakta ve özellikle bu dönemden itibaren olağanüstü, mucizevi ya da mitolojik anlatımların arttığı; ihtida edenlerin aktarımları, yeni dini kültürel unsurlarla karşılaşma, tercüme hareketleri sonrasında geçmiş din ve kültürlerden istifadenin hızlanması gibi faktörler, birçok unsurun siyer malzemesine girmesinin yolunun kolaylaştırdığını göstermektedir. Dolayısıyla çevre kültürlerin siyer yazıcılığına etkisinin iki temelden olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan biri yeni konuların ve kaynakların siyer muhtevasına dahil edilmesi, ikincisi de peygamber tasavvurundaki değişim ve buna bağlı olarak oluşan literatürdür. Özellikle bu etkileşim neticesinde siyer ve tarih kitaplarına "yaratılış" ve "peygamberler tarihi" gibi ayrıntılı bölümlerin girdiği tespit edilmekte; geçmiş peygamberlerin hayat hikâyelerinde son peygamberin habercisi olmaları temasının ana fikir olarak ilerlediği görülmektedir. Bahsi geçen kültürel karşılaşmadan önce de siyer eserleri Kur'an-ı Kerim'in zikrettiği peygamberlere ait kıssa ve haberleri nakletmiş olsalar da yeni kaynaklar vasıtasıyla bu hususun daha sistemli ve hacimli bir hale geldiği ve dış unsurların etkisinin ciddi boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Konumuz açısından önemli olan diğer bir durum da peygamber tasavvuruna mucize kavramının dahil olması, bu konuda devasa diyebileceğimiz

edebiyatın teşekkülünde itici bir güç halini almasıdır. Tüm bunlar birlikte dikkate alındığında Kitab-ı Mukaddes'teki ya da mitolojideki birtakım unsurların Hz. Peygamber'le özdeşleştirilmesinin önünün açıldığı kanaatini ortaya koymaktadır.⁷

Buraya kadar farklı açılardan ele almaya çalıştığımız literatürdeki aktarımlar Hz. Peygamber'in vilâdetiyle ilgili anlatımların zaman içinde bir nevi Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat bağlamındaki aktarımlara dönüştüğünü göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Peygamberimizin kendisi ya da yakın çevresinin pek zikretmediği nübüvvet öncesi ve özellikle çocukluk dönemiyle ilgili malumatın, bu tür etkiler sonucunda olağanüstülüklerin eşlik ettiği bir hayat hikayesine dönüştüğünü akla getirmektedir. Nitekim ilk vahiy tecrübesi sırasında kendisinin bilmediği ve tahminin ötesinde bir tecrübe yaşadığının aktarılması yanında çevresinin de söz konusu vahiyle çocukluğuna dair tecrübeleri birleştirecek aktarımlarda bulunmaması, dikkat çekici bir şekilde İslam düşünce tarihi içindeki yerini korumaktadır.

Ayrıca tam bu noktada Ali b. Rabben et-Taberi'nin mucizeyi sadece olağanüstü olarak tanımlaması ve çevre kültürle karşılaşma sonucundaki itirazları başta kendisi olmak üzere birçok ismin bunlara cevap verecek tarzda eserler kaleme almaları, çevresel faktörlerin Hz. Peygamber'in hayatını aktarmayla ilgili muhteva üzerine etki ettiğini ve bu konuda birden farklı bakış açısının mevcudiyetini gözler önüne sermektedir.

Cahız'dan itibaren aktarılan Gazzali'nin de itinayla üzerinde durduğu "Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat ederken O'nun zatının, ahlâk ve hayatının da insanları düşünmeye sevk edici hususlar olduğu" yönündeki bakış açısı da teorik muhtevalı anlatımlarda hayatiyetini devam ettirmiştir. Bu bakımdan O'nun ahlâkı ve filleri peygamber olduğunun en güçlü delilleri arasında yer almaktadır. O'ndan önce ve hatta O'ndan sonra hiç kimsede bu tür fiiller ve ahlâk bir araya gelmemiş, gelememiştir. Nitekim olaylar karşısında sabrı gibi bir sabır, hilmi ve cömertliği gibi bir cömertlik, sadakati gibi bir doğruluk, tevazuu gibi bir tevazu, ilmi gibi bir ilme, konuştuğunda ya da sustuğundaki tavra benzer bir tavrın bütününe bir tek şahısta rastlamak mümkün değildir. Başta Uhud ve Huneyn gibi olaylarda herhangi bir münafık, zındık veya dehrî dahi O'nun

bu tür zor durumlar karşısında oradan uzaklaştığına ya da korkup kaçtığına, arkadaşlarını yalnız bıraktığına dair hiçbir aktarımda bulunmamıştır.⁸

Üstelik Kur'an-ı Kerim'in icazı da insanlık için düşünmeye, anlamaya ve akletmeye davet eden ayet-i kerimeler eşliğinde eşsiz rehber olma niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla bugün, Hz. Peygamber'in hayatı ve hususen doğumuyla alakalı olağanüstü anlatımları, bu konudaki farklı yaklaşımların temelindeki tartışmaları anlama ve değerlendirmede literatürün oluşmasındaki birden farklı bakış açısını iyi analiz etmek gerekmektedir. Teorik muhtevalı yaklaşıma karşın, olağanüstü ve mucizevi bakış açısının hâkim olduğu hayat hikâyesinin, genel çoğunluğun peygamber anlayışı üzerindeki tesiri bilinmekle birlikte, XIX ve XX. yüzyılın başlarından itibaren teorik muhtevanın tekrar gündeme geldiği dikkati çekmektedir. Geçmişten bugüne etkisini devam ettiren geleneksel olağanüstü peygamber motifi yanında daha teorik çerçeveli O'nun hayatı ve fillerinin örnekliğini önceleyen bakış açısı da kendi kulvarlarında hayatiyetini devam ettirmektedir. Bunları tartışarak yarıştırmak yerine anlayarak yerinde hakkını vermeye çalışmak, haberin bilgi değeri olmasıyla ilgili kriterleri iyi analiz etmek bugünün insanı için en doğru yol olacaktır.

NOTLAR

- * Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelâm Anabilim Dalı.
- 1 Hatice Kelpetin Arpaguş, "Kelime-i Tevhid", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25: 214-215.
- 2 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Cahız, *Kitâbü Hüceci'n-nübüvve*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2020).
- 3 Geniş bilgi için bk. Kadı Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilü'n-nübüvve*, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017).
- 4 Ebû Hamid el-Gazzali, *el-Munkizü mine'd-dalâl*, thk. Cemil Saliba Kâmil Ayyad, (Beyrut: Dârü Endülüs, 1967), 113-114.
- 5 Geniş bilgi için bk. Muhsin Dülgeroğlu, "Delâilü'n-nübüvve Türrü Eserlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", (Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2025), 47-61.
- 6 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Ali b. Rabben et-Taberi, *ed-Din ve'd-devle: fi isbâti'n-nübüvve*, thk. Adil Nüveyhiz, (Beyrut: Dârü'l-afâki'l-cedide 1982). Müellif ve konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Fuat Aydın, "Ali b. Rabben et-Taberi'nin Kitâbu'd-Din ve'd-Devle Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri", *Usul İslam Araştırmaları*, 6 (2006): 27-56.
- 7 Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (İstanbul: İsar Yayınları, 2008), 54
- 8 Cahız, *Kitâbü hüceci'n-nübüvve*, 99.

Bursalı Sufilerin Dilinden Velâdet-i Nebi

Prof. Dr. Mustafa Kara

Allah âdın zikredelim evvelâ

Vâcib oldur cümle işte her kula

Dinî hayat ve hassasiyetin kemal noktasına doğru emin adımlarla yürüyebilmek için değişik vesileler aramak Allah'ın emridir. (bkz. Maide, 5/35) Hz. Peygamber'i daha doğru anlamak için gayret göstermek, kitaplar okumak, bilenlere danışmak, onun aşkılarıyla bir araya gelmek, böyle anları ganimet bilmek, aşkının nişanının peşine düşmek bu vesilelerdendir. Çünkü Allah'ı sevmenin yolu Peygamber'e tabi olmaktan, onu anlamaktan geçmektedir. (bkz. Al-i İmran, 3/31) Süleyman Çelebi'nin ifadesiyle,

Kimde kim aşkın nişanı vardurur

Akıbet maşuka onu irgörür

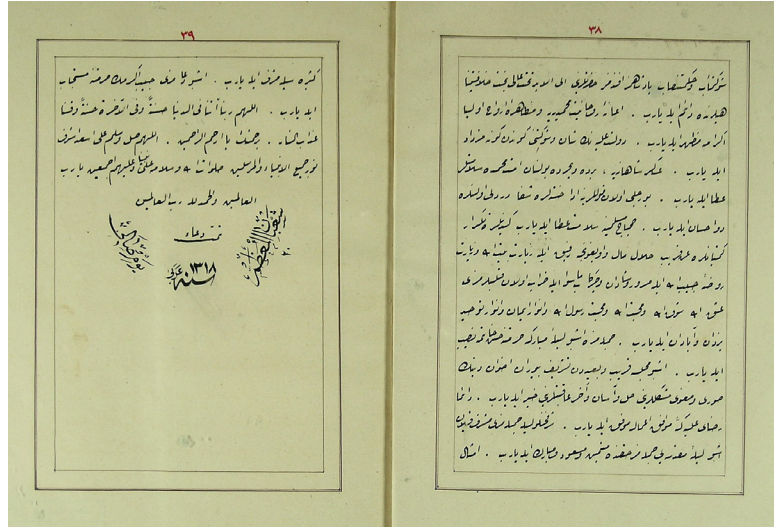
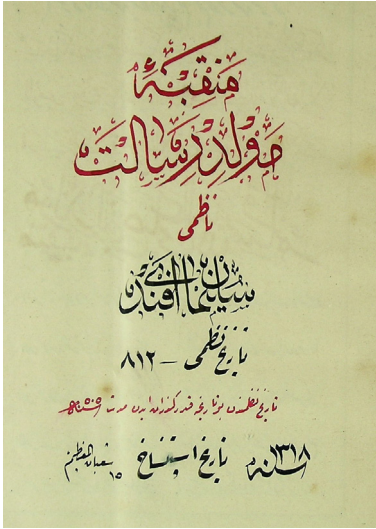
İnsanlığın ilk öğretmenleri peygamberlerdir. Peygamberlere gönülden bağlanan ve birinci halkada yer alan insanlar/havariler onlardan aldığı iman meşalesini aşkla şevkle elden ele dilden dile diğer insanlara aktarmışlardır.

Allah ve Resulullah aşkı, dinin iki kanadıdır. Zaman içinde yetişen alim, arif ve sanatkârlar bu “kanat”larla ilgili eserlerini ortaya koyarak insanları hak ve hakikat ülkesine doğru uçmaya davet etmişlerdir. Sonsuzluğa işaret eden bu eserler bazen şiir-nesir bazen resim, beste bazen de hat istifi veya mimari bir yapı olarak karşımıza çıkarlar.

Bu aşk ve mahabbeti terennüm eden eserlerin yüzlerce, binlerce örneğine sahibiz. Büyük bir çoğunluğu Arapça, Farsça ve Türkçe olan söz konusu yadigârlar nesilden nesile intikal ederek gerçek bir “klasik” olduklarını ispat etmişlerdir. Biz bu klasiklerden Hazreti Peygamber'in velâdetini mevzu edinen, bunu şiiriyle tasavvur edip şiir diliyle kaleme döken Bursalı sufilerden Lamii Çelebi ve Abdülkadir Necib Efendi'nin mevlidleriyle, Gazzizade Abdüllatif Efendi'nin mevlid törenlerinin yapılmasına karşı çıkanlara cevap sadedinde yazdığı risaleyi ele alacağız.

Bilinen meşhur menkıbedir: Osmanlı toplumu, Timur ile Yıldırım arasında cereyan eden Ankara hesaplaşmasından sonra iç savaşın büyük celâli tecellileri ile boğuşurken Bursa'da konu ile hiç ilgisi olmayan bir tartışma açılır: Hz. İsa mı daha üstündür, Hz. Muhammed mi? Aslında sayıları çok az ise de tarihte Hristiyan aleminde Hz. Muhammed'e bağlı, Müslüman aleminde Hz. İsa'ya meyyal insanlar çıkmıştır. Bu zamansız ve yersiz tartışma Ulucami imamı Süleyman Çelebi'yi derinden etkiler ve düşüncelerini ihtiva eden bir cevap yazarak ileri sürülen iddiaları çürütmeye niyetlenir. Düşünür taşınır, Emir Sultan başta olmak üzere işin ehli ile istişare eder. Peygamberler silsilesindeki Resulullah Efendimizin üstünlüğünü ortaya koyacak olan bu cevabın nesir değil nazım olarak yazılmasına karar verir.

1409'da yani Osmanlı toplumunun Yıldırım-Timur savaşından sonra girdiği o karanlık devrin tam ortasında, iç savaşın devam ettiği, kardeşin kardeşi acımasızca öldürdüğü o yıllarda, Ulucami'nin ateşe verildiği sırada bu caminin imamı olan zat tarafından böyle

Bir başka mutasavvıf, Hüseyin Vassaf, Bursalı Süleyman Çelebi'nin menakıbını yazmıştır: *Menkabe-i Mevlid-i Risalet Nazımı Süleyman Efendi*. Eserin müellif hattıyla künye ve son sayfası. (Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Arslan Kaynaradağ Koleksiyonu, 105.)

bir eser ortaya konulabilmiştir. Bu durum, dervişlerin “celâl içre cemal vardır” ilkesinin tecellisinden başka ne ile izah edilebilir?

Buharalı Emir Sultan'dan feyz alan Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı metin Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan üç kıtaya yayılması gibi yedi iklim dört köşeye ulaşmış, daha sonra yazılacak olan mevlidlerin de örnek aldığı bir manzume makamına yükselmiştir.

Süleyman Çelebi'nin doğduğu yıllarda Anadolu ilim ve irfan muhitini etkileyen İbn Arabî'nin (ö. Şam, 1240) *Fusûsu'l-hikem*'i ve Mevlana'nın *Mesnevî* 'si, yazılışlarının birinci yüzyılı tamamlamış bulunuyorlardı. *Fusûs*'u İznik'te Arapça şerheden Davud Kayseri'nin vefatından iki sene sonra, Konya'da Mevlâna (ö. Konya, 1273) ile ilgili menkıbeleri/haberleri bir araya toplayan *Menâkıbü'l-ârifin*'in Farsça olarak kaleme alınışından bir yıl önce doğması, nihayet Aşık Paşa (ö. Kırşehir, 1333) tarafından yaklaşık 12.000 beyit olarak Kırşehir'de kaleme alınan Türkçe *Garibnâme* ile bu üçlüyü, onun yetiştiği muhit açısından belirleyici eserler olarak kabul etmek mümkündür. 1252'de vefat eden Ahmet Fakih'in *Çarhnâme* adlı eseri, 1388 de Erzurum'lu Darir tarafından kaleme alınan *Siyer-i Nebi* ile 1412 de vefat eden Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin¹, Süleyman Çelebi'ye bu konuda ışık tuttuğu da ilave edilmelidir².

Süleyman Çelebi *Mevlid*'inin yazılışından yaklaşık yüz sene sonra *Mevlidü'r-Resûl*³ adıyla 706 beyitlik bir eser kaleme alan Lâmiî Çelebi medrese tahsilini tamamladıktan sonra gönül dünyasının arayışlarına İstanbul'da Emir Ahmet Buhari ile karşılaşınca kadar devam etti. Ubeydullah Ahrar'ın halifesi Simav'lı Abdullah İlahî, Türkistan'dan dönerken yanına aldığı bu dostuna İstanbul'da ilk Nakşî dergâhlarını açma görevini vermişti.

Lâmiî Çelebi mevlidinde mesela, Peygamber Efendimizin doğumu öncesini şöyle tasvir eder:

*“Muhassal Amine ol şehriyari
Götürdi dokuz ay diyince Bârî*

*Ne zahmet çekdi ne hamli belürdi
Velakin dem-be-dem rahat olurdu*

*Çü nur-ı mahz-ı ol gevher-i pak
Vücutından ola mı kimse gam-nâk*

*Yaratmışken Hak anı halka rahmet
Anasına ola mı vire zahmet*

*Tamam itdi hesabın çün dokuz ay
O mihrün oldı nurı âlem-ârâyı...”*

Bir başka mevlid nazımı sufi de Kadiri-Eşrefî yolunun Bursa'da kurulan ilk mekânlarından

İncirli Dergâhı şeyhlerinden Abdülkadir Necib Efendi'dir. 1703-1787 yılları arasında yaşamıştır. Onun yaklaşık 250 sene önce kaleme aldığı 242 beyitlik mevlid metninin⁴ kandil gecelerinde okunduğunu *Yadigâr-ı Şemsi* haber verir⁵. Abdülkadir Necib Efendi'nin dilinden velâdet-i Nebî'yle alakalı şunlar dökülür mısralara:

“...

*Anasından nice doğdı ol Emin
Zat-ı pak-i rahmeten li'l-alemin*

*Nâkil öyle nakleder nur-ı Resul
İtdi Abdullah'ın alnuna nüzul*

*Pes bu Abdullah'ı yetmiş bin melek
Hıfz iderlerdi şu resme kim gerek
Gör ne takdir-i Huda'dır Amine
Girdi Abdullah nikah-ı dâmine –*

*İki yıl birbirine çift oldular
Ne ki maksud ise Hak'dan bildiler
...*

*Dokuz aya vardı hamlim bî kusur
Canım oldu pür safa-yı hadd-i vüfûr*

*Ger dilersiz bulasız âli makam
Sıdkile virin salat ile selam*

*Ol rebii'l-evvel idi ayımız
On ikinci gicesiydi sayımız*

*Çün bu gice oldı bu müddet tamam
Hanem içre halvet idim bî-peyam*

*Nagehan sakfi açıldı hanemin
Hidmetine geldiler bir danemin*

*Huriler kim öyle dilher hub-ru
Her birisi oldı bana ru-be-ru*

*Hidmet için oğluna sana heman
Bizi gönderdi didiler Müsteân*

...

*Doğdu ol demde Muhammed Mustafa
Nura gark olub cihanı doldu safa
...”*

Edebiyat, hat, musiki gibi dinî hayatı ve buna bağlı olarak his dünyamızı canlı tutan ve devamlılığını sağlayan vesilelerden biri de zaman içinde dinî ilkeler ışığında oluşan bazı adet ve geleneklerdir. İslam dünyasında bunun en meşhur ve renkli örneklerinden biri Hz. Peygamber Efendimizin doğumu vesile edinilerek yapılan mevlid törenleridir.

Tarihte mevlid törenleri ve benzer geleneklerle ilgili olarak reddiye yazanlar, hatta işi şirk ve tekfir noktasına kadar taşıyanlar çoğalınca karşı tezi savunanlar da eline kalemi almış ileri sürülen delilleri kendi anlayışlarına göre çürüten risaleler yazmışlardır.

Mevlid törenlerinin lehinde kitap yazanlardan biri de Bursa Ahmed Gazzi Dergâhı şeyhi Gazzizade Abdüllatif Efendi'dir.⁶ Konumuzla ilgili eseri *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*⁷ dır.

Risalenin ilk satırları, yazılış sebebine işaret ediyor:

“Bu risale-i şerifenin tercemesine sebep oldur ki Ümmet-i Muhammed'e bais-i şeref-i dâreyn olan Mevlûd-i şerif'in şeref ve fezailini mürur-i zaman ile halk, âlem-i nisyan idup (unutup) her ne kadar Mevlûd-i şerifler kıraat olunursa, kemal üzre fezailini bilmeyub, meclis-i Mevlûd-i şerife hürmetinde kusurları, belki bazı cehele-i muteassibin (tutucu cahiller) men'e sa'y eyledikleri (engellemeye yöneldikleri) ecilden bu Gazzizâde Seyyid Abdüllatif-i biçare...”⁸

Bilâhare Abdüllatif Efendi mevlid icra edilen meclislerin ruhuna, manasına dair şunları söylüyor:

“Meclis-i Mevlud'de na't-i pâk-i Resûl-i Kibriya okunub evsâf-ı Habibullah beyân oldukça ehl-i imanın aşk u şevkını müzdâd idub (artırıp) ümmet-i Muhammed'in aşkla salavât-i şerife getürmelerine sebep olur ve imanları kuvvet bulur. Zira her kimde ki aşk u mahabbet-i Resûlillah

ola onun imanı kavi olur. Ve mahabbet u aşk-ı Resûl'le olanlar Âl-i Muhammed'den ma'dûd olub (onun ailesinden sayılıp) mahabbet idenlere dahi mahabbet vacib olur (...) Bu takdirce mevzûn kelâmla Resûl aleyhisselâmın evsâfı ve na'atlerini dinlemek kalbde olan aşkı tahrik idub âkıl müminlerin kalbinde aşk ateşi yandurub şevkle ve mahabbetle salât u selam eylemelerine sebeb olur (...) Bunun için Mevlûd-i şerifin fezâili, cümlesinden eşref oldı. Zira Mevlûd-i şerifde evvela Allah Teâlanın vasfı var. Sâniyen Resûl aleyhisselâmın vasfı var, dahi içinde va'z u nasihat var zikir var, meclisde tilâvet-i Kur'an var."⁹

Ayrıca Abdüllatif Edendi bu meclislere Nebi-yi Muhterem Efendimiz ve salihlerin anılması sebebiyle bereketin, rahmetin ineceğine işaret eder:

"Azizim, mahal-i şübhe midir ki bir zât-ı şerifin kapısına bende olan salih ümmetlerinin menâkıbı ve evsâfı zikrolan yere rahmet nâzil ola. Ya kendinin na't-i pâki ve menâkıb-ı vilâdeti zikroldukda ne vechile inâyet ve rahmet-i ilâhî olur? Ve bundan kıyas eyle ki kemâ kâle aleyhisselâm: İnde zikri's-sâlihîn tenzilu'r-rahme..."¹⁰

Mevlide Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebeviye'den delil getiren Abdüllatif Efendi'nin şu ifadeleri mühimdir:

"Aşk-ı server-i âlem râyihâsın istişmâm eylemiyen (Peygamber aşkının kokusunu alamayan) zâdidân-i huşkun (işin ruhunu kavrayamayan kişilerin) 'bidatdır' zu'mlarına (iddialarına) edile-i nakliye ile sadırları emrâzına edviye-i kesire derkârdır. Mevlûd-i şerif meclisinde olan zikrin evvel ekseri salâvât-i şerifedir. Ümmet-i Muhammed salât ve selamla memurdur, Kur'an-i azim ile sabitdir.

'Şiirdir' denirse, mevzûn kelâmla zaman-ı saâdetde Sultanu'l-enbiya sallâllahu teâla aleyhi ve sellemi şuarâ-yı müslimin medhidub huzur-ı saâdetlerine ve na'atlerini ve medihlerini kıraat eylediler. Bu da sünnet-i takriridir."¹¹

Son söz olarak yine Gazzizade şeyhi Abdüllatif Efendi'ye müracaat edelim:

"Azizim, sadâ-yı hasen cana tesir ider, mevzûn-i kelâm kalbe tesir ider. Na't-i Resûl aleyhisselâm lâtif sada ve hoş makam-ı mevzûn-i kelâmla tilâvet oldukda 'liyezdâdû imânen mea imanihim' [imanlarını artırırlar] (Fetih, 48/4) masadakınca zât-ı pâk-i Resûl-i kibriyaya âşık ve mahabbet-i Muhammedide sâdik olanların sırrında olan aşkı ve mahabbeti cûşa geturub kemâl-i şevkle eşk-i çeşmin rizân ederek (göz yaşı dökerek) salât u selam eylediklerinde bu şevkle olan salât u selamı eylediklerinde vasitasız Ravza-i mutahharasında Sultân-ı enbiya işidub 'benim âşık ve sâdik ümmetlerimin salât ve selamları hediyeten geldi' deyu onların bu şevklerine mesrûr oldukda dünya ve ahretler ma'mûr olmağa himmet ve şefaaf buyururlar. Sair meclis-i zühhâdda bu feyz u bereket hâsıl olmaz. Allah Teâla aşk u şevklerimizi ziyade eyliye. Âmin."¹²

NOTLAR

- 1 Türkçe mevlidler hakkında geniş bilgi için bkz. M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Ankara, 2011.
- 2 İbnü'l-Cezerî'nin 1396 tarihinde Bursa'da kaleme aldığı konu ile ilgili Arapça eseri *Zâtü's-şifa* da bu listeye ilave edilebilir.
- 3 Mevlid hakkında geniş bilgi ve metin için bk. Süleyman Eroğlu, *Lâmîi Çelebi ve Mevlid'i*, *Mevlid Külliyyatı*, II/99 vd. ed. M. Akkuş, Ankara, 2016. Aynı bir kitap olarak ta yayınlanmıştır. Bursa, 2011.
- 4 Geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, "*Abdülkadir Necib Efendi ve Mevlid'i*", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu-4*, haz. Mehmet Temelli, (Bursa: Bursa Sanat ve Turizm Vakfı, 2005), 269-297
- 5 M. Şemseddin, *Bursa Dergahları*, nşr. M. Kara-K. Atlansoy, (İstanbul: 1997), 103.
- 6 Geniş bilgi için bk. M. Kara-H. Tekeli, *Gazzeli Ahmed Efendi ve Gazzizade Abdüllatif Efendi*, (Bursa: 2021), 23 vd.
- 7 Gazzizade Abdüllatif Efendi, *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Gazi Camii Kolk., 1240.
- 8 *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*, 1b.
- 9 *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*, 2b, 4a.
- 10 *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*, 10b.
- 11 *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*, 18a.
- 12 *Dürretü'l-beyzâ fi şeref-i mevlidi'l-Mustafa*, 18b.

Siyer Edebiyatında Mevlid

Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur Saraçoğlu*

Hız. Peygamber'i anmak ve anlatmak her Müslümanın hayatının merkezinde yer alır. İtikadi, fıkhî ve ahlâkî boyutlarıyla her Müslüman için O'nun hayatını bilme ihtiyacı varoluşsal bir durumdur ve bu ihtiyaç alt dalları ve geniş literatürüyle siyer edebiyatını oluşturur. Siyer edebiyatı iki temel metin türünü içerir: Hız. Peygamber'in hayatının tamamını veya bir kısmını anlatan siyer metinleri ve bunlar üzerine yapılan siyer araştırmaları. Siyerin İslam kültüründeki bir başka önemli yansıması ise okuma pratikleriyle sosyal hayatın içerisinde yer almasıdır. Bu aynı zamanda metin üretim süreçlerini etkilediği için dolaylı olarak literatüre de katkı sunmaktadır. Bu çerçevede mevlid-i Nebi/Hız. Peygamber'in doğumu, üzerinde hassasiyetle durulması gereken çok katmanlı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira tarih boyunca manzum ve mensur farklı formlarda Hız. Peygamber'in dünyayı teşrihi yazılmış, bu metinler üzerine araştırmalar yapılmış ve asırlardır İslam coğrafyasının farklı beldelerinde mevlid ihtifalleriyle okuma pratikleri sürdürülmüştür.

Mevlid/Hız. Peygamber'in doğumu konusu başta siyer eserleri olmak üzere, tabakat,

hadis, tefsir, kelim literatürü içerisinde yer almış metin ve tartışmalarla alakalı olarak ele alınmalıdır. Ancak bu yazıda kronolojiyi gözeterek siyer ilminin gelişimi ve literatürü bağlamında mevlid yazım geleneğinin ortaya çıkışı, metinlerin ana unsurları ve muhtevastındaki değişime odaklanacağız. Hız. Peygamber'in hayatının yazılmaya başlamasıyla birlikte mevlid anlatıları literatüre girer ve en erken örnekleri klasik siyer literatüründeki siyer metinlerinde bir bölüm olarak karşımıza çıkar. Bilindiği gibi klasik literatürde rivayete dayalı bir anlatım ön plandadır. Bir çerçeve metin olarak İbn İshak'ın mevlid konusundaki rivayetleri daha sonraki telifatı büyük oranda etkilemiştir. Ayrıca tarih ve tabakat eserlerinde de Hız. Peygamber'in hayatının yer aldığı bölümlerde mevlid bahisleri rivayetlere dayalı olarak inşa edilmiştir.

İbn İshak (ö. 151/768) ve İbn Hişam (ö. 218/833) başta olmak üzere klasik literatürde mevlid bahsinden önce Hız. Peygamber'in hem nesebi hem de peygamber olarak Hız. Adem'den beri devam eden silsiledeki yeri mevcut rivayetlerle ortaya koyulmuş, ardından onun dünyayı şereflendirdiği sırada olup bitenler zikredilmiştir. Klasik mevlid anlatılarında mevlid bahsinden önce, neseb bilgisi verilirken kullanılan nuru'n-Nübüvve veya nur-i Muhammedi rivayetleri -modern literatürde çokça tartışılmışsa da- O'nun neseben ve peygamber olarak geldiği silsileyi zikretmek üzere referans olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum İslam tarihinin aynı zamanda bir "peygamberler tarihi" olarak inşa edilmesiyle alakalıdır. İbn Hişam (ve dolaylı olarak hocası İbn İshak) bir hareket noktası olarak alınırsa, neseb bahsinde peygamberler tarihi, Yemen ve Arap coğrafyası tarihi ve Hız. Peygamber'in Kusa'dan itibaren ailesinin tarihiyle ilgili rivayetler zikredilir. Bu uzun anlatı içerisinde Hız. İsmail'den itibaren yaşanan bazı önemli olaylar zikredilerek, zemzemin bulunması,

Cürhümlülerin Mekke'den kovulması üzerine İsmailoğulları'nın bölgede yayılması, Kusay'ın Mekke'deki görevleriyle öne çıkması ve soyundan gelenlerin bu görevleri sürdürmeleri ele alınır. Zemzem'in bulunmasının aileye kazandırdığı itibar, Abdülmuttalib'in Abdullah'ı kurban etmek istemesi, kur'a sonucu develerini kurban etmesi, kadınların Abdullah'a kendilerini sunmaları onun bu teklifleri reddetmesi, Amine ile evlenmesi ve kadınların onun alnında gördükleri nurun gitmesi dolayısıyla ondan uzaklaşmaları ele alınır. Kaynağı net olmadığı için İbn Hişam'da "idda edilir ki /" يزعمون" ifadesiyle başlayarak Amine'nin hamileyken doğacak olan çocuğuna "Muhammed" ismini vermesinin rüyasında ona öğretilmesi ve kendisinden çıkan bir nurla Şam'daki Busra saraylarının görülmesi mevlid bahsi öncesinde anlatılan belli başlı olaylardır. İbn Hişam'ın, Hz. Peygamber'in nesebini, anne babasını ve peygamberler silsilesi içerisindeki yerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra mevlid rivayetlerine yer verdiği görülür. Mevlid kısmında ilk olarak fil olayına referansla doğum tarihinin 12 Rebiülevvel, Fil Yılı olduğu yönündeki rivayetler zikredilir. Bunu destekleyen bir rivayet olarak Hasan b. Sabit'in Hz. Peygamber'le aynı yıl doğduğuna dair bilgilere yer verilir. Dedesinin onun doğumundan duyduğu sevinç ve onu isimlendirmesi, ardından süt anneye verilmesi, Halime'nin nesebi, Hz. Peygamber'in süt kardeşleri, süt annesinin yanındayken yaşanan şakk-ı sadr hadisesi rivayetleri de yine mevlid bahsi etrafında zikredilir. Bu noktada daha sonra mevlid literatüründe çokça kullanılan başka rivayetlere de yer verilir. Halime'nin başına bir şey gelmesinden korktuğu için Hz. Peygamber'i Amine'ye geri getirmesi ve Amine'nin onu rahatlatmak için kendi tecrübesini paylaşması anlatılır. Amine rüyasında kendisinden bir nur yükseldiğini, doğum sırasında Şam'da Busra saraylarının yıkıldığını gördüğünü, Hz. Peygamber'in doğduğunda ellerini yere koyduğu ve başını

Yıldız albümlerinde mevcut Cennetü'l-Mualla mezarlığının bir fotoğrafı. Fotoğrafın üzerindeki işaretlere göre 1 numara "Kabr-i Hazret-i Amine", 4 numara "Kubbe-i Cedd-i Resulullah", 3 numara "Kubbe-i Ebu Talib" ve 2 numara "Kubbe-i Hazreti Hatice'tü'l-Kübra"nın kabrini gösteriyor. Bugün bunların üzerindeki kubbelerden eser yok.

göğe kaldırdığını anlatır. Ayrıca ashabının Hz. Peygamber'e "bize kendinden bahset" demesi üzerine onun "Ben İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesiyim. Annem bana hamile iken kendisinden Busra saraylarını aydınlatan bir nurun sadır olduğunu görmüş." buyurduğu aktarılır.¹

İbn Hişam'daki anlatı ana hatlarıyla İbn Sa'd (ö. 230/845)'da da tekrar etmekle birlikte bazı farklılıklar görülür. İbn Sa'd'ın rivayetlerinde isminin "Ahmed" konulması zikredilmiştir.² Amine'nin O'nu doğurduğunda kendisinden bir nur çıktığı, ellerini yere koyup yerden bir avuç toprak aldıktan sonra göğe baktığı ve kuzu yavrusu gibi tertemiz dünyaya getirdiği zikredilmektedir. O'nun sünnetli ve göbek bağı kesilmiş bir şekilde dünyaya geldiği, Abdülmuttalib'in bu durumu "Mutlaka bu

oğlumun önemli bir konumu olacaktır.” şeklinde yorumladığı rivayet edilir. İbn Hişam’da yer alan, Abdümuttalib’in kendisine O’nun doğumu haber verilince “Bu temiz etekli oğlanı bana veren Allah’a hamd olsun.” dediğine dair rivayete de değinmek gerekir. “Temiz etek”/ et-tayyibu’l-erdân ifadesi O’nun ahlâki olarak temizliğine işaret etmektedir. Klasik literatürde Hz. Peygamber’in neseben temiz olması vurgusu da ön plandadır. Hz. Peygamber’in neseben temiz olması siyer ve mevlid metinlerinde yer almış, anne ve babası (hatta sütannesi Halime³) hakkında yazılan eserlerle de uzun süre ele alınan bir mesele olmuştur. İbn Sa’d’ın mevlid anlatısının ardından Hz. Peygamber’in esması ve künyeleri hakkındaki rivayetlere yer verdiği daha sonra süt anneye verilmesi bahsine geçiş yaptığı görülmektedir.⁴ Sonraki asırlarda siyer telif geleneği içerisinde esmaü’n-Nebi müstakil bir başlık olacak kadar genişlemiştir.

Klasik metinlerin şerhlerinde rivayetler büyük oranda aynen tekrar edilmekte, ancak şarihin yöntemine bağlı olarak bazı farklılıklar içermektedir. Süheyli (ö. 581/1185) *Ravzü’l-ünüf* isimli eserinde İbn Hişam’ın konuyla ilgili rivayetlerini aynıyla aktarır. Onun “iddia edilir ki..” dediği kısımda “halk arasında dolaşan rivayetlerde iddia edildiğine göre -ki doğrusunu Allah bilir-”⁵ diyerek ufak bir müdahalede bulunmuştur. Süheyli’nin konuyla ilgili kaynaklarının sınırlı olması onun bu konuda yorum veya tenkidlere yer verme, mukayese yapma ve farklı bilgilerle konuyu genişletme imkanını sınırlandırmış olmalıdır. Bununla birlikte İbn Hişam’ın diğer bir önemli şarihi olan Memlükler dönemi muhaddislerinden Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361)’ın *ez-Zehrü’l-bâsim fî siyeri Ebi’l-Kâsım* isimli şerhinde delâil⁶ ve beşaret⁷ türü eserleri kaynak olarak sıkça kullanarak mevlid bahsinde bu tür rivayetlere daha geniş yer verdiği görülmektedir. Bu noktada ilginç olan husus ise bir muhaddis olarak bu rivayetleri

tenkid etmeyip dönemindeki muteber delâil kaynaklarına dayalı olarak bunlara yer vermesidir.⁸

Mevlidin rivayetlere dayalı olarak nakledildiği klasik literatürde dikkat çeken bir başka özellik, alimlerin müstakil mevlid eserleri yazmasıdır. Konuyla ilgili doğrudan rivayetler sınırlı olmakla birlikte Kur’an ayetleri, Hz. Peygamber’in kendisi hakkındaki hadisleri, esması, nübüvvet ve peygamberliğe dair başka unsurlar ve Hz. Peygamber’in ahlâki bu müstakil mevlidlere sonradan dahil olan ancak yine rivayet kültürüne dayalı unsurlar olarak zikredilmelidir. Bu noktada iki örneği zikretmek önemli olacaktır:

Memlük dönemi önemli muhaddislerinden Irakî (ö. 806/1404)’nin *Mevridü’l-Henî fî Mevlidi’n-Nebî* isimli eserinin muhtevasını incelediğimizde bazı temaların özellikle ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu durum yaşadığı dönemin genel siyer tartışmaları bağlamında kıssacıların uydurma rivayetlerle yazdığı metinlere bir alternatif olarak ulemanın “daha ilmi” metinler üretme çabasıyla alakalıdır.⁹ Onun mevlidinde Hz. Peygamber’in soyunun şerefi, Hz. Adem’e kadar nikah yoluyla gelen sefahatten uzak nesebi, Amine’nin hamile kalması, sünnetli ve göbek bağı kesilmiş olarak doğması, yıldızının doğuşu ve Ehl-i Kitab’ın bununla ilgili haberleri, doğum tarihi ve yeri, isminin Ahmed ve Muhammed konulması, doğumuyla ilgili alametler, süt anneye verilmesi ve bu süreçte olanlar ve şakk-ı sadr hadisesi bablar şeklinde verilmiştir. Ön plana çıkan konu başlıkları kadar eserde dikkat çeken bir başka husus ise uzun isnad zincirleriyle rivayetleri aktarma konusunda bir muhaddis hassasiyeti göstermesi ve esere aldığı hadislerde kendisinden önceki muhaddislerin tercihlerini referans göstermesidir. Bu noktada onun muteber kabul ettiği geniş hadis, tefsir, siyer rivayet birikimine dayalı olarak eserini telif gayreti götüğünü ve klasik anlatıyı sistemli

bir şekilde tasnif ederek ele aldığını söylemek mümkündür.

Önemli bir tarihçi olan İbn Kesir (ö. 774/1373)'in *Mevlidü Rasulillâh* eserinde ise başta İbn İshak olmak üzere siyer kaynakları, *Sahîhayn*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Beyhaki'nin *Delâil*'i kaynak olarak kullanılmıştır. O da neseb bilgisi bağlamında Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hacer'in kıssasını, zemzem bulunuşunu, Abdülmuttalib'in oğlunu kurban olarak adamasını, Abdullah'ın Amine'yle evlenmesini zikreder ardından Amine'nin rüyasında onu "Muhammed" olarak isimlendirmesi bahsine geçer. Bu noktada Hz. Peygamber'in "*Ben İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesiyim, Annem bana hamileyken kendisinden Şam'daki Busra sarayını aydınlatan bir nur çıktığını görmüş.*" hadisine yer verilmektedir. Bu nur konusunda Beyhaki'den rivayetle evden yayılan nurun başkaları tarafından da görüldüğü bilgisi aktarılmaktadır. Farisilerin ateşinin sönməsi, Sâve gölünün taşması gibi mucizevi anlatıların ardından İbn Kesir rüya hakkında "Bu rüya Kisra'nın zevali, İslam'ın yükselişi ve Arapların oraya girişine işaret etmektedir." şeklinde bir yorum yapmaktadır. Aynı şekilde bu rivayetlerden maksadın "mevlid'in şerefli, azamet sahibi, Allah tarafından korunmuş olan, nesebi pâk ve nikah yoluyla gelen, Adem'den beri devam eden nübüvvet nuruyla gerçekleştiği"ni vurgular ve "Ulema-yı ahyârın hadislerinin de gösterdiği gibi hiss-i manevî o nurlar Amine'ye görünmüştür." der.¹⁰ İbn Kesir'in dönemi içerisindeki uydurma metinlere karşı bir tür refleks olarak kaleme aldığı ve "itkan sahibi hafızlar ve münekkid imamlarca makbul ve menkul olan hadislerle" inşa ettiğini söylediği¹¹ eserinde klasik anlatıya ana hatlarıyla sadık kaldığı görülmektedir. Bu durum Hz. Peygamber ve mevlidi hakkındaki tasavvurun onun döneminde de sürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu girişin ardından İbn Kesir, Hz. Peygamber'in süt

Hazreti Peygamber'in doğduğu evin yerinde bugün bir kütüphane var. (Fotoğraf: Mehmet Yalçınkaya. 2025)

anneye verilmesi, Halime için ayırdığı müstakil bölüm ve Hz. Peygamber'in sıfatı, şemali ve ahlâkı bablarıyla eserini tamamlar.

Bu eserlerdeki bilgiler rivayet kültürü içerisinde tefsir, hadis, siyer hatta lügat eserlerinde dağınık olan malzemenin bütüncül bir mevlid metni inşasıyla bir arada toplanmasını sağlamıştır. "*Sen büyük bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem, 68/4); "*Allah onlara kendi içlerinden bir nebi gönderdiğinde...*" (Al-i İmran, 3/164); "*Size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir.*" (Tevbe, 9/128) gibi ayetlerin tefsirinin yanı sıra cahiliye şiiri, delâil rivayetleri ve başlıca hadis eserlerine yer verilmektedir.

Endülüs dönemi mevlid metinleri literatürün anlamlı bir devamı olmakla birlikte kendine has özelliklere de sahiptir. Coğrafya itibariyle farklı dinî gruplarla karşılaşmaların olduğu bu bölgede mevlid etrafında bazı fihri tartışmalara dayalı metinler ortaya çıkmış ve mevlid ihtifallerinin caiziyeti tartışılmıştır. Endülüs siyer yazıcılığında başka örneklerine de rastladığımız manzum ve mensur karma mevlidlere rastlanmaktadır. Endülüs kökenli İbnü'l-Arabi'nin *Menkabetu mevlidi'n-Nebî* isimli eseri bunlara örnektir. Onun Hz. Peygamber'in doğumundan risaletine kadarki süreci içeren mevlid eserinde nur-i Muhammedi ve hakikat-i Muhammedi bahsini işlediği görülmektedir. İbn Cabir (ö.

780/1378) ve er-Ruayni'nin (ö. 779/1378) yazdığı mevlidlerin de muhteva itibariyle kendilerinden önceki teliflerle örtüşen bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir.¹²

Siyer yazıcılığı ve mevlid telif geleneğinde rivayetin “genişlemesi” önemli bir mesele olarak zikre değerdir. Vakıdı (ö. 207/823)'nin *Mevlid'i* gibi erken dönem metinlerinden itibaren rivayetlerin ve anlatının sonraki dönem metinlerinde genişlediğini görürüz. Yukarıda ele almaya çalıştığımız gibi klasik teliflerdeki “rivayetler” metinlerin ana hattını oluşturmuş, bununla birlikte müellifin yöntemi ve elindeki rivayet birikimine göre eserinin muhtevasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Erken dönemde siyer teliflerinin bir alt başlığı olan mevlidin müstakil bir alt tür olarak gelişiminde çeşitli etkenler söz konusudur. Öncelikle her müellif kendi ilmî faaliyetleri çerçevesinde elde ettiği rivayet birikimine dayalı olarak telifte bulunmuştur; bu da derlemelerde bazı farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca farklı ilim dallarındaki derleme ve telif faaliyetleri de zamanla bu türün müstakil olarak gelişimini etkilemiştir. Farklı kültürel unsurlarla ve dinî yapılarla karşılaşmanın doğurduğu kelâmî tartışmalar da mevlid telif süreçlerini etkilemiş ve delâil rivayetlerinin bu metinlere dahil olmasını sağlamış görünmektedir. Mevlid metinlerindeki genişlemenin bir başka sebebi ise Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte hayatının muhtasar olarak verilmesi ve ahlâk ve şemailine dair başlıkların mevlid anlatısına eklenmesi dolayısıyladır.

Şiirler de mevlid yazım geleneğinde önemli olmakla birlikte erken klasiklerde Abdülmuttalib'in sevincini ifade eden şiir hariç mevlid bahsinde çok geniş yer almaz. Ancak tematik olarak mevlid yazımında görülen dönüşüm form itibariyle de değişmiş ve zamanla manzum eserler rivayet formunda telif edilen mevlidlerin yerini almıştır.¹³ Osmanlı döneminde şiirsel yapı içerisinde isnadı terk edilmiş ve artık anonimleşmiş geleneksel bilginin yanı sıra, tasavvufi ve

şairin sesini duyduğumuz unsurların olduğu bir metin inşa sürecine geçilmiştir. Dilin değişmesi (Arapçadan Türkçeye geçiş meselesi) de anlatıya şiirsel unsurların dahil olmasını ve klasik rivayete dayalı ana anlatıya çeşitli eklemelerin yapılması sonucunu doğurmuştur. Mevlid bahsinin şiirsel örnekleri arasında temsil gücü en yüksek metin şüphesiz ki üzerine çok sayıda çalışma yapılan ve Osmanlı dönemi telifleri için “kurucu, kök metin” olarak kabul edilen¹⁴ Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ıdır. Başlıca kaynakları, Kur'an-ı Kerim, hadisler, siyer eserleri olan metin, okuma/seslendirme pratikleriyle de geniş bir coğrafyada Müslümanların gündemindeki varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Ancak Anadolu coğrafyasında telif edilen mevlid literatürü tabii bununla sınırlı değildir.¹⁵

Mevlid literatürünü etkileyen, genişlemesine ve yeni metinlerin üretimine sebep olan mevlid ihtifallerine de kısaca değinmek gerekecektir. Hicri 4. yüzyılda Mısır'da kutlanmaya başlayan mevlid merasimlerinde yönetici ve ulemanın katıldığı bilinmektedir. Muzafferuddin Kökböri zamanında yapılan kutlamaların ihtişamı tarih kitaplarında anlatılmakta ve söz konusu törenlere Bağdat, Musul, Cezire, Sincar ve Nusaybin'den Erbil'e çok sayıda fakih, sufi, vaiz, kurra ve şairin katıldığı kaydedilmektedir. Bu törenlerin ulema üzerindeki etkisi de buralarda okunmak üzere eser telifini tetiklemiştir.¹⁶ İlginç bir şekilde modernleşme süreciyle durum tersine çevrilmiş ve mevlid ihtifalleri için metin yazım süreci yerini mevlidin okunması için Hz. Peygamber'in doğumunun kutlanması haricinde çeşitli vesilelerle kutlamaların tertip edilmesine bırakmıştır. Daha da ilginç olan bu tür kutlamalarda okunan *Vesîletü'n-Necât* gibi eserlerin Türkçesiyle günümüz Türkçesi arasındaki geniş açıklıktır. Bugün Anadolu coğrafyasında halkın güncel konuştuğu dile yakın ve daha da önemlisi klasik telif geleneğinin devamı olabilecek bir mevlid metni yazımının mümkün olup olmayacağı

tartışmaya açıktır. Ancak yine ilgi çekici bir husus aynı metnin uzun yıllardır Balkan coğrafyasında okunmasıdır. Dolayısıyla bu noktada büyük kalabalıkların (sevâd-ı azam) bu metinlere teveccühünün metnin kendisinin anlaşılmasından ziyade ibadet niyetiyle okunması olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu coğrafyası baz alındığında dil açısından dikkat çekici başka bir husus ise geniş bir literatüre sahip olan Kürtçe siyer telif geleneği içerisinde¹⁷ yakın tarihlerde yazılmış manzum formda ve klasik telif tarzında mevlid metinlerinin olmasıdır.

Modernleşme dönemi eleştirel yaklaşımlar, ana kaynaklar dahil olmak üzere metinlere güveni sarsan, kimi zaman oldukça tahripkâr bir eleştiri diliyle kaleme alınan, klasik telif geleneği içerisinde muteber kabul edilen eserlerin itibardan düştüğü/düşürüldüğü ve metodolojik olarak güçlü olmayan bir tenkid sürecini getirmiş ve bu durum mevlid metni yazımını da olumsuz etkilemiştir. Türkçe mevlid yazımının Cumhuriyet döneminde devam etmemesi, tasavvufi çevrelerde üretilen sınırlı sayıdaki manzum edebi siyer telifleri içerisinde kısa bir pasaj olarak yer alması dışında üretiminin olmaması bu bakımdan önemlidir. Aynı zamanda mevlid metinlerinin derlenmesi, üzerine analizlerin yapılması da, her sene Mevlid-i Nebi haftasında mevlid üzerine düzenlenen hususi sempozyumlar ve (yüzyıllardır süregelen geniş literatür dikkate alındığında) az sayıdaki araştırmayla sınırlıdır. Asırlardır geniş bir coğrafyada yaygın bir şekilde varlığını devam ettiren bu literatür üzerine halen mukayeseli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Mevlid yazım geleneği terk edilmiş olsa da okuma pratiği büyük kalabalıkların/ sevad-ı azamın takip ettiği bir uygulama olarak varlığını bir bakıma inatla sürdürmektedir. Bugün her tür kutlamada Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin okunması, metnin dilsel ve fikirsel zemini yaşatılmıyor olsa da kendisine yüklenen anlamın sürdürülmesi

bakımından önemlidir. Mevlid yazımı ve araştırmalarının da artarak bu teveccühe cevap verecek düzeye ulaşmasını temenni ediyoruz.

Nuruyla aydınlanmak niyazıyla, salât ve selâm O'nun üzerine olsun...

NOTLAR

- * Mardin Artuklu Üniversitesi, İslam Tarihi. "Beşâirü'n-Nübüvve", *DİA*, 5: 549.
- 1 Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Nebil Turayfî (Beyrut: Dâru Sâdır, 2005), 1/125-131.
- 2 Ebu Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2012), 1/79.
- 3 Güllü Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği Moğultay b. Kılıç Örneği*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 265-269.
- 4 Hz. Peygamber'in anne babasının hayatları, mevlid bahsi, esması ve künyeleri, sütanneye verilışı ve Amine'nin vefatı konuları için bkz.: İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/75-96.
- 5 Abdurrahman b. Abdullah Süheyli, *er-Ravzül-ünüf fi şerhi's-sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişam*, ed. Halid Mustafa Tartûşî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2014), 2/127.
- 6 Peygamberlik müessesesini, özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamak amacıyla yazılan eserlerin ortak adı. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 19: 115.
- 7 Genel olarak Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan belgeler, özel olarak da önceki kutsal kitaplarda onun peygamberliğini müjdeleyen metinler anlamında kullanılan terim. Bk. Mehmet Aydın,
- 8 Geniş bilgi için bkz.: Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği Moğultay b. Kılıç Örneği*, 360-369.
- 9 Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği Moğultay b. Kılıç Örneği*, 369-372.
- 10 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesîr, *Zikru Mevlidi Rasûl ve Ridâihi* (Şam: Dâru İbn Kesîr), 24-25.
- 11 İbn Kesîr, *Zikru Mevlidi Rasûl ve Ridâihi*, 13-14.
- 12 Geniş bilgi için bkz.: Yakup Akyürek, *Siyer Edebiyatı: Endülüs* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 294-323.
- 13 Siyer yazıcılığındaki bu dönüşüm hakkında bkz.: Tuba Nur Saraçoğlu, "Siyer Edebiyatı Bağlamında Hâce Muhammed Lutfi'nin Mevlid ve Mi'râciye'si", *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 53 (2024), 803-831.
- 14 Bilal Kemikli, *Süleyman Çelebi ve Mevlid* (İstanbul: Ketebe, 2018), 8.
- 15 Geniş bilgi için bkz.: *Mevlid Külliyyatı*, ed. Bilal Kemikli ve Mehmet Akkuş, (Ankara: DİB Yayınları, 2016).
- 16 Geniş bilgi için bkz.: Ahmet Özel, "Mevlid: Tarihi ve Dini Hükümü", *Divan* 1 (2002), 235-246.
- 17 Önemli bir literatür çalışması için Bkz.: M. Zahir Ertekin, *Kürtçe Siyer Yazıcılığı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022).

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Doğumu

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Öztürk*

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in doğumu Müslümanlar için önemli bir olaydır. İslam'ın evrensel bir din olmasından ve mesajlarının tüm insanlığı muhatap almasından dolayı Peygamberimizin mevlidi tüm insanlık için özel bir kıymete sahiptir. Her ne kadar Hz. Peygamber, M. 610 yılında peygamberlik ile görevlendirilmiş olsa da insanlar ona olan sevgilerinden dolayı risalet öncesi hayatına da ilgi duymuşlardır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberlerden, onların mucizelerinden bahsedilmesi, Resulullah'ın vefatının ardından on yıl gibi kısa bir sürede Sasani İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması ve Suriye bölgesinin fethedilmesinin sonucu olarak Müslümanlar farklı ırk ve dine mensup insanlar ile karşılaşmışlardır. Bu süreçte milyonlarca insanın hemen İslam dinini benimseyip Müslüman olduğunu düşünmek gerçekçilikten uzak olur. Bu insanlara yapılan tebliğler, onlar ile yapılan tartışmalar neticesinde pek çoğu ikna olarak iman etmiştir. Bu zaman diliminde dönemin sosyal-medyası diyebileceğimiz rivayetler devreye girmiş, delâil ve hasâis tarzı kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu kitaplarda yer alan bazı rivayetlerin doğruluğundan daha ziyade o dönemde üstlendiği görev göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada Peygamber Efendimizin doğumu

ilk Siyer ve İslam Tarihi kaynakları esas alınarak kaleme alınacaktır. Özellikle delâil, hasâis ve a'lam tarzı kitaplardaki Hz. Peygamber'in doğumu ile ilgili rivayetlere yer verilmemiştir.

Hz. Peygamber'in annesinin hamile kalması, doğum anı ve bu esnada dünyada meydana geldiği iddia edilen olaylar tarih metodolojisinin sınırları içerisinde kısaca değerlendirilecektir.

1. Annesi Amine ve Babası Abdullah'ın Nikahı Öncesi ve Sonrasıyla Alakalı Rivayetler

Hz. Peygamber'in annesi Amine bnt. Vehb b. Abdümenaf b. Zühre b. Kilab b. Mürre'dir. (ö. 577)¹

Peygamberimizin babası Abdullah'ın Amine'den başka bir hanımının daha olduğu bildirilmektedir. Bu hanımı, Abdullah, Amine'yle nikahlandıktan sonra "Sana şimdi ihtiyacım yok, daha önce iki gözünün arasında parlak bir şeyle gelmiştin. Ben onu yakalamak istemiştım. Sen Amine ile birlikte olunca o parlaklık kayboldu." demiştir.² Peygamber Efendimizin babası Abdullah öldükten sonra veya Peygamberimiz doğduktan sonra kaynaklarda bu kadından hiç bahsedilmemektedir.

Hz. Peygamber'in babası ile annesi nikahlandıktan sonra Kuteyle bnt. Nevfel b. Esed isimli bir kadının Abdullah'ı durdurarak ona yaklaşmaya çalışmak istediği, ama Abdullah'ın bu talebi dikkate almadığı da rivayetler arasındadır. Bu kadın Abdullah'a Amine'yle nikahlandıktan sonra yüzündeki nurun kaybolduğunu söylemiştir. Bu kadının Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi olduğu bildirilmiştir. Kadın hakkında Fatıma bnt. Mürr el-Has'amiyye olduğu, Abdullah'a birlikte olmak için yüz deve teklif ettiği, "senin yüzünde Peygamberlik nurunu gördüm" dediği de nakledilmiştir.³ Gerek Abdülmuttalib'in oğlu olması gerekse bekar, genç ve yakışıklı⁴ olmasından dolayı Kureyş'ten bazı kadın ve kızların Abdullah'a yakınlık teklif etmeleri tabiidir. Bu tarz bir teklifin kaynaklarda Peygamberlik alameti/nur ile de ilişkilendirilerek aktarıldığı düşünülebilir.

Bazı kaynaklarda Peygamberimizin valideleri Amine'nin hamile kaldığı zaman diğer kadınlar gibi ağırlık hissetmediği ifade edilmiştir.⁵ Bu rivayetin tam tersi Amine'nin doğurduğu çocuklar içinde Peygamberimiz kadar ağır bir çocuğa hamile kalmadığını söylediği de rivayet edilmiştir. Muhammed b. Ömer el-Eslemî, bu rivayetin ilim ehli tarafından bilinmediğini, Amine'nin Resulullah'tan başka bir çocuğunun olmadığını ifade etmiştir.⁶

Bir başka rivayette nakledildiğine göre Amine validemiz, Peygamber Efendimize hamile kaldığı zaman uyku ile uyanıklık arasında iken veya rüyasında gökyüzünden inen bir adam "Hamile olduğunu biliyor musun?" diye sormuştur. O da "Hayır bilmiyorum." cevabını vermiştir. Kendisine "Bu ümmetin efendisine ve peygamberine hamilesin" demiştir. Amine bu olayın pazartesi günü gerçekleştiğini söylemiştir. Amine doğum yaklaşına kadar bu zatı bir daha görmemiştir. Doğum yaklaşınca aynı zat tekrar gelerek "Her kıskancın şerrinden, bir ve samed olan Allah'a sığındım." demesini istemiştir. Doğduğu zaman çocuğun adını Muhammed koymasını, doğum alameti olarak Şam saraylarını dolduracak bir nurun yayılacağını, Tevrat'taki isminin Ahmed olduğunu söylemiştir.⁷ Amine çocuk doğduğu zaman Abdülmuttalib'e torununun doğduğu haberini göndermiş, Abdülmuttalib gelince ona gördüğü rüyayı anlatmıştır.⁸

Resulullah'a "Muhammed" isminin verilmesi ile ilgili olarak İbn Sa'd (ö. 230/845) *Tabakat*'ında Arapların Kitab Ehli ve kâhinlerden bir peygamber geleceğini ve adının "Muhammed" olacağını öğrenmelerinden dolayı çocuklarına "Muhammed" ismini verdiklerini, bunun neticesinde ilk olarak bu ismi Beni Zekvan'dan Muhammed b. Huzai b. Huzabe'nin aldığını Muhammed b. İshak'tan (ö. 151/768) rivayet etmiştir.⁹ Kadi İyaz (ö. 544/1149) *Şifâ* adlı eserinde ise; Hz. Peygamber'in doğumuna yakın bir peygamber geleceğinin ve isminin "Muhammed" olacağını yaygınlaşmasıyla birlikte ilk olarak bu ismi Muhammed b. Süfyan b. Mücaşi'nin kullandığı ayrıca Muhammed b. Üheyha b. el-Cülâh el-Evsi, Muhammed b.

Mesleme el-Ensari (ö. 43/663) ve Muhammed b. Bera el-Bekri ve Muhammed b. Hümrân el-Cufî gibi kişilerin de bu adı aldıklarını ifade etmiştir.¹⁰

Peygamber Efendimiz kendisinin Hatemü'n-Nebiiyyin olduğunu izah ederken İbrahim (a.s.)'in duası, İsa (a.s.)'in müjdesi ve annesinin kendisinden çıkan bir nurun Şam saraylarını aydınlattığını rüyasında gördüğünü söylemiştir.¹¹ Hz. Peygamber'in kendi anlatımını dikkate alırsak annesinin yaşadıkları görülen bir rüyadan ibarettir. Resulullah, hadisin devamında geçmiş peygamber annelerinin de benzer rüyalar gördüğünü dile getirmiştir. Toplumsal hayatta da pek çocuk kişinin benzer olaylar yaşadığı, bazen hamileliği, bazen evleneceği kişi, bazen de iş hayatı ile ilgili rüyalar gördüklerini sıkça duyarız. Bu yüzden rüyanın mahiyeti tarihin en eski çağlarından beri hep merak konusu olmuştur.¹²

Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın doğumdan yirmi sekiz ay,¹³ yedi ay veya kısa bir süre sonra¹⁴ öldüğü rivayet edilmiştir. İbn Sa'd (ö. 230/845), annesi Resulullah'a hamile iken babası Abdullah'ın öldüğü rivayetinin en doğru rivayet olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Peygamberimizin babası Abdullah'ın vefat ettiğinde yirmi beş yaşında olduğu belirtilir.¹⁶

2. Doğum tarihi

Peygamber Efendimiz, Fil yılı içinde, Fil olayından elli beş gün sonra, Rebiülevvel ayının 12. ve pazartesi günü dünyaya gelmiştir.¹⁷ Çoğunluk bu tarihi kabul eder. Miladi takvimdeki karşılığının Mısırlı hey'et alimlerinden Mahmut Feleki Paşa'nın yaptığı hesaplamalar neticesinde 20 Nisan 571 tarihine denk geldiği belirtilmiştir.¹⁸

Rebiülevvel ayından on gün geçtikten sonra veya ayın bitiminden iki gece önce pazartesi dünyaya geldiği,¹⁹ Fil olayı ile tebliğinin arasında yetmiş veya on yıl olduğu, Fil yılından on beş yıl önce doğduğu, Fil olayının yirmi üçüncü yılı Ramazan ayının on ikinci gecesi, dünyaya geldiğine dair rivayetler de mevcuttur.

Zehebi (ö. 748/1348) bu rivayetin doğru olmadığını ifade etmiştir.²⁰

Hiz. Peygamber, pazartesi orucu ile ilgili olarak kendisine soru sorulması üzerine pazartesi günü doğduğunu ve kendisine vahyin pazartesi günü indirildiğini söylemiştir.²¹

3. Doğum Anı

Hiz. Peygamber'in valideleri Amine doğum anını anlatırken, kendisinden Şam saraylarını veya doğu ile batı arasını, bir başka ifadede ise; Busra saraylarını aydınlatan bir nur gördüğünü ifade etmiştir. Amine sanki kendisinden çıkan bir yıldız gördüğünü, bu yıldızın yeryüzünü aydınlattığını anlatmıştır. Hiz. Peygamber'in üzerinde hiçbir kir bulunmadan tertemiz doğduğunu ve doğar doğmaz iki dizinin üzerine oturarak başını göğe doğru kaldırdığını söylemiştir.²² Hiz. Peygamber'in sünnetli ve göbeği kesilmiş olarak dünyaya geldiği ve bu durumdan dolayı Abdülmuttalib'in "Bu oğlum mutlaka önemli birisi olacak." dediğine dair rivayetler de kaynaklarda yer almıştır.²³ Çocuk doğduğu zaman kötü ruhlar ilişmesin diye çocuğun üzerine bir çömlek kapatılması Arap geleneklerindedir.²⁴ Hiz. Peygamber'in üzerine kapatılan çömleğin hareket ederek yana kaydığı veya çatladığı ve çocuğun oradan gök yüzene baktığı gibi rivayetler de anlatılır.²⁵

Doğum anında görüldüğü iddia edilen nurun Amine tarafından rüyasında görüldüğünü yukarıda belirttik. Olayın gerçekte olduğunun kabul edilmesinin sebebi ise kanaatimizce Ahzab suresi 46. ayette bulunan "sirâcen münirâ" ifadesinden hareketle gerek Peygamberimize karşı olan aşırı sevgi gerekse diğer din mensuplarıyla yapılan tartışmalar neticesinde bu nur doğum olayına dahil edilmiştir.²⁶ Peygamber Efendimizin sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğu ile ilgili rivayetlere gelince; Zehebi (ö. 748/1348), Abdülmuttalib'in Peygamber Efendimizin doğumunun yedinci günü bir ziyafet verdiğini ve torununu sünnet ettirdiğini İbn Abbas'a (ö. 68/687-8) dayanan bir habere dayanarak aktarmaktadır.²⁷

Peygamber Efendimizin doğumundan önceden başlayarak, doğum anında ve sonrasında bu kadar mucize meydana gelmesi ve insanların

buna şahit olması olayların tarihi gerçekliği ile örtüşmemektedir. Bu olaylar tamamen Mekke'de gerçekleşmiş iken İslam'ın yayılması ve Resulullah'ın peygamberliğinin kabulü Medine'de daha hızlı olmuştur. Oysaki Medineliler bu mucizelerin hiçbirine şahit olmamışlardır.

4. Doğum Anında Dünyada Meydana Gelen Olaylar

"Ahmed'in Yıldızı", Hasan b. Sabit, yedi veya sekiz yaşlarında iken Medine'de bir Yahudi'nin "Ey Yahudi topluluğu" diye hitap etmiş, etrafında insanların toplanması üzerine de "Ahmet'in yıldızı" bu gece yükseldi." demiştir.²⁸ Astroloji ile uğraşan kişiler evrendeki döngüye göre belli zamanlarda önemli bir şeyler olacağını tahmin edebilirler. Kanaatimizce bu tür bir tespitin zaman içinde somut bir yıldız indirgenerek Hiz. Peygamber'in doğumu ile ilişkilendirilmesi söz konusudur.

Peygamber Efendimiz doğduğu gece Kisra I. Hüsrev (Enuşirvan)'ın (ö. 579) sarayı sarsıldığı ve on dört burcunun yıkıldığı, ateşgedelerin bin yıldır sönmeyen ateşlerinin söndüğü, Sava gölünün kurduğu²⁹ söylenmiştir.³⁰ Bu rivayetlerin aktarımına bakıldığı zaman bir kişi kanalıyla aktarıldığı görülmektedir. Rivayetler Mahzum b. Hani el-Mahzumi'ye isnad edilmiştir. Pek çok insanı etkileyen bu olayların bir kişi tarafından aktarılması haberlerin sıhhatini ortadan kaldırmaktadır.³¹ Dünyada meydana gelen olayların Hiz. Peygamber'in doğumu ile ilişkilendirilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bunun en güzel örneği; Peygamberimizin oğlu İbrahim'in vefatı sırasında meydana gelen güneş tutulmasını insanların cenaze ile ilişkilendirmeleridir. Hiz. Peygamber, Müslümanları uyarma gereği hissetmiştir. Bunun tamamen doğal bir olay olduğunu söylemiştir.

5. Sütanneleri

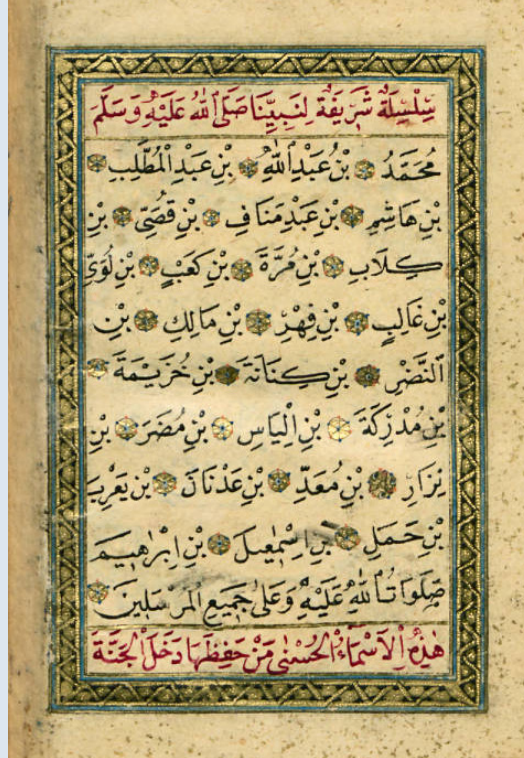
Halime'ye götürülmeden önce ilk defa, birkaç günlüğüne Resulullah'a Mesruh adındaki oğlunun sütünü veren Süveybe'dir (ö. 7/628). Resulullah'tan önce Hamza b. Abdülmuttalib'i (ö. 3/625) de emzirmişti. Resulullah'tan sonra da Ebu

Seleme b. Abdülesed el-Mahzumi'yi emzirmişti.³² Daha sonra Hz. Peygamber'e Halime bnt. Ebu Züeyb sütanneliği yapmıştır.³³ Halime hatun olayı şu şekilde anlatmaktadır; emzirecek bebek almak için Mekke'ye geldim. Kuraklık yılıydı. Beyaz eşek, deve ve çocuğum yanımdaydı. Ne göğüslerimde ne de devede çocuğu emzirecek, doyuracak bir şey yoktu. Gelince Hz. Peygamber'i yetim diye kadınların almak istemediğini gördüm. Eşimle boş dönmek için yetim de olsa Hz. Peygamber'i almaya karar verdik. Alır almaz çadırıma geldim ve göğsüm sütle doldu. Hz. Peygamber ve oğlum doyana kadar süt içtiler. Devenin de sütü gelmişti. Halime, o gecenin çok güzel geçtiğini ifade etmiştir. Arkadaşı ona "Ey Halime çok mübarek bir çocuk almışsın." demiştir. Yurtlarına dönene kadar nimetleri artmıştır.³⁴ Hz. Peygamber'in sütanesi Halime'nin anlatımında kendi çocuğunu emzirmek için göğüslerinde süt olmadığı ifade edilmiştir. Mantıken kendi çocuğuna bile verecek sütü olmayan bir kişinin sütanneliği yapmak için Mekke'ye gelmesi dikkat çekicidir. Zilzal Suresi 7. ayette "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür." geçmektedir. Kur'an-ı Kerim her ne kadar 610 yılında nazil olmaya başlasa da mesajları evrenseldir. İlkeleri tüm insanlık için yaradılıştan kıyamete kadar geçerlidir. Yetim bir çocuğun alınması ile ailede bir bereketin gelmesi beklenen bir durum olmakla beraber olayların aktarım sürecinde söz konusu çocuk Peygamber Efendimiz olduğu için mucizevi bir hal alması kaçınılmaz bir durumdur.

Hz. Peygamber dönemine yetişemeyen Müslümanlar daha sonraki dönemlerde gerek ihtiyaçtan gerekse sevgilerinden dolayı onun hayatını en ince ayrıntılarına kadar öğrenmek istemişlerdir. Özellikle de fetih hareketleri ile sınırların genişlemesi neticesinde farklı dinlere mensup insanlar ile karşılaşmışlar ve onlar ile yapılan tartışmalar sonucu peygamberler yarıştırlma noktasına gelinmiştir. Bu süreçte İbn İshak (ö. 151/768) ve İbn Hişam (ö. 218/833) gibi ilk siyer müelliflerinin eserlerinde Hazreti Peygamber'in doğumuyla alakalı çok kısa ve sade şekilde yer alan bazı rivayetler daha sonraki dönemlerde daha detaylı bir hale gelmiştir. Özellikle delâil, hasâis ve a'lâmü'n-nübüvve tarzı eserlerde ilk siyer kitaplarında yer almayan

Hz. Peygamber'in nesebinin zikredildiği, muhteve ve tertip bakımından nadir bu levha esasen yaratılış silsilesini veriyor. Ne yazık ki bir satırı yırtılmış. Ebu'l Ğays el-Keşşâş et-Tunusi tarafından zabt ve tashih edildiği zikredilen silsilenin başı İbn Arabî'nin *Fütuhat-ı Mekkiye*'sinden mülhem gibi görünmektedir: "... İbn Adem ve Adem topraktan; toprak arzdan; arz zübdeden; zübbe köpükten; köpük sudan; su inciden; inci dumandan; duman Nur-ı Muhammed (s.a.v.)'den." (Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Levhalar 229.)

Bir *En'am-ı Şerif* içinde yer alan bu silsile-i şerifte Peygamberimiz (s.a.v.)'in nesebi İbrahim Aleyhisselam'da nihayet buluyor. (Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, Env. No. 101-0288, v. 81b.)

rivayetler de yer almıştır. Bu rivayetlerin doğruluğundan daha ziyade edebiyat olarak değerlendirmek ve rivayetlerin o dönemde üstlendiği misyona odaklanmak gerekmektedir.

NOTLAR

- * Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, hozturk@firat.edu.tr
- 1 Ebu Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Haşimi İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 1/49; Ebu Abdullah Mus'ab b. Abdullah Mus'ab ez-Zubeyri, *Nesebu Kureyş* (Kahire: y.y., t.y.), 20; Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud Belazuri, *Ensâbü'l-eşraf* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1996), 1/79.
 - 2 Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak, *Siret-ü İbn İshak (Kitâbu's-siyer ve'l-Megâzi)* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978), 44; Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Tras, 1387), 2/244.
 - 3 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/76-77; Benzer anlatımlar için bkz. Taberi, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 2/244.
 - 4 Taberi, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 2/246.
 - 5 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/79.
 - 6 A.g.e.
 - 7 İbn İshak, *Siret-ü İbn İshâk*, 45; Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Mısır, 1955), 1/158; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/78-79; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban el-Busti İbn Hibban, *es-Siretu'n-*
 - Nebeviyye ve Âhbâru'l-Hulefâ'* (Beyrut: el-Kutubu's-Sekafiyye, 1417/1996), 1/53; Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1997), 1/417.
 - 8 İbn İshak, *Siret-ü İbn İshâk*, 45.
 - 9 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/134.
 - 10 Ebu'l-Fadl 'Iyad b. Musa el-Yahsubi el-Kadi 'Iyad, *eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa* (Amman: Daru'l-Feyha', 1407/1986), 1/445-446.
 - 11 Ebu Abdillah eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 28/395 (nr: 17163); Ebu Abdillah Muhammed el-Hakim en-Nisaburi, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihâyn* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2/656 (nr: 4175).
 - 12 İslam tarihinde rüya motifinin kullanılması ile alakalı olarak bkz. Hakan Öztürk, "Rüya Motifi'nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri: Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelmesi Örneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 18 (2013): 133-55; Hakan Öztürk ve Şahin Kızılabdullah, "Geçmişte Yaşamış Din Kurucusu veya Peygamberler ile İlgili Rivayetlerin Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesi'ne Etkisi, Doğum Olayları Örneği", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, 1 (2021): 377-91; Hakan Öztürk, *İslam Tarihi Yazıcılığında Rüya Motifi* (Ankara: İlahiyât, 2023).
 - 13 İbn İshak, *Siret-ü İbn İshâk*, 45.
 - 14 İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/158.
 - 15 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/80.
 - 16 A.g.e.
 - 17 İbn İshak, *Siret-ü İbn İshâk*, 48; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/159; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/79-80; İbn Hibban, *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Âhbâru'l-Hulefâ'*, 1/33-34; Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed Süheyli, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-sireti'n-nebeviyye* (Beyrut: Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1412), 2/93; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/416.
 - 18 M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi, Hz. Muhammed (as) ve İslâmiyet Mekke Devri* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1981), 46.
 - 19 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/80.
 - 20 Ebu Amr Halife b. Hayyat, *Târîhu Halife b. Hayyat* (Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1397), 52-53; Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Kahire: Daru'l-Hadis, 2006), 1/148.
 - 21 Ebu'l Huseyn İmam Müslim b. Haccac, *el-Musnedi's-sahîhi'l-muhtasar bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Rasulillah sallallahu 'aleyhi ve sellem*, 5 (Beyrut: Daru'l-Hıya'it-Türasi'l-Arabi, ts.), 2/820 (nr:1162).
 - 22 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/81-82.
 - 23 A.g.e., 1/82.
 - 24 Köksal, *İslâm Tarihi, Hz. Muhammed (as) ve İslâmiyet Mekke Devri*, 47.
 - 25 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/82.
 - 26 Detaylı bir değerlendirme için bkz. Mustafa Özkan, "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, 14 (2016): 26-28.
 - 27 Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Veşâhu'l-İslâm ve Veşâhu'l-Meşâhiri'l-A'lâm* (Beyrut: el-Mektebetü'd-Tevfikîyye, 1413/1993), 1/27.
 - 28 İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/159; Zehebi, *Siyer*, 1/149.
 - 29 Taberi, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 2/166; Zehebi, *Siyer*, 1/155.
 - 30 Rivayetin detaylı tahlili için bkz. Öztürk, "Rüya Motifinin Siyer Yazıcılığındaki Yeri"; Özkan, "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi".
 - 31 Özkan, "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi", 32-33.
 - 32 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/87.
 - 33 İbn İshak, *Siret-ü İbn İshâk*, 48; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/160; İbn Hibban, *es-Siretu'n-Nebeviyye ve AHBÂRU'L-HULEFÂ'*, 1/54; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/417.
 - 34 İbn İshak, *Siret-ü İbn İshâk*, 49; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/162-164; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/418.

Son Dönem Osmanlı Siyerlerinde Hz. Peygamber'in Doğumu Anlatısı

Nesime Beyza Kemikli*

*"Geldi ol nûr gitdi âlem zulmeti"*¹

Hz. Peygamber'in hayatını konu alan siyer literatürü, İslam kültürünün hem tarihî hem manevi hafızasını şekillendiren en köklü türlerinden biridir. Bu bağlamda siyer, yalnızca bir tarih anlatısı değil, aynı zamanda dinî duygunun, toplumsal aidiyetin ve ahlâki eğitimin de önemli bir aracı olmuştur. Osmanlı siyer geleneğinde Hz. Peygamber'in hayatı, inanç merkezli bir bütünlük içinde ahlâki örneklik, tebliğ ve mücadele yönleriyle ele alınmıştır. Buna karşın, siyasi, iktisadî, sosyal, kültürel ve ilmî alanlarda büyük yeniliklerin yaşandığı devletin son dönemlerinde siyer yazımında belirgin değişimler görülmüştür. Zira Batı'daki bilgi anlayışında meydana gelen dönüşüm ve tarih yazımında kullanılan yeni bilimsel metotlar çerçevesinde Türk aydını, kendi tarih algısını yeniden inşa etme çabasına girmiştir. Bu süreçte, geleneksel tarih ve siyer yazıcılığının yerleşik biçimleri, yeni ilmî ve fikrî yönelimlerin etkisiyle dil, üslup, muhteva ve kaynak bakımından önemli bir dönüşüm geçirmiştir.²

Siyer yazımında yaşanan bu zihniyet ve yöntem değişimi, özellikle Hz. Peygamber'in hayatının başlangıcını teşkil eden doğum anlatılarında belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in doğumu, siyer anlatısının en merkezi konularından biridir. Klasik metinlerde bu bahis, genellikle mucizevi ve sembolik bir dil üzerinden, kâinatın yaratılış gayesiyle ilişkilendirilerek nur-ı Muhammedî fikri ekseninde sunulmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise, bilimsel tarihçiliğin etkisiyle olayın sebep ve sonuçları bağlamında rasyonel değerlendirmeler yapma temayülü dikkat çekmektedir. Bu dönüşümün mahiyetini anlayabilmek için önce Osmanlı siyer geleneğinin klasik örneklerinde Hz. Peygamber'in doğumunun nasıl anlatıldığına bakmak gerekir. Zira bu eserlerdeki tasvir biçimleri, hem sonraki yüzyılların siyer anlayışını şekillendirmiş hem de modern dönem yazarlarına hareket noktası oluşturmuştur.

Klasik Osmanlı siyerleri genellikle Hz. Muhammed'in doğumuyla değil, âlemin yaratılışıyla (hilkat) başlar. Bu yaklaşım, Peygamber'i hem inancın hem de tarihin merkezine yerleştirme düşüncesinin bir yansımasıdır. Bu eserlerde, Hz. Adem'den itibaren peygamberler silsilesine yer verilerek nur-ı Muhammedî inancının kesintisiz biçimde Hz. Peygamber'e ulaştığı vurgulanır. Hz. Muhammed'in doğumu ise, onun gelişini haber verdiği inanılan olağanüstü olaylar ve irhâsât (peygamberlik öncesi mucizeler) çerçevesinde ele alınır. Bu bağlamda klasik dönem siyer yazımında Hz. Peygamber'in doğumunun menkıbevi ve mucizevi bir üslupla anlatılması, hem toplumun inanç dünyasının bir yansıması hem de okuyucuda peygambere karşı sevgi, hayranlık ve bağlılık duyguları uyandırmayı amaçlayan bir yaklaşımın sonucudur.

Bu anlayışın Türkçe siyer yazımındaki erken ve etkili örneklerinden biri Darir'in *Sîretii'n-Nebi* adlı eseridir. Darir, Hz. Peygamber'in doğumunu nur-ı Muhammedî inancı çerçevesinde ele alır ve bu nuru, Hz. Adem'den itibaren peygamberler

silsilesi boyunca aktarılan ilahî bir emanet olarak tasvir eder. Anlatıda, kâinatın Hz. Muhammed'in hürmetine yaratıldığı düşüncesi açık biçimde vurgulanır. Bu yönüyle doğum, tarihsel bir hadise olmanın ötesine geçerek hilkatle doğrudan irtibatlı bir anlam kazanır. Doğumdan önce bütün âlemin bu büyük olaya hazırlandığını gösteren işaretlere yer verilir.³ Hamilelik sürecinde ve doğum anında yaşanan manevi tecrübeler ise, Hz. Amine'nin dilinden aktarılmaktadır:

*"Bu kez bir nûr içinde gark oldum
Bürüdi nûr beni ismet-ile
Bir ak kuş geldi arhamı sıgadı
Kanadı birle katı kuvvet-ile
Ne kan gördüm ne su gördüm ne agrı
Dogurmadum ben anı zahmet-ile"⁴*

Bu suretle, Hz. Peygamber'in doğumu sıradan bir beşerî başlangıç olmaktan çıkarılarak ilahî koruma ve kudretle gerçekleşen bir hadise olarak tasvir edilir.

Aynı düşünce, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ında da karşımıza çıkar. Fetret Devri'nde kaleme alınan bu mevlid, yalnızca Hz. Peygamber'i anmak için değil, aynı zamanda dönemin siyasal ve toplumsal dağınıklığına karşı manevî bir zemin oluşturmak amacıyla yazılmıştır.⁵ Çelebi, Allah'ın ilk olarak Hz. Muhammed'in ruhunu yarattığını ve bütün varlığın bu nurun hürmetine vücut bulduğunu ifade eder. Önceki peygamberlerin karşılaştıkları sıkıntıları onun bereketiyle aştıkları ve mucizelerini onun vesilesiyle gösterdikleri düşüncesi, doğum anlatısının merkezinde yer alır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in doğumu, ilahî rahmetin yeryüzündeki en belirgin tezahürü ve insanlık tarihinin dönüm noktası olarak tasvir edilir. Nitekim Çelebi, bu anlamı "*Geldi suret âlemine Mustafâ / Tâ ki âlem bula anunla safâ*"⁶ beytiyle veciz biçimde ifade eder.

Bununla birlikte Osmanlı toplumunda yaygın olarak okunan ve halk dindarlığını şekillendiren

Kara Davud ismiyle meşhur *Delâ'ilü'l-hayrât* şerhi, *Muhammediyye* ve *Envârü'l-âşıkîn* gibi eserlerde Hz. Peygamber'in doğumuna ilişkin olağanüstü hadiseleri konu edinen anlatıların daha yoğun biçimde yer aldığı görülmektedir. Arpaguş'un tespitine göre, bu eserlerde aktarılan rivayetlerin önemli bir kısmı tarih ve siyer literatürüne dayandırılmakla birlikte isnad ve metin tenkidi yapılmaksızın nakledilmiştir. Kur'an'da yer almayan, sahih hadis kaynaklarında ise oldukça sınırlı biçimde bulunan bu anlatılar zamanla halk muhayyilesi, İsrailiyat unsurları ve farklı dinî-kültürel etkilerle zenginleşmiştir.⁷

Osmanlı siyer geleneğinin klasikleşme evresinde, menkıbevi anlatı ile tarihsel bilinç arasında kısmi bir denge arayışını temsil eden nadir örneklerden biri olan Veysi'nin *Dürretü't-tâc* adlı eseri dikkat çekmektedir. Eserin başında "Gece gündüz kalem oynatılsa da onun doğumunun bir anı bile hakkıyla tasvir edilemez."⁸ denilerek sözün yetersizliği vurgulanır. Veysi, geleneğe bağlı kalmakla birlikte, doğum anlatısında ayrıntıyı sınırlamış ve farklı rivayetleri karşılaştırarak doğum tarihini belirleme çabasına girmiştir. Bu yönüyle *Dürretü't-tâc*, klasik siyer üslubunun içinde kalarak tarihsel düşünceye kapı aralayan bir geçiş metni olarak okunabilir.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ise bu yaklaşım değişmeye başlamıştır. Yeni tarih anlayışını benimseyen yazarlar, olağanüstü anlatımlara mesafeli bir yaklaşım sergileyerek Hz. Peygamber'i aklı, dehası ve liderliği ön plana çıkan, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal problemlerine çözüm üreten bir "büyük insan" olarak tasvir etmişlerdir. Buna karşın bazı gelenekçi yazarlar, klasik üslubu sürdürmüş ve doğum öncesi hadiseleri uzun uzadıya anlatmaya devam etmiştir.

Son devirde siyer yazımına yönelmenin başlıca sebeplerinden biri, oryantalist iddialara cevap verme ihtiyacıdır. Bu bağlamda Şehbenderzade

Ahmet Hilmi'nin, Dozy'ye reddiye olarak kaleme aldığı *Târîh-i İslâm* adlı eser öne çıkar. Ahmet Hilmi, eserinde doğrudan doğum anlatısına yer vermez. Bunun yerine Hz. Peygamber'in doğumundan önce dünyanın genel durumunu tasvir eder. İran, Roma ve Yunan medeniyetlerinin fikren gerilediğini, Hind ve Çin'in ise içine kapandığını ifade eder. İnsanlığın içine düştüğü bu cehalet ortamından ne milli ne de salt dinî fikirlerle kurtulmanın mümkün olmadığını; kurtuluşun nebilik, velilik, siyasi feraset ve hikmet vasıflarını şahsında toplayan bir figürle gerçekleşebileceğini belirtir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'i insanlık tarihinin en büyük harikası olarak görür. Ahmet Hilmi, Hz. Peygamber'in seçkin bir soydan geldiğine dair klasik anlatıları modern bilimlerle ilişkilendirerek biyoloji, antropoloji ve psikoloji gibi disiplinlerdeki kalıtım (atavizm) kavramlarıyla açıklar. Fil Vakası gibi mucizevi olayların tarihî gerçekliğini savunur ve bu tür olayların bilim tarafından henüz açıklanamamış olmasının onların yokluğunu kanıtlamayacağını ileri sürer.⁹

Siyer yazımının son dönemdeki bir diğer motivasyonu da ders kitabı ihtiyacını karşılamaktır. Bu çerçevede İzmirli İsmail Hakkı'nın *Cerîde-i İlmiyye* dergisinde yayımlanan "Din-i İslam" başlıklı yazı dizisi, hocalar ve talebeler için bir referans metni niteliği taşır. Bu yazılarda, İslam'dan önceki dünyanın durumu küfür ve zulüm içinde, İran ve Roma'nın baskısı altında bir dönem olarak betimlenir. Arap toplumunun ise yönetim boşluğu, putperestlik, düşmanlık ve kötü ahlâkla kuşatıldığı ifade edilir. Hz. Peygamber'in doğumu, bu bozulmuş ortamda bir kurtuluş vesilesi olarak görülür. Metinde müstakil bir mevlid anlatısı bulunmasa da Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu toplumsal ortam ve sahip olduğu üstün nitelikler vurgulanır.¹⁰

Osmanlı'nın son döneminde dikkat çeken bir diğer siyer de Celal Nuri İleri'nin *Hâtemü'l-*

enbiyâ adlı eseridir. Yazar, bu eseri "kindar Batı" ve "hurafe düşkününü Doğu"ya karşı Hz. Peygamber'in tarihi konumunu korumak amacıyla kaleme aldığını belirtir. Celal Nuri'nin eserinde müstakil bir doğum anlatısı bulunmamaktadır. Daha ziyade, psikolojik analizler ve bilimsel veriler ışığında Hz. Peygamber'in beşerî yönleriyle ele alındığı; onun sosyal, siyasi ve entelektüel çevresinin tahlil edildiği görülmektedir. İleri, "Nübüvvet Meselesi" başlığı altında maddi, ırki, dini, ailevi, siyasi ve içtimai çevreleri inceleyerek nübüvveti yalnızca metafizik bir olgu olarak değil, aynı zamanda tarihsel bir gerçeklik olarak yorumlar. Bu yaklaşımda, ilahî iradeye dayalı geleneksel peygamber anlayışının yerini, tarihsel koşullar içinde şekillenen bir "büyük insan" tasavvuru almaktadır.¹¹ Bu itibarla, nübüvveti mucize ve kerametlerle temellendirme çabasını anlamsız bulan İleri, "peygamber zaten bilinen bir hakikattir" düşüncesiyle olağanüstü anlatıları reddeder. Peygamber'in doğumunu da doğal bir olgu olarak değerlendirdiği için bu konuya ayrıca yer vermediği söylenebilir.¹²

Bununla birlikte, aynı dönemde bu modern eğilimlere karşı geleneği yaşatma gayretinde olan yazarlar da vardır. Düzcüli Yusuf Suad bu isimlerin başında gelir. O, geleneksel anlatıyı koruyarak hadiseleri ayrıntılı biçimde işler. Yaşadığı çağda var olan dilde sadeleşme eğilimine rağmen ağır bir üslup tercih eder.¹³ Yusuf Suad'ın bu tavrı, kişisel ve siyasi kimliğiyle de ilişkilendirilebilir. Çerkes sürgünüyle Anadolu'ya göç eden bir aileden gelen yazar, halkının bağımsızlık mücadelesine destek olmuş ve *Akve mü's-siyer* adlı eserini halkına Peygamber'i tanıtmak amacıyla kaleme almıştır. Kendi toplumunun kimliğini gelenekler üzerinden koruma çabası, onun muhafazakâr tavrını anlamlandırmaktadır. Eserden sadeleştirilerek doğum anlatımına dair bir kesite yer vermek gerekirse, Amine'nin dilinden hadise şöyle anlatılır: "O anda oraya çıkan nur, bütün varlığa yayıldı ve her noktayı nurla kaplanmış olarak gördüm. Bu nur, doğu ile batı arasını aydınlattı. Şam'ın sarayları ve çarşıları

onunla aydınlandı; hatta Basra'daki develerin boyunlarını bile görür gibi oldum.”¹⁴ Bu anlatım, söz konusu eserde geleneksel doğum tasvirinin sürdürüldüğünü açıkça göstermektedir.

Bütün bu örnekler, Tanzimat ve Meşrutiyet tecrübeleri içinde Osmanlı aydınlarının çağlarının meselelerine cevap aramak, toplumsal ve siyasal çıkmazları eleştirmek, değişen ilmî ve kültürel temayüllere ayak uydurmak yahut kendi milli kimliklerini korumak amacıyla siyer yazımına yöneldiklerini göstermektedir. Bu hedef doğrultusunda, siyer metinlerinin muhtevası kadar Hz. Peygamber'in doğumunun ele alınış biçimi de belirgin bir değişim geçirmiştir.

Bu minvalde, klasik siyerlerde ilahî irade ve desteğe vurgu yapılan Hz. Peygamber'in var oluşu olgusu, son dönemde tarihî ve toplumsal ihtiyaçlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Klasik Osmanlı siyerlerinde mevlid, kâinatın yaratılış gayesiyle ilişkilendirilmiş, nur-ı Muhammedî inancı etrafında ilahî düzenle bağlantılı bir anlam kazanmıştır. Bu anlatılarda Hz. Peygamber'in doğumu, insanlık tarihinin dönüm noktası, bütün varlığın sebebi ve ilahî rahmetin yeryüzündeki tezahürü olarak görülmüştür. Bu çerçevede Hz. Muhammed, yalnızca bir peygamber değil, bütün insanlık için ilahî bir kurtuluş vesilesidir. Osmanlı'nın son döneminde şekillenen modern siyer anlayışı ise bu ilahî kurtarıcı imajını bütünüyle reddetmese de onu beşerî, tarihsel ve toplumsal bir zeminde yeniden tanımlamıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi yazarları, dönemin pozitivist düşünce atmosferinden etkilenerек siyer metinlerini ilmî, sosyolojik ve tarihî bir bakış açısıyla kaleme almışlardır. Bu yeni yaklaşımda Hz. Peygamber'in doğumu, olağanüstülük atfedilmeyen doğal bir süreç şeklinde değerlendirilmiştir. Rüya, keramet ve sembolik tecrübeler gibi unsurlar ya tamamen dışarıda bırakılmış ya da tali unsurlar haline getirilmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen yazarlar, doğum hadisesini müstakil bir bahis olarak ele almak yerine, Hz. Peygamber'in varlığına duyulan

tarihsel ve ahlâki ihtiyacı, hangi fikrî ve toplumsal şartlar içinde dünyaya geldiğini ve onun gelişiyile birlikte insanlık düzeninde meydana gelen dönüşümü açıklamayı tercih etmişlerdir.

Bu dönüşüm, Osmanlı aydınının dinî mirası kendi çağının fikrî iklimine uyarlama çabasını yansıtır. Klasik anlatı, Hz. Peygamber'in doğumunu varlık düzeninin merkezine yerleştirirken modern anlatı, onu insanlığın tarih sahnesinde yeniden dirilişine öncülük eden bir önder olarak konumlandırmıştır. Böylece Hz. Peygamber'in doğumu hem ilahî rahmetin sembolü hem de beşerî kurtuluşun başlangıcı olarak iki farklı düzlemde anlam kazanmıştır.

NOTLAR

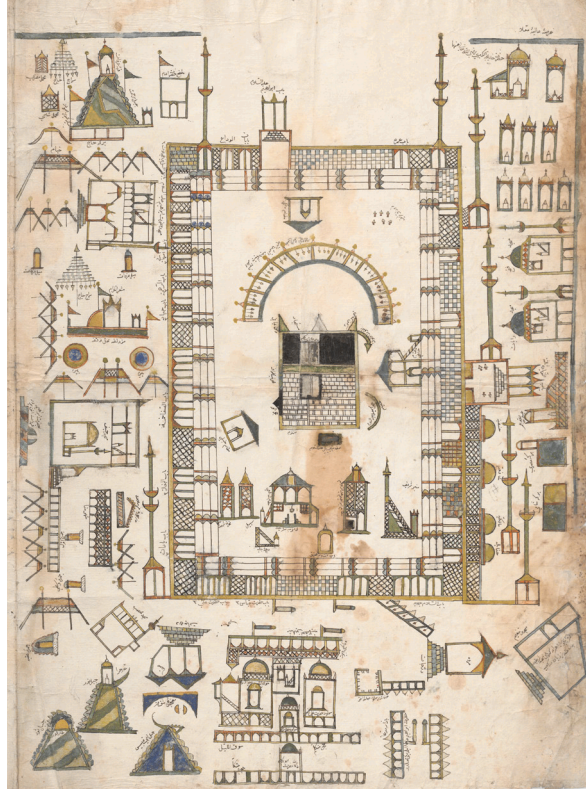
- * Araştırma Görevlisi, 7 Bk. Hatice K. Arpaguş, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2015), 222-229.
- 1 Süleyman Çelebi, *Mevlid*, haz. Necla Pekolcay, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992).
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nesime Beyza Kemikli, *Siyer Yazıcılığında Dönüşüm* (İstanbul: DBY, 2021).
- 3 Bk. Mustafa Erkan, *Sîretü'n-Nebi Tercümetü'd-Darir: (İnceleme-Metin-Dizimli Sözlük)*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 486-586.
- 4 Esra Egüz, Erzurumlu Mustafa Darir'in Sîretü'n-nebi'sindeki Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin), (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 44.
- 5 Bilal Kemikli, "Süleyman Çelebi ve Mevlid," *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*, ed. İbrahim E. Arnoğlu vd. (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022), 32.
- 6 Süleyman Çelebi, *Mevlid*, 114.
- 7 Bk. Hatice K. Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2015), 222-229.
- 8 Veysî, *Siyer-i Veysî Mekkî ve Medenî*, (İstanbul: Vezirhan Matbaası, 1286), 2.
- 9 Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi* (İstanbul: Huzur, 2011), 134-136.
- 10 Bk. İsmail H. İzmirli, "Din-i İslâm: Kable'l-İslâm Ahvâl-i Âlem," *Ceride-i İlmîyye* 6/63 (Eylül-Ekim 1920); İsmail H. İzmirli, "Din-i İslâm: Davet-i Peygamberî," *Ceride-i İlmîyye* 6/64 (Kasım-Aralık 1920).
- 11 Bkz. Celal Nuri İleri, *Hatemu'l-Enbiya* (İstanbul: Endülüs, 2016), 34-59.
- 12 Celal Nuri İleri, *Hatemu'l-Enbiya*, 31.
- 13 Bkz. Yusuf Su'ad Neğuş, *Akvemü's-Siyer* (İstanbul: İslâm'a Çağrı Cemiyeti, 1327).
- 14 Yusuf Su'ad Neğuş, *Akvemü's-Siyer*, 98.

Hazreti Muhammed (s.a.v.)'in Dünyaya Teşrif Buyurdukları Ev ve Tasvirlerine Dair

Fulya İbanoğlu*

Hazreti Peygamber'in bundan 1500 yıl önce doğdukları mübarek hanenin bulunduğu yer -bugün itibarıyla bir ev ya da tarihteki gibi mescit-türbe değil bir kütüphane halinde hizmet veriyor- O'nun aziz hatıralarından bir parça olarak orada, Mekke'de duruyor. Bu hatıra ilk dönemlerden itibaren bir hafıza-mekân olarak edebiyatta yer alır. Yine Osmanlı devrinde Kâbe ve etrafını tahkiye eden Muhyi Lari'nin (ö. 1526) *Fütuhu'l-Haremeyn*¹ ile bu yazıda değinilecek *Kâbenâme* türü metinlerin² bazı yazma nüshalarında hususen 16. asırdan itibaren bu evin son derece sade ve samimi bir şekilde tasvir edildiği görülür. Böylece Cenab-ı Hakk'ın beşer arasından kendisine "Habib" olarak ve Kelamullah'ı bildirmek üzere seçtiği, insanlığın dünya ve ahiret saadetinin medarı Hazreti Peygamber'in, kâinata teşriflerine kutlu ve nurlu bir mahal bu hanenin hatırlarda tutulup yâd edilmesi için sanatın temsil gücünden istifade edilir.³

Nitekim bu türün ilk örneği kabul edilen Kanuni devri müelliflerinden Akşehirli Abdurrahman Gu-

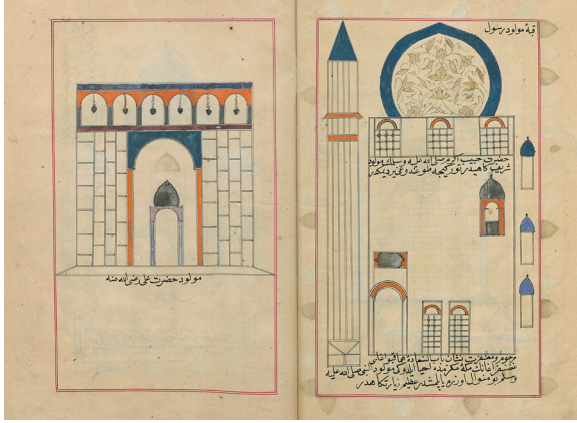

(Görsel: 1)
BOA,
PLK_p_1348_
0001.

bârî'nin 1556'da Mekke'de tamamladığı *Kâbenâme*⁴ adlı mesnevisi ile Muhammed Ebû'l-Fazl Sincârî'nin muhtemelen 1560-61 tarihli *Kitab-ı Kâbenâmei'ş-Şerife*⁵ isimli eserlerin bazı el yazması nüshalarındaki Kâbe, Mescid-i Nebevi ve etrafının yanı sıra Mevlid-i Nebi'nin tasvirleri de Osmanlı Müslüman dünyasının, Türk-İslam düşüncesinde Hazreti Muhammed (s.a.v.) tasavvurunun farklı bir veçhesini görme imkânı verir.

*İndiler melekler gökten saf saf
Kâbe gibi kıldılar evim tavaf*

diye, Muhterem Amine validemizin dilinden Süleyman Çelebi'nin andığı ev "Mevlid-i Nebi", "doğduğu beyt-i mübareke" şeklinde literatürde zikredilen O'nun dünyaya teşrif ettikleri bu hanedir. Burası her dönem bilindiğinden, kendilerinin vefatlarından sonra da asırlar boyunca bir şekilde yaşatılmıştır. Ancak Kâbe dahi tarihte zaman zaman saldırılara, yıkımlara, sellere, yangınlara maruz kalmış, Hazreti Peygamber'in en yakınlarının kabirlerinin üzerindeki kubbeler/türbeler muhafaza edilememişken bu evin bir yandan "mukaddes" sayılır, "Kâbe gibi tavaf edi-

lir” şeklindeki yersiz korkunun tesiri sebebiyle, bir yandan da zamanın sadmeleri göz önüne alındığında uzun ömürlü olmasını beklemek naiflik olur. Yine de kaynaklarda evin bulunduğu yerde hep bir bina, sonraları bir mescit olduğu nakledilir. Nitekim Mekke’nin tarihine dair eserlerde “mevâlid (doğum yeri manasına gelen ‘mevlid’in çoğulu)” başlığı altında anlatılan ve mübarek sayılan Hazreti Peygamber’in doğduğu ev, Hz. Hatice’nin, Hz. Ebu Bekir’in ve Erkam’ın evleri ile Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın doğduğu evler zamanla mescide dönüştürülerek yaşatılır.⁶ Hatta Hazreti Peygamber’in ebeveynlerinin kabirleri de hatıralarına hürmetle muhafaza edilir; Osmanlı tarihi boyunca da türbedar tayini, sandukalarının tamiri, puşidelerinin⁷ tecdidine varıncaya kadar takip edilir.

Bu meyanda hususen Osmanlı arşiv belgelerinde Peygamberimiz’in doğduğu evle alakalı O’nu bir müddet dahi bağrında bulundurması sebebiyle “fahır ve kudsiyet kazandığı” tasavvurunun varlığından bahsedilebilir.⁸ Mesela 1867 tarihli bir belgede “Veladethane-i saadet-aşıyan”⁹, 1879 tarihli vesikada “mahall-i veladet ve mişkât-ı nur-ı hüviyet olan makam-ı feyyaz-ı ittisam”¹⁰ ile 1910 gibi nispeten geç tarihli başka arşiv kayıtlarında “mahall-i mübarek-i mezkûrun kudsiyet-i bahiresiyle mütenasip...”¹¹ “cism-i enver-i risaletpenahîlerine veladetgâh olmak şeref-i âlem-bahasına mazhariyetle...”¹² ve “sebebi yegane-i tekvin kâffe-i mebus-ı bi’l-hak Peygamber-i zîşan habib-i Cenab-ı Rabb-i Mennan Seyyidü’l-Arab ve’l-Acem Muhammed Mustafa aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretlerinin vücud-ı âlem-i sûr-ı mukaddesinin arayış-i gehvare-i şuhud oldukları mahall-i akdesi ki hakaik-i âlem-i İslamiyetin ebe-

diyyen medar-ı fahır u mübahati bir measir-i ulviyet-eser...”¹³ diye devam eden ifadelerle yad edilmesi bugün için dahi hem dil, hem ihtiva ettiği itikat, fikriyat ve hissiyat bakımından oldukça yüksektir.

Eyüp Sabri Paşa’nın (ö. 1308/1890), 1289/1872’de başlayıp on beş yılda bitirdiği mühim eseri *Mir’atü’l-Haremeyn* ve bu yazı vesilesiyle ulaşılabilen bazı arşiv belgelerinde¹⁴ de beyan edildiğine göre Mevlid-i Nebî, Mekke’nin doğusunda Sûku’l-leyl denilen çarşıda bulunur. Peygamberimiz aleyhisselam hicret edecekleri zaman bu evi Âkil bin Ebu Talib’e verirler. Daha sonra Âkil’in (r.a.) torunları tarafından Emevi halifesi Haccac-ı Zalim’in (ö. 95/714) kardeşi Muhammed bin Yusuf es-Sakafi’ye satılır. O da burayı kendi evine dahil eder. Bu sebeple uzun zaman bu hane Muhammed b. Yusuf’a nispetle bilinir. Nihayet Abbasi halifesi Harunürreşid’in annesi Hayzüran (ö. 173/789-790) tarafından satın alınıp mescit olarak inşa ettirilir. H.6. asırda Nasır-ı Abbasi ve 340/951-52’de Melik Mücahid Ali b. el-Müeyyed tamir ettirir, böylece artık Muhammed b. Yusuf es-Sakafi’ye nispetten kurtulup Mevlidü’n-Nebî ismiyle anılır hâle gelir.

Kaynaklarda Mevlid-i Nebî merasimlerinin, Fatımiler devrinde devlet eliyle h. 4. asırda başlamasından da evvel, bu evde h. 2. asırdan itibaren yapıldığı zikredilmektedir. Hac yolculuğuyla meşhur İbn Cübeyr (ö. 1217) de *Seyahatname*’sinde Mekke’de bulunan kutsal yerler arasında zikrettiği Hazreti Peygamber’in doğduğu bu evi “O’nun cisminin değdiği türbe” olarak tavsif eder. Bu türbe-mescidin rebîülevvel ayında pazartesi günü açılıp ziyaret edildiğini; o gün itibariyle pek çok yerinin altından ve Hazreti Peygamber’in doğduğu esnada düştüğü yerin de gümüş levha ile çevrili olduğunu anlatır.¹⁵ Doğduğu yer genişliği üç karış kadar bir sarnıca benzeyen, ortasında yeşil mermer etrafında gümüş çember bulunan bu ev, Kabe’nin doğusunda Ebu Kubeys dağının eteğindedir. Hemen yakınında bir başka mescid vardır ki orası da Hz. Ali’nin doğduğu evdir.¹⁶

Zamanla harabeye yüz tutan bina Haremeyn’in Osmanlı idaresine geçmesinden sonra, 964/1556-7’de (*Mir’atü’l-Haremeyn*’de 1555 olarak zikredilir) Kanuni Sultan Süleyman tarafından müceddeden inşa ettirilir. Hatta Abdurrahman Gubari Efendi Mekke’de vefatından önce yazdığı *Kâbenâme*’de Sultan Süleyman’ın yaptırdığı bu tamirlerden bahseder.

III. Murad zamanında kapağası olan Gazanfer Ağa (ö. 1011/1603) da yapıyı 1600-1601'de tamir ettirir, düzenlediği vakfiye icabı mescide bir imam tayin edilir; temizliğine ve bakımına bütçe ayrılır ve tüm bu işleri takip edecek biri dahi atanır.¹⁷

Gazanfer Ağa zamanında yapılan tamirden sonraki bir tarihte Evliya Çelebi (ö. 1684) de *Seyahatname*'sinde Mevlid-i Nebi'ye vaki ziyaretinden bahseder. Onun ziyaret ettiği tarihlerde de kuzeye bakan bir kapıdan girilip on ayak taş merdivenle inilen yapının üzerinde kurşun kaplı yüksek bir kubbe vardır. Buraya doğuya açılan bir kapıdan girilir. İçerisi 500 kişi alacak büyüklükte değerli halılarla döşeli bir mescittir. Nakışlı, yıldızlı bu yüksek kubbenin tam ortasında minber külahına benzer alçak bir kubbe daha vardır. Üzeri, dört tarafı müzeyyen örtülerle süslüdür. Evliya bu yapının içiyle alakalı epey detay verdiği gibi bir şerefeli eski bir minaresi ve gayet küçük bir minberiyle mescit olduğunu, ziyaretçilerin buraya gelip "Peygamber beşiği" taşı öpmelerinin muhabbetten ötürü caiz görüldüğünü haber verir.¹⁸

Osmanlılarda Sultan II. Mustafa'nın emriyle, 1701-1702 senesinde bu evde her sene Ramazan ayının 17. gecesi ve rebülevvelin 12. gecesi Medine'de Hazreti Peygamber'in veladetini yâd etmek üzere mevlid merasimleri icra edilmeye başlar. Ulema ve devrin önde gelenleri cemaatle birlikte meşaleler ve kandillerle Mescid-i Haram'dan çıkıp buraya gelir, merasim icra eder, sonra tekrar Harem-i Şerif'e dönerler. Mekke şerifi ve valinin huzurunda devrin padişahına dualar edilir, mevlid merasimi münasebetiyle mutad vazifelilere hil'at giydirilir. Eyüp Sabri Paşa'nın ifadesine göre bu bakımlardan Mekke'de icra edilenle İstanbul'daki mevlid merasimi aynıdır. Bu hususi günün hazırlıkları için de Mısır'ın öşründen büyük bir miktar ayrılır. Bir müddet ramazanda devam eden bu kutlamalar zamanla Mekke'de rebülevvelin 12. gecesi icra olunmaya başlar. Yine bu gecelerde Mevlid-i Nebi civarında ikamet edenler evlerinin dışını, içini, etraflarını kandiller, sancaklar, renkli kumaşlarla süslerler; birbirlerine gelip giderek Hazreti Peygamber'in doğum gününü tebrik ederler. Gelenlere şekerler, helvalar ikram edilir, dükkanlar, çarşı pazar süslenir.

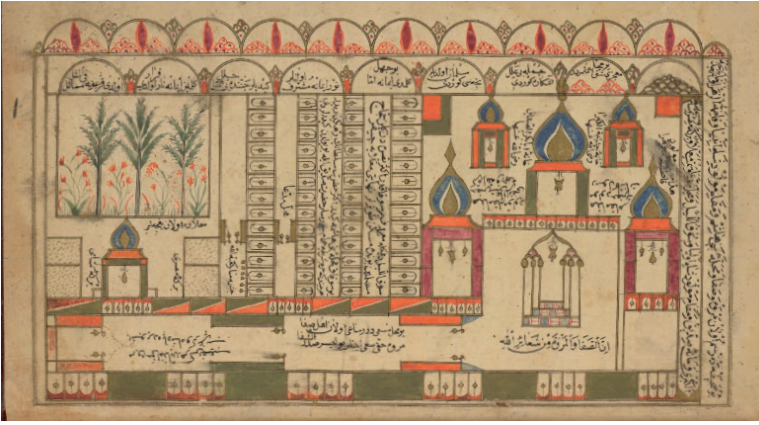
Bu zevkli ve feyizli merasimler Haremeyn'in Vehhabi istilasına kadar devam eder. 1803'te Vehhabiler önce Taif'i, sonra Mekke'yi alırlar; buralardaki kü-

tüphane, mezar, türbe, mukaddes kabul edilen neresi varsa yıkarlar. 1806'da tekrar Mekke'ye saldırırlar; Osmanlı ise Rusya ile mücadelesi sebebiyle bu tedhişe cevap vermekte yetersiz kalır. Bu saldırılarda Hazreti Hatice'nin evi, Hazreti Peygamber'in doğduğu evin kubbesi ve diğer mübarek yerler tahrip olur.¹⁹

1813'te Sultan II. Mahmud döneminde Mekke, Medine ve Taif Vehhabilerden alınır; tehlike kısmen de olsa ortadan kalkar. Ne yazık ki Vehhabi işgali sırasında, 1808, 1809, 1810 ve 1811'de Dersaadet'ten Mekke'ye Kâbe örtüsü dahi gönderilemez; tekrar ancak 1814'te gönderilir.²⁰ 1819-1820'de de Mevlid-i Nebi dahil diğer mübarek mekânların tecdiden tamiri ve tezyini gerçekleşir.²¹

Anlaşılan o ki Mekke, Medine ve Kudüs'teki diğer mübarek mekânlar gibi Mevlid-i Nebi'nin muhafazası da Osmanlı devrinde devamlılık gösterir. Nitekim Vehhabi saldırısı akabinde yapılan tecdid faaliyetlerinden 20 yıl sonra mesela 1846'da Mekke'deki sair mukaddes mekânlarla birlikte Mevlid-i Nebi de bir tamir geçirir²²; 1851'de perde ve örtülerinin yenilenmesi söz konusu olur²³; 1873'te bina ve mefruşatının tamir ve tezyinata muhtaç olduğu İstanbul'a bildirilmesi üzerine gerekli görülenlerin yapılması hususunda ferman çıkar²⁴; hatta 1879'da duvarlarına asmak üzere Hazine-i Hümayun'dan levhalar talep edilir ancak muhtemelen münasip evsafa bir şeyler bulunamadığından gönderilemez.²⁵ Yine aynı tarihlerde perde, kisse ve kilimlerinin tamiri için İstanbul'dan izin istenir. Nitekim Eyüp Sabri Paşa bu tamiratın gerçekleştiğini, bir sanduka ve sanduka üzerine sırma işlemeli yeşil atlastan bir puşide konulduğunu, perdelerinin değiştirildiğini anlatır.²⁶

Chester Beatty, Türk Koleksiyonu, T427, f.17r'de bulunan bu çizimin sağ tarafında, üstte ortadaki büyük kubbenin Mevlid-i Nebi olduğu küçük bir yazıyla belirtilmiştir.

II. Abdülhamid devrinde, 1905-1906'da yaptığı Hicaz seyahati ve haccını anlatan Hüseyin Vassaf da Mevlid-i Nebi'yi ziyaret eder. Bu "mahall-i mukaddese"nin, o gün itibariyle kubbeli ve minareli yapının, mamur ve müzeyyen, kafes ve puşidelerinin Hz. Fatıma'nın doğduğu yerdekilerle aynı olduğunu yazar. Son derece tesirinde kaldığı bu mübarek mekânda namaz kılıp dua eder.²⁷

Netice-i kalam Sultan II. Mahmud zamanında yapılan tecdid ve tamirle kubbeli, minareli bu yapının 1910'lara kadar geldiği biliniyor. Ancak yine 1910 tarihli bir keşif defterine göre etrafında zaman içinde yaptırılan evlerin moloz ve topraklarıyla zemini yükselir, yerin altında kalır, bu sebeple duvarları rutubet alır.²⁸ 1911'de "heyet-i asliyesini muhafaza ederek" yakışır bir şekilde tamiri için İstanbul'dan gerekli meblağ talep edilir.²⁹ 1912'de Mahmil-i Şerif, sancak ve Mevlid-i Nebi için hazırlanan eşyalar Surre-i Hümayun emanetine teslim edilir.³⁰ 1912-13'te Mekke Eمارeti'ne Mevlid-i Nebi için halı, mumluk, avize, kapı topuzu ve paspas ile³¹ burasına mahsus imal edilen örtü, levha ve diğer eşyaların Surre-i Hümayun'la gönderilmesi söz konusu olur.³² Dolayısıyla Mevlid-i Nebi ile Dersaadet arasındaki irtibat Surre vesilesiyle de sağlanır. Nitekim Mekke'ye Surre gönderilmesi, I. Dünya Savaşı içinde Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyan etmesinden bir sene öncesine yani 1333/1914-1915'e kadar devam edebilir.³³ Mekke'nin 1925'te tamamen Suud hanedanının eline geçmesinden sonra şehrin yenilenmesi, hususen Harem-i Şerif ve etrafının genişletilmesi mazeretiyle zaman içinde Hz. Hatice ve Hz. Amine'nin türbeleri, Hz. Hatice'nin evi, Darülerkam

ile Hz. Ali'nin ve Hz. Peygamber'in doğduğu evler yıkılır.³⁴ Mevlid-i Nebi yerine de halen mevcut iki katlı bir kütüphane binası yapılır.³⁵

Buraya kadar hatıratlardan ve bazı arşiv belgelerinden istifade ederek tarihî seyrini özetlemeye çalıştığımız Mevlid-i Nebi'nin, Osmanlı devri cepheden çekilmiş bir fotoğrafının varlığı şimdilik bilinmiyor. Elimizde bahis mevzu kaynaklardaki anlatıcıların mekânı tarif eden mahdut bilgileri ile 19. yüzyılda çekilmiş panoramik mahalle fotoğrafı haricinde, bazı 16. yüzyıl sonrası Osmanlı yazmalarındaki temsili çizimleri vardır. Bunlar, İslam kitap sanatlarında Türk muhayyile ve zevkine mahsus bir tasvir türü olarak değerlendirilen "İslam dinî tasvirçiliği"nin hac menasiki, mübarek şehirler ve oralandaki bazı yerlerin çizimleri arasındadır.³⁶ Söz konusu eserlerde hac esnasında ziyaret edilecek mekânlar, binalar temsili olarak çizilir ve üzerlerinde bilgilendirici küçük yazılar bulunur. Mesela hac vekaletnameleri bu türdendir ve konumuzla alakalı olarak bunlarda Hz. Peygamber'in doğduğu ev çok basit çizgilerle de olsa gösterilir.³⁷

Aslında Kâbe ve etrafı çizimleri arasında tesadüf edilen Mevlid-i Nebi tasvirlerinin belki de öncüsü doğrudan Hazreti Peygamber'in doğumunu ve hayatını mevzu eden Sultan III. Murad'ın talebi üzerine 1594-1595'te hazırlanan minyatürlü Darir'in *Siyer-i Nebi*'sidir. Böylece Hazreti Peygamber'in hayatının 800'den fazla minyatürle anlatıldığı bu eserde doğduğu yer, doğum anı ve kendisi ile annesinin yüzleri örtülü bir şekilde resmedilir.³⁸

Görsellerine yer vereceğimiz *Kâbenâme*'lerdeki çizimler ise -az önce temas ettiğimiz 16. asır dinî tasvirçiliğinin bir numunesi olarak- *Siyer-i Nebi*'dekilere nispetle tafsilatı az, sade tasvirlerdir. Bunlar daha çok "önden ve üstten görünüşlerin yan yana kullanıldığı dik izdüşümler (projeksiyonlar)" şeklinde bakan kimseyi bilgilendirmek, hususen hacca gitmiş ya da gidecekleri "takip etmesi gereken güzergâh hakkında yardımcı olmak" maksadıyla yapılmışlar, denilebilir. Ayrıca umumiyetle elyazmalarının sayfalarını hatırlatır bir biçimde dikey şekilde düzenlenmiş Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi'nin 16 ve 17. asırlardaki tasvirleri için yapılan şu izahat da Mevlid-i Nebi'nin bu çizimlerini okumak için ipuçları verebilir:

“Hiçbir uzamsal derinliği olmayan bu tasvirler, Haremeyn’in önemli makamlarının işaretlendiği ve özelliklerinin belirtildiği şemalar olarak kullanılmaktadır. Plan ya da cephe olarak gösterilen önemli öğelere, genellikle açıklamalar eşlik etmektedir. Bu açıklamalar da, tıpkı cephe görünüşleri gibi farklı yönlere göre konumlandırılır (...) Bu tasvir tipi bir eserin gerçek hayattaki algısına sadık bir reproduksiyon değildir. Bilakis soyut bir görselleştirme sunar ve hem görsel hem de fiziksel olarak takip gerektiren çok istikametsiz, çok yönlü bir açılma etkisi yaratır.”³⁹

Maalesef hangi tarihlerde hazırlandığını bilemediğimiz fakat yukarıdaki tarifile epeyce örtüşen çizimleri muhtevi bir plan-levhada (Görsel: 1)⁴⁰, Kâbe ve etrafıyla birlikte Mevlid-i Nebi de gösterilmiştir. Kâbe merkezli bu çizimin güneyinde, üzerinde “Sukul-Leyl” yazısının olduğu revakların güneydoğu köşesinde bir avlu içinde merdivenle inilen, büyük bir kubbe onun da altında daha küçük bir kubbe görünür. Bu kubbenin üzerinde “Mevlidi’n-Nebi aleyhisselam” yazmaktadır; ancak literatürde bahsi geçen minare nedense bu çizimde yoktur.

Plan-levhadaki Mescid-i Haram’da minarelerinin sayısı, şerefeleri ve kubbeleri revakların mevcudiyetinden Kanuni devri (1520-1566) ya da sonrası çizildiğini anlamak mümkündür. Ayrıca “Mizab-ı rahmet” yani Kâbe’nin oluşu bugün “Altın oluk” olarak bilinmekle birlikte geçmişte bir dönem “Gümüş oluk” diye anılır. 1612’de Sultan I. Ahmed devrinde altın kaplı oluk yeniden konulunca tekrar “altın oluk” denilir.⁴¹ Bu levhada da mizabın çiziminin üzerinde “altın oluk” yazılıdır. Buradan yola çıkarak levhanın tarihinin 17. yüzyıl başlarına tesadüf ettiği söylenebilir.

Kâbe ve çevresinin bir tür planı bu levhadaki mekânlar, Kâbenâme türü eserlerin farklı nüshalarında ya metnin sonunda peş peşe ya da içinde konuyla alakalı yerde ayrı ayrı çizilmişlerdir. Mesela Muhammed Ebu’l-Fazl Sincârî’nin *Kâbenâme-i Şerife* isimli eserinin bazı yazma nüshalarının sonunda Kâbe ve Ravza-i Mutahhara dışında hac ibadeti sırasında ziyaret edilen yerlerin temsili çizimleri mevcuttur. Bunlar arasında Mevlid-i Nebi de vardır⁴² ve levhadaki çizimde bulunmayan minaresiyle resmedilmiştir. (Görsel: 2)

Gubârî’nin *Kâbenâme*’sinin 1643 tarihinde istinsah edilmiş nüshasında (Görsel 3)⁴³ ise Kâbe ve çevresindeki bazı yerlerin tasvirleri metinde bahsedildikleri sayfalara çizilmiştir. Hazreti Peygamber’in

doğduğu ev ise sıcak iklimlere mahsus çatısız, düz damlı, iki pencere ve bir kapı ile hemen bitişiğinde bahçesindeki bir palmiyeyle resmedilmiştir. Dolayısıyla bu haliyle 16. asırdaki diğer minareli, kubbeli türbe-mescid çizimlerden oldukça farklıdır.

Netice itibariyle Efendimiz aleyhisselamın bu dünyaya doğdukları evin o günden bugüne macerasının tetkiki mikro tarih açısından mühim olduğu gibi; bu evin erken tarihli çizimlerinden sonraki yüzyıllara değin izini sürmenin hem Türk İslam kitap sanatlarına hem Müslüman Türklerin O’nunla alakalı tasavvurlarına dair yeni ufuklar açacağı şüphesizdir.

NOTLAR

- * İstanbul Müftülüğü, Eğitim Uzmanı.
- 1 Eserdeki görseller üzerinden bir tahlil için bk. Rachel Milstein, “Futuh-i Haramayn: Sixteenth-Century Illustrations of the Hajj Route”, *Mamluks and Ottomans: Studies in Honour of Michael Winter*, ed. David J. Wasserstein ve Ami Ayalon, (Londra; New York: Routledge, 2006).
- 2 Türk edebiyatında Kâbe hakkında telif edilen eserlerin Kâbenâme adıyla anıldığına dair bk. Mustafa Uzun, “Kâbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24: 23.
- 3 Batılı bir araştırmacının yorumu aracılığıyla meselenin “farklı” bir açıdan da değerlendirildiğine dikkat çekelim: “16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek Osmanlı saray erkânı ve seçkinleri, Hz. Muhammed’in hayatını öğretmek, O’nun manevi varlığını yâd etmek ve kutsal emanetlerini toplamak üzere edebî ve görsel sanatlardan yararlanmışlardır. Osmanlı coğrafyasındaki bu yaratıcı üretimler, Hz. Peygamber’le ilişkili dini öğreti ve pratiklerin yanı sıra, hanedanın özellikle doğudaki Şii Safevilere karşı İslam dünyasında egemenlik kurma çabalarını da yansıtmaktaydı.” Bk.
- Christiane Gruber, *Osmanlı İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*, trc. Erdem Gökyaran, (İstanbul: YKY, 2020), 13. Aynı yazar hususen ‘Müslüman/Osmanlı dindarlığı’ için “sadece bir inanç ve amel meselesi değil, aynı zamanda bir hürmet ve muhabbet meselesi” diyerek İslam’ın bütün halinde hem itikat, hem ibadet, hem hürmet ve muhabbet olduğu hakikatini itiraf etmiş gibidir. (Bk. Gruber, 15)
- 4 Gubârî ve eseri hakkında bk. Özey Karadağ, “Gubârî Abdurrahman ve Kâbenamesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 625 ss.
- 5 Sincârî’nin XVI. asırda yaşadığı tahmin ediliyor. Bahis mevzu eserin de eldeki en eski nüshasına dayanılarak h.968/ m.1560-1561 yazılmış olabileceği düşünülüyor. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Serdar Erkan, “Muhammed Ebû’l-Fazl Sincârî’nin ‘Kitâb-ı Ka’be-Nâme-i Şerife’ Adlı Mensur Fazilet-nâmesi”, *İlahiyat Alanında Uluslararası Teori, Araştırma ve Derlemeler* içinde, ed. Abdurrahman Kasapoğlu, (Ankara: Serüven Yayınevi, 2023), 241-285.
- 6 Nilgün Çevik, “Mekke’de Bir Ziyaretgâh: Mekândan

- Makama 'Mevlid-i Fâtıma', *Akademik Siyer Dergisi*, 11 (2025): 79. <https://doi.org/10.47169/samer.1611669>.
- 7 Bu yazı vesilesiyle literatürde izlerini aradığımız bu puşidelerin, diğer mukaddes kabul edilen Kâbe örtüsü, Mescid-i Nebevî'deki Efendimizin sanduka puşidesi gibi en azından bir numunesinin kayıtlara geçtiğini düşünüyorduk. Ancak Hülya Tezcan'ın hazırladığı *Kutsal Mekânlarda Kutsanmış Örtüler*, (İstanbul: MASA, 2017) isimli eserde dahi mevzuuya dair bir işaret bulamadık. Halbuki arşiv belgelerinde bu örtülerin mevcudiyeti ve zaman zaman yenilendiğini okumak mümkün. Mesela h. 1269/1853 tarihli bir belgede "... Medine-i Münevvere'de defin-hâk-i ıtır-nâk olan valid-i macid-i Hazret-i Nebevî Seyyidina Abdullah radyallahu anı hazretleri sanduka-i şerifelerinin üzerinde olup bir miktar mahalli kat' olunarak li-ecl't-tamir bu tarafa gönderilmiş puşide-i şerifin imal masrafı..." bildirilmektedir. Bk. BOA. A) AMD.47.26. Yine 1320/1904 tarihli bir başka belgede de "... Mekke-i Mükerrerme'de Seyyidina Aminetü'z-Zehra ve Hadicetü'l-kübra radyallahu anhüma hazeratı türbe-i mübarekeleri için hazine-i hassa-i şahanece imal ve ihzar edilmiş olan puşidelerin mahallerine isaline..." deniliyor. Bk. BOA. HH.İ.143.85. Bu örtülerden bir küçük parçanın dahi muhafaza edilip edilmediğine dair şimdilik bir bilgiye ulaşamadık. Fakat Haremeyn'den İstanbul'a gelip umumi bir ifadeyle "settare-i şerife" şeklinde kaydedilen bazı örtü ve parçaların Mevlid-i Nebi ile ebeveyn-i Resul'ün türbelerinin puşidesi olması muhtemeldir.
- 8 BOA. HH.İ.00235.00032.002.001.
- 9 BOA. A)MKT. NZD.01442.00008.001.001.
- 10 BOA. Y.PRK.MK.1.12.
- 11 BOA. I.MBH.2.37.
- 12 BOA. HH.İ.00235.00032.001.
- 13 BOA. I.MBH.3.10.3.
- 14 Geniş bilgi için bk. *Miratü'l-Haremeyn-II*, 958, 1218-1220, 1223-1226; BOA. HH.İ.00235.00032.002.001.
- 15 *İbn Cübeyr Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), 80.
- 16 İbn Cübeyr, 118-119.
- 17 Bilal Erbil, "Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 113.
- 18 *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 9. Kitap, 2.cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: YKY, 2011), 836-838.
- 19 BOA.C.EV.00129.06433.001.001. (Belgede "Vahhabiler" yerine "Hariciler" tabiri kullanılmıştır.)
- 20 Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 121.
- 21 Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42: 611; *Miratü'l-Haremeyn-II*, 937-938; BOA.HAT/545/26942-A; *Belgelerle Osmanlı Devrinde Hicaz-I*, haz. İlhan Ovaloğlu vdgr., (İstanbul: Çamlica, 2008), 105.
- 22 *Miratül Haremeyn-II*, 939.
- 23 BOA. A)AMD. 32/106.
- 24 *Belgelerle Osmanlı Devrinde Hicaz-I*, 212.
- 25 BOA.(TSM.No: 3336/1262) TS.MA.e.630/58.
- 26 *Miratü'l-Haremeyn-II*, 1225.
- 27 El-Hac Hüseyin Vassaf, *Hicaz Hâtırası*, haz. Mehmet Akkuş, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), 131-132.
- 28 BOA.HH.İ.00235.00032.002.001.
- 29 BOA.HH.İ.00206.00070.001.001.
- 30 BOA.TS.MA.e.1108/56.
- 31 BOA.MB.İ.168/54.
- 32 BOA.TS.MA.e. 1391/65.
- 33 *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn*, 87.
- 34 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mekke", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 28: 570.
- 35 Abdullah Muhammed Ekber, *Suver min Türesi Mekketi'l-Mükerrerme fi'l-karni'r-rabi' aşer el-hicri*, (Beirut: Müessesetü Ulumi'l-Kur'an; Menar li'n-Neşr, 2004), 58.
- 36 Bu durum biraz da "Osmanlı tasvirçiliğine özgü" olarak, Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu yörelerde başlayan imar faaliyetlerine paralel bir biçimde bu şehirlere alakalı eserlerin yazılıp resimlenmeye başlanmasıyla irtibatlandırılır. Meseleyle alakalı değerlendirme için bk. Zeren Tanındı, "İslam Resminde Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları-Orhan Şaik Gökyay Armağanı*, VII, (1984): 407-429. Bu makalede, bu belgelerdeki mekânların resmedilişinden bahisle mesela *Fezâilü'l-Mekke ve Medine* ile *Şerh-i Şeceret el-ıman ve İhya el-Hacc Kurret al-uyun* isimli eserlerde Hazreti Peygamber'in doğduğu evin tasvirinin bulunduğu zikredilir.
- 37 Bk. Zeren Tanındı, "Resimli Bir Hac Vekâletnâmesi", *Osmanlı Kültür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları-II* içinde, edt. Ayşe Taşkent-Nicole Kançal-Ferrari, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 571-574.
- 38 Eser hakkında bk. Zeren Tanındı, *Siyer-i Nebî İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984); Gruber, 17-22.
- 39 Charlotte Maury, "İki Harem Bölgesinin (Haremey-nü'ş-şerifeyn) Osmanlı Dönemindeki Tasvirleri: Topografik Diyagramlardan Perspektifle Çizilmiş Görünümlere", *Tasvir: Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültürü* içinde, edt. Nicole Kançal Ferrari-Ayşe Taşkent, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016). Mevzuyla doğrudan alakalı olmamakla birlikte 16-17. asır Osmanlı yazmalarındaki Haremeyn tasvirlerini yorumlayan bu ufuk açıcı metinde hususen bk. 235, 239, 245.
- 40 BOA.PLK.P.1348.
- 41 Bk. Ahmet Özel, "Altın Oluk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2: 538.
- 42 Sincari'nin bahis mevzuu musavver nüshaları için bk. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Hacı Mahmud Efendi, 04339-010 (istinsah kaydı 1201/1786), vr.182b.; Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Bağdatlı Vehbi, 01578-003 (istinsah tarihi yok), vr.169b.; Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Nuruosmaniye, 03430-003 (istinsah tarihi yok), vr.166b. Bu üç nüshanın çizimlerinin ve renklerinin hemen hemen aynı olması dikkat çekicidir. Galata Mevlevihanesi, 00076-011'deki nüsha *Mekke-i Mükerrerme ve Haccın Fazîleti Hakkında Rivâyetler* şeklinde kaydedilmekle birlikte bu da *Kâbename-i Şerife*'dir ve diğerlerine nispetle çizimleri çok daha vasıflıdır. Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Hatice, Dört Halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de minyatürlerinin bulunduğu nüshada vr.161b'de Mevlid-i Nebi çizimi yer alır. Kubbeli ve minareli yapının içinde başında nurdan bir haleyle Efendimiz aleyhisselam yüzü görünmeyecek şekilde, yetişkin haliyle resmedilmiştir.
- 43 Abdurrahman b. Abdullah el-Akşehri Gubârî, *Kâbenâme*, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Yazma Bağışlar, 06382, vr. 81b.

İslam Filozoflarına Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Prof. Dr. Hatice Toksöz*

İslam felsefe geleneğinin sistem filozofları Farabi (ö. 339/950) ve İbn Sina (ö. 428/1037) “hakikat araştırması” şeklinde ifade ettikleri felsefeyi nazari ve amelî şeklinde iki kısımda ele almış, amelî felsefe bölümünde de bireyin ahlâkı ile birlikte aile ahlâkı (tedbîru’l-men zil) ve devlet/şehir yönetimi (tedbîru’l-müdün) konularını incelemişlerdir. Bilhassa amelî felsefenin devlet/şehir yönetimi ile ilgili kısımlarında siyasi rejimler, yönetici, erdemli, erdemli olmayan şehir türleri gibi siyaset felsefesinin konularıyla birlikte yönetici, peygamberlik (nübüvve) meseleleri tartışılmıştır. Bu noktada İslam filozoflarında olduğu gibi, günümüz insanının da zihnini şu sorular oldukça meşgul etmektedir: Birey olarak insan tek başına ahlâki yetkinliğini kazanıp, hakiki mutluluğu elde edebilir mi? İnsanın maddi-manevi yetkinleşmesinde ve hakiki mutluluğu elde etmesinde bir peygamberin ve elbette Hz. Peygamber’in bir rolü var mıdır?

İnsanın Var Oluş Gayesi: Mutluluk (Sa’âde)

İslam felsefesinde Farabi, *el-Medînetü’l-Fâzıla* ve *es-Siyâsetü’l-Medeniyye* adlı eserlerinde insanın varlığı ile en son mutluluğa (es-saâdetü’l-kusvâ) ulaşmasının amaçlandığını ifade etmiştir. İnsanın bu mutluluğa ulaşabilmesi, bu mutluluğun ne olduğunu bilmesini ve onu gayesi kılmasını gerektirmektedir. Ayrıca insan bu mutluluğa ulaşmaya vasıta olan şeyleri bilmeye ve fiilleri yapmaya ihtiyaç duyar. Esasen bu düşünce, İslam felsefe geleneğine mensup filozofların felsefeyi bir hakikat araştırması olarak kabulünün neticesidir. Zira başta Farabi ve İbn Sina olmak üzere İslam filozoflarına göre nazari ve amelî kısımlarıyla felsefenin amacı, insanın bilme ve eylemek suretiyle yetkinleşerek en son mutluluğa ulaşmasına imkân sağlamaktır. Ancak Farabi, her bir insanın gaye edindiği mutluluğu ve ona ulaşabilmesi için gerekli olan şeyleri kendi kendine bilmesinin imkânı olmadığından söz eder. Bundan dolayı insan, asıl gayesi olan mutluluğa ulaşabilmesi için gerekli olan şeyleri öğrenebilmesi ve yapabilmesi için bir öğreticiye muhtaçtır.¹

İslam filozofları, ihtiyaç kavramından hareketle insanın gayesini gerçekleştirmeyi tek başına değil, toplum içinde yaşayarak başarabileceğini düşünmüşlerdir. Diğer bir ifadeyle İslam felsefesinde insan bir varlık olarak bütün unsurlarıyla düşünüldüğünde kuvve halinde bulunan yetkinliklerinin bilfiil hale dönüşmesi ancak toplum içinde gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Zira toplumsal koşulların insanın söz konusu bu yetkinleşmesine imkân sağlayıp sağlamayacağı hususu filozofların zihnini meşgul etmiştir. Nitekim Farabi, *İhsâu’l-ulûm* ve *Kitâbü’l-Mille*’de toplumu inceleyen bir bilim olarak ilm-i medeni’nin (politika bilimi) araştırmalarını; (i) mutluluk (saade), (ii) fiiller, yaşayış biçimleri, huylar, mizaçlar ve iradi melekeler şeklinde sıralar. Mutluluğu hakiki mutluluk ve geçici mutluluk şeklinde iki kısma ayıran Farabi, hakiki mutluluğu

da en son mutluluk (es-saâdetü'l-kusvâ) şeklinde adlandırmaktadır. Ona göre hakiki mutluluk bizzat kendisi için istenilen iken, diğer mutluluklar hakiki mutluluğa ulaştırması bakımından talep edilendir.² Bu düşünce Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde yer alan "iyi" terimini hatırlatmaktadır. Filozof, herkes için nihai amaç olan bir iyilikten söz etmektedir. Çünkü her bir fiil ve tercih bir iyiyi gaye edinmektedir. Fakat mutluluk, yalnızca kendisi için istenilen bir iyiliktir. Aristoteles de ahlâkın nihai hedefinin mutluluk olduğu düşüncesinden hareketle kişinin fiillerinde mutluluğu gaye edindiğini dile getirmektedir.³ Bu noktada Farabi, insanın hakiki mutluluğa ancak ahiret hayatında ulaşabileceğini düşünürken, İbn Sina, *el-İşârât ve't-Tenbîhât*⁴ adlı eserinde arif kişinin dünyada da bu mutluluğu elde edebileceğini ifade etmektedir.

İnsanın bilfiil yetkinliğe ancak toplum içinde ulaşabileceğini vurgulayan Farabi, toplumu oluşturan her bir bireyin kendi sorumluluğu ile birlikte, diğerine yardım etmek suretiyle yetkinlik kazandığı düşüncesindedir. Toplumu ise medeni, ümmi ve bunların dışında kalan topluluk olarak üç kısma ayıran filozof, medeni toplumu, buldukları mekânı mamur hale getiren, insanların dünya hayatında iyilikleri, ahiret hayatından da en son mutluluğa ulaştıracak bir yaşam biçimine sahip şekilde tarif eder.⁵ İslam felsefe geleneğinde insanın var oluşu, yetkinlik, mutluluk ve toplum/şehir gibi terimler ve bunların birbiri ile ilişkisi dikkate alındığında birey olarak insanın hem maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılandığı hem de hakiki mutluluğa ulaştıran filleri gerçekleştirerek yetkinleşmesine imkân sağlayan toplumsal düzenin nasıl olduğu/gerçekleştiği merak edilen bir husustur.

Farabi, toplumu önce mükemmel (kâmil/yetkin) ve eksik (cahil, fasık) şeklinde; ardından mükemmel (kâmil) toplumları da büyük, orta ve küçük şeklinde üçe ayırmaktadır. Büyük toplumu, "mamur dünyanın tamamında

bütün toplulukların bir araya gelmesi"; orta toplumu, "bir ulusun/ümme mamur dünyanın bir parçasında bir araya gelmesi"; küçük toplumu da "bir şehir halkının belli bir ulusun yerleşim alanında bir araya gelmesi" şeklinde tarif eden filozof, köy, kasaba ve mahalle gibi küçük toplulukları da "eksik toplum" şeklinde nitelendirmektedir. Esasen Farabi'nin sisteminde âlem bir organizma gibidir. Bu organizmada da ilahî adaletin bir gereği olarak tabii bir düzen ve ahenk vardır. İnsanların oluşturduğu toplum da harikulade bir düzene sahip olan âlemin bir parçasıdır. Bu sebeple de toplumu oluşturan insanlar arasında gerçekleşmesi/var olması istenilen bağlılık, uyum ve yardımlaşma ilahî adaletin bir yansıması olarak tasavvur edilmektedir. Zira Farabi'nin düşünce sisteminde ideal olan bir yönetim, ancak ilahî yönetimi model alan bir yönetim olabilir.⁶

Mükemmel olan erdemli toplumun insanları ahlâki manada yetkinleşen ve hakiki mutluluğa ulaşma imkânı sağlayan erdemlere sahiptirler. Bu anlamda erdemli toplumun insanları iyilikle birbiri ile yardımlaşır. Farabi, *el-Medînetü'l-Fâzıla*'da erdemli toplumun/şehrin insanlarını sağlıklı bir bedeni meydana getiren ve bedenini sağlıklı olmasında birbirleriyle yardımlaşarak kendi işlevlerini yerine getiren organlara benzetir. Nasıl ki bedeninin güç ve tabiatı itibarıyla birbirinden farklı, fakat birbiriyle aynı amaç için ortaklaşa çalışan organları var ise benzer şekilde toplum veya şehirde de ortak gaye için yardımlaşan insanlar vardır. Bütün bir organizma şeklindeki bedeninin her bir parçası olan organların yöneticisi kalptir. Aynı şekilde toplumun/şehrin de bir yöneticisi bulunmaktadır. Bu şehrin insanları da bedeninin organları gibi, farklı iş ve sorumlu oldukları görevlere sahiptir. Toplumda yer alan her bir birey sahip olduğu meleke ve fitrata göre sorumluluk üstlenmektedir. Farabi, bedeninin organlarından farklı olarak insanların sorumlu

Hafız Yusuf hatırla hadislerle müteşekkil bu kıtanın ilk satırında "İnnemâ büistü li ütemmime mekârimel ahlâk [Muhakkak ki ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim] mealindeki hadisi şerif de bulunuyor.

oldukları fiilleri iradeleriyle gerçekleştirdiğini ifade eder.⁷

Erdemli İlk Yönetici veya Yasa Koyucu

Farabi'nin ortaya koyduğu siyasal düzlemde, toplumsal gayeyi belirleyen ve insanları bu amaca göre fiil yapmaya yönlendiren kişi ise erdemli yöneticidir. Nitekim filozof, *Kitâbü'l-Mille*'de erdemli ilk hükümdarlık becerisini "şehirlerde ve uluslarda erdemli yaşayış biçimlerini ve melekeleri yerleştirmeyi, onların onlarda sürekliliğini sağlamayı ve cahilî yaşayış biçimlerinden bir şeyin karışmasına karşı onları koruyup sakınmayı mümkün kılan fiillerin tamamının bilinmesinden oluşur"⁸ şeklinde tarif etmektedir. Filozofa göre erdemli ilk yönetici, toplumsal düzen için gayeyi belirleyen ve onu insanların anlayıp uygulayabileceği şekilde formüle eden kişidir. İlk yönetici/başkan olan kişi kâmil insandır ki, o hem beden hem de ilmî bakımdan yetkin olandır. Esasen Farabi'nin ilk yönetici ile kastettiği Allah'tan vahiy alan peygamberdir, yönetimi de O'ndan kendisine gelen vahiy ile gerçekleştirdiği yönetim sistemidir.

Kelime olarak "haber getiren" manasına gelen peygamber, "Allah'ın vahiy yoluyla öğrettiği bilgileri ve O'nun emirlerini insanlara ulaştırıp ilâhî elçilik görevini yapan"⁹ kimse şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda Farabi ve İbn Sina Peygamber'i erdemli bir toplumun temel niteliği olarak adaleti sağlayan yasayı koyan kişi olarak tasavvur etmektedirler. Nitekim Farabi, erdemli ilk yöneticinin tasavvur ettiği yasa ile kendisinin ve yönetimi altında bulunan toplumun hakiki manada mutluluğa ulaşmasını amaçladığını ifade ederken, İbn Sina insan türünün varlığı ve bekası için yasa koyucu olan bir peygamberin varlığını zorunlu görmektedir. Bu noktada İbn Sina, yasa koyucu niteliğinde olan peygamberin hem insan olmasını hem de diğer insanlardan farklı özelliklerinin bulunmasını zorunlu görmektedir. Çünkü bu özelliklere sahip bir yönetici olursa şayet, bütün insanlara hitap edebilecek bir yasa ortaya koyabilir.¹⁰ Farabi ise *Kitâbü'l-Mille* adlı eserinde dini (mille) "birtakım şartlarla belirlenip sınırlandırılmış birtakım görüşler ve fiillerdir ki, onları, toplum için onların ilk yöneticisi tasarlar" şeklinde

tarif ederek, oluşturulan yasanın ya tamamen vahiyden oluştuğuna ya da ilk yöneticinin vahye dayalı olarak belirlediği şey olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹

Toplumu oluşturan insanların her birine hitap edebilecek nitelikte bir yasa koyan ilk yöneticinin vasıflarının başında ilmî bakımdan üstün olması gelmektedir. İlk yöneticinin bu vasfı dışındaki özelliklerini Farabi, *es-Siyasetü'l-Medeniyye*'de "İlk yönetici, tikeller çerçevesinde yapması gereken her şeyi mükemmel idrak etme kudretine; kendi dışındaki herkesi, öğrettiği her şeye mükemmel irşat etme gücüne; kendisine doğru hazır kılındığı bu amelle ilgili olarak belli bir şey yapma durumunda olan herkesi kullanma kudretine ve amelleri belirleme, onları tanımlama ve mutluluğa doğru yönlendirme kudretine sahiptir."¹² şeklinde anlatır. İbn Sina ise ilk yönetici olan Peygamber'i "insanların en üstünü, nefsini bilfiil akıl olarak yetkinleştirmiş ve amelî erdemler olan ahlâkları elde etmiş kimse"¹³ şeklinde tarif etmektedir.

Farabi, *el-Medînetü'l-Fâzıla*'da erdemli bir toplumun yöneticisinin rastgele bir insanın olmasının mümkün olmadığını dile getirerek, böylesi bir toplumda yönetici adayı olan bireyin tabiatı ve fitratı bakımından hazır olması ve iradî heyet ile melekenin bulunmasının şart olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede Farabi'nin peygamberin ilmî ve ahlâkî yetkinliğini şu şekilde anlattığı görülmektedir:

"(Bu insan) ondan (Faal Akıl'dan) münfail aklına taşan şey sayesinde bir hakîm, bir filozof ve ilâhî nitelikli bir akıllı kullanan mükemmel bir düşünür/müteakkil; ondan (Faal Akıl'dan) mütehayyile gücüne taşan şey sayesinde de bir nebî ve ileride olacak şeylere ilişkin bir uyarıcı/münzir ve hâlihazırda var olan tikellerle ilgili bir haber verici olur ve bunları kendinde bulunan ilâhî bir akıl ile gerçekleştirir."¹⁴

İnsan-ı Kâmil ve Hz. Peygamber

Farabi'nin düşüncesine göre peygamber insanlık mertebelerinin en mükemmeline ve mutluluğun en üst derecesine sahiptir. Çünkü hem erdemli bir toplumun yöneticisinde bulunması gereken nitelikler hem de bir insanın gayesi olan en yüce mutluluğa (*es-sâdetü'l-kusvâ*) ulaşmayı mümkün kılan bütün fiillerin bilgisi peygamberde vardır. Ayrıca peygamberde ve yöneticide olması gereken bir başka özellik de bilgisine sahip olduğu her şeyi sözlü olarak insanlara anlatabilme ve insanları mutluluğa ulaştıracak fiilleri yapmaya yönlendirme kabiliyet ve kudretidir. Nitekim Farabi, *Fusûlün Münteze'a*'da, hakiki yöneticinin "hikmet, tam taakkul, iyi ikna, iyi hayal ettirme"¹⁵ gibi niteliklerini sıralar.

Filozofun zikrettiği bu özellikler, bütün insanlarda değil, nadiren tek bir insanda var olmaktadır. Çünkü ilmî ve ahlâkî manada üstün değere sahip birey kâmil insan olarak nitelendirilmektedir. İslam düşüncesinde ise insan-ı kâmilin Hak ile halk arasında köprü vazifesi gördüğü düşünölmüş ve gerçek kâmil insanın da ahlâkî üstün niteliklere sahip olan Hz. Peygamber olduğu ifade edilmiştir. Zira ideal olarak gerçek insan-ı kâmil olan kişiden doğru sözlü, marifet sahibi ve mükemmel bir ahlâk yapısına sahip olması beklenilmektedir. Bu gibi nitelikler söz konusu olduğunda da kâmil insanın yalnızca Hz. Peygamber olabileceği düşünölmüştür.

İslam filozoflarının düşüncesine göre toplumsal alandaki işlerin düzeni için gerekli olan yasaı koyan kişi peygamberdir. Nitekim Farabi, *Kitâbü'l-Mille*'de¹⁶ yer alan ifadelerinde hem dinin hem de felsefenin nihai amacının mutluluk olduğunu dile getirmektedir ki, bu manada hakiki din ile hakiki felsefe arasında bir çatışmanın olması mümkün değildir. İkisi arasında gaye birliği söz konusudur. Yine İbn Sina'nın *el-Adhaviyye fi'l-Me'âd* adlı eserinde "bir peygamber aracılığıyla gelen dinin temel

amacının tüm halk kitlelerine hitap etmektir”¹⁷ şeklinde sözlerinden anlaşılmaktadır ki, siyasal düzende geçerli olan yasa Allah’tan vahiy alan bir peygamber tarafından konulur ve sonraki gelen yöneticiler de filozof olursa o toplum erdemlidir. Böylece toplumu oluşturan insanlar hem birey olarak iyi (hayr) fiiller yapmayı hedefler hem de birbirleriyle ilişkilerinde iyi fiili gaye edinir.

Görüldüğü üzere Farabi ve İbn Sina’ya göre bir peygamber aracılığıyla gönderilen din insanın mutluluğunu hedefler. Bu noktada Hz. Peygamber’in rolü ise İbn Sina’nın da zikrettiği “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.”¹⁸ hadisinde açıkça geçmektedir. Çünkü insanın nihai amacı olan mutluluğa ulaşmasında gerekli olan güzel ahlâka sahip olması noktasında Hz. Peygamber hem dinî yaşamı hem de sözleriyle rol model olmaktadır. Böylece peygamberin şahsiyetinde görülenlerle/ verilenlerle insanın kendisine ve diğer insanlara iyilik yapmasına imkân sağlanır.

Sonuç olarak İslam felsefesinde Farabi, cömertliği ile âlemi en mükemmel bir şekilde var eden Allah’ın adaletiyle âlemdeki her bir varlığı bulunduğu konuma uygun niteliklerle donattığını dile getirmektedir. Bu çerçevede Ay altı âleminin en mükemmel varlığı olan insanın meydana getirdiği toplum da ilâhi yönetimin bir parçasıdır. Nitekim İbn Sina’nın da “iyilik düzeni” (nizamü’l-hayr) olarak ifade ettiği gibi, âlemde Allah’ın inayetiyle harikulade bir düzen vardır. İlahî inayet ile var olan iyilik düzeninin bir gereği olarak, bu düzen içinde peygamberin varlığı birey ve toplumun maslahatı için zorunludur. Çünkü filozof, peygamberin diğer insanlardan farklı niteliklere sahip olduğunu,

bu özelliği sayesinde insanların faydasına olacak şeyleri gözetmek suretiyle onlara rehberlik etmektedir. Toplumda insanların işlerinin düzeni için ilahî emir ve vahiy ile birlikte birtakım yasalar koymakla görevli bir peygamberin varlığı, dolayısıyla dünyayı teşrifleri gereklidir.

NOTLAR

- * Süleyman Demirel, Üni­versitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı. 8 Farabi, *Kitâbü’l-Mille*, 46.
- 1 Farabi, *es-Siyâsetü’l-Medeniyye*, nşr. ve çev. Yaşar Aydın­lı, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020), 114. 9 Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDV)*, (2007), 33: 279.
- 2 Farabi, *Kitâbü’l-Mille*, nşr. ve çev. Yaşar Aydın­lı, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 39. 10 İbn Sina, *Metafizik II*, nşr. ve çev. Ekrem Demiri-Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayınları, 2005), 188.
- 3 Hatice Toksöz-Ayşe Şakar, “Gazzâlî’ye Göre Bireyin Ahlâkî Yetkinlik Kazanımında Peygamber’in Rolü”, *Danışname*, 5 (2022), 236-237. 11 Farabi, *Kitâbü’l-Mille*, 16-20.
- 4 İbn Sina, *İşaretler ve Tenbihler (el-İşârât ve’t-Tenbihât)*, nşr. ve çev. Ali Durusoy ve diğerleri, (İstanbul: Litera Yayınları, 2005), 183. 12 Farabi, *es-Siyâsetü’l-Medeniyye*, 116.
- 5 Farabi, *Kitâbü’l-Mille*, 40-42. 13 İbn Sina, *Metafizik II*, 181.
- 6 Yaşar Aydın­lı, “Fârâbî ve Bağdat Meşşâi Okulu”, *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*, (ed. M. Cüneyt Kaya, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 169. 14 Farabi, *el-Medinetü’l-Fâzıla*, 198.
- 7 Farabi, *el-Medinetü’l-Fâzıla*, nşr. ve çev. Yaşar Aydın­lı, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 186-190. 15 Farabi, *Fusûlün Mütazeza (Seçilmiş Fasıllar)*, nşr. ve çev. Yaşar Aydın­lı, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2022), 76.
- 8 Farabi, *Kitâbü’l-Mille*, 26. 16 İbn Sina, *el-Adhaviyye fi’l-Me’âd*, Felsefe ve Ölüm, nşr. ve çev. Mahmut Kaya, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 8.
- 9 Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDV)*, (2007), 33: 279. 17 İbn Sina, *el-Adhaviyye fi’l-Me’âd*, 15.
- 10 İbn Sina, *Metafizik II*, nşr. ve çev. Ekrem Demiri-Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayınları, 2005), 188. 18 İbn Sina, *el-Adhaviyye fi’l-Me’âd*, 15.

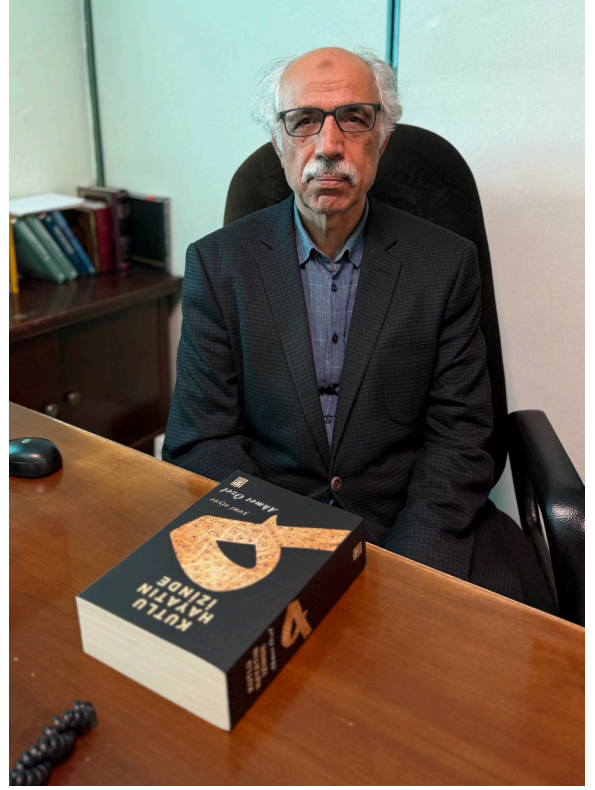

Ahmet Özel ile “Yeni Siyer”e dair konuştuk

Aliye Öten, Mehmet Yüksel, Fulya İbanoğlu

*Hocam “Yeni Siyer” diye bir tabir var.
Yani İslam Tarihi’nin yeniden yazılması...
Yeni Siyer dediğimizde ne anlamamız
gerekıyor tam olarak?*

Kitabımın adı *Yeni Siyer* malum. Kitabın önsözünde de bahsettiğim şey şuydu: Bir siyer literatürümüz var. İlk siyer kitaplarından başlayarak aşağı yukarı Batılılaşma dönemine, XIX. yüzyıla gelinceye kadar Hz. Peygamber’i mucizelerle anlatan bir literatür bu. Tabii ilk kaynaklarda bu yönde bazı rivayetler var. Literatürün zaman içinde bu türden rivayetlerle şekillenip gelişmesinin de çeşitli sebepleri var. Birincisi Hz. Peygamber’i önce bir simge, bir örnek olarak kabul eden bir toplum var; fakat bir dönemden sonra Peygamber’i yücelterek sevme söz konusu. Ne kadar yüceltebilir ne kadar çok sevebiliriz? Hristiyanların, Yahudilerin kendi peygamberleriyle alakalı övgüleri var, bir yarış başlıyor sanki. Oysa Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin “*Diğer din mensuplarının kendi peygamberlerini yücelttikleri gibi siz de beni yüceltmeyin!*” diye tembihleri var. Bu Müslüman toplumlara mahsus bir şey değil, dünyanın her yerinde

ardından gidilen peygamber olsun, hoca olsun, kulüp başkanı olsun, kim olursa olsun bugün dahi her yerde yüceltme eğilimi var. Bu yüceltme temayülü neticesinde şöyle bir peygamber portresi ortaya çıkıyor: Öyle biri ki sanki ayakları yere basmıyor, her adımında mucizeler ortaya çıkıyor... Doğumuyla ilgili de böyle şeyler üretiliyor, kimse de yadırgamıyor aslında. Bu tavrı eleştiren bazı İslam alimleri çıkmış fakat çok büyük alimler dahi buna ses etmiyorlar. Çünkü hadis rivayetlerinde geçiyor. Bu tür rivayetler nasihat kabilinden, yani insanların ahlaki hallerine müspet tesirleri olduğundan ve tabii dinin aslına taalluk etmediğinden üzerlerinde çok durulmuyor. İnsanlara dini sevdirmek için anlatıyorlar bu rivayetleri. Fakat esas itibarıyla bu tutum doğru değil, çünkü Hz. Peygamber’in örnekliği

ortadan kalkıyor. Sürekli mucizeler gösteren biri nasıl örnek olacak insanlara!

Hususen XIX. yüzyılda Batı tesirinde Müslümanların zihniyetleri dönüşmeye başlıyor. Bu değişimde Batı'nın Hz. Muhammed algısının çok tesiri var. Yüzde doksan menfi bakışları var, yüzde on insafli şeyler söyleyen de çıkıyor. Tabii Batı zaten peygamber olarak kabul etmiyor Hazreti Muhammed'i; nihayet işte bir kahraman, eli ayağı düzgün bir insan, başarılı bir komutan olduğunu falan söylüyorlar. Sıradan bir insan! Bazı başarıları var, o kadar. Batı'nın Hz. Peygamber'i bu pozitivist-materyalist bakış açısı ile ele alması İslam dünyasında telif eserlere, savunmalara, itirazlara yol açıyor. Bu sahada zamanımıza kadar devam eden iki eğilim var. Bazı çevrelerde Hz. Peygamber'i "uçuran" yazım türleri devam ediyor. Bazı çevreler de sadece bir postacı, haşa mesajı Allah'tan almış kullara bildirmiş, "İşte Rabbimiz size bunu gönderdi." demiş kenara çekilmiş, yaklaşımı içinde. Hatta daha tuhaf şeyler duyuyoruz. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı açıklama yetkisi yok diyor, hem de bunu bir akademisyen söylüyor, ama kendisi sabahtan akşama kadar her gün Allah şöyle dedi, böyle dedi diyebiliyor. "Kur'an açık bir kitaptır, herkes anlar ben de anlarım." havasına giriyorlar. Halbuki siyeri, İslam tarihini okusalar Kur'an nazil olurken ashabin sorduğu yüzlerce soru ve onun verdiği cevapları görecekler. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri diye kitaplar var ama beri taraftan bu kimseler "Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i açıklama yetkisi yok!" diyecek kadar hezeyan içindeler.

Kur'an açık bir kitaptır, kimsenin şerhine gerek yok herkes kendisi okuyup anlayabilir, deniliyor.

Kur'an evet, açık bir kitaptır. Çünkü birine hitap ediyorsanız onun anlaması lazım. Ama herkes anlayamayabilir; yani Kur'an-ı Kerim'de varlık-yokluk, felsefi pek çok mesele, ölçüler, esaslar, hukuk, ekonomi var, sosyal hayat

var, evlilik, aile hayatı var... Bunları herkesin anlaması elbette beklenemez. Bırakın Kur'an'ı, şuradan sıradan bir kitabı alın çıkın sokağa sorun bakalım kaç kişi anlayacak. Hem de eğitim seviyesi yüksek insanlara sorun. Mevzumuza dönersek, Hz. Peygamber'i, Batılılaşmadan sonra sıradan bir insan olarak takdim eden eserler kaleme alındı. Bizim kitabımıza *Yeni Siyer* adını koymamızın temel sebebi bu iki bakış açısından farklı bir şekilde bir orta yol, yani Kur'an'ı Kerim'de emredildiği üzere aşırılıklara kaçmadan, Hz. Peygamber'i ne melek üstü bir varlık olarak, ne de sıradan bir insan gibi tasvir etmek gayesiyledir. O, taşlar arasındaki yakut gibidir: "*Muhammedün beşerun ve leyse ke'l-beşer; bel hüve yâkutetiün ve'n-nâsü ke'l-hacer*" denilir. Bu sebeplerle öteden beri bize toplantılarda arkadaşlar hep yeni bir siyer yazmamızı, yeni bir siyere ihtiyaç olduğunu söylerlerdi. Hatta KURAMER toplantılarından birinde siyer ve hadislerle ilgili konuları tartışıyorduk. Sonrasında Ömer Dinçer'le ayaküstü konuşurken o dedi ki "yeni bir siyere ihtiyaç var." Ben de "Sözlük hazırlıyorum, Dini Terimler Sözlüğü -üzerinde yedi yıl çalıştım, sonra İSAM tarafından basıldı-, sözlük bitsin de ardından siyere niyetim var." dedim. Üç yıl da siyer üzerinde çalıştım. Klasik bütün kitapları aşağı yukarı taradım, fişledim. Bu arada ortaya çıkan meselelerle ilgili yeni yazılanları da okudum.

Bu kadar eseri bir arada kronolojik olarak taradınız yani... Asır asır, dönem dönem siyer kitaplarının farklılıklarına dair neler söylersiniz? Hususen mevzumuzla alakalı, Efendimizin doğumuyla alakalı anlatım biçimleri vs.

Ben o ayrıntılara çok dikkat etmedim. Konum için ilk kitaptan son kitaba doğru 150 kitabın hepsini fişledim. Yani konularına göre 1200 fiş çıktı, bilgisayara yükledim sonra bunların belki yarısını hiç kullanmadım. Neticede şöyle bir şey ortaya çıktı: Hz. Peygamber

Kur'an-ı Kerim'de defalarca işaret edildiği üzere bir insandır. Yani beşer üstü hiçbir özelliği yok. Hz. İsa'ya yakıştırılan şeylerden zaten sakındırmak için tembihlerde bulunuyor Cenab-ı Hak. Peygamber'i yüceltmeyin, olduğundan fazla göstermeyin, fakat o sıradan bir insan değil. Zaten peygamberlik hayatı boyunca sürekli dinamik bir ilişki var Allah (cc) ile Peygamberimiz arasında: "Sen bizim gözetimimiz/murakabemiz altındasın; gözümüzün önündesin." diyor Cenab-ı Hak. Allah'ın koruması altındadır Peygamberimiz. Kur'an-ı Kerim vahyi dışında da peygamberin konuşmasında, düşünmesinde, gitmesinde, gelmesinde ilahî bir koruma, ilahî bir yönlendirme, ilahî bir ilham olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Maddi mucizeler... Fakat çıkıp "Peygamber'in maddi mucizeleri yok. Sadece Kur'an var." deniliyor. Ama Kur'an'da birçok peygamberin maddi mucizelerinden bahsediliyor değil mi? Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın, Hz. Yusuf'un, Hz. İbrahim'in... Kur'an-ı Kerim bu peygamberlerin bu tür mucizeleri olduğunu haber veriyor. O halde son peygamber bu türden mucizeler neden göstermesin? Yani o imkânı neden reddediyorsunuz?

Hatta bundan ne kazanıyorsunuz mesela?

Haklı bir soru. Kaynaklarda Peygamberimizle alakalı yüzlerce, hatta binlerce mucizeden bahsediliyor bunların çoğu uydurma haberlerdir. Ama bunların bazılarının da gerçeklik payı var, bunu iyi araştırmak lazım. Yani diğer peygamberler gösteriyor da Hz. Muhammed niçin göstermesin! Ben Siyer'de de birkaç tane örnek verdim bunlara. Mesela henüz peygamber olmadan önce yolda giderken bir ses duymuş "Selam sana Ey Allah'ın Resülü". Duyabilir tabii, ama bize bununla alakalı gelen rivayetler kesin değil. Dolayısıyla bütün bunlardan ayıklayarak, hiç bunlara iltifat etmeden, yani bu tür olağan üstülüklerle iltifat etmeden Hz. Peygamber'i anlatmak, beri taraftan onun hayatındaki mucizevi hadiselerin

mevcudiyetini de göstermek. Mesela Hendek Savaşı'nda... Çok büyük zorluklar var bu savaşta. O esnada Cabir bin Abdullah'ın Allah Resülü'nü eve daveti meselesi var. Kış zamanı, açlık var, karınlarına taş bağlayacak kadar zor durumdadılar. Hanımına gelip evde yiyecek ne var diye soruyor; hanımı da bir oğlak, birkaç avuç da arpamız var, deyince Cabir "Bunları öğüt, ekmek yap, oğlağı da pişir." diye tembihliyor. Akşama doğru da Allah Resülü'nü evine davet ediyor. Efendimiz hemen askere dönüp Cabir sizi yemeğe davet ediyor, diyor. Cabir telaşla kendi kendine "*İnna lillahi ve inna ileyhi raciun*", yani öldük bittik diyor. Evde 2-3 kişilik yemek var. Hanımına gelip durumu anlatınca ferasetli hanımefendi hemen soruyor "Sen mi davet ettin, Allah Resülü mü?" Cabir, "Allah Resülü" deyince "O davet ettiyse bir bildiği vardır." diyor. Bu sırada Allah Resülü'nün "Ben gelmeden yemeğin, ekmeklerin üstünü açmayın." gibi talimatları var, onları uyguluyorlar. Derken 10, 20, 200 kişi, kaç kişiye işte doyup gidiyor. Neden olmasın?

Bizim evlerimizde bile oluyor da

Efendimizin huzurunda neden olmasın?

Üstelik bu bir mucize de değildir -mucizede bir şeyleri kanıtlama söz konusudur-, bereket duasıdır. Benzeri hadise Hayber veya Tebuk yolunda da olur. Efendimiz bir su kaynağına okuyup dua ediyor, su abdest alacak kadar bollaşıyor. Onun Peygamber olması zaten mucizedir. Siz bir insanın Allah'tan mesaj aldığını kabul ediyorsunuz. Daha ötesi var mı! Asıl hayatındaki çarpıcı şeylere dikkat kesilmek lazım. Mesela Allah Resülü bu olaydan sonra "*Ben Allah'tan hayâ etmeseydim Medine'ye dönünceye kadar dua ederdim de Medine'ye kadar suyumuz böyle bol olurdu.*" diyor. Hz. Ömer'in "Susuzluktan boynumuz kopacaktı." dediği noktada Allah Resülü dua ediyor; sürekli dua etse gökten sofrada dahi inerdi. Ama o istemeye hayâ ediyor!

Tekrar Efendimizin velâdeti bahsine dönersek, siyer kitaplarında doğumundan önceki Fil Vakası'ndan itibaren manzarayı tasvir eder misiniz?

O günlerde takvim olmadığı için kişisel olayları daha büyük vakalarla ilişkilendirip anlatıyorlar. Mesela Ficar Olayı veya ondan daha etkili Fil Vakası ile irtibatlandırarak Hz. Peygamber'in doğumunu tarihlendiriyorlar. Fil Vakası nedir? Arap Yarımadası'nın güneyinde Yemen var. Yemen ticaret yolları üzerinde olduğu için doğudan İranlılar, Persler; batıdan da Bizans İmparatorluğu ve Habeşistan üzerinden hakimiyet kurmaya çalışıyorlar. Nihayet Himyeri krallarından Zünüvas Hristiyanlara baskı yapmaya başlayınca Habeşistan ordusuyla Yemen'i ele geçiriyor ve Ebrehe siyasi ve ekonomik önemi bilinen Kâbe'ye karşılık San'a'da bir mabed yaptırıyor. Mabedi yakma teşebbüsünde bulunulması, mabedin pisletilmesi veya Hristiyanlığı yaymak için gönderdiği Huzaalı bir Arap'ın öldürülmesi gibi farklı rivayetlerde yer alan sebeplere dayanarak Ebrehe ordusuyla Kâbe'yi yıkmaya geliyor. Muğannes Vadisi'nde konaklarken müfrezeleri de etraftaki develeri toplayıp getiriyorlar. Bunların içinde Abdülmuttalip'in develeri de var. Abdülmuttalip gelip develerini istediğinde Ebrehe şaşırıyor: "Ben bu koca ordumla Kâbe'yi yıkmaya geldim sen develerinin peşindesin." diyor. Tevhid inancına sahip Abdülmuttalip "Develerin sahibi benim, Kâbe'nin de sahibi var, O Kâbe'yi korur" diyor. Ordu, Kâbe yakınlarına geldiğinde kuşların attığı taş parçalarıyla mucize eseri telef oluyor. XX. yüzyılın başında yazılan bazı tefsirlerde bu hadise aklileştirme eğilimiyle ordunun telef olması çiçek hastalığı veya mikroplarla açıklanır. Fakat surede de anlatıldığı gibi bunun Cenab-ı Hakk'ın doğrudan müdahalesi yani mucize olduğu açıktır. Klasik kaynaklarda kuşların ve taşların büyüklüğü bile anlatılmış. İlk muhataplar önemli, surede anlatılanları onlar böyle anlamış. Kureyşliler bu olaydan sonra 5-6 yıl

puta tapmaktan vazgeçmişler, o kadar önemli bir olay. Hz. Peygamber'in bu olaydan 50 gün sonra doğduğuna dair bir tarihlendirme yapılıyor.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili rivayetler hakkında genel olarak neler söylersiniz?

Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesinden doğumuna kadar geçen süreçte ve doğumu esnasında bazı olağanüstü olayların meydana geldiğine dair rivayetler vardır. Senet ve rivayet bakımından bunların çoğu zayıf veya uydurma olarak nitelendirilmiştir. İlk siyer kaynakları Hz. Peygamber'in hayatını genel olarak sade, gerçekçi bir üslup içerisinde anlatmış olsa da bazı tarihî gerçekliği şüpheli bilgilerin ilk örneklerine de rastlanıyor. Bunda Allah tasavvurlarının tesiri var. Yani melek, cin, şeytan, kâhin gibi aracı varlıklarla şekillenmiş cahiliye geleneği içerisindeki kimselerin Allah'ın elçisi olacak varlığın bir insan olmasını kabuldeki zorluğu ve dolayısıyla ona mutlaka beşer üstülük atfetme eğiliminin bir şekilde etkili olduğu söylenebilir. Bu tür mucizevi anlatılar edebiyat ve tasavvuf çevrelerine hamledilmekle birlikte neticede onlara kadar ulaşan rivayetlerin kaynağı bazı geçmiş ulemadır. Bu ve benzer sebeplerle siyer malzemesini kendi tarihsel şartları, zamanı ve mekânını dikkate alarak okuyup değerlendirmek önemli. Ayrıca bunları tarihsel bağlama indirgemek de Hz. Peygamber'in mesajının evrensel niteliklerini bir döneme hapsedme onu insanlık için örnek olmaktan çıkarma tehlikesini barındırıyor. Allah'ın elçisi ne sıradan bir insandır ne de onun hayatı herhangi bir tarihî şahsiyetin hayatı gibi okunabilir. Bu sebeple farklı kültür ve uygarlıklara mahsus; farklı dinî ve fikrî ortam, şartlar ve paradigmalardan kaynaklanan tarihsel eleştiri yöntemlerini olduğu gibi hadis ve siyer rivayetlerine uygulamak büyük riskler taşır. Batı tesirinde gelişen ve Kur'an'ı merkeze alarak

siyer malzemesini denetleme iddiasındaki tavır zaman zaman neredeyse bütün rivayetleri geçersiz ve değersiz kılarak saf dışı bırakmaya, Hz. Peygamber'in sadece başarılı bir reformcu gibi algılanmasına yol açmıştır.

Öyleyse Peygamberimizin hayatının doğum evresini sıhhatli rivayetler üzerinden kısaca ele alabilir miyiz Hocam?

Elbette. İsmiyle başlayalım: “Övülmüş; çokça övülmeye layık” manasındaki “Muhammed” o dönemde Araplar arasında yaygın bir isim değildir. Onun doğumuna yakın yıllarda bu adı taşıyan sınırlı sayıda kişi olduğu ifade edilir. Bunlardan biri de Efendimizin büyük dedesi Haşim'in Medine'de evlendiği hanımın daha önceki beyinden olan oğludur. Hz. Peygamber'in yaygın adlarından biri de seçilmiş manasına “Mustafa” olup, Hz. Peygamber'in “Allah İbrahim'in çocuklarından İsmail'i seçti, İsmail'in çocuklarından Beni Kinane'yi, onlardan Kureyş'i, Kureyş'ten Beni Haşim'i ve Beni Haşim'den beni seçti.” buyurduğu nakledilmektedir. Mesela Hz. Peygamber sünnetli olarak doğmuştur. Bugün bu sağlıksız bir durum olarak görülüyor. Bunun bir mucize olması gerekir mi?! Kaynaklarda bununla ilgili bilgiler vardır ama doğruluğu tartışılır. Doğumuyla ilgili çok detaylı bilgi yok. Doğumundan sonra 1-2 gün annesi emziriyor, sonra bir hafta da Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe emziriyor. Mekke'nin zengin kesiminin adeti olarak süt anneye veriliyor. Evtas vadisinde ikamet eden Hevazin'e bağlı Beni Sa'd kabilesinden bir grup hanım geliyor. Öksüz olduğu için kimsenin almak istemediği Muhammed bebeği geç kalan Halime ve ailesi alıp götürüyorlar. Halime'nin evinde bundan sonra bir bereket oluyor, kaynaklarda bu sahih bir bilgi olarak nakledilir. Buna mukabil şakk-ı sadrla (göğsünün yarılıp temizlenmesi) ilgili kafa karıştıran ayrıntılara çok yer vermemek gerekiyor zira bununla

alakalı rivayetler tartışmalıdır. Çocukluğunda kalbinin yarılıp meleklerce temizlendiğine dair rivayetlerle alakalı pek çok müşkil olmakla birlikte burada esas olan onun kalbinin maddi ya da manevi yarılması meselesi değil onun mükemmel hayatı ve risaletinin lekesizliğidir. Rivayetlerde akıl almaz ayrıntılar var. İzahı zor şeyler. Sanki görmüşler gibi detaylar anlatılır. Öteden beri itirazlarla karşılaşmış bu ayrıntılar. Onlardan sarfı nazar ederek, olmuşsa olmuştur diyerek, itikadi bakımdan imanımızın kuvvetlenmesine bir katkısı mı var diyerek yaklaşmak gerekir. Cenab-ı Hak, Peygamberinin kalbini temizlemiş. Bazıları diyor ki “Niye kalbini temizlemek için ameliyata gerek gördü Allah?!” Olabilir, Allah dilediyse olur, buna bir şey diyemeyiz; ama konuyla alakalı kesin bilgi yok, Peygamberimiz anlatmıyor vs. Bunlara kafa yormamızı gerektirecek bir durum yok. Peygamberin üstünlüğünü, yüceliğini ispatlamak için böyle bir olayı anlatmak önemli değil. Yok gibi kabul edip yola devam edeceksiniz. Elbette temiz kalpli biri Peygamberimiz, peygamber olmak bu demek zaten. Bunu anlatmak için bu olayın olup olmaması önemli değil. Uzatmayalım... Orada süt annesinin yanında iki yıl kalıyor. Süt anneye neden veriliyor Peygamberimiz? Bunun sebebi olarak kaynakların zikrettiği ilk şey çocukların dağ havasında sağlıklı yetişip dili iyice öğrenmeleridir. Diğer bir sebep olarak da eşraf hanımlarının beyleriyle daha çok vakit geçirmek için çocuk külfetlerini hafifletmek, toplumda bir üstünlük nişanesi olmak üzere süt anneye vermeyi tercih ettikleri söyleniyor. Böyle bir adet var. Demek ki o kültür son derece baskındı. İki yıl sonunda hem süt annesi Halime çocuğun kendileriyle olmasından çok memnun, evin huzur ve bereketinden bahsediyor hem de Mekke'de veba salgını var, çocuğun bundan etkilenmemesi için bir müddet daha yanlarında kalmasını talep ediyor. Neticede iki yıl daha Peygamberimiz badiyede onların yanında kalıyor. İki yıl sonra annesinin yanına dönünce iki yıl da onunla yaşıyor. Altı yaşında annesiyle

Medine'ye hem babası Abdullah'ın kabrini hem büyük dedesi Haşim'in hanımı Medinelidir, onu ziyarete gidiyorlar; dönüşte Amine annemiz yolda Ebva'da vefat ediyor. Sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in yanında yaşıyor. Dedesi onu anne-baba bir amcası olan Ebu Talib'e teslim ediyor.

- Salât ve selam olsun. Bizi o günlere götürdünüz Hocam. O'nu anmak insana ferahlık veriyor. Mevlid kutlamaları meselesine de böyle bakmak gerekir zannederiz. Karşı çıkanlar olmasına rağmen...

- Tabii. Hz. Peygamber zamanında olmayıp onun vefatından sonra ortaya çıkan tutum ve yollara bidat deniyor malum. Bunun dinî açıdan mahzurlu kısmı ibadetlerle ilgili olanlarıdır. Hz. Peygamber'den sonra çıkan pek çok şey var elbette. Bunlar tartışmaya konu değil; tartışmaya konu olan, caiz mi değil mi diye sorgulananlar, ibadetlerle alakalı kısmıdır. İbadetlerin nasıl, ne şekilde olacağını Allah ve Resulü belirler. Bu ibadetlere ek yaptığımız, değiştirmeye gittiğiniz zaman bunlara "bidat" denir. Mevlidle alakalı olarak geçmişte de bugün de bu yönde tartışmalar var. Mevlid merasimleri Peygamberimizden birkaç asır sonra Fatımiler döneminde zuhur ediyor. Bu merasimler önce Peygamberimiz, kızı Fatıma, Hz. Ali ve torunları Hz. Hasan Hüseyin sonraları devrin halifesi için yapılıyor. Hatta mevalid-i sitte deniliyor buna, altı mevlid... Mısır'a geçtiğinde bu gelenek sufi büyüklerin doğum günleri için de icra edilmeye başlıyor. Hatta doğum günü bilinmeyenlerin vefat günleri mevlid olarak kutlanıyor. Bu sürecin neticesinde Peygamberimizin doğum gününü kutlamak caiz mi değil mi tartışmaları başlıyor. Ulemanın bir kısmı bunda bir mahzur görmez; insanlar toplanıp Kur'an okuyup salâvat getiriyor, şiirler okuyup Efendimizi anıyorlar diyerek cevaz verirlerken bir kısmı şiddetle karşı çıkıyor: "Peygamberimiz zamanında

yapılmıyordu şimdi nasıl yapılır!" diye. Bu kesimin itirazlarının başka sebepleri de var: Özellikle Mısır'daki merasimler bir gün değil bir hafta, on gün, bir ay sürüyor. Bu merasimlerde tasavvuf büyüklerinin doğum günü için olanlarına uzak yakın pek çok yerden büyük kalabalıklar, binlerce, on binlerce katılıyor. Süre uzadığı için çadırlar kuruluyor, kurbanlar kesiliyor, panayıra dönüşüyor ortam. Maalesef menhiyyat dahi işleniyor, hatta fuhuştan bahsedilir. Yani bu kadar manevi bir anlamı olan hadiseye dahi kerih görülen şeyler karışınca mevlid aleyhtarları da zuhur ediyor. Yani tarihte mevlide karşı çıkan alimlerin büyük çoğunluğunun şahit olduğu manzara budur. Buna kimse razı olamaz haklı olarak. Eski alimlerin tenkit edip caiz görmediği mevlid merasimleri bizdeki gibi merasimler değil kesinlikle. Bir camide insanlar toplanıp Kur'an-ı Kerim okuyor, salâvatlar getiriliyor, zikirler çekiliyor, şiirler söyleniyor, burada İslam'a mugayir bir durum söz konusu değil. Elbette bunu Allah ve Resulünün bildirdiği bir ibadet gibi kabul etmek doğru değil, işte bu bidattir. Eski alimlerin görüp duydukları hadiseler üzerine bina ettikleri mevlid karşıtlığını da bugünle karıştırmamak gerekir; onların hükümlerini bugün delil getirmek yanlıştır. Bu insanlar o gün mevlid merasimine katılmasalar ne yapacaklar! Mesela top oynayacaklar, dizi seyredecekler, telefonda sosyal medyada dolaşacaklar vs. Buna kimse karşı çıkmıyor. Bunlar caiz. Ama toplanıp dua etmek, Hz. Peygamber'i anmak söz konusu olunca bidat! Mevlide itiraz edenler bunlara itiraz etmiyor mesela, garip bir çelişki. Allah akıl versin! Halbuki mevlid Allah'ı ve Hz. Peygamber'i anmaya vesile oluyor, kalpler yumuşuyor...

Üstelik Peygamber Efendimizin huzurunda kedisini metheden bir şiir okunduğunda bunu beğeniyor ve hirkasını çıkarıp o şaire veriyor...

Tabii, tabii. Başka vesilelerle de şiirler okutuyor. Kendisiyle peygamberlik yarışına giren Ümeyye bin Ebi Salt'ın şiirlerini dahi okutuyor. Hatta sahabe okuyor, Efendimiz daha da oku diyor, sahabe devam ediyor, Efendimiz yine oku diyor. Neredeyse yüz beyit okutuyor. Sonra da “*Kendisi küfretmiş, şiiri iman etmiş. Neredeyse iman edecekmış.*” buyuruyorlar. Malum Hz. Peygamber'den önce de peygamber geleceğine

dair haberler var, Araplar arasında da biliniyor. Bu Taifli şair Ümeyye Ebu Salt da peygamber olacağını ummakta. Fakat Peygamber (s.a.v.)'in risaleti kendisine bildirilince iman etmiyor. Diyorlar ki “Siz bekliyordunuz bir peygamber geleceğini, işte gelmiş niçin iman etmiyorsunuz?!” O da cevaben “İman edersem Sakif'in kadınları, koca şair gitti bir çocuğa tabi oldu, diye beni kınarlar.” diyor. Neticede *Mevlid* bir şiir. İçinde siyerden, İslam tarihinden rivayetler olduğu gibi neticede şairin tasavvuru.

Ahmet Özel

1953'te Ağrı'da doğdu. 1972'de Erzurum İmam-Hatip Okulu'ndan, 1977'de Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı fakültede 1982'de “İslam Hukukunda Ülke Mefhumu ve Hukukî Neticeleri” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 1995'te doçent, 2012'de profesör ünvanı aldı.

1978-1983 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Antalya müftü yardımcılığı; 1983-1985'te Antalya Eğitim Merkezi İslâm hukuku öğreticiliği vazifelerinde bulunduktan sonra Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı. 1996-2003'te Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)'da danışma kurulu üyeliği; 2005-2010 yılları arasında başkan yardımcılığı; 2005-2022'de yönetim kurulu üyeliği gibi idari görevlerde bulundu. 2011-2017'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı ve buradan emekli oldu.

TDV İslâm Ansiklopedisi'ne 253 madde veya madde bölümü telif etti, pek çok maddenin ilmî redaksiyonunu yaptı. 2014'te *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ne katkıları sebebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın “Yüzyılın İslâm Kültür Hizmeti Onur ve Hizmet Ödülleri” kapsamında hizmet ödülüne layık görüldü.

İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı (1982); *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dârüİslâm Dârülharb* (1991); *Hanefî Fıkıh Alimleri* (1990); *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri* (1996); *İslâm ve Terör: Fıkhî Bir Yaklaşım* (2007); *Kutsal Topraklara Yolculuk: Hac ve Umre Kılavuzu* (2007); *Yönetici Peygamber: Hz. Muhammed* (2015) başlıca eserleridir. Ayrıca Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin *et-Terâtibü'l-idâriyye* adlı eserini Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar adıyla tercüme etti (1990). Tunus'ta yayımlanan *Mevsûatü a'lâmi'l-ulemâ' ve'l-üdebâi'l-Arab ve'l-Müslimîn* adlı ansiklopediye 147 madde; Kuveyt'te yayımlanan *Mu'cemü'l-Bâbitîn li's-şuarâ'l-Arab el-muâsirîn* adlı antolojiye de Arapça şiirleri olan on bir Türk şairi hakkında maddeler yazdı.

Bu vesileyle Hocam, Hz. Peygamber kimdir, bizim neyimiz olur, biz onun neyi oluruz sorularını tekrar kendimize yönelteceğimizi umuyoruz. Yani onunla alakalı mucizeleri bu kadar merak ederken onun bizlere tavsiyelerini, hayatını nasıl yaşadığını kendimize nasıl rehber edineceğimizi sormak hususundaki zafiyetimizin bir muhasebesi olur belki. Mucizelerden çok onun kavrayabileceğimiz taraflarına odaklanmak ve bunları kendimize örnek almak...

Ben de çalışmam boyunca bu ve buna benzer hususları dikkate almaya gayret ettim. Allah'la Hz. Peygamber arasındaki vahiy müddetince dinamik ilişkiyi, Cenab-ı Hakk'ın onu her an nasıl izlediğini, nasıl koruduğunu göstermek istedim. Mekke'den çıkarken mesela “*Seni Mekke'den çıkaran tekrar döndürecektir.*” buyuruyor Cenab-ı Hak. Bu mucize değil mi! En sıkıntılı zamanlarında dahi davasının mutlaka galip geleceğinden zerrece şüphesi yok. Hatta Hendek Savaşı'ndan sonra Kureyşliler bundan sonra üzerimize gelemeyecek, diyor. Yani Allah'la irtibatı öyle ki, bizim bunu tasavvur etmemiz mümkün değil. Netice itibarıyla düşüncelerimizle, duygularımızla, sözlerimizle, hâl ve hareketimizle onu nasıl temsil etmeliyiz? Esas derdimiz bu olmalı. Ve mevlid toplantılarının da bunları tefekkür ve muhasebeye vesile olması icap eder.

“Arûs” Yahut Peygamberimizin Mevlidiyle “Kut”lanmak

Doç. Dr. Güllü Yıldız*

Düğün, cemiyet, ziyafet gibi anlamlara gelen “urs” veya “arûs” Peygamberimizin mevlidi için kullanılan tabirlerden biridir. Hatta Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'ye (597/1201) atfedilen *el-Arûs (Mevlidü'n-Nebi)* isimli eserin başlığında da bu ifadenin kullanıldığı görülür.¹ Peygamberimizin mevlidini kutlamanın dinî hükmü tartışılardursun, biz bu yazıda dinî kimliğin önemli bir parçası olarak Müslümanların bu mübarek zamanla ihya olmak ve bereket bulmak için neler yaptıklarını anlatan tarihî kayıtlar arasında dolaşmayı teklif ediyoruz.

Peygamber'in pazartesi günleri oruç tutulmasına dair hadislerinde, doğumunun bir pazartesi günü gerçekleştiği nakledilir. Dolayısıyla pazartesi günü nafile oruç tutulmasının sebeplerinden biri olarak Peygamber'in kendi dilinden bu günde doğmuş olması gündeme getirilir ve mevlid zamanının salih amellerle anılması tavsiye edilir. Bunun dışında Peygamber döneminde ve sonrasında başka bir kutlama yapıldığına dair kayıt yoktur. Ancak III./IX. asırdan itibaren özellikle tasavvuf ehli arasında, Peygamber'e duyulan muhabbetin bir tezahürü olarak onu tazim etmek için bu günün kutlandığına dair ilk kayıtlara rastlanır. Bu merasimler, aynı zamanda

Peygamber'in doğumunu anlatan mevlid konulu müstakil eserlerin telif edilmesiyle ve onu medih için inşad edilen na't türü şiirlerin artmasıyla yakından irtibatlıdır. Zira bu türden metinlerin ve şiirlerin saraylarda, camilerde veya evlerde toplu bir şekilde okunması kutlamaların önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.²

Tarih kaynaklarında mevlid kutlamalarına dair en erken kayıtlardan biri, Şii-Fatımi halifesi Muiz-Lidinillah döneminden (h. 972-975) itibaren mevlidin Mısır'da resmî törenlerle kutlanmaya başlamasıdır. Fatımi devlet adamı ve tarihçi İbnü't-Tuveyr (ö. 617/1220) bu resmî törenlerin nasıl gerçekleştiğini şöyle tasvir eder: Mevlid merasimi Rebiülevvel ayının 12. günü sabahında sarayın dışında, bayramlarda ve özel günlerde halka dağıtılacak in'amların ve yiyeceklerin tutulduğu Dâru'l-fitre denilen yerde helva kavrulmasıyla başlar. Hazırlanan yüzlerce tepsi tatlı, kadınlara, dâilere, kurrâlara, hatiplere, Kahire'deki camilerde eğitim veren hocalara ve talebelerine ve divanlarda ismi kayıtlı olan görevlilere dağıtılır. Öğle namazının ardından kâdılkudât ve yanındakiler, tatlıları dağıtmakla görevli kişilerle birlikte Ezher Camii'ne giderek saraya davet edilinceye kadar burada Kur'an tilavetini dinlerler. Davet gelince saraya doğru yola düşülür, bu esnada alayı izlemeye gelen kalabalıklar arasından, toz kalkmasın diye su serpilip sarı kum döşenmiş yoldan, törenin yapılacağı “manzara” denilen yere ulaşılır. Burası halifenin tören boyunca bulunacağı, sarayın balkona benzer alanlarından biridir. Vali yerini alarak balkonun altında halifeyi bekleyen kalabalığı düzene sokar. Ardından manzaranın pencereleri açılarak halife ve maiyeti görünür. Maiyetten biri pencereden dışarı uzanır ve “Emirü'l-müminin sizi selamlıyor.” diyerek kâdılkudâtı ve protokole göre sırayla diğer görevlileri selamlar. Sırtlarını manzaraya vererek yüzlerini topluluğa dönen kârîler ayakta Kur'an tilavet eder. Enver (Hâkim) Camii hatibi bir hutbe irad eder ve hutbesinde “Bugün Allah Resulü'nün mevlididir. Allah O'nun risaletiyle Müslümanları nimetlendirmiştir.” diyerek halifeye dua ile sözlerini tamamlar. Onu Ezher ve Akmer Camii hatiplerinin hutbeleri takip eder

1297/1879-1880'de Ebu Kubeys Dağı'ndan çekilmiş bu fotoğrafta "1" ile işaretli yerde Hz. Peygamber'in doğduğu evin Osmanlı devri minareli, kubbeli hali görünüyör. (Kaynak: Mirac b. Nevvab Ahmed Mirza, el-Atlasü'l Musavver li-Mekketi'l Mükerreme, Riyad, 1424, 63.)

ve hutbelere Kur'an tilaveti eşlik eder. Ardından görevli tekrar manzaranın penceresinden uzanarak halife adına topluluğu selamlar, pencereler kapanır ve tören sona ererek topluluk dağılır.³

Mevlid kutlamalarının kaydedildiği bir diğer yer, Irak bölgesinin önemli şehirlerinden Musul'dur. Şafii fakih ve tarihçi Ebu Şame el-Makdisi (ö. 665/1267) *er-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn* adlı eserinde 566/1170-71 yılı olaylarını anlatırken zahid ve alim şahsiyetiyle tanınan Musullu mutasavvıf Ömer b. Muhammed el-Mella (ö. 575/1175) tarafından düzenlenen mevlid merasimine değinir. Emir Nureddin Zengi'nin (ö. 569/1174) de çok değer verdiği, ziyaret edip mektuplaştığı bu zat, her sene mevlid günlerinde Musul emirinin yanı sıra alimlerin, şeyhlerin ve halkın davetli olduğu bir merasim düzenler ve hep birlikte şairlerin Peygamber'i öven şiirlerini dinlerler.⁴ Geniş çaplı ve ihtişamlı mevlid merasimlerinin başlaması ise Muzafferüddin Kökbörü'nin (h. 1190-1233) atabeyliği zamanında Erbil'de gerçekleşir. Selahaddin Eyyubi'nin kayınbiraderi ve Haçlılara karşı mücadelesinde önemli destekçilerinden biri olan Muzafferüddin Kökbörü'nin düzenlediği bu

merasimin hazırlıkları aylar öncesinden başlar ve Bağdat, Musul, Cezire ve Acem diyarlarından alimler, sufiler, şairler bu merasim için Erbil'e akın eder. Merasim alanında emirler ve ileri gelenler tarafından, misafirleri ağırlamak üzere ahşap kubbeler (barınaklar) inşa edilerek süslenir. Halkı eğlendirmek için müzisyenler ve gölge oyunu oynatan toplulukların düzenlediği gösteriler günler öncesinden başlar. Mevlid gününün öncesinde çok sayıda kurban kesilir, kazanlarda pişirilerek ikrama hazır hâle getirilir. Mevlid gecesi kalede kılınan akşam namazının ardından zikir ve sema meclisi düzenlenir ve Kökbörü, mumlar yakılmış bir alayla kalenin hemen dışındaki hankâha gelir ve burada toplanmış olan 800-1000 sufiyle geceyi ihya eder. Mevlid günü sabahı ileri gelenlerin ve halkın katılımıyla ordu geçit resmi yapar ve vaazın ardından saraydan sufilerin ellerinde taşınarak getirilmiş olan hil'atler dağıtılarak yemek yenir. Akşam yine hankâhta zikir ve sema meclisi düzenlenir.⁵ Bu merasimlerde ikram edilmek üzere 5.000 koyun ve 10.000 tavuk kesildiği, 100.000 tabak yemek ve 30.000 tepsi helva dağıtıldığı ve bu iş için ayrılan bütçenin 300.000 dirheme ulaştığı kaydedilir.⁶ Endülüslü alim İbn

Dihye el-Kelbi, 604/1207 yılında Horasan'a doğru giderken Erbil'e uğradığı esnada, Kökböri'nin mevlid kutlamalarına gösterdiği ihtimamı öğrenince *Kitâbü't-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr* isimli bir kitap telif eder. Kökböri'nin kitabı müellifinden dinledikten sonra ona 1000 dinar hediye ettiği ve sonraki yıllarda da eseri bizzat okutmaya devam ettiği kaydedilir.⁷

Tarihî kayıtlar, tabiatıyla resmî merasimlere daha fazla ilgili gösterse de halkın evlerde, mescitlerde, tekkelerde toplanarak Kur'an tilaveti ve Peygamber'in mevlidini anlatan eserler veya na'lar okuyarak ve daha mütevazı ikramlarla manevi ziyafetler içinde bulunmaya gayret ettikleri görülür. Buldukları yerleri ve sokakları ışıklarla süslemeleri yine bu mübarek vaktin gönüllere verdiği aydınlığın zahirdeki yansımasıdır. Mübarek vaktin mübarek mekânlarda ihya edilmesi de önemsenir. Endülüslü kâtip İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217) hac yolculuğu esnasında 579/1183-84 yılında bulunduğu Mekke'de şahit olduğu, mevlid vaktinde Peygamber'in doğduğu evin ziyarete açılmasıdır. Mekke'deki kutsal yerlerden birinin de Peygamber'in doğduğu ev olduğunu belirten ve burayı tasvir eden İbn Cübeyr, Rebiülevvel ayında pazartesi günü bu evin açıldığını ve insanların teberrüken burayı ziyaret ettiğini

belirtilir. Mevlid dolayısıyla şehirdeki kutsal yerlerin açıldığını ve bu sebeple Mekke'nin görülmeye değer bir günü olduğunu vurgular.⁸ İbnü'l-Cezeri (ö. 833/1429) de yazdığı mevlide, Peygamber'in doğduğu evin her yıl mevlid günü Mekke ehli tarafından ziyaret edilerek mevlidin kutlandığı notunu düşer. Kendisi de 792/1390 yılı haccında bu evi ziyaret eder. Bu ziyaretin birçok bereketini gördüğünü belirten İbnü'l-Cezeri, daha sonra 823/1420-21 senesindeki mücaveretinde tekrar tekrar ziyaret ettiğini ve burada büyük kalabalıklara mevlid kitabını okuttuğunu kaydeder.⁹ Bir diğer kayıttaki Dımaşklı İbn Tavk (ö. 908/1509), 887/1482 mevlidinde bir tatlıcının evinde yaklaşık yirmi kişinin toplandığı bir kutlamadan bahseder. Mevlid okunmadan önce tatlı ikram edilirken sonrasında tavuk ve etli bezelye yemeği, kuskus, badem yağında pişirilmiş şekerli pilav ve kayısı tatlısından oluşan bir ziyafet verilir. Konuklara gül suyu ve güzel kokular da sunulur. Kadınların da kendi aralarında mevlid merasimi düzenlediklerini kaydeden İbn Tavk, 888/1483 yılı mevlidinde bir başka yakının düzenlediği mevlid merasimine giderken hediye olarak yaldızlı bir kandil götürdüğünü not düşer.¹⁰

İbn Tavk'ın tasvir ettiği dönemde Dımaşk ve Kahire Memlûkler hâkimiyetindedir ve

Kahire’de resmî kutlamalar da bütün ihtişamıyla gerçekleşmeye devam eder. Sultan Berkuk ilk defa 785/1383 yılında mevlid merasimi düzenlediğinde, ayrılan bütçe tahminen 10.000 miskal altına ulaşır. Kur’an okuyan kârilere ve merasime katılan davetlilere hediye edilen hil’atlar, ikram edilen yiyecek-ıçecekler, tütsüler ve sunulan diğer hediyeler de harcamaların önemli kalemleridir. Kutlamalar genellikle Rebiülevvel ayının ilk günü başlayıp mevlid gecesindeki büyük merasimle son bulur. Kahire Kalesi’nde merasim için kıymetli taşlarla bezeli bir çadır kurulur ve içerisi değerli halılar ve koltuklarla tefriş edilir. Geceleri bu alan mevkibiye denilen büyük mumlarla, kandil ve fenerlerle aydınlatılır, ayrıca misk, öd ağacı gibi tütsüler yakılarak etrafa güzel kokular saçılır. Konuklara bal, limon suyu ve şekerden hazırlanan özel bir içecek ikram edilir. Mevlid gecesinde merasim ikindi namazından itibaren başlar. Halife ve sultanın yanı sıra dört mezhebin kâdilkudâtı, üst düzey devlet görevlileri, toplumun ileri gelenleri, sufiler, hatta yabancı devletlerin temsilcileri merasimde hazır bulunur. Kur’an tilavetinin ardından, vaaz ve zikirlerle devam eden gece, duanın ardından ziyafetle nihayete erer. Sultan tebrikleri kabul ederek devlet erkanına, alimlere, sufilere hediyeler takdim eder ve yoksullara sadaka dağıtılır. Dağıtılan sadaka miktarının 4.000 dirhemi geçtiği, mevlid gecesinde toplam 12.000 dirhem değerinde hediye ve sadaka dağıtıldığı, ertesi sabah misafirlere buğday, pirinç gibi gıdalar verildiği kaydedilir. Çocukların ellerinde gelin (*arûsetü’l-mevlid*), at, süvari, çiçek gibi çeşitli figürlerle şekil verilmiş şekerlerle dolaşırken, saray mutfağında hazırlanan “Sükkeriyye” denilen tatlılar dağıtılır. Resmî kutlamalar, Sultan Eşref Kayıtbay döneminde (1468-1496) en ihtişamlı haline kavuşur ve kaleye kurulan özel çadırıyla da adından söz ettirir. Ancak Memlükler döneminde mevlid merasimleri saray çevresiyle sınırlı değildir. Emirler kendi mahallelerinde büyük ziyafetler verip, mescit, tekke, ribat gibi mekânlarda mevlid ve na’tlar okuturken fakirlere sadaka dağıtmayı ihmal etmezler. Tüccar ve zanaatkarlar da imece

usulüyle mevlid merasimleri ve ziyafetler düzenlerler. Bazı vakfiyelerde bu merasimleri finanse etmek üzere kaynak ayrıldığı da görülür. Sufiler kendi tekke veya ribatlarında mevlid merasimi düzenlerken halkın her kesiminden topluluklar, evlerini ve sokaklarını ışıklarla, bayraklarla donatarak büyük bir coşkuyla Peygamber’in mevlidini kutlamaya devam ederler.¹¹

İslam dünyasının batısında da Peygamber’in mevlidinin büyük bir ihtimamla kutlandığı görülür. İlk defa Muvahhidler döneminde Sebte’de başlayan kutlamalar, daha sonra resmî hüviyet de kazanmış ve çeşitli devletler tarafından ihtişamla kutlanmıştır. Bu hayırlı geleneği Sebte kadısı Ebü’l-Abbas Ahmed el-Azefî (ö. 633/1236) ve oğlu Ebü’l-Kasım Muhammed el-Azefî (ö. 677/1279) başlatırlar ve kutlamalarda okunmak üzere *ed-Dürrü’l-munazzam* isimli bir mevlid de kaleme alırlar.¹² Çok geçmeden Endülüs’e ve Mağrib’e yayılan bu gelenek, Merinî Sultanı Ebu Yusuf zamanında (1258-1286) resmîyet kazanır. Karaviyyun Camii hatibinin düzenlemekle görevlendirildiği bu merasim, yedi gün sürer. Özellikle birinci ve yedinci günler çok görkemlidir. Merinî sultanının hatibi olan İbn Merzuk’un (ö. 781/1379) tasvirine göre 738/1337 yılının mevlidi şu şekilde gerçekleşmiştir: Merasimin yapılacağı salon buhurlarla, misafirlere ikram edilecek yemekler, tatlılar, meyvelerle donatılır. Bütün davetliler, şerifler, kadılar, fakihler, imamlar, hatipler ve halktan kişiler, mertebelerine uygun bir şekilde salonda yerlerini alırlar. Yemek ve tatlılar yendikten sonra şeker ikram edilir. Kâriiler sırayla Kur’an’dan belirledikleri bölümleri tilavet ederler. Ardından şairler ve misafirlerden dileyenler Peygamber ve mevlidiyle ilgili şiirler söyler. Peygamber’in mucizeleri anlatılır ve sık sık salât ü selam getirilir. Gece boyu süren bu kutlama, sabah namazının ardından yemek ikramı ve hediye takdimiyle sona erer. Fakirlere ve yolculara sadakanın yanı sıra buhur ve kandiller verilir. Mevlidin yedinci günü sabahında ise merasime katılan eşraf, alim, asker, ilim talebeleri gibi bütün konuklara yine mertebelerine göre hil’atlar giydirilir ve çeşitli hediyeler takdim

edilir. Toplam 100.000 dinar dağıtıldığı, kişi başı 10 dinardan 100 dinara varan miktarlarda hediyeler verildiği kaydedilir. Bir diğer Merinî Sultanı Ebu İnan (1348-1358) da mevlid gecesi boyunca mumlar yakılmasını, gül suları ve güzel kokular dağıtılmasını ister. Yine mevlid münasebetiyle hapiste bulunanların serbest bırakılmasını ve hapiste ölenlerin borçlarının ödenmesini emreder. Mevlid merasimlerinin bir parçası olarak Peygamber'i konu alan şiir yarışmaları düzenlenir ve bir heyet tarafından şiirleri seçilen şairlerin onuruna alimlerin ve ediplerin katılımıyla sarayda bir davet verilir. Şiirlerini okudukları davetin sonunda sultanın at, cariye, hil'at, para gibi çeşitli mükafatlarına mazhar olurlar. Halkın kutlamaları da benzer şekilde ancak daha mütevazı ölçülerde icra edilir. Mescitler ve kutlamaların yapılacağı mekânlar temizlenir, evlerde, mescit ve zaviyelerde mumlar, kandiller ve güzel kokulu buhurlar yakılır. En güzel elbiselerini giyerek toplanırlar, kurban kesip ziyafet düzenlerler, fakirlere sadaka dağıtırlar ve yetimleri doyururlar. Çocuklarla birlikte namaza giderler, Kur'an ve Peygamber'i medih kasideleri okuyarak sık sık salât ü selam getirirler. Zeyyaniler ve Sa'diler gibi Mağrib'in diğer devletleri tarafından da sürdürülen bu resmî merasimlerde okunmak için inşad edilen kasideler "mevlidiyyât" adı verilen ayrı bir şiir türü oluşur.¹³

Mağrib'te başlayan bu kutlamalar, Endülüs'e de taşınır ve Nasriler tarafından Elhamra Sarayı'nda görkemli merasimlerle sürdürülür. Dönemin meşhur veziri, tarihçi Lisanüddin İbnü'l-Hatib (ö. 776/1374-75), 764/1362 yılı mevlidi münasebetiyle Elhamra Sarayı'nda düzenlenen kutlamalarını ayrıntılarıyla tasvir eder: Kutlamalar sarayın "mişvar" denilen kabul salonunda, sultanın yanı sıra hanedan ailesi, Peygamber'in soyundan gelen şerifler, üst düzey saray mensupları, alimler, tüccarlar, sufilerden oluşan bir davetli grubunun katılımıyla gerçekleşir. Havuzun etrafı, çok sayıda kristal ve bronz şamdanların oluşturduğu dallı budaklı bir labirentle çevrilir. Aynı şekilde meydana da çok sayıda geniş tabanlı, uzun kollu, fildişi ayaklı şamdanların üzerinde mumlar yerleştirilir.

Böylece insan boyuna ulaşan, nakışlarla süslü çok sayıda mumların, kandillerin, meşalelerin ışığıyla salonun her köşesi aydınlatılır. Merasim bu ışıklar altında geçit töreniyle başlar. Onu takiben sultan, paha biçilemez ipek kumaştan dokunmuş tören çadırının kurulduğu kabul salonuna girer ve muhteşem tahtına oturur. Sultan burada davetlileri kabul eder ve tahtının iki tarafına sıralanırlar. Kur'an'dan ayetler okunur, vaaz ve dua edildikten sonra ney sesi eşliğinde nameyle şiirler okunur. Ardından hazırlanan görkemli ziyafet sofrasına oturulur ve sultanın ikramından orada bulunan herkes, hizmetliler de dahil olmak üzere bolca yiyip içer. Ziyafetin ardından sabaha kadar sürecektir "mevlidiyye" denilen şiirleri okuma faslına geçilir. Bu süre boyunca kimse aç kalmayın diye ana yemeğin ardından tatlılar sunulur, şekerleme ve kuruyemiş ikram edilir. Musul'dan gelen el-Merini isimli muganni, o gece yirmi beş kasideyi peş peşe nağmeli bir şekilde okur. Etkileyici ve duygu yüklü sesiyle, sanatını en üst seviyede icra ederek mecliste bulunanların gönüllerine coşkunluk verir, vecd ile kendilerinden geçirir. O gece okunan şiirler arasında İbnü'l-Hatib'in mevlid kutlamasının her bir saatini ifade etmek üzere inşad ettiği "Saatler" şiiri de okunur. Bu şiir kâğıt parçalarına yazılır ve saat benzeri bir aletin özel kısımlarına yerleştirilir. Bir saatlik zaman dilimlerine özel ayarlanmış mum miktarı yanıp bittikçe saatin minberi andıran on iki kapısından biri açılır ve kâğıt parçası ortaya çıkar. Böylece on birinci şiirin inşadından sonra sabahın ilk ışıkları görülür. Misafirlere ayrılmadan önce mükellef bir kahvaltı sunularak merasim tamamlanır.¹⁴

III./IX. asırdan itibaren izine rastlanan Peygamber'in mevlidini kutlama geleneği, zamanla Hint alt kıtasından Endülüs'e, Afrika'dan, Yemen'den Anadolu'ya, bütün İslam dünyasına yayılır ve VI./XII. asırla birlikte resmî bir hüviyet kazanır. İster ihtişamlı devlet törenleriyle olsun ister halkın mütevazı merasimleriyle, bu kutlamaların değişmeyen ortak paydası kıraat ve ziyafettir.¹⁵ Peygamber'in doğumu şerefine, onu tazim ile anmak için Kur'an tilavetinin yanı sıra, hayatını anlatan mevlidler ve siyerler veya yüce hasletlerini öven şiirler, na'atlar, medih ve

mevlidiyye kasideleri okunur, bol bol salât ü selam getirilir. Bereket bulmak için de karınca kararınca ikramlarda bulunur, sofralar kurulur, ziyafetler sunulur. Peygamber'i kıraat ve ziyafetle anmanın berekete ve "kut"lanmaya vesile addedilmesi, onun doğum zamanıyla da sınırlı kalmaz, Müslümanlar bütün mühim anlarını, sevinçlerini ve üzüntülerini, düşünlerini ve cenazelerini kaplar. Ancak modern zamanlar, genel olarak Müslümanları bu anlayış ve gelenekten uzaklaştırmıştır. Bunun Müslüman kimliğinden ve dindarlığından neler kaybettiği ise üzerine düşünmeye değer bir bahs-i diğer.

NOTLAR

- * Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı.
- 1 Bkz. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, Cemalüddin Abdurrahman b. Ali, *Mevlidü'l-Arûs*, thk. Abdülhafız el-Bakalî el-Gazvânî, yy. 2015.
- 2 Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV)*, 29: 475-479; Marion H. Katz, *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, çev. Sidar Bayram, (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 11-13; Aynur Uraler, *Mevlid Geleneği: "Senin Ömrüne Yemin Olsun"*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 15-32.
- 3 İbnü't-Tuveyr, Ebu Muhammed el-Murteza Abdüsselâm b. el-Hasen, *Nüzhätü'l-mukleteyn fi ahbâri'd-devleteyn*, thk. Eymen Fuad Seyyid, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1992), 211-223.
- 4 Ebu Şame el-Makdisi, Ebü'l-Kasım Abdurrahman b. İsmail er-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn, thk. İbrahim ez-Zeybak, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 2:171-172.
- 5 İbn Hallikan, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Daru Sadır, 1994), 4:117-119.
- 6 Süyuti, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Hüsnü'l-Maksid fi 'ameli'l-Mevlid*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1985), 42-44.
- 7 İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3:449-450. İbn Dihye ve eseri hakkında bilgi için bkz. Güllü Yıldız, "İbn Dihye el-Kelbi'nin (ö. 633/1235) Siyer Bilgisinin Neşrine Katkısı", *İslam Tarihçiliğinde Bir Ulu Çınar Mustafa Fayda*, haz. Mehmet Özdemir vdğr., (Konya-İstanbul: Konya Büyük Şehir Belediyesi-İFAV, 2025), 2:118-155.
- 8 İbn Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Beyrut: Daru Sadır, 1964), 91-92. Çevirisi için bkz. *İbn Cübeyr Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), 80.
- 9 İbnü'l-Cezeri, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, *Arfu't-ta'rif bi-mevlid-iş-şerif*, thk. Muhammed Ebü'l-Hayr el-Mulki, (Tanca-Beyrut: Dârü'l-Hadisî'l-Kettaniyye, 2011), 23.
- 10 İbn Tavk, Şihabeddin Ahmed b. Muhammed ed-Dımaşkî, *et-Ta'lik: Yevmiyyâtu Şihabeddin Ahmed b. Tavk*, thk. Cafer el-Muhacir, (Dımaşk: el-Ma'hedü'l-Fransi lî'd-Dirasatî'l-Arabiyye bi-Dımaşk [Institut Français d'Etudes Arabes de Damas] (IFEAD) 2000), 1: 156-157, 234, 239. Ayrıca bkz. Katz, *Mevlid*, 143-144.
- 11 Makrizi, Ebu Muhammed Ahmed b. Ali, *el-Hitat: el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr fi zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, thk. Eymen Fuad Seyyid, (Londra: Müessesetü'l-Furkan lî't-Türâsî'l-İslâmî 2013), 3:742; İbn İyas, Ebü'l-Berekat Muhammed b. Ahmed el-Haneî, *Bedâ'üz-zühûr fi vekâi'd-dühûr*, thk. Muhammed Mustafa, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme lî'l-Kitâb 1984), 3:200, 216, 300; 4:117, 371, 447; 5:24. Ayrıca bkz. Adnan Kara, "Hz. Peygamber'in Doğum Yıldönümü Münasebetiyle Gerçekleştirilen Mevlid Törenleri: Memlûkler Örneği", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2025): 28-38.
- 12 Ayrıntılar için bkz. Yakup Akyürek, "Endülüs'te Bir Varoluş Mücadelesi: Mevlid-i Nebî Kutlamaları ve Azefî Ailesinin Rolü", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Ağustos 2025): 362-380.
- 13 Endülüs ve Mağrib'deki mevlid merasimlerinin ayrıntıları ve mevlidiyyat şiiirlerinden örnekler için bkz. Zehra Gözütok Tamdoğan, "Mağrib'de Mevlid-i Nebî Merâsimleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2019): 99-132; Zehra Gözütok Tamdoğan, "Mağrib'in Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr Dönemi Mevlid-i Nebî Merasimleri", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 17/34 (2019): 459-475.
- 14 İbnü'l-Hatîb, Nüfâztü'l-cirâb fi ulâleti'l-iğtirâb, thk. Ahmed Muhtar el-Abbâdî, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî 1968, s. 275-289. Aktaran/ ayrıca bkz. Cynthia Robinson, "Tents of Silk and Trees of Light in the Lands of Najd: The Aural and the Visual at a Mawlid Celebration in the Alhambra", *Music, Sound, and Architecture in Islam*, ed. ed. Michael Frishkopf- Federico Spinetti, Austin: The University of Texas Press 2018, s. 199-227. Türkçesi için bkz. Cynthia Robinson, "Necd Diyarında Gümüşten Çadırlar, Nurlu Ağaçlar: Elhamra'daki Bir Mevlit Kutlamasının İşitsel ve Görsel Unsurları", *İslam Kültüründe Müzik, Ses ve Mimari*, ed. Michael Frishkopf- Federico Spinetti, çev. Şükrü Atsızelti, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023, s. 263-295. Peygamber'i medih şiiirleri için ayrıca bkz. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, el-lhâta fi ahbâri Gırnâta, thk. Muhammed Abdullah İnân, Kahire: Mektebetü'l-Hancî 1977, 4:462-469.
- 15 Katz, *Mevlid*, s. 135-137.

Osmanlı Devrinde Mevlid-i Nebevî Kutlamaları

Dr. Mustafa Küçük*

Mevlid-i Nebevî veya Mevlid-i Nebî Hakkında

“İslam edebiyatı ve sanatında Hazret-i Peygamber’in doğum yıl dönümünde yapılan törenlere verilen isim; bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı”na *mevlid* denir¹.

İslam tarihinin ilk zamanlarında böyle bir uygulama olmamıştır. Sonraki asırlarda başlayan mevlid kutlamaları, Osmanlı Devleti’nde resmî olarak büyük bir ciddiyet ve hürmetle yapıldığı gibi, Osmanlı toplumu da bu kutlamalara şevk ve hararetle katılmıştır. Hatta denilebilir ki halk arasında Kur’an-ı Kerim’den sonra en çok okunan eserlerden birisi Süleyman Çelebi’nin yazdığı mevlid, yani *Vesiletü’n-necât*’tır². Ancak bu yazıda sadece Osmanlı Devleti’nin işleyişi sırasında oluşan ve mevlid törenlerinden bahseden evrak değerlendirilecektir.

Osmanlı evrakında genellikle *mevlid* kelimesi kullanılmakla birlikte, bazen de *mevlûd* şeklinde yazıldığı görülür. Hatta aynı belgede her iki kelime yer alabilir. Mevlid ile birlikte *mevrid* de kullanılır. Mevlid tamlaması yapılırken *nebî* ve *nebevî* kelimelerinin her

ikisi de tercih edilmiştir: *Mevlid-i Nebî* veya *mevlid-i Nebevî* gibi. Değerlendirdiğimiz iki yüz civarındaki evrakta *mevlid-i Nebevî* tamlaması üçte iki oranında kullanılmıştır.

Osmanlı Teşrifatında Mevlid Törenleri

Manevi değerlerine bağlılığı tartışılmaz olan Osmanlı hanedanı, bu hususta her zaman gerekli adımları atmış ve bunu yaparken de mevlid-i Nebî’nin ruhuna uygun bütün zarafeti bi-hakkın kullanmıştır.

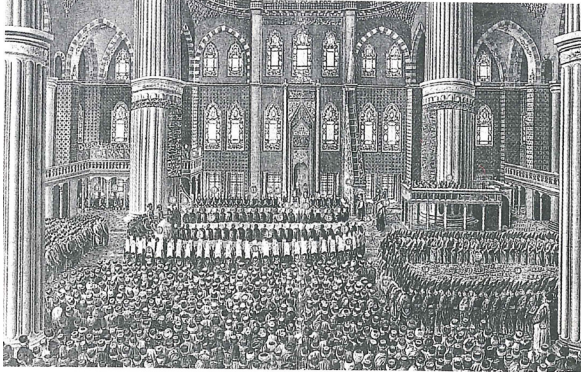
Öncelikli olarak Mevlid-i Nebevî’nin hangi gün kutlanacağını bildiren kadı ilâmları padişah emirleriyle ilân edilir³ ve hemen ardından camilerde kandiller yakılarak önceden belirlenen yerlerde toplar atılırdı⁴. Nerelerde ne miktar top atılacağı ve yanlışlık yapılmaması hususlarında gerekli yerlere tebligat yapılır⁵, beş vakit atış yapılacak yerler belirlenirdi⁶.

Mesela Mevlid-i Nebî’nin 12 Rebiülevvel Pazartesi gecesi olduğu hakkındaki kadı ilâmı padişaha arz edildikten sonra o gece camilerde “ikâd-ı kanâdil” edileceği selâtin camiindeki kayyum başlarına bildirilirdi⁷. Nitekim Sultan İkinci Abdülhamid’in Yıldız Sarayı’ndan gönderilen tezkirede bu hususta yapılacaklar açıkça sıralanmıştır:

“Mukarrebü’l-hulûl olan velâdet-i celile-i Nebeviyye leyle-i mübârekesinden dolayı Numune Topçu Alayı ma’rifetiyle Bâb-ı Seraskeri’de ve Dolmabağçe Karakolu’yla Beyoğlu Kışla-i Hümayûnu’nda ve Tophâne-i Âmire Talimhânesi’nde atılacak toplarda sarf olunmak üzere iki yüz on kıyye şenliğe mahsûs şeşhane barutuyla dört yüz yirmi adet tehî şalı hartuç ve dört yüz altmış iki adet çekme seygar fünyesi, anbarlarından derdest-i itâ bulunmuştur”⁸.

Sadece Mevlid-i Nebevî’de değil, Regaib, Mirac, Berat, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı günlerinde de bütün cami ve mescitlerin minarelerinde kandillerin yakılması âdettendi⁹. Kadı ilâmlarının üst kısmında hatt-ı

Sultanahmet Camii'nde bir mevlidi resmeden bu görsel, merasimin en azından şekil bakımından ne kadar muhtazam ve hassasiyetle icra edildiğini gösteriyor.

hümayunlar bulunurdu¹⁰. Dersaadet haricindeki yerlerden de mevlid kutlamaları için izin talep olunurdu.¹¹

Mevlid-i Nebvî merasiminin hangi camide yapılacağına çok dikkatle hareket edilirdi. Bu bakımdan Sultan İkinci Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'ndan gönderilen tezkiredeki şu ibareler oldukça dikkat çekicidir:

“Rebî'ül-evvelin on ikinci Perşembe günü **mevlid-i sa'âdet ve mevrîd-i Hazret-i Risâlet-penâhî kırâ'ati resm-ı âlisinin icrâsı, usûl-i müstahsene-i Saltanat-ı Seniyye'den olmasıyla** resm-ı âli-i mezkûrun ferman buyurulacak camî-i şerifde ifâ-yı vâlâsı ve alay-ı mülûkânenin sûret-i tertibi istizânını hâvî, Teşrifat-ı Umûmiye Nezâreti'nden verilen müzekkire, tertib pusulasıyla beraber takdim kılınacağı beyânıyla ol bâbda istizânı hâvî Sadâret'ten tezkire¹².

Mevlid-i Nebî'ye Kimlerin Katılacağı

Saray ve resmî dairelerde yapılacak kutlamalara, Teşrifat Dairesi'nin belirlediği zevat katılabilirdi¹³. Bu kişiler önceden davet edilir¹⁴, hatta hâzır olmaları gereken saat bile belirtilirdi¹⁵:

Şehr-i hâl-i rahmet-iştimâlin on ikinci günü menkibe-i mevlid-i feyz-mevrid-i Hazret-i Risâlet-penâhî kırâ'ati resm-i vâlâsının icrâsı usûl-i hasene-i Saltanat-ı Seniyye'den bulunduğuna ve işbu şehr-i mübârekin on ikinci

gelecek Çarşamba gününe tesadüf edeceğine binâ'en yevm-i mezkûrda resm-ı âli-i sâlifü'z-zikrin her kangı camî-i şerifde icrasına emr u fermân-ı keramet-ünvân-ı cenâb-ı cihân-bânî şeref-efzâ-yı sünûh ve sudûr buyurulur ise ona göre huzûru mu'tâd olan dâ'iyân ve bendegân elbise-i adîdeleriyle tahsis buyurulacak vakitte ol camî-i şerifde bulunup ancak zât-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhileri ve vükelâ-yı fihâm ve dâhil-i alay-ı vâlâ olan sâ'ir me'mûrin-i kirâm hazerâtıyla icâb eden mahall-ı âlide bi'l-ictimâ' müretteb alay-ı vâlâ ile camî-i şerife azîmet ve hitâm-ı resm-ı âlide yine ol vechile avdet buyurulacağı muhât-ı ilm-ı âli buyruldukda ol bâbda emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir¹⁶.

Sultan İkinci Abdülhamid'in yukarıdaki irade-i seniyyesini, Yıldız Sarayı Başkitabet Dairesi'nden Sadâret'e bildirilen Başkâtib Süreyya [İlmen]'nın gönderdiği liste şöyledir¹⁷:

1. Zât-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhî
2. Zât-ı âli-i hazret-i Meşihat-penâhî
3. Sadr-ı esbak Ârifî ve Said ve Kâmil paşalar hazerâtı
4. Vükelâ-yı fihâm ve vüzerâ-yı izâm hazerâtı
5. Sudûr-ı izâm hazerâtı
6. Rütbe-i bâlâ ricâli hazerâtı
7. İstanbul pâyelüleri hazerâtı
8. Mirlivâ paşalar
9. Mukarrir¹⁸ efendiler ile muhâtab efendilerin başeskileri
10. Ayasofya ve Sultanahmed camî-i şerifleri ve nöbetçi şeyhi efendiler
11. Teşrifat memurları kulları

Mevlid törenine katılacak olan diğer zevat için de hususi emirler söz konusudur. Mesela Hamidiye Cami-i Şerifi'nde okutulacak mevlid-i Nebvî münasebetiyle Hazine ve Enderun'da görevli ağa ve kâtiplerin bayramlık

kiyafetleriyle bu merasimde hazır bulunmaları emredilmiştir¹⁹.

Bununla birlikte, Sadaret'in uygun veya lüzumlu gördüğü kişiler de mevlid-i Nebî törenine katılırlardı. Mesela bu dönemde İstanbul'da bulunan Aydın Valisi Abdurrahman Paşa'nın; 11 Rebiülevvel 1309 tarihinde mevlid-i Nebvî kıraati merasiminde bulunması "bazı emsaline muvafık" olacağı düşüncesiyle Sadrazam Cevad Paşa tarafından muvafık görülmüştür²⁰.

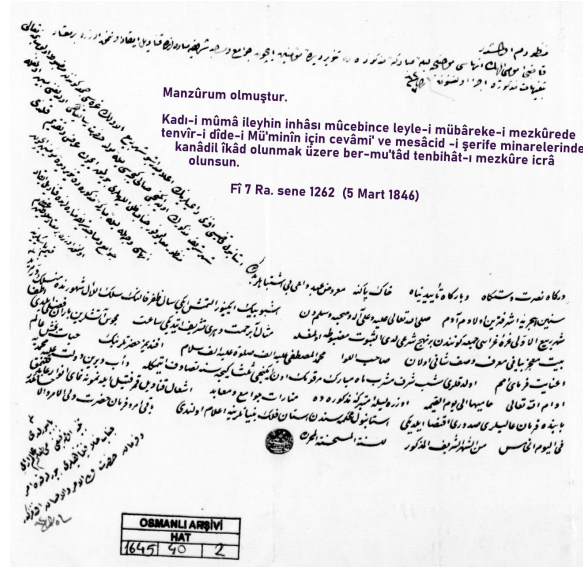
Yalnızca mevlid-i Nebvî törenleri için değil, mesela bu vesile ile Medine'de toplanacak ilim heyetine katılacak zâtlar hakkında valilerin mütalaaları söz konusudur²¹.

Mevlid-i Nebî Kutlamalarında Kullanılan Eşya

Mevlid merasiminde kullanılacak eşya Hazine-i Hümayun'dan çıkarılarak törenin yapılacağı camiye gönderilir²², merasim bittikten sonra bu malzeme bilâhare alındığı yere iade olunurdu²³. Sadece eşyalar değil, görevliler de orada hâzır bulunurlardı. Nitekim Nusretiye Camii'nde okutulacak olan mevlid-i Nebvî için gerekli olan eşyaların gönderilmesi emrine, görevlilerin orada hazır bulunması da ilave edilmiştir²⁴.

Mevlid kutlamaları için gerekli eşyalardan şeker, lokum ve güzel kokuyu sayabiliriz. Bunların miktarı, toplantıya katılacaklar göz önünde bulundurularak kararlaştırılırdı. Mesela; Beylerbeyi Camii'nde okutulacak ve saat ikide başlayacak mevlid-i Nebvî'ye padişah da katılacağından; törende bulunacak vüzera önceki seneden ziyade olacağı ihtimaliyle ihtiyaten fazlaca şerbet getirilmesi ve diğer eşyanın hazırlanması istenmiştir²⁵.

Bunlardan başka *buhurdanlık*, *gülabdan* ve *meşrubatın* da mevlid törenlerinde hazır bulundurulduğunu; Orhaniye Camii'nde okutulacak mevlid için gönderilmesinden anlıyoruz²⁶. Topkapı Sarayı Helvahanesi'nde

Cami ve mecitlerin minarelerinde Mevlid-i Nebvî dahil bütün mübarek gecelerde kandillerin yakılmasına dair belge. HAT, 1645-40 (2).

tertiplenen mevlid-i Nebvî merasimi için bir sene önceki yaptırılan limonlu şeker yerine *miskli şeker* imal ettirilmiştir²⁷.

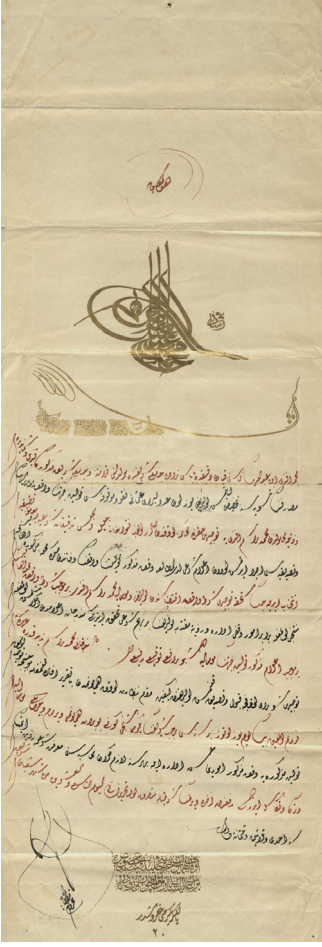
Mevlid esasında üzerinde oturulacak minderlere de ihtiyaç vardı ve Harem-i Hümayun'da kullanılmak üzere sekiz köşe minderi ile on altı top Kastamonu astarının gönderilmesi Hazine-i Hassa'dan talep edilmiştir²⁸.

Şahısların Tertip Ettikleri Mevlid Törenleri

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı toplumunda da Müslümanlar, vefat eden yakınları sebebiyle camilerde Kur'an-ı Kerim ve *Mevlid-i Şerif* okuttururlar ve törene katılanlara lokum, şeker ve gülsuyu ikram ederlerdi. Bir örnek olarak, maliye kâtiplerinden merhum Hacı Veli Efendi'nin hanımı tarafından Ayazma Camii'nde kıraat ettirilecek mevlid merasimini zikredebiliriz. Bu merasim esnasında Zaptiye'nin gerekli tedbirleri alacağı, Üsküdar Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir²⁹.

Mevlid Törenleri Nerelerde İcra Edilir

Hiç şüphesiz en bilinen mekân camilerdir³⁰. Bununla birlikte saraylar, resmî daireler³¹,

Mevlid-i Nebî kıraati için Mehmed Efendi ibn Abdullah'ın vazifelenirildiğine dair berat. D. EV. BRT, 326-2 (6).

türbe³², mektep ve dergâhlarda da Mevlid-i Nebî kutlamaları tertip edilirdi. Gerek camilerde Olsun gerekse türbe ve mekteplerde olsun, buna dair bir emir muhakkak gönderilirdi. Topkapı Sahil Sarayı başta olmak üzere Sütlüce'de Hasırcızade, Beşiktaş'ta Neccarzade hangâhında mevlid-i Nebvî okunduğunu belirtmek gerekir³³.

Mevlid okunan mektepler arasında Kuleli Mekteb-i İdadisi'ni sayabiliriz³⁴. Burada mevlid-i Nebvî'nin "ihtifalat-ı lâzime ile kıraatinden sonra" padişahın ihsan buyurduğu şekerler, bütün erkân, ümera ve talebeler ile asâkir-i şâhâneye dağıtıldıktan sonra ümera ve zabitan, mektebin bağçesine çıkarak okunan nutuktan sonra "padişahım çok yaşa!" duasını eda ederlerdi.

Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye³⁵ ve İdadi-i Şahanelerde mutad olarak mevlid kıraat edilmiştir³⁶. Yine Hazine-i Evrak'ta mevcut bir belgeden; padişahın vakfiyesinden olup Merkez Efendi Hangâhı'na tâbi Şeyh Yunus Efendi Tekkesi'nde mutad olduğu üzere mevlid-i Nebvî okutulduğunu öğreniyoruz³⁷.

Aynı kaynaktan; Dersaadet dışındaki mahallerden Londra'da bulunan Müslümanların cemiyeti olan Encümen-i İslam'ın Mevlid-i Nebvî için bir toplantı yaptığını ve burada padişaha büyük tezahürat gösterildiğini öğreniyoruz³⁸.

Mevlid Münasebetiyle Dağıtılan Hediye ve Atiyyeler

Mevlid-i Nebvî vesilesiyle akçe, hil'at ve samur kürk gibi bolca ikram ve ihsanda bulunulmuştur³⁹. Çünkü Osmanlı padişahları ve devlet adamları hem cömerttirler hem de bu cömertliklerini vakıflar yoluyla daimi kılmışlardır⁴⁰. Padişah, Mevlid-i Nebî sebebiyle bir cami veya müesseseye giderse, oradaki zevata atıyye vermesi şanıandı⁴¹.

Hediye ve atıyyelerin kimlere verildiğine gelince:

Darülhayr-ı Âli'de tertiplenen Mevlid-i Nebvî toplantısı sebebiyle kendilerine dağıtılan hediyelerden dolayı bazı *memur, talebe ve muallimler* memnun kalmışlar⁴², Okmeydanı Tekkesi'ndeki *mevlid-i Nebvî kıraatine gelenlere*⁴³, Mevlid töreni esnasında görevde bulunan *vaiz, mevlidhan ve müjdecilere* de atıyye-i seniyye ihsan edilmiş⁴⁴ ve mevlid vesilesiyle sadrazamın Arnavut köyünde padişaha verdiği ziyafet esnasında belirli kişilere taltifen hil'atlar giydirilmiştir⁴⁵.

Mevlid-i Nebvî okunduktan sonra bazı görevlilere verilmesi mutad olan kürk ve hil'atlar hazır bulundurulur⁴⁶ ve bunlar meşayih-i izam, reisülküttab efendi, Darüssaade ağası ve diğer bazı kişilere huzur-ı hümayunda giydirilirdi⁴⁷. Yine Mevlid kutlamaları sebebiyle padişah huzurunda şeyhlere giydirilecek hil'atlar, Hazine Darbaşı tarafından satın alınırdı⁴⁸.

Ramazan ve Kurban Bayramlarında Mevlid-i Nebvî ve Hırka-i Şerif ziyaretleri esnasındaki alaylarda görevlendirilen zabitan ve neferâta⁴⁹, Peykân-ı Hâssa neferlerine⁵⁰ bir miktar aidat gönderilirdi. Mevlid kutlamaları sırasında o gün vaaz edip mevlid okuyanlara kürk bahası olarak iki yüz ellışer kuruş ihsan olunur⁵¹ ve Mevlid kutlamalarında görevli vaiz, mevlidhanlar ve müjdecî ağalar⁵² ile Ayasofya ve Sultanahmet camileri hademelerine atıyye-i seniyyeler ihsan edilirdi⁵³.

Mevlid dolayısıyla yapılan ikramlar sadece akçe veya kürk nev'inden değildi. Hem padişaha hürmet hem de halka hizmet olarak padişahın geçeceği yollar düzenlenirdi. Bu vesile ile Mesela Nuruosmaniye Camii'ndeki Mevlid-i Nebvî törenine padişahın katılacak olması sebebiyle yol üzerine kum yayılmış ve kumu nakleden mavnacıların ücretleri Birûnî Kâğıd Emâneti Rusûmu'ndan verilmiştir⁵⁴.

Mevlid Masraflarının Karşılığı

Mevlid-i Nebvî kutlaması için gerekli malzeme ile cami ve saraylarda yanan kandillerin masraflarıyla⁵⁵ birlikte *Mevlid-i Şerifi* okuyanların, törene gelenlerin ve camide görevlendirilecek olanların isim listesi tespit edilir ve belirtilen meblağ onaylandıktan sonra ödenirdi⁵⁶. Bu paranın karşılandığı yerler muhtelifdir:

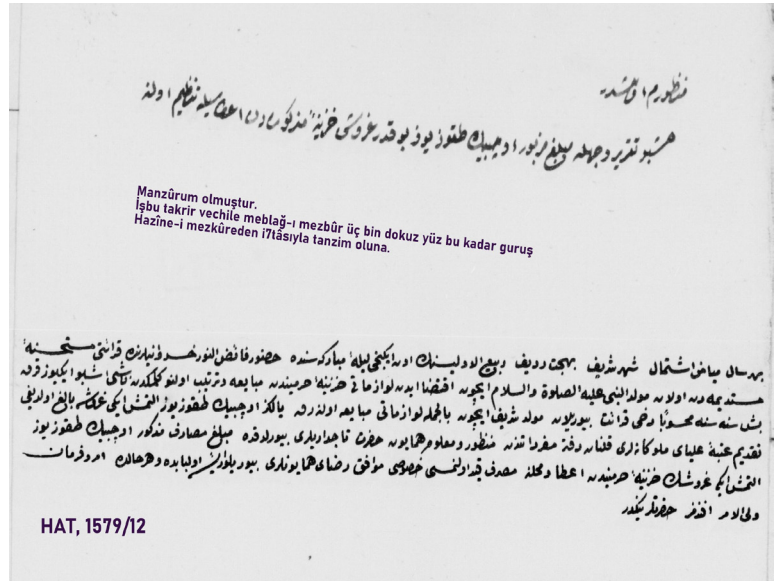
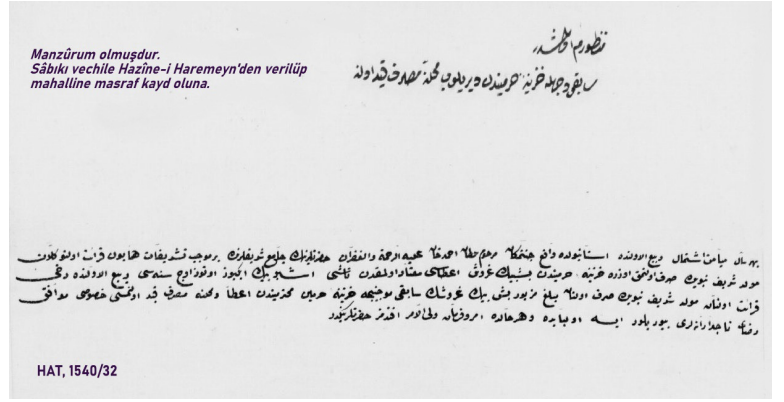
1. Ceyb-i Hümayun⁵⁷, 2. Hazine-i Hâssa⁵⁸, 3. Evkaf-ı münderise⁵⁹, 4. Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesi⁶⁰.

Medine'de yapılacak Mevlid-i Nebvî münasebetiyle defter tutulup orada kifayet miktarı mevlid vakfı temin edilmesi talebi⁶¹; Nakib, Nakibüleşraf Hocazade Seyyid Ömer Efendi'nin Rumeli Hisarı'nda bulunan cami-i şerifte vaz' eylediği Mevlid-i Nebvî vakfı ciheti⁶² calib-i dikkat olup, mevlid kutlamaları için bir tür kaynak teşkili demektir.

Mekke-i Mükerreme Emiri'ne gönderilen name-i hümayunda Mevlid-i Şerif Vakfı'ndan bahsedilmesi ve Mevlid-i Nebvî ihtifali esnasında giyilmek üzere hilat gönderilmesi de bu kabildir⁶³.

Mevlid Vesilesiyle Yapılanlar

Mevlid-i Nebî vesilesiyle padişah ve Devlet-i Aliyye için halkın dua etmesi isteğiyle birlikte⁶⁴, Divan-ı Hümayun'un; Sultanahmed Camii'ndeki mevlid-i Nebvî kıraatinden sonra Osmanlı ordusunun zaferi için dua edilmesini istenmesi dikkat çekicidir⁶⁵.

Başka bir örnek de Komiser Necib Melhame'nin yaptığı seyahat ve yürüttüğü faaliyet padişah emri ile olup huzuru temin gayesi taşıdığından, icra olunan Mevlid-i Nebvî münasebetiyle sağlığı için dua edildiğinin bildirilmesidir⁶⁶.

Mevlid-i Nebî hürmetine Devlet tarafından bazı suçluların afvedildiği görülmektedir. Bu suçlar, 12 Rebiülevvel 1311 [22.9.1893] tarihli irade-i seniyye ile şöyle sayılmıştır:

“Politika ve sû-i kasd ve fi'l-i şeni' cerâiminden mâ'adâ cürümlerle mahkûmen Hapishane-i Umumi'de mahbûs olup müddet-i cezâiyyelerinin sülûsânını [üçte birini] ikmâl eden kırk kişinin mevlid-i saâdet-mevrid-i Hazret-i Risâlet-penâhi'ye

*müsâdif leyle-i mübarekeye
hürmeten sebillerinin tahliyesi
hakkında Adliye Nezaret-i
Celilesi'nin iş'arı üzerine"*

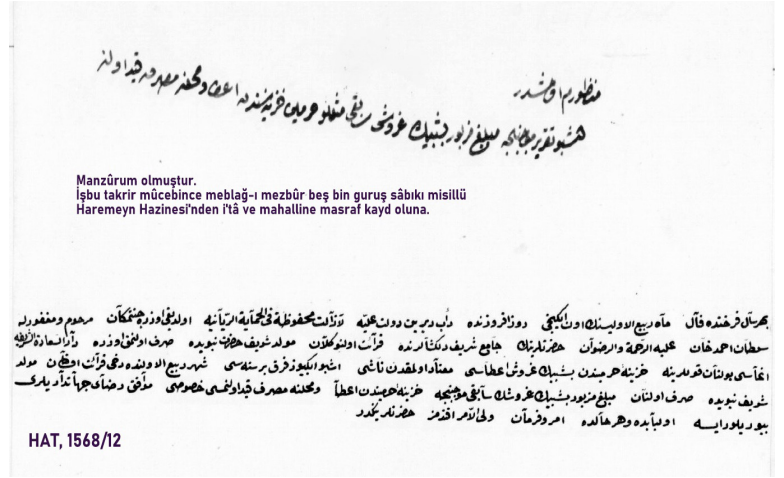
çıkan padişah emri Adliye Nezaretine bildirilmiş, ancak suçluların cemiyete hastalık yaymasına mâni olmak üzere salıverilmeden önce Kavak Tahaffuzhanesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁷. Suçlular, karantinada beklettirildikten sonra salıverildiği sırada

kendilerine atıyye-i seniyye tertibinden bir miktar akçe verilmesi⁶⁸, yine padişahın emri gereği idi. Netice itibarıyla Mevlid-i Nebevî münasebetiyle Dersaadet ve taşra hapishanelerindeki politika, suikast ve ağır suçlular dışında ve hapis müddetlerinin üçte ikisini tamamlayan tutukluların serbest bırakılması Adliye Nezaretince emredilmiştir⁶⁹. Başka bir örnekte ise efrad-ı müstebdileden İzmirli Mehmed b. Abdullah, Mevlid-i Nebevî hürmetine afv olunmuştur⁷⁰. Mevlid-i Nebevî ve cülûs-ı hümayun hürmetine afvedilmelerini dileyen Rodos'da mukim Yemenliler hakkında bilgi istenirken⁷¹, Ohri telgraf ve posta memurlarından Mehmed geçim güçlüğü çektüğinden Mevlid-i Nebî dolayısıyla mağduriyetinin giderilmesi talep etmiştir⁷².

Resmî bir işin takdimi veya sonuçlandırılması da Mevlid-i Nebevî kutlamaları ile aynı güne denk getirilmeye çalışılırdı. Şu birkaç örneği saymak yerinde olacaktır:

Meclis-i Vâlâ âzalığına seçilen Kâmil Paşa'ya Mevlid-i Nebevî'ye müsâdif günde nişan verilmesi için Maliye Nezâretî'ne tezkire yazılmıştır⁷³.

Hanedân-ı Âl-i Osman'a mahsus olmak üzere ihdâs edilen büyük kordonlu nişanlardan yirmi dört, küçük kordonlu olanlardan on adet yaptırılıp Mevlid-i Nebevî'ye yetiştirilmesi,

HAT, 1568/12

Sultan İkinci Abdülhamid'in irâde-i seniyyesiyle emredilmiştir⁷⁴.

Mekke emiri tarafından padişaha yazılan nâmeyi getirmekte olan müjdecibaşının Rebiülevvel'in on ikinci günü mevlid-i Nebevi okunduğu zamanda hazır bulunabilmek maksadıyla bir yerde eğlendirilmemesi için yol üzerinde bulunan kazalara hüküm gönderilmiştir⁷⁵.

Mevlid Dolayısıyla Gelen ve Giden Tebrikler

Mevlid-i Nebevî münasebetiyle ilk olarak herhalde padişah tebrik edilirdi⁷⁶. Pek çok kişiden, makamdan ve merkezden Osmanlı padişahına mevlid tebriki gelmekle birlikte bunlardan birkaçını saymakla iktifa edeceğiz: Trabzon ve Diyarbekir vilayetlerinden telgraf çekilmesi⁷⁷.

Medine-i Münevvere'den gelen Çelebi Efendi'nin tebrikine cevap verilmesi⁷⁸.

İkbâlû'd-devle'den padişaha tebrik telgrafı gelmesi⁷⁹.

Mevlid-i Nebevî Şia'ya göre 17 Rebiülevvel'de kutlandığından, Tahran sefiri İran şahının huzuruna çıkması, şahın da Osmanlı Devleti için güzel sözler söylemesi⁸⁰.

Mevlid-i Nebevî'nin sene-i devriyesi dolayısıyla Hafız Bekir'in tebrik yazısı⁸¹.

Padişahın, Komiserhane ile Sofya Cemaat-i İslâmiyesi'nin Mevlid-i Nebî tebrikinden memnun olduğu⁸².

Beyrut Rusûmat Nâzırı Hasan Şevki'nin Mevlid-i Nebî tebriki⁸³.

Mevlid-i Nebî Hakkında Yazılan Bazı Eserlere Dair

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid-i Şerif* kitabı, Memalik-i Osmaniye'nin her köşesinde okunması istenilen bir eser olduğundan, talep edilen ve ihtiyaç olduğu bilinen yerlere gönderilmeye çalışılmıştır. Bu minvalden olarak Beyrut'taki İslami mekteplere dağıtılmak üzere *Mevlid-i Nebevî* risaleleri gönderildiği gibi hediyesi olan meblağ da Şube Maarif tahsildarına teslim edilmiştir⁸⁴.

Süleyman Çelebi'den başkaca mevlid eseri yazmağa çalışanlar ve yazıp ilgili makamlara takdim edenler olmuştur. Bunlardan birisi olan Sicil-i Ahval Komisyonu Reisi Rıza Efendi kaleme aldığı mevlid-i Nebevî risalesini, tedkik edilmek için 8 Rebiülahir 1306 [12.12.1888] tarihinde Meşihat'e göndermiş ve "*bu manzûme, kâffe-i bilâd-ı İslâmiyye'de şimdiye kadar kabul-i âmmeye mazhar olan âsâr-ı müteberrikeden olup sırf teberrük kasdıyla akd-i mecâlis olunarak ihtifalât-ı lazıme ile kıraat olunmakta idüğünden mesail-i şer'iyeden olmayan mündericatında meşhûd olan takdim ve tehir veya ziyade ve noksan hâiz-i ehemmiyet olmaması cihetiyle asırlardan beri teessüs eden bir şeyin lüzum-ı sahih olmaksızın tashihine kalkışılması mucib-i tahdîş-i efkâr olacağından manzume-i celile-i mezkûrenin ezhân-ı umumiyyede yerleşmiş olan tarz-ı aslisinde ibkası muvafık-ı hâl ve maslahat mütalaa olunmuştur*"⁸⁵. şeklinde olumlu cevap almıştır.

Bu evrak bize asırlardan beri okunan *Mevlid* manzumesinin asli hüviyetine müdahale edilmemesi gerektiğini anlatmaktadır.

Aydın'a bağlı Akça Nahiyesi İbtidai Muallim-i Evveli Kerküklü Nuri Efendi'nin tab' ve neşretmek istediği Mevlid-i Nebevî adlı risaleye ise hatalarından dolayı ruhsat verilememiştir⁸⁶.

Ülgün muhaciri Hafız Ali Şükrü Efendi, *Mevlid-i Nebevi* ile dinî akidelere ait bir risaleyi Arnavutça'ya çevirdiği için kendisine mükâfat verilmiştir⁸⁷.

İşkodra mekteplerinde ibtidaiye dersleri hükmüne giren *Mevlid-i Nebî* ve bazı dinî risaleler, Arnavutça'ya tercüme edilmiştir⁸⁸.

Mevlid-i Nebevî'ye Hürmet

Burada küçük bir örnek olarak; Hazret-i Peygamber'in Mekke-i Mükerrreme'de doğduğu mescidin sandukasının ve pencerelerinin sırmalı pûşide ve perdeleri ve mübarek günlerde öd ve anber ile tebhîrinin padişah tarafından emredilmesini gösterebiliriz⁸⁹.

Gerek geçmişte gerek günümüzde halktan ve siyasetçilerden Hazret-i Peygamber'in şahsına ve mirasına uygunsuz davrananların, az da olsa bulunduğu bir gerçektir. Bu hususta; Mevlid-i Nebevi için Kornozy karyesinde tertip olunan merasim esnasında yakışsız hareketlerde bulunan sabıkalı Limni Ceziresi Hristiyan ahalisinin hadlerinin bildirilmesi için sorguya alınması ve neticesinin gönderilmesi talebini zikredebiliriz⁹⁰.

Kudüs-i Şerif'te Mevlid-i Nebevî münasebetiyle, Donanma için nutuk irad eden Şeyh Abdülkadir Efendi'ye hakaret eden Meclis-i idare âzasından Mehmed Yusuf Ali Efendi'nin, kadı tarafından şikâyet edilmesi de hürmetsizlik babındaki bir diğer hadisemizdir⁹¹.

Mevlid-i Nebevî kutlaması münasebetiyle Muş'ta havaya kurşun sıkılması⁹² ise, günümüzde dahi düğün ve asker uğurlamalarında görülen tehlikeli ve lüzumsuz

bir alışkanlıktır ki bize nereden kaldığına ayan beyan göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Ecdadımızın Resulullah Aleyhisselam'a hürmeti, en sade kişilerden padişahına kadar, kıyas kabul etmez bir seviyededir. Şimdiye kadar zikrettiğimiz evrak da bunu çok kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun haricinde Türklerin Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'ye gösterdiği ilgi, surre alayları, siyâdete duyulan hürmet ve benzeri pek çok fazileti vardır. Millet olarak bu özelliği bir önceki neslimizden büyük ölçüde tevarüs ederek yaşattığımızda hiç şüphe yoktur.

NOTLAR

- * Osmanlı Arşivi Uzmanı.
- 1 Ahmed ÖZEL, "Mevlid", TDV İslam Ansiklopedisi (DİA) 29: 475.
- 2 Necla PEKOLCAY, "Mevlid", DİA, 29: 486. Makalede, günümüzde de olumsuz örnekleri devam eden, alâkasız metinlerin mevlid kitaplarına eklenip törenlerde okunduğundan şikâyet edilmektedir.
- 3 BOA, HAT, 710/34009
- 4 BOA, İ. HUS, 16/58
- 5 BOA, Y. PRK. ASK, 76/80
- 6 BOA, Y. PRK. ASK, 153/29
- 7 BOA, HAT, 228/12678
- 8 BOA, Y. PRK. ASK, 30/37
- 9 BOA, HAT, 1645/40
- 10 BOA, İ. DH, 247/15095
- 11 BOA, DH. MKT, 88/16
- 12 BOA, Y. PRK. BŞK, 60/3
- 13 BOA, A.İd., 354; BOA, A.İd., 361. Teşrifat defterlerinde, bu törenlere ait kayıtlar bulunurdu.
- 14 BOA, A.İTŞF, 24/76
- 15 BOA, İ. DH, 129/102333
- 16 BOA, Y. A. HUS, 308/77 (1)
- 17 BOA, Y. A. HUS, 308/77 (2)
- 18 Ramazanlarda padişahın huzurunda Kur'an-ı
- Kerim ayetlerini tefsir eden ve yaptığı tefsiri ilgili soru ve itirazları cevaplandırmak suretiyle ders veren müderris, huzur hocası: *Huzur derslerinde Kur'an-ı Kerim'den zamana münasip bir ayet okunarak mukarrir tarafından onun tefsiri yapılır ve muhatapların suallerine ve itirazlarına mukarrir cevap verir ve bu suretle ilmi bir mübahase cereyan ederdi* (İsmail H. Uzunçarşılı). *Mukarrir başlardı. Hangi ayete sıra gelmişse oradan... Evvela onun manasını söylerdi, kısaca, çabukça...* (Mehmet Z. Pakalın) Kubbealtı Lügati.
- 19 BOA, TS. MA. e., 211/7
- 20 BOA, Y. A. HUS, 252/47
- 21 BOA, DH. ŞFR, 461/31
- 22 BOA, TS. MA. e., 595/33
- 23 BOA, TS. MA. e., 607/8; BOA, TS. MA. e., 607/19; BOA, TS. MA. e., 607/35
- 24 BOA, TS. MA. e., 635/108
- 25 BOA, TS. MA. e., 636/78
- 26 BOA, TS. MA. e., 211/6
- 27 BOA, TS. MA. e., 607/37
- 28 BOA, TS. MA. e., 47/30
- 29 BOA, Y. PRK. ZB, 12/37

- 30 BOA, AE. SABH. I, 9/803
- 31 BOA, TS. MA. e., 595/101. Belgenin tarihi: 9 Receb 1307
- 32 BOA, İ. MVL, 205/6580
- 33 BOA, TS. MA. e., 264/4
- 34 BOA, Y. PRK. ASK, 101/67
- 35 BOA, Y. MTV, 47/15
- 36 BOA, ML. EEM, 449/99
- 37 BOA, MB. 1, 12/9
- 38 BOA, Y. PRK. EŞA, 14/72
- 39 BOA, C. DH, 145/7229
- 40 BOA, TS. MA. d., 2473
- 41 BOA, TS. MA. e., 263/23. Nitekim Mevlid-i Nebevî münasebetiyle gittiği Sultanahmet Camii'nde orada bulunanlara yaptığı ihsanlar ile Harem-i Hümayun ve Enderun-ı Hümayun ağalarına hatt-ı hümayunu gereği ihsanlarda bulunmuştur.
- 42 BOA, Y. PRK. MF, 5/15.
- 43 BOA, ML. EEM, 600/68
- 44 BOA, A.İMKT, 68/16
- 45 BOA, MAD, 19084
- 46 BOA, AE. SAMD. III, 7557576
- 47 BOA, D. TŞF. d, 26043:
- 48 BOA, C. DH, 343/17144:
- 49 BOA, DH. MKT, 1814/106
- 50 BOA, AE. SABH. I, 21/1793
- 51 BOA, C. DH, 141/7008
- 52 BOA, A.İMKT. MHM, 142/74
- 53 BOA, DH. MKT, 41/15
- 54 BOA, AE. SOSM. III, 44/3196
- 55 BOA, HH. d., 21518; BOA, HH. d., 20766
- 56 BOA, TS. MA. e., 635/103
- 57 BOA, ML. EEM, 666/65; BOA, TS. MA. d., 2454
- 58 BOA, ML. EEM, 214/6
- 59 BOA, MF. MKT, 129/84. Mesela, Mekteb-i İdadide Okunacak Mevlid-i Nebevî masrafi evkâf-ı münderiseden ödenmiştir.
- 60 BOA, HAT, 1650/1, 2; BOA, TS. MA. d., 2352.
- Dördüncü Mustafa'nın huzurunda okunmuş olan Mevlid-i Nebevî masrafının da Haremeyn Hazinesi'ne masraf kaydı olduğunu görüyoruz: BOA, HAT, 1507/32; BOA, HAT, 1561/42; BOA, HAT, 1561/43; BOA, HAT, 1444/59374
- 61 BOA, AE. SMST. II, 109/11879
- 62 BOA, C. EV, 63/3134
- 63 BOA, A.İDVNS NMH.d., 50/201
- 64 BOA, HR. SFR. 04, 801/37
- 65 BOA, A.İDVNSMHM. d., 110/362
- 66 BOA, HR. SFR. 04, 447/124
- 67 BOA, İ. HUS, 16/68
- 68 BOA, İ. HUS, 16/74
- 69 BOA, Y. PRK. BŞK, 47/15
- 70 BOA, ZB, 403/19
- 71 BOA, DH. MKT, 424/50
- 72 BOA, TFR. I. ŞKT, 85/8447
- 73 BOA, A.İMKT, 22/89
- 74 BOA, BEO, 302/22608
- 75 BOA, C. SM, 172/8628
- 76 BOA, DH. KMS, 43/13
- 77 BOA, İ. MBH, 14/48
- 78 BOA, BEO, 4450/333691
- 79 BOA, Y. PRK. TKM, 5/29
- 80 BOA, Y. PRK. EŞA, 20/35. Bunları Tahran Sefirimiz Galib Bey'in gönderdiği 20 Eylül 1294 [2.10.1878] tarihli telgraftan öğreniyoruz.
- 81 BOA, A.İMKT, 37/58
- 82 BOA, Y. PRK. BŞK, 64/134
- 83 BOA, TFR. I. M, 11/1074
- 84 BOA, MF. MKT, 263/3
- 85 BOA, Y. MTV, 36/98; BOA, Y. MTV, 47/15
- 86 BOA, MF. MKT, 574/16
- 87 BOA, Y. PRK. MYD, 6/92
- 88 BOA, Y. PRK. AZJ, 24/84
- 89 BOA, HAT, 545/26942
- 90 BOA, MVL, 805/49
- 91 BOA, DH. İ. UM. EK, 68/56
- 92 BOA, DH. EUM. THR, 31/34

İstanbul Tekkelerinde Mevlid Merasimleri

Doç. Dr. Fatih Köse*

Tarihimizde cami, mescid, tekke, türbe¹, mektep² gibi vakıf müesseseleri ile saray, konak ve evler gibi resmi ve sivil yapılarda çeşitli vesilelerle mevlid cemiyetleri/ merasimleri yapılırdı.³

Tekkeler mevlid cemiyetlerinin icra edildiği müesseselerin başında gelmekteydi. Tekkelerde bayramlarda, kandil gecelerinde, Kerbelâ şehitleri için muharrem ayında, yeni postnişinin posta oturup göreve başlama cemiyetinde (iclas merasimi), tekkelerin açılış törenlerinde, önemli bir zatın yaşını kutlamada veya vefatının kırkıncı gününde (kırk mevlidi) *Mevlid* okutulurdu.⁴ Mevlid cemiyetleri tekkelerin en kalabalık olduğu zamanlardı.

İstanbul'da halka açık mevlid alayı ve düzenli cemiyetler ilk kez II. Bayezid döneminde Koca Mustafa Paşa'daki Sünbül Efendi Dergâhı'nda yapılmaya başlanmıştır.

Yine, mevlid-i Nebi gecesinde minarede kandil yakılması uygulaması da ilk defa Sünbül Efendi Dergâhı'nda (Sünbülü Asitanesi) Şeyh Seyyid Hasan Necmeddin Efendi'nin (ö. 1610) tekkenin minaresinde kandil yaktırması ile başlamıştır. Bu mübarek geceyi bu şekilde ihya eden Şeyh Necmeddin Efendi diğer mübarek gecelerde de

kandil yaktırmaya devam etmiş bunu bir gelenek haline getirmiştir. Bu güzel uygulama Sultan III. Murad Han'ın (ö. 1595) da takdirini kazanarak onayı ve emriyle bütün Osmanlı şehirlerinde mübarek gecelerde minarelerde kandil yakılmaya başlanmıştır.⁵

Tekkelerde mevlid merasimleri belli bir usul çerçevesinde yapılmaktaydı. Mevlid merasiminin icrası için birtakım hazırlıklar yapılırdı. Öncelikle *Mevlid*'in okunacağı gün ve saat belirlenir bazı önemli zatlar davet edilirdi. Mevlidde görev alacak zakirler, mevlidhanlar tespit edilirdi. O gün ikram edilecek yiyecek ve içecekler hazırlanırdı. Tekkelerde mevlid-i şerif merasimi tevhidhane kısmında gerçekleştiği için tevhidhane buna göre düzenlenirdi. Bazı tekkelerde tevhidhanede "mevlidhan maksuresi" denilen ayrı bir bölme bulunurdu.⁶ Birçok cemiyette olduğu gibi mevlid cemiyetlerinde de ikram edilen şerbetler tekke mimarisinin bir diğer unsuru olan şerbet odasında hazırlanırdı. Bu oda bir penceresi tevhidhaneye açılan küçük müstakil bir odaydı.

Mevlidlere dönemin padişahı, hanım sultanlar, devlet adamları, diğer tekkelerin şeyhleri, bazı mühim zatlar davet edilir ve başta mahalle sakinleri olmak üzere birçok kişi tekkedeki mevlid merasimlerinde hazır bulunurdu.

İstanbul'un önde gelen tekkelerinden Nureddin Cerrahi Asitanesi'nde gerçekleştirilen mevlid cemiyeti usulü hakkında Fahreddin Erenden'in aktarımları önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre Nureddin Cerrahi Dergâhı'nda mevlid kandilinde icra edilen usûl⁷ ana hatlarıyla şu şekildeydi. Akşam ezanına beş dakika kala tekkedeki bütün kandiller yakılırdı. Cemaatle akşam namazı kılındıktan sonra tevhidhaneden yemekhaneye geçilip yemek yenir (lokma edilir). Yemekten sonra sofraya usulü icra olunur. Odalarda sohbet edilir ve dergâh sakinleri kandilleşme (kandil tebrikleşmesi) yaparlar. Kandilleşme merasiminde postnişin ayakta ihvanını kabul edip musafaha yapılır. Herkes ayakta durur ve postnişin kısa bir dua ile tebrik merasimini sonlandırır. Yatsı ezanına yakın meydancı dede ile türbedar tevhidhanede *Mevlid* kıraati için kürsüyü Nureddin Cerrahi Türbesi'nin muvacehesi karşısına

1915 tarihli bu tabloda Merkez Efendi Tekkesi son şeyhi Nurullah Kılıç, Sünbül Efendi Dergâhı'nda icra edilen bir Mevlid-i Nebî merasimini resmetmiş. Her tarikin ihvanının nerede oturacağını da titizlikle gösteren bu resmiyle Nurullah Efendi, şeyh efendilerin, dervişlerin, mevlidhanların, tevşihhanların ve meşk heyetinin ne kadar nizamî ve müeddep bir vaziyette bu meclise iştirak ettiklerini tarihî bir vesika olarak yadigar bırakmıştır.

(Kaynak: *Derviş Çeyizi*, haz. Nurhan Atasoy, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005, 82.)

gelen iki penceresi arasına koyarlar. Kürsünün etrafına ufak bir halka olacak şekilde zakirler için postlar konur. Bu esnada çerağcı dede türbe ve tevhidhanedeki bütün mumları yakar (çerağları uyandırır). Uzaktan gelen ziyaretçilerin namaza yetişebilmeleri için yatsı ezanı geciktirilir veya namaz için tevhidhaneye geç girilir. Namazdan sonra zakirler kürsünün etrafındaki postlara otururlar, halka olurlar. Zakirbaşı "Fatiha" diye nida eder (seslenir) ve herkes sessizce Fatiha okuduktan sonra zakirbaşı tevşih⁸ başlar. Zakirler hep birlikte bir veya iki nutuk okuduktan sonra *Mevlid* okunmaya başlar. *Mevlid*'in her bir bölümünün arasında zakirler tevşih okur. *Mevlid*'in bitiminde Kur'an hatmi veya aşr-ı şerif okunur. Sertarik efendi

tarafından dua edilir. Sonra "rûh-i Nebî râ salâvât" (Nebî'nin ruhuna salâvat) diye ayağa kalkılır. Ayakta salâvat okunurken meydancı dede tarafından devrana başlanır.⁹

Tekkeler ve Mevlid Vakıfları

Bir vakıf kurumu olan tekkelerin birçoğunun vakfiyesinde tekkede *Mevlid* okutulması şartı da bulunmaktaydı. Ayrıca, İstanbul'da birçok hayır sahibi tekkelerde mevlid cemiyetleri yapılması (*Mevlid* okunması) için cemiyette görev alacak zakir, mevlidhan gibi kişilerin ücretinin ve sunulan ikramların masraflarının karşılanmasına yönelik vakıflar tesis edip mevlid-i şerif parası (mevlidiyye) tahsis etmişlerdi. Kocamustafapaşa Sünbülü Dergâhı birçok vakıftan mevlidiyye tahsisatı ayrılmış olan tekkelerin başında gelmekteydi.¹⁰

Tekkelere mevlidiyye desteğinde bulunan vakıfların başında selatin vakıflar gelmekteydi. Bu tekkelerden biri de Fındıklı'daki Cafer Efendi Tekkesi'ydi. 17 Ocak 1849 tarihinden itibaren Cafer Efendi Tekkesi'nde gerçekleştirilecek mevlid merasimi için gerekli şeyler Sultan Abdülmecid'in vakfından karşılanmaya başlanmıştı.¹¹ Her sene Merkez Efendi ve Cafer Efendi tekkelerinde (Yunus Efendi Tekkesi) *Mevlid* okutulması bu vakfın şartlarından biriydi.¹² Tekkenin şeyhleri mevlid merasimlerine padişahın da katılmasını arzu ederek davette bulunurlardı. Nitekim Fındıklı'daki Cafer Efendi Tekkesi postnişini Hafız Ahmed Efendi de 4 Ocak 1878 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'i cumartesi günü gerçekleştirilecek olan mevlide davet etmişti. Şeyh Efendi arzuhalinde özellikle padişahın muhterem babaları Sultan Abdülmecid'in vakıfları arasında bu tekkede *Mevlid* okutulması şartının bulunduğunu da hâssaten belirtmekteydi.¹³

Padişahların yanı sıra valide sultanlar ve hanım sultanlar da kurdukları vakıfların vakfiyelerine tekkelerde *Mevlid* okutulması şartı koymuşlardı. Mesela, Pertevniyal Valide Sultan evkafında *Mevlid* okunması şart koşulan yerlerden biri de Eyüp Sultan Kalenderhane Dergâhı idi.¹⁴

Padişah ve hanedan dışında ise başta tekke kurucuları, şeyhler, devlet adamları ve halkın birçok kesiminden insan tekkelerde *Mevlid* okutulması

için hayratta bulunuyor gelirlerinin bir kısmını bu amaç doğrultusunda vakfediyorlardı.

İstanbul'un çok bilinen, ziyaret edilen, maddi yardımlarla sürekli desteklenen tekkelerinin başında Yahya Efendi Tekkesi gelmekteydi. Vakıf gelirleri çoktu ve vakfı oldukça zengindi. Rebiülevvel ayından Ramazan ayına kadar her hafta vakıf sahiplerinden birinin mevlidi okunur, Hüseyin Vassaf Efendi'nin ifadesiyle bu mevlidlerde "gayet rûhani âlemler olur"¹⁵.

Haydarihane Tekkesi şeyhi Mustafa Efendi'nin (ö. 1206) tekkesinde Mevlid-i Şerif vakfı vardı (mevlid vâkıfı idi). Ümmü Kenan Dergâhı'nın vakıf şartlarından biri de tekkede her sene münasip bir zamanda *Mevlid* okutulmasıydı. Şehremini'nde Odabaşı Tekkesi'nde muharremde aş pişmesi ve mevlid ayında (Rebiülevvel) *Mevlid* okutulması için Kassam Tevfik Efendi tarafından belli bir tahsisat vakfedilmişti. Aydınöglü Tekkesi'nin ise her sene bayramlarda ve mübarek gecelerde *Mevlid* okutulması için vakıflardan tahsisatı vardı. Arasta Tekkesi şeyhi Aziz Efendi tekkesinde *Mevlid* okutulması için 300 lira para vakfetmişti. Aksaray Horhor'daki Hindiler Tekkesi'nin senelik 200 kuruş mevlidiyesi vardı.¹⁶

Küçük Ayasofya Tekkesi'nde şeyh efendiler tarafından her sene Rebiülevvel ayında *Mevlid* okutulması için vakfiyede 200 kuruş tahsisat ayrılmıştı.¹⁷

Alibeyköy Şazeli Tekkesi'nin vakfiyesinde her sene Rebiülevvel ayı girdiğinde tekkede *Mevlid* okutulması şartı vardı. Bunun için vakıf gelirinden senelik 150 kuruş tahsis edilmişti. Ertuğrul Şazeli Tekkesi'nin 1888 tarihli vakfiyesinde tekkede her sene *Mevlid* okunması ve gerekli masrafların karşılanması için 3000 kuruş tahsis edilmesi şart koşulmuştu.¹⁸

Aksaray'daki Oğlanlar Tekkesi'nde *Mevlid* ve miraciye okutulması ve aşure pişirilmesi için 3000 kuruş vakıf para tahsisatı bulunmaktaydı.¹⁹

Öte yandan İstanbul'da geliri az olan, vakfiyesiz ve tahsisatsız tekkeler de bulunmaktaydı. Son devrin meşhur zakirlerinden Hafız Hacı Ali Kupur (ö.

1941) bu tür vakfiyesiz ve tahsisatsız (ödeneksiz) tekkelerden katıyen para almaması ile bilinirdi.²⁰

Mevlidler birçok tekkede genellikle cuma günü okutulurdu. Adile Sultan, Galata Mevlevihanesi'nde önceki yıllarda olduğu gibi cuma günleri *Mevlid* okutturur ve mevlide bazı şeyhler de davet edilirdi.²¹ Lütü Paşa semtinde bulunan Şeyh Feyzullah Efendi Tekkesi'nde de cuma günleri *Mevlid* okutulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Şeyh Visali Efendi tarafından 16 Aralık 1893 tarihinde cuma namazından sonra *Mevlid* okutturulmuştu.²²

Üsküdarlı Osman'ın (1866-1921), Sünbül Efendi Tekkesi'nin tevhidhanesi olarak da kullanılan caminin avlusunu, zincirli serviyi ve Şeyh Nureddin Efendi'nin türbesini gösteren tablosu.

(Ankara Resim ve Heykel Müzesi, ed. Zeynep Yasa-Yaman, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, 122.)

1901'de mevlid merasimi ile açılan Aksaray Hindiler Tekkesi'nin Planlama Arşivi'nde mevcut kadim bir fotoğrafı.

Her sene mevlid okunması için vakıflardan tahsisatlı Sirkeci'deki Aydınoğlu Dergâhı'ndan 1960'larda yıktırılmasından sonra geriye kalabilenler: Ünsi Hasan Efendi'nin türbesi ve hazire.
(Encümen Arşivi)

Tekke Musikisinde Mevlid

Dini musiki denince akla ilk olarak tekkeler ve selâtin camiler gelirdi. Tekkelerde mevlid merasimleri adeta bir dini musiki şöleni halinde geçerdi.

İstanbul'daki tekkelerde seslerinin güzelliği ile öne çıkan, aynı zamanda iyi bir mevlidhan ve duâgû olan postnişin ve zakirlerin sayısı oldukça fazlaydı.

Tekkelerde *Mevlid*'in icrasına oldukça önem verilir *Mevlid*'in bahir denilen bölümleri arasında yer alan tevşih gibi ilahi formları ayrı ayrı makamlarla okunurdu.²³ Cemaleddin Server Revnakoğlu mevlidde toplu okunan ilahi yani tevşih için "Tevşih mevlidin ziynet (süsü) ve servetidir. Tevşihsiz mevlid kurudur, zira mevlidin marşı tevşihdir." demektedir. Aziz Mahmud Hüdaî'nin tevşihli mevlidlerde okunan "*Kudûmün rahmeti zevk ü safâdır Yâ Resûlallah / Zuhûrun derd-i uşşâka devâdır Yâ*

1844'te açılışı münasebetiyle icra edilen Mevlid'e Sultan Abdülmecid'in de geldiği Karagümruk'te Şeyh Nureddin Cerrahi Dergâhı.
(Planlama Arşivi)

Resûlallah" na't-ı şerifi mevlidin marşı ve tevşihin şahı kabul edilirdi. Tekkelerde tevşihli mevlid okuma geleneği son devre kadar devam etmişti. Son devrin meşhur zakirbaşılardan Ali Rıza Şengel, Nureddin Cerrahi Tekkesi şeyhi Fahreddin Efendi ile beraber buldukları tevşihli mevlid cemiyetlerinde tevşihlerin idaresini ona hürmeten daima Şeyh Efendi'ye bırakırdı. İtri'nin rast makamında bestelediği na't-ı Mevlana da aynı zamanda bir tevşih ilahi olduğundan tekkelerin çoğunda ve bilhassa mevlevihanelerde *Mevlid-i Şeriflerin* miraç bahrinde okunurdu.

Yahya Efendi Dergâhı'ndaki mevlidlerde miraç bahrinden sonra sözleri Şeyh Vefa'ya ait olup Hacı Faik Bey'in evc makamında bestelediği "*Düştü gönüm Yâ Muhammed canım arzular seni*" nakaratlı ilahisi okunurdu.²⁴

Kocamustafapaşa Sümbüli Asitanesi'nde tekkenin son dönemlerine kadar "Hay hay" terennümlü besteli mevlid okunmaktaydı. Üsküdar Hüdayi Asitanesi'nde de besteli mevlid okuma geleneği vardı. Hüdayi Asitanesi şeyhi Ruşen Efendi, bilhassa Üsküdar tekkelerindeki mevlid-i şerif cemiyetinde hazır bulunurdu.²⁵

Tekkeler ve Mevlidhanlar

Meşhur şeyh ve zakirbaşılarda Çalazkade Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1757), geleneksel mevlid okuma tarzının üstadlarından biriydi. Sinan Paşa Tekkesi (Neccarzade Tekkesi) şeyhi Mustafa Rıza Efendi (ö. 1746) devrinin en tanınmış mevlidhanlarındandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başında tekkelerde mevlidhanlığı ile meşhur olup öne çıkan birçok isim bulunmaktaydı. Kadiri hane Dergâhı postnişinlerinden Şeyh Seyyid Muhammed Şerefeddin Efendi (ö. 1884), hem alim hem de iyi bir musikişinastı. Sesinin de güzel oluşu sebebiyle mevlidhân-ı şehriyârî (sultan mevlidcisi) ve Sultan Abdülaziz'e imam olmuştu. Kadı olarak görevde bulunduğu Mekke'de irtihal-i dâr-ı cinan eylemişti.²⁶

Said Paşa İmamı olarak tanınan Hasan Rıza Efendi (ö. 1890) dönemin en meşhur mevlidhanıydı. Çoğunlukla Üsküdar'da Sandıkçı Tekkesi'ne devam eder orada zaman geçirirdi. Mehmed Akif Ersoy

onun aziz hatırasını *Safahat*'ındaki "Said Paşa İmami" adlı şiiriyle unutulmaz kılmıştır.²⁷

Balat Sünbülü Tekkesi şeyhlerinden Hafız Hacı Kemaleddin Efendi (ö. 1914) musiki sahasında derin vukufiyet sahibiydi ve güzel, davudî sesi ile birçok ilahi ve mevlid-i şerif okurdu. Hüdai Dergâhı şeyhi Ruşen Efendi, Hüdai zakirbaşısı Şeyh Mehmed Efendi, Mutafzade Ahmed Efendi gibi isimler besteli mevlidi bilen tekke musikişinaslarıdır.²⁸

Topkapı ve Şehremini civarındaki tekkelerde mevlid ve mersiye okuyan Mehmed Niyazi Efendi (ö. 1929), Eyüp'teki birçok tekkede zakirlik yapan mevlid ve mersiye okumakla tanınan Şeyh Hafız Ahmed Şükrü Efendi (ö. 1932) bilhassa cemiyet günlerinde tekkelerde aranan, beklenen kişilerdendi.

Kara Baba Tekkesi şeyhi Ali Haydar Efendi (ö. 1935) yine mevlidhanlığı ve mersiyehanlığı ile ünlüydü. Ali Haydar Bey günümüze ulaşamamış olan besteli mevlidi en iyi okuyan mevlidhanlardan biri olarak kabul edilirdi.

Eyüplü Zekai Dede Efendi'nin Edirnekapı Şeyh Türü Tekkesi'ndeki meşklarına her hafta devam eden Şeyh Cemal Efendi (ö. 1937) devrin en önde gelen musikişinaslarından ve mevlidhanlarından Küçük Piyale Cami imamlığı yapmakla birlikte Paşmaki Ali Efendi Tekkesi şeyhliği görevinde de bulunuyordu.

İstanbul tekkelerinin birçoğunda zakirlik etmiş olan Hafız Hacı Ali Kupur mevlid okuması ile ün yapan isimlerden biri olup Yahya Efendi Tekkesi ile Kadirişane'de yıllarca zakirlik ve zakirbaşısı vekilliği yapmıştı. Kadirişane'deki mevlid cemiyetlerinde Şehla Osman Hafız Efendi (Şaşı Osman) ile beraber okudukları *Mevlid-i Şerif*'in bilhassa velâdet bahrinin bir kısmını okumak daima ona aitti. Kürsüden aşağı iner tevşihlere de katılırdı.

Revnaoğlu'nun aktardığına göre Kadirişane'deki mevlidlerde birinci bahrin ilk kısmını çoğu kez Fındıklı Tekkesi zakirbaşısı Kambur Emin Efendi okumaktaydı.²⁹

Haseki'den Taşkasab'a inerken bulunup, artık hiçbir izi kalmayan Zıbın-ı Şerif Tekkesi'nin şeyhi Mir Kasım Efendi'nin 125. yaşını kutlamak için tekkede bir mevlid-i şerif cemiyeti yapılmış. Tekke, görebildiğimiz kadarıyla sadece ve çok şükür Süheyl Ünver'in objektifine takılmış. (Süheyl Ünver'in Objektifinden-1, haz. H. Necdet İşli, Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi, 2015, s. 10-11.)

Karyağdı Bektaşî Tekkesi şeyhi Tatar Yaşar Baba İstanbul tekkelerinin gözbebeği ve tekke musikisinin birtanesi olarak telakki edilmekteydi. Klasik tarzda okuduğu *Mevlidler* hayranlıkla dinlenirdi.

1963 yılında vefat eden Şeyh Hafız Ömer Efendi (Ömer Erdensin) klasik tekke musikisi ve mevlidini bilenlerin son temsilcilerindendi.

Tekke Açılışlarında Mevlid Okutulması Geleneği

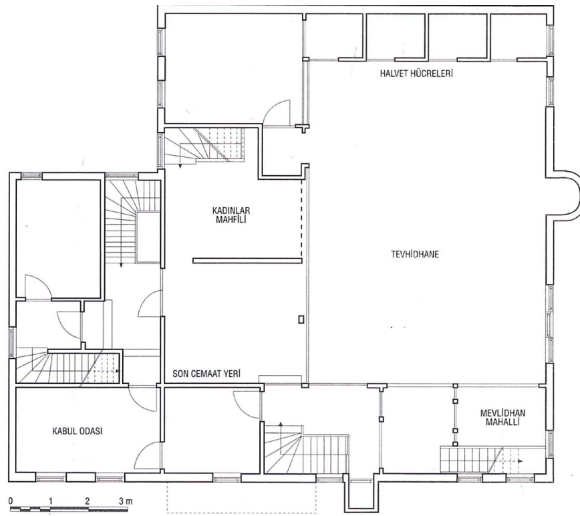
Tekkelerin inşa, tamir, tecdid veya yeniden inşa edildikten sonra açılış töreninin olduğu gün *Mevlid-i Şerif* okunması âdettendi.³⁰ Bazen bu açılış merasimlerine tekkenin inşasını ve tamirini sağlayan dönemin padişahı ve devlet adamları da katılırlardı. Fahreddin Erenden Efendi'nin naklettiğine göre Nureddin Cerrahi Dergâhı'nın tamiratını sağlayan Sultan Abdülmecid Han 28 Zilkade 1260 (9 Aralık 1844) tarihinde tekkenin açılış münasebetiyle gerçekleştirilen mevlidü'n-Nebi cemiyetine saat yedide teşrif etmiş iki saat kaldıktan sonra ayrılmıştı.³¹

Müftü Hamamı Tekkesi'nin (Şeyh Murad Tekkesi) 1881 tarihinde açılış merasimi ve 1895'teki tamirinden sonraki açılış (15 Rebiülevvel 1313)

Oğlanlar Tekkesi'nin Aksaray Karakolu yanından, henüz yıktırılmadan önceki haliyle 1952'de çekilmiş bir fotoğrafı. (Encümen Arşivi)

Oğlanlar Tekkesi'nin Mevlid Maksuresini gösterir çizim. (M. Baha Tanman, "Oğlanlar Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, 124)

Mevlid-i Şerif kıraati ile yapılmıştı. Bâlâ Tekkesi'nin 1896'da yeniden inşa edilip ikinci kez açılışında *Mevlidler* okutulmuş törene katılan davetliler için üç gün musluklardan süt ve şerbet akıtılmıştı.³²

Eğrikapı'daki Cemaleddin (Cemalizade) Efendi Uşşaki Tekkesi 28 Ramazan 1888 Cuma gecesine *Mevlid-i Şerif* okunduktan sonra açılış kararlaştırılmıştı.³³ Yeniden inşa edilen Kasımpaşa'daki Muabbir İbrahim Efendi Tekkesi'nin 29 Haziran 1897 tarihindeki açılışında aşure dağıtılmış ve *Mevlid* okutulmuştu. Şeyh Keşfi Osman Dergâhı'nın 1901'deki açılış cuma günü Süleymaniye Camii hatibinin okuduğu *Mevlid* ve dua ile gerçekleştirilmişti.³⁴

İclas ve Hilafet Cemiyetlerinde Mevlid Okutulması

Tekkeye yeni atanan şeyhlerin posta oturtulması merasiminde (iclas merasimi) mevlid cemiyeti gerçekleştirilirdi. İclas duasının yanı sıra mevlid duası okunurdu. Mesela Mehmed Emin Efendi Tekkesi şeyhi Şemseddin Efendi, bir Berat Kandili gecesinde, mevlid ve hurka cemiyeti ile şeyhliğe tayin edilmişti.³⁵

Hilafet merasimleri yani şeyhin kendinden sonra yerine geçecek kişiyi tayin etmesi cemiyeti ekseriyen mevlid kandillerinde gerçekleştirilirdi. Sa'diyyeden Elif Efendi Tekkesi şeyhi Yusuf Zahir Efendi 1902 yılı mevlid gecesinde Şeybaniyye tarikinden hilafet almıştı.³⁶

Yiyecek, İçecek, Tatlı ve Şeker İkramı

Tekkelerde birçok cemiyette olduğu gibi mevlid cemiyetlerinde de şerbet odasında şerbetler hazırlanırdı. Tekke mimarisinin unsurlarından biri olan şerbet odası bir penceresi tevhidhaneye açılan küçük müstakil bir odaydı. Meydan nakipleri pencere kenarına tepsilerle dizilmiş ve doldurulmuş şerbet bardaklarını belli bir usul ile buradan alıp tevhidhaneye getirirlerdi. Önce mihrap önünde renk renk tiftik postlarda oturan misafir şeyhlerden başlayarak kıdem ve mertebe sırasına göre oradakilerin hepsinin önünde diz çökerek tek tek dağıtırlardı. Daha sonra arkadan gelen başka bir nakip, içilen bardakları aynı usul ile toplar ve arka arka giderek önlerinden ayrılırdı.³⁷

XVII. yüzyılda yaygınlaşan mevlid geleneğinde kokulu şurup ve şerbet gibi içeceklerin yanında akide şekeri ikramı da âdet haline gelen bir başka uygulama olmuştu.³⁸

Bâlâ Tekkesi'nde Kızlarağası Neşet Ağa vakfından olmak üzere yılda birkaç defa mevlid ve miraciye okunurdu. Neşet Ağa bunun için Bakırköy'de büyük bir konak vakfetmişti. Mevlid merasimi için bin külahtan fazla şeker yaptırılırdı. Üç yüz tepsi içinde herkese hummâs-hummâsiyye denilen tatlıdan mamul kırmızı renkli şerbet, soğuk süt ve üç külah da şeker dağıtırlardı.³⁹

Kadirihane Hankâhı'nda ise mevlid kandilinde beş çeşit yemek yapılırdı. Bunlardan beşincisi sütlaç

veyahut muhallebi olurdu.⁴⁰ Küçük Ayasofya Tekkesi'nde mevlid günü pilav ve zerde pişirilerek mevlide katılanlara ikram edilirdi.⁴¹

Sonuç olarak İstanbul tekkelerinde mevlid merasimleri yüzyıllardır çeşitli vesilelerle icra edilen tarihsel açıdan önemli bir gelenek olmuştur. Mevlid günlerinde tekkeler devrin meşhur mevlidhanlarını dinlemeye gelen insanlarla dolup taşardı. Mevlid vesilesiyle tekkelerde yapılan ikramlar bu gecelere ayrı bir renk ve lezzet katardı. Merasime katılanlar bu özel gecede maneviyatın, dinî musikinin ve sunulan ikramların tadına varırlardı.

NOTLAR

- * Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları.
- 1 Sultan II. Mahmud Türbesi gibi.
- 2 Heybeliada Bahriye mektebi gibi.
- 3 Mesela Zibin-ı Şerif Tekkesi şeyhi Mir Kasım Efendi'nin ömrünün 125. yılında tekkede kendisini ve yaşını kutlamak için büyük bir mevlid-i şerif cemiyeti yapılmıştır. Bkz. *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, haz. Mustafa Koç, (İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021), IV, 1728.
- 4 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, IV, 2125.
- 5 Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, (İstanbul: 2006), III, 410-411; Mehmet Şeker, "Mevlid, Osmanlılarda Mevlid Törenleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 29: 479-480.
- 6 Aynı Ali Baba Tekkesi'nde bunun güzel bir örneği
- bulunmaktadır. Bkz. M. Baha Tanman, "Aynî Ali Baba Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, I, 487.
- 7 "Mevlidi'n-Nebi kandilinde hânkâh-ı Hazret-i Pîr'de icrâ edilen usûl".
- 8 Tevşih: Süslemek anlamına gelen bir kelimedir. İstilahta ise Hz. Peygamberi öven besteli ilahlilere denir.
- 9 M. Fahrettin Dal, "Fahreddin Erenden'in Tasavvufi Görüşleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 189-190.
- 10 Nazif Velikâhyaoğlu, *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2000), 149, 152,
- 11 BOA. MB.İ. 4-2. Tarih: Hicri 23-02-1265.
- 12 BOA. MB.İ. 12-9. Tarih: Hicri 22-03-1270.
- 13 BOA, Y.PRK.AZJ. 1-93. Tarih: Hicri 29-12-1294.
- 14 BOA. Y.PRK.SGE. 11-134. Tarih: Hicri 29-03-1330.
- 15 *Sefine-i Evliya*, II, 127.
- 16 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un*

İç Tarihi: Fatih, III, 1126, 1477-1483, 1210; IV, 1938, 2149, 2158.

- 17 Fatih Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 305.
- 18 Fatih Köse, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi", *Vakıflar Dergisi*, 40 (2013): 105, 108-109.
- 19 Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 279.
- 20 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, II, 736.
- 21 BOA, Y.PRK.ZB. 14-21. Tarih: Hicri 22-03-1312
- 22 BOA, Y.PRK.ZB. 12-79. Tarih: Hicri 07-06-1311.
- 23 Nuri Özcan, "Tevşih", (*DİA*) 41: 48.
- 24 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, IV, 1637.
- 25 *Sefine-i Evliya*, III, 47; Ömer Tuğrul İnançer, "Dini Müzik", *DBİA*, III, 57-58.
- 26 *Sefine-i Evliya*, I, 125-126; Nuri Özcan, "Mevlid, Müzik", (*DİA*), 29: 484-485.
- 27 Nuri Özcan, "Hasan Rızâ Efendi, Said Paşa İmamı", (*DİA*), 1997, 16: 346.
- 28 İnançer, "Dini Müzik", 58.
- 29 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, IV, 1747, 2126, 1745.
- 30 *Sefine-i Evliya*, IV, 479-480; *Tekkede Zaman: Üsküdar'da Rifâi Sandıkçı Tekkesi ve Vukuât-ı Tekâyâ*, haz. Muharrem Varol, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 200-201; 1875'te Yakacık Rifai Tekkesi, 1893'te yeniden ihya edilen Üsküdar Acıbadem, Selami Ali Tekkesi, 1886'da tamiri bittiğinde yeniden hizmete açılan İskender Baba Tekkesi, Üsküdar Mevlevihanesi, 1892'de Beylerbeyi Bedevi Tekkesi, 1895'te Fethi Efendi (Salı Tekkesi), 1901'de Hindiler Tekkesi, 1904'te Balaban Tekkesi mevlid-i şerif kıraatıyla açılan tekkelere misaldir. Sandıkçı Tekkesi'nin 1857, 1877 ve 1882 tarihlerindeki açılışlarında mevlid-i şerif cemiyeti yapılmıştır.
- 31 Dal, "Fahreddin Erenden'in Tasavvufi Görüşleri", 410.
- 32 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, II, 801; III, 1115; IV, 2097, 2283, 2294.
- 33 BOA, Y.MTV. 33/65. Tarih: Hicri 23-09-1305; Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 165,
- 34 BOA. Y.PRK.ZB. 19/15. Tarih: Hicri 26-01-1315; Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 318, 207.
- 35 M. Akif Köseoğlu, "Suriçi İstanbul'un Tekkeleri ve Son Şeyhleri", (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 266-268, 118, 244, 257, 567; M. Baha Tanman, "Mehmed Emin Efendi Tekkesi", *DBİA*, V, 361.
- 36 *Sefine-i Evliya*, I, 459.
- 37 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, III, 1107.
- 38 Necdet Sakaoğlu, "Akide Şekeri", *DBİA*, I, 159.
- 39 *Revnaoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, III, 1115; IV, 2283, 2294
- 40 Smith, G. Martin, "Food Customs at the Kaadirihâne Dergâh in Istanbul", *Journal of Turkish Studies*, VII [Orhan Şaik Gökyay Armağanı], 1983, 404.
- 41 Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 305.

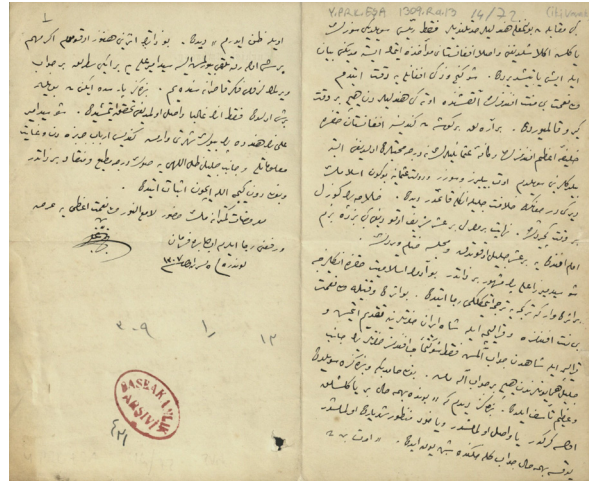
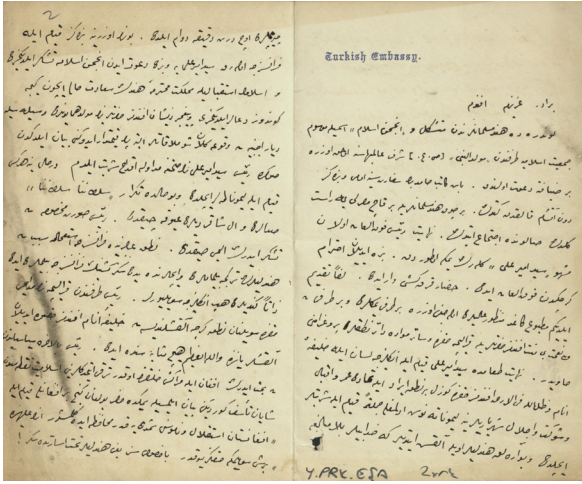
1891 Londra'sında Bir Mevlid-i Nebi: Amaç Müslümanların Uhuvveti Araç Mevlid-i Nebi

Elif Dığıroğlu*

Kökeni Arapçaya dayanan ve “doğum”, “doğum yeri” anlamlarına gelen mevlid kelimesi, Müslümanların zihin dünyasında neredeyse doğrudan Mevlid-i Nebi ile özdeşleşmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in dünyayı teşrifıyla birlikte, tarih boyunca İslam coğrafyasının dört bir yanında bu müstesna an büyük bir içtenlikle yad edilmiştir. Doğum tarihi konusunda tam bir görüş birliği sağlanamamış olsa da genel kabulde 12 Rebiülevvel günü Hz. Peygamber’in doğumu vesilesiyle kutlamalar yapılmıştır. Böylece İslamiyet’le birlikte başlayan ve Hz. Peygamber’den yadigâr kalan bu hatıra, yalnızca İslam dünyasında değil, Müslüman coğrafyaya ilgi duyan herkesin bir şekilde haberdar olduğu bir anlam alanı üretmiştir.

Zamanla sabit ritüellere sahip, programlı bir yapıya bürünen mevlid, Latin dillerinde *mawlid* ve türevleriyle karşılık bulmuş; bu coğrafyayla ilgilenen herkesin kulağına çalınmış, bir bakıma kendini tanıtmıştır. Her ne kadar mevlidin daha toplu ve resmi bir kutlama hüviyetine bürünmesi Fatımiler dönemine tarihlendirilse de öncesinde mevlidin tarih sahnesinde var olduğu bilinmektedir. Fikhi tartışmalarda bid’at başlığı altında ele alınması da bunun bir göstergesidir. Farklı görüşlere rağmen Osmanlılar da kendilerinden önceki Müslüman devletler gibi bu muhterem güne sahip çıkmış; III. Murad döneminden (1588) itibaren mevlide resmî tören kimliği kazandırmışlardır. Böylece mevlid, küçük cemaatlerin ya da cami çevresinin kolektif bir faaliyeti olmaktan çıkarak, belirli bir formatı olan törensel bir yapıya kavuşmuştur. Mevlid kandilinin ortaya çıkışı, mevlid alayları, *Mevlid* kıraatinin nerede ve kimler tarafından yapılacağı, mevlid şekeri, mevlid gecesi atılan toplar... Tüm bunlar zaman içinde gelenekleşen kutlamaların doğal ürünleri olmuştur. Gelenekleşen kutlamaların baş tacı ise Süleyman Çelebi’nin peygamber sevgisiyle 1409’da kaleme aldığı *Mevlid* adıyla yaygınlaşan *Vesiletü’n-necât* adlı eseridir. Türklerin okudukları kitaplar içinde her dönem en üst sıralarda yer alan *Mevlid*’in hem yazma hem de matbu nüshaları Osmanlıların elinden düşmeyen, mevlid törenlerinde mutlaka okunan bir klasikti.

Bu yerleşik gelenek, hızla dönüşen ve tarihçilerin “uzun yüzyıl” olarak nitelediği on dokuzuncu yüzyılda da varlığını korumuştur. 1876’da tahta çıkan ve yaklaşık 33 yıl hüküm süren, 1909’da hal’ edilen Sultan II. Abdülhamid, mevlid merasimlerine büyük önem vermiş; teşrifatın titizlikle takip edilmesini sağlamıştır. Bununla da yetinmeyip mevlidin kışlalarda, mülkiye mekteplerinde,

medreselerde okutulmasını teşvik etmiş; adeta müfredatın bir parçası halinde bu geleneği modern eğitim dünyasına da taşımıştır. Böylece mevlid, yeniliklere ayak uydurmaya çalışan yeni nesil bürokrasi ve diplomasi anlayışı içinde kendine rahatlıkla yer bulmuştur.

II. Abdülhamid'in bu törenleri, tıpkı Cuma selamlığı gibi hem halkla hem de bürokrasiyle kurulan önemli bir temsil alanı olarak gördüğü anlaşılıyor. Üstelik bu temsilin diplomatik boyutunu da göz ardı etmediği aşikâr. Nitekim Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, İran Şahı ile Mevlid-i Nebevi günü tebrikleşildiğini; Hintli Müslümanlardan gelen taleplerin dikkate alındığını; Mekke ve Medine'ye yönelik sefer ihtiyaçlarının önemsendiğini göstermektedir. Tüm bunlar, II. Abdülhamid'in yürüttüğü ittihad-ı İslam ve hilafet siyasetiyle uyumlu bir tablo çizmektedir. Öyle ki arşivde karşılaştığım bir belge, mevlid kutlamalarının yalnızca Hz. Peygamber'e duyulan muhabbeti tazelemekle sınırlı kalmadığını; başka anlam katmanlarına da hizmet edebildiğini açıkça gösteriyor. Yıldız Sarayı evrakı arasında bulduğum ve 5 Teşrinievvel 1307 Rumi (17 Ekim 1891 Miladi/ 13 Rebiyülevvel 1309) tarihinde saraya doğrudan çekilen bu telgraf-mektup¹ 1891 Londra'sında bir İslam cemiyetinin mevlid

programını nasıl icra ettiğini gözler önüne seriyor. Aynı zamanda Afganistan, Mısır, Hindistan ve Osmanlı topraklarından farklı sınırları Londra'da bir araya getirebilen ortak kümenin de İslam, Hz. Peygamber'e olan muhabbet ve ümmete olan bağlılık olduğu görülüyor.

"Turkish Embassy" sefaret anteti ile yazılan ve "Birader-i Azizim Efendim" hitabıyla başlayan bu mektup -II. Abdülhamid'in iletişim ve denetim mekanizmasını göz önünde bulundurursak belki de jurnal-Viktorya dönemi İngiltere'sinde Hint asıllı Müslümanların artmasıyla birlikte oluşan cemiyetleşme hareketlerine de ışık tutuyor. Mektupta bahsi geçen ve Osmanlı Sefareti çalışanlarının da davet edildiği mevlid programını düzenleyen, bu oluşumlardan biri olan Encümen-i İslam'dır. Müslümanların dinî pratiklerini sürdürürebilmeleri ve haklarını koruyabilmeleri için kurulan dernek ve camilerden biri olan Encümen-i İslam'ın düzenlediği bu mevlid programına Osmanlı Sefareti mensupları da davet edilmiştir. Mektubun yılı (1891) göz önünde bulundurulduğunda o dönem Londra sefirinin İtalyan asıllı Rüstem Paşa olduğu görülmektedir. Uzun yıllar Osmanlı

bürokrasisine ve diplomasisine hizmette bulunan Rüstem Paşa'nın İtalyanca, Fransızca ve İngilizce dillerine hâkim olsa da kaynaklarda Türkçesinin çok yeterli olmadığı zikrediliyor.² Aynı şekilde mektubun içeriğinden sefaret başkatibi Hamid, sefaret imamı ile merkeze bu daveti anlatan ve mektubu kaleme alan sefaret görevlisi olmak üzere üç Osmanlı devlet görevlisinin davete katıldığı anlaşılıyor. Mevlid için Encümen-i İslam'ın davetine icabet eden imamın, tarihler ve Hintli Müslümanlarla ilişkisi bakımından Mehmed Recai Bey olması kuvvetle muhtemel. Bahsi geçen Hamid isimli kâtibin ise o dönem Londra Sefaretinde çalışan Türk edebiyatının önemli isimlerinden yazar ve diplomat Abdülhak Hamid Tarhan olduğu anlaşılıyor. Ancak mektubu kaleme alan ve bugünkü bahsi ele almamızı sağlayan sefaret çalışanının ismi ne belgede bulunan imzadan ne de bakılan dönem kaynaklarından tespit edilememesi hasebiyle meçhullüğünü koruyor.

Yaklaşık kırk kişinin katıldığı bu toplantıda Mısırlıların yanı sıra çok sayıda Hintli Müslüman bulunuyor. Mektupta bahsi geçen anlatıdan Afgan bir gencin de orada olduğu anlaşılıyor ki Osmanlı Türklerini temsilen en az 3 sefaret görevlisini de sayarsak Hintli, Mısırlı, Türk ve Afgan olmak üzere Londra'da Hz. Peygamber'i anmak üzere toplanan Müslüman cemaatinin yapısı aşağı yukarı anlaşılıyor. Maalesef mektup yazarı katılımcıların etnik kimliği, siyasi ve sosyal profillerinden ziyade, Encümenin başkanı olan ve konuşmasıyla dikkat çeken Seyyid Emir Ali üzerinde durmayı tercih ediyor. Mektubun kaleme alınma amacı Osmanlı Devleti'ne rapor sunmak olduğu için siyasi ve önemli figürlerin öne çıkması anlaşılır bir husustur. Dönemin Hint Müslümanları arasında önemli bir figür olan Seyyid Emir Ali, halifeliği güçlü biçimde savunan, Müslümanların kolektif haklarını

korumaya yönelik girişimleriyle tanınan bir isim. Nutkunda hem İngiltere Kraliçesi'ni hem de Halife'yi anması, özellikle halifenin sıhhati için yapılan duaların büyük alkış alması, törenin taşıdığı sembolik anlamı açıkça ortaya koyuyor. Ancak kutlama burada da bitmiyor:

“...Bunun üzerine bendeniz kıyam ile Fransızca olarak Seyyid Emir Ali'ye ve bizi davet eden Encümen-i İslam'a teşekkür eylediğimizi ve İslam'ın istikbaliyle memleket-i muhtereme Hint'in saadet hâli için gece gündüz dualar eylediğimizi, Peygamber-i Zî-şan Efendimiz Hazretlerine mevlud-ı hümayunları vesilesiyle diyar-ı ecnebiyede vukua gelen şu mülakatlar elbette pek kıymetdar idüğünü beyan eyledikten sonra reis Seyyid Emir Ali'nin sıhhatine müdavele-i ekdâhı şerbet eyledim. Derhal yine herkes kıyam ile limonatalar içildi ve bu halde tekrar “Sultânuna, Sultânuna” sadaları ve el şakırtıları ayyuka çıktı. Reis suret-i mahsusada teşekkür ederek elimi sıktı. Nutuk-ı âcizânemde Fransızca istimalime sebep Hintlilerin Türkçe bilmemeleri ve içlerinde yedi sekiz kişinin Fransızca bilmeleri idi. Zaten kendileri hep İngilizce söylüyorlar. Reis tarafından Kraliçe'nin müdaisi? hakkında söylenen nutuk gerçi alkışlandıysa Halife-i enam efendimiz hakkında edilen alkışlar yanında vallahülazim hiç mesabesinde idi.”

Fransızca yapılan konuşmalar, kadehlerin şerbetle kaldırılması, yaklaşık 3-4 dakika kadar sürmesi, “sultanımıza” yönelik tezahüratlar... Tüm bu detaylar, mevlidin diplomatik bir dile ve siyasi bir sahneye dönüştüğünü gösteriyor. Fransızcanın tercih edilmesi, dönemin diplomasi dili olmasıyla açıklanabileceği gibi farklı Müslüman gruplar arasında ortak bir iletişim zemini kurma çabasının da yine Fransızca üzerinden olduğunu yansıtıyor.

Seyyid Emir Ali'nin halifelik vurgusu, Marakeş ve Afganistan'ın istiklaline dair göndermeleri; Osmanlı sefaret görevlilerinin sultanın Afgan

Müslümanların yanında olduğunu özellikle belirtmesi, II. Abdülhamid'in yurtdışında sürdürmeye çalıştığı ümmet ve hilafet siyasetinin canlı bir yansımasıdır. Mevlidin dinî ritüel boyutu ise toplantının sonunda bir Mısırlı'nın Kur'an tilaveti ve sefaret imamının aşr-ı celil okumasıyla tamamlanmıştır. Dinî ritüellere dair daha fazla ayrıntı vermeyen anlatı Müslüman Türkler için Mevlid-i Nebi kutlamasının nasıl algılandığına dair ipuçları barındırmıyor. Kaleme alan sefaret görevlisi vazife telakkisiyle dinî ve sosyal boyutların önüne geçen politik kaygılarla dinlediği ve izlediği için mi böyle bir anlatı oluştu yoksa zaten toplanmanın neticesi doğal olarak mı böyle seyretmişti bilemiyoruz. Osmanlı arşivindeki resmî belge anlatısı her halükârda Londra'daki bir Mevlid-i Nebi kutlamasının yalnızca dinî bir anma değil; İslam coğrafyasının birliği ve hilafet söylemleri ile siyasi ve diplomatik bir kisve kazanmıştır.

Velhasıl, bugün olduğu gibi geçmişte de Mevlid-i Nebevi denildiğinde akla ilk olarak Hz. Peygamber (s.a.v.), onun ahlâkı ve öğretileri gelse de mevlid törenleştğinde ve devletin temsiliyle bulunduğu, mesele yalnızca dinî bir anma olmaktan çıkıyor; siyasi ve diplomatik bir duruşun da parçası haline geliyor. XIX. yüzyılda dünya siyasetinin kalbi sayılabilecek Londra'da, İslam dünyasının farklı unsurlarını bir araya getiren bu mevlid programı da bunun güçlü bir örneğidir. Bu tabloda yalnızca sefirler değil, sefaret çalışanlarının her biri II. Abdülhamid'in uluslararası siyasetinde aktif bir rol üstlenmiş; saraya ve Babıâli'ye bu bilinçle hizmet etmiştir.

Şimdi muhtevasını yakından görmek için, Yıldız Sarayı evraki arasında yer alan ve saraya doğrudan çekilen bahis mevzu telgraf-mektubu okuyabiliriz:

“Turkish Embassy

Birader-i Azizim Efendim,

Londra'da Hint Müslümanlarından müteşekkil ve Encümen-i İslam ismiyle mevsüm cemiyet-i İslamiye tarafından Mevlid-i Nebi (s.a.) şeref-i âlem-bahasına olmak üzere bir ziyafete davet olunduk. Başkâtib Hâmid Bey, sefaret-i seniyye imamı ve bendeniz dün akşam kalktık gittik. Birçok Hint Müslümanlarıyla birkaç Mısırlı beye rast geldik, salonda içtima ettik. Nihayet reis-i fevkalâde olan meşhur Seyyid Emir Ali gelerek yemeğe oturduk. Bize edilen ihtiram gerçekten fevkalâde idi. Huzzar kırk kişi var idik.

Leffen takdim ettiğim matbu kâğıt manzur-ı âlileri olacağı üzere bir taraf yemekleri ve bir taraf velinimet bi-minnet efendimiz hazretleriyle Kraliçe hakkında ve sair mevada dair nutukla programını havidir. Nihayet taamda Seyyid Emir Ali kıyam ile İngilizce lisanı ile Halife-i enam ve Zıllullah fi'l-arz efendimiz hakkında güzel bir nutuk irad ile temadi-i ömür ve ikbal ve şevket ve iclal-i şehriyarilerine limonata nûş olunmakla cümleten kıyam ile şerbetleri içtik. Ve bu aralık Hintliler öyle alkış ettiler ki Hüda bilir, bila mübalağa çırpmaları üç dört dakika devam eyledi. Bunun üzerine bendeniz kıyam ile Fransızca olarak Seyyid Emir Ali'ye ve bizi davet eden Encümen-i İslam'a teşekkür eylediğimizi ve İslam'ın istikbaliyle memleket-i muhtereme Hint'in saadet hâli için gece gündüz dualar eylediğimizi, Peygamber-i Zî-şân Efendimiz Hazretlerine mevlûd-ı hümayunları vesilesiyle diyar-ı ecnebiyede vukua gelen şu mülakatlar elbette pek kıymettar idüğünü beyan eyledikten sonra reis Seyyid Emir Ali'nin sıhhatine müdavele-i ekdâhı şerbet eyledim. Derhal yine herkes kıyam ile limonatalar içildi ve bu hâlde tekrar “Sultânuna, Sultânuna” sadaları ve el şakırtıları ayyuka çıktı. Reis

suret-i mahsusada teşekkür ederek elimi sıktı. Nutuk-ı âcizânemde Fransızca istimalime sebep Hintlilerin Türkçe bilmemeleri ve içlerinde yedi sekiz kişinin Fransızca bilmeleri idi. Zaten kendileri hep İngilizce söylüyorlar. Reis tarafından Kraliçe'nin müdaisi? hakkında söylenen nutuk gerçi alkışlandıysa Halife-i enam Efendimiz hakkında edilen alkışlar yanında vallahü'l-azim hiç mesabesinde idi. Reis bilahare siyasiyattan bahsederek Afgan ile Marekeş halklarının o kadar terakki etmediklerini, İslamiyet noktasından şayan-ı teessüf gördüğünü beyan eylemesiyle yemekte hazır bulunandan genç bir Afganlı kıyam ile:

“Afganistan istiklal ve namusunu şimdiye kadar muhafaza edegelmiştir. Onun aleyhinde bir şey söylemeye hakkınız yoktur. Bahusus siz, yani Hintliler, tahte esarettesiniz!” gibi mukabelede bulunmağla Hintliler hiddetlendiler; fakat reis söylediği sözün yanlış anlaşıldığını ve aslen Afganistan'ı muahaze etmek istemediğini beyan ile işi yatıştırdı.

Şu genç ve zeki Afganlıya dikkat ettim. Velinimet bi-minnet Efendimizi alkışında öteki Hintlilerden hiçbir vakit geri kalmıyordu. Bir aralık bir köşede kendisine Afganistan hakkında Halife-i Azam Efendimizin ve kâffe-i Osmanlıların ne derece muhabbetleri olduğunu elbette bildiklerini söyledim. “Evet biliriz ve severiz. Devlet-i Osmaniyye bugün İslam'ın direğidir, çünkü hilafet-i celile-i ânınla kaimdir.” dedi.

Hülasa pek güzel bir vakit geçirdik. Nihayet bir Mısırlı bir aşr-ı şerif okuduğu gibi biz de bizim imam efendiye bir aşr-ı celil okuttuk ve meclise hitam verdik. Şu Seyyid Emir Ali Bey meşhur bir zattır. Bu adamın İslamiyet hakkında İngilizce bir eseri var ki Türkçeye tercüme etmeğimi rica etti. Bu eserin vaktiyle velinimet bi-minnet Efendimize, Kraliçe ile Şah-ı İran hazretlerine takdim etmiş ve

Kraliçe ile Şah'dan cevap almış, fakat Şevket-meâb Efendimiz Hazretlerinin cenab-ı celil-i hümayûnlarından hiçbir cevap alamamış. Bunu Hamid Bey ve bendenize söyledi ve azim teessüf eyledi.

Bendeniz dedim ki: “Bunda behemehal bir yanlışlık olsa gerektir. Ya vasıl olmamıştır veyahut manzur-ı şehriyari olmamıştır. Yoksa behemehal cevap geleceğinde şüphe yok idi.”

“Evet, ben de öyle zannedirim.” dedi.

Bu zatın eserini henüz okumadım. Eğer mühim bir şey olarak telakki buyurulmuş ise Seyyid Emir Ali'ye bir iki satırlık bir cevap verilmek lüzum-u fikr-i kasıranesindeyim. Bendeniz Paris'te iken böyle? bir şey oldu, fakat onun galiba vasıl olmadığını tahkik etmiştik. Şu Seyyid Emir Ali'nin Hint'te pek büyük şöhreti varmış; kendisi erbab-ı cerbezeden ve gayet malumatlı ve canib-i celil-i Zillullahiyye'ye son derece muti ve munkad bir zattır ve bunu dün gece Allah için ispat etti.

Maruzat-ı kemterânemin huzur-ı lâmi'u'n-nur velnimet-i azamiye arz u ref'ini rica eylerim. Ol babda ferman.

Londra fi 5 Teşrin-i Evvel 1307

Bende

İsim/imza?

NOTLAR

* Doktora Öğrencisi. Ehes/CETOBaC.	2 Mahmut Akpınar, “Rüstem Paşa'nın Londra Elçiliği (1885-1895)”, <i>Tarih İncelemeleri Dergisi</i> , XXXVI/2 (2021): 387-420.
1 Osmanlı Başbakanlık Arşivi, Yıldız Evrakı, Elçilik Şehbenderlik Ateşemiliterlik (YPRK, EŞA) 14/72.	

Peygamber Aşkının Şahikası: Vesîletü'n-necât ve Türk Mevlid Edebiyatı

Prof. Dr. M. Fatih Köksal*

Türklerde Hz. Peygamber Sevgisi

Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisinin Türklerdeki yeri başkadır. O'nu büyük bir vecd ve içtenlikle seven Türk milleti, bu coşkun sevgisini, İslam'la müşerref olduktan sonra edebiyatına da olduğu gibi yansıtmıştır. İki Cihan Güneşi'ne olan muhabbet, milletimizde büsbütün farklı ve özel bir seyir göstermiştir. Bu seyrin en belirgin, en tesirli, en bedii ve aynı zamanda en kalıcı tezahürleri de kuşkusuz ki edebiyat sahasında olmuştur. Tarih boyunca Türk şairleri, doğrudan Peygamber Efendimizi (a.s.) konu alan çok zengin bir edebiyat oluşturmuşlardır. Öyle ki, Türk edebiyatı tarihi, sadece Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygı hislerinin vücuda getirdiği naatler, siyerler, miracnameler, kırk hadis ve yüz hadisler, hilyeler, regaibiyeler, hicretnameler, mu'cizatlar gibi edebî türlerle dahi pek çok milletin büsbütün edebiyatına galebe çalacak

bir zenginliğe sahip olmuştur. Elbette yalnızca nazımda değil, nesir sahasında da büyük ve önemli eserler vücuda getirilmiştir. Fakat bizim ediplerimiz Kâinatın Efendisi'ne yönelik duygu ve düşüncelerinin en coşkun, en samimi, en berrak ifadesini nazım dilinde yakalamışlardır.

Peygamber Efendimiz etrafında hâlelenen edebî türler, tarihî Türk edebiyatının çok güçlü bir kolunu oluşturur. Hz. Muhammed (a.s.) konulu türlerin diğer edebî türlerden farklı bir tarafı da muhataplarının bütün bir toplum olmasıydı. Adını veya mahlasını hiç duymadığımız sıradan kalem erbabının yanında edebiyatımızın en ünlü şairleri de bu yolda eserler verebiliyor; toplumun hemen her tabakasından insan bu eserleri zevkle okuyor, dinliyor ve anlıyordu. Bugün ortalama bir "aydın"ın lügat paralamadan kolay kolay anlayamayacağı bu eserlerin kopyaları çoğaltılmış; evlerde, kahvelerde, kütüphanelerde, camilerde, tekkelerde okunmuş, okutulmuştur.¹

Hz. Peygamber aşkı bizim edebiyatımızda sadece onu konu edinen edebî türlerde görünmemiş, farklı yollarla da tezahür etmiştir. Mesnevilerin girişlerinde en geniş bölüm onun övgüsüne tahsis edilmiş, naat kasideleri divanların serlevhasına konmuştur. O, her vesileyle anılmış, farklı konularda yazılan manzumelerde en çok O'na telmih yapılmış, hasılı Hz. Muhammed (a.s.) bin yıllık edebiyatımızın tam mihverinde yer almıştır.

O'nu herkes bir şekilde anmak istiyordu. Özellikle XIV ve XV. yüzyıllarda olmak üzere bazı müellifler, büyük bir mahviyetle kendilerini gizleyerek Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve aile efradına dair irili ufaklı, nasihatamız, manzum kıssalar kaleme alırlarken Süleyman Çelebi'den bir asır sonra İmparatorluğun bir başka coğrafyasında Türk edebiyatının hiç kuşku yok ki en büyük şairi olan Fuzuli (1483-1556) "su" olup Peygamber izine akıyordu.

Nabi'nin (1642-1712) ruhlara dokunan hikâyesiyle birlikte;

*Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu*

beytiyle başlayan şiiri... Yüzlerce; binlerce kaside, gazel, rubai, muhammes, müseddes, ilahilerle, hemen her nazım şeklinde verilmiş eserlerle anılmış İslam Peygamberi. Elbette bütün bunlar bizim sürur ve gurur kaynaklarımızdır. Bir gün "Hz. Peygamber Etrafında Gelişen Türk Edebiyatı" başlıklı bir büyük proje hazırlanırsa bütün bu saydıklarımız o külliyyatın çok değerli cüzlerini oluşturacaktır. İşte böyle bir külliyyatta hiç şüphe yok ki en özel yeri de "mevlid"ler olacaktır.

Dinî Edebiyatımızın Şaheseri: *Vesîletü'n-necât*

Şair tezkirelerinden başlamak üzere edebiyat tarihimizin bazı önemli şahsiyetlerinin Süleyman Çelebi'nin eserine dair söylediklerinden kayda değer bir seçkiyi aşağıda aktaracağız. Onlara geçmeden önce bizim bu husustaki kanaatimizi ifade etmek isteriz. Bu değerlendirmemizin her ne kadar genelleyici, toptancı ve dahası abartılı görülme ve bu yönüyle eleştirilme ihtimali varid ise de bunu göğüsleyerek demek isterim ki henüz tam sayısı bile tespit edilemeyen, ancak 200'den ziyade olduğunu tahmin ettiğimiz diğer bütün mevlidler terazinin bir kefesine, *Vesîletü'n-necât* bir kefesine konsa yine *Vesîletü'n-necât* ağır basar. Bu ağırlığı sadece edebî kudret anlamında ifade etmenin doğru olmayacağını ve hatta haksızlık olacağını da altını çizelim. Ancak sahasının kurucu metni olması, gördüğü fevkalade ilgi ve rağbet, tesirleri ve yaygınlığı bakımından kuşkusuz öyledir.

Süleyman Çelebi'nin eserinin türdeşlerine üstünlüğü daha XVI. asırdan başlamak üzere birçok tezkire müellifi, edebiyat tarihçisi, yazar-

şair tarafından ittifakla kabul edilmiş gibidir. XVI. yüzyılın iki büyük tezkire müellifi de onu bu yönüyle zikrederler. Onunla ilgili ilk değerlendirmeyi *Latîfî Tezkiresi*'nde görüyoruz:²

"Bu yoksul ve zavallı, çocukluktan olgunluk çağlarına gelene kadar yüzden çok mevlid kitabı gördüm. Hepsini dikkatle inceledim. Bundaki (*Vesîletü'n-necât*'taki) sıcaklığı ve söz lezzetini hiçbirinde bulamadım. Her ne kadar halk tarafından beğenilmek için hayal güçlerini zorlamış, türlü sanatlarla eserlerini zenginleştirmişlerse de bunların hiçbiri bununki kadar halktan kabul görmüş hem sıradan hem de aydın kesim arasında tanınmış değildir. Buna nazire yazılan mevlidler arasında merhum Hamdî Çelebi'ninki (Hamdullah Hamdî) vardır. Ama o da aydın kesime özgüdür. Halkın geneli onun hayalhanesindeki kelimelerden pek zevk ve lezzet almaz."³

XVI. yüzyılın bir diğer tezkire müellifi Aşık Çelebi, birçok mevlid kaleme alınmasına rağmen hiçbirinin halis niyetle yazılan Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini neshedemediğini, onun değerini düşüremediğini söyler:

"Konusunun şerefini yüklenmiş olmaktan başka nasıl bir halis niyetle yazılmıştır ki o mübarek nazmı bu kadar belagât sahibi şairin yazdığı mevlidler unutturamamış ve onun geçerliliğini ortadan kaldıramamışlardır. Her yıl İslam ülkelerinde binlerce toplantıda okunur ve ol o toplantılarda olanların her birinin sayısınca kendisine dualar edilir."⁴

Evliya Çelebi'nin "şi'r-i mu'ciz ve sehl-i mümteni" olarak ifade ettiği *Vesîletü'n-necât*'ın faikiyetini Ziya Paşa *Harâbât* mukaddimesinde şu beyitlerle anlatır:

*"Bu yolda imâm-ı ehl-i irfân
Mevlid eserin yazan Süleymân*

*Oldur şu 'arâ-yı Rûm'a üstâd
Oldur iden ehl-i nazmı irşâd*

*Manzûm o menâkıb-ı mukaddes
İsbât-ı kemâl için aña bes*

*Bilmem ne sühandur ol sühanlar
Âşüfte olur hep işidenler*

*Yâ Rabb o ne sûziş ol ne sözdür
Sûretde egerçi sâde düzdür*

*'Aşk u sühan anda müctemi 'dir
Başdan başa sehl-i mümteni 'dir*

*Dört yüz seneden beri efâzıl
Bir söz divedi ana mümâsil*

*Tanzîrine çok çalışdı yârân
Kaldı yine bîkr misl-i Kur'an²⁵*

“Bu yolda irfan sahibi kimselerin imamı, *Mevlid* yazarı Süleyman'dır. Anadolu şairlerinin ustası ve şairlerin müşdididir. Onun şiir sanatındaki olgunluğunu kanıtlamak için manzum olarak kaleme aldığı o kutsal anlatı yeterlidir. O sözler nasıl sözlerdir bilmem; işitenler hep kendinden geçer. Allah'ım görünüşte sade gibi duran o sözler nasıl yakıcıdır... 'Aşk' ile 'söz'ü birleştiren bu eser baştan başa sehl-i mümteni tarzındadır. Dört yüz yıldan beri eli kalem tutanlar ona benzer bir söz söyleyemediler. Dostlar ona nazire yazmaya da çok çalıştılar ama o (*Mevlid*) Kur'an gibi benzersiz kaldı.”

Ali Emiri Efendi, bir makalesinde eseri *Kasîde-i Bür'e* ve *Mevlid*'den bahsederken şöyle diyor: “Bu 'âlî eserler müncezeb ve müstağrak oldukları 'aşk-ı cân-sûz-ı Muhammedi'nin kendilerine bir mükâfât-ı mahsûsudur. Nazîre yazılamaz.”²⁶

Vesîletü'n-necât'ın hem naşiri hem de şarihi olan Hüseyin Vassaf da aynı düşüncededir:

“Süleyman Çelebi Hazretleri'nin kaleme almaya gayret sarf ettiği, büyük ilgi gören Mevlid-i Şerif gerçekten taklit edilmesi ve kendisine nazire yazılması mümkün olmayan, makbul eserlerdendir. Dört yüz seneden beri Osmanlı aydınları tarafından, peygamberlik kurumunun sığınağı olan Peygamber Efendimizin kutlu doğumu hakkında Türk diliyle sayısız seçkin eser nazmedilmiş, fakat hiçbiri Süleyman Çelebi Hazretleri'nin manzumesinin topuğuna bile erişememiştir.”²⁷

Akif *Safahât*'ın altıncı kitabı Asım'da aynı düşünceyi farklı kelimelerle şöyle dile getiriyor:

*“Hem senin şi 're müdâfi ' çıkışın ma 'nâsız:
Sana şâ 'ir diyen, oğlum, seni gördüm yalnız.
Kimi mevlidci diyor...
- Âh olabilsem, nerde!
Yetişilmez ki: Süleyman Dede yükseklerde”²⁸*

İbnülemin Mahmud Kemal İnal da Diyarbakırlı Tayyarzade Re'fet'in biyografisinde onun yazmış olduğu mevlidden söz ederken “Zaten Süleyman Efendi merhumun -'asırlardan beri 'umûmun makbulü olan- eser-i mübareki varken bu vâdide manzûme yazmak beyhûde bir gayrettir.”²⁹ der.

Böylesi eserler, yazanı da okuyanı da yüceltir. Süleyman Çelebi'nin, *Vesîletü'n-necât*'ın Michigan nüshasının sonunda yer alan ve tarafımızdan bir makaleyle bilim dünyasına duyurulan¹⁰ altı müstakil şiiri bilinmektedir. Bu şiirlere nazaran şairlik bakımından da vasatın çok üstünde olmayan bu orta halli Bursalı alim ve aydını, bu millet altı asırdan beri unutmuyor ve eseriyle birlikte anmaya devam ediyorsa, bunun sebebini, derunundaki Muhammedi aşkın yazıya ve sese akseden en samimi, en coşkun tezahürlerinde aramalıyız.

Türk edebiyatında yazılan mevlidlerden tesiri en uzun süren ve yayılma alanı en geniş olanı Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât*'ıdır. Edebi eserlerin sanat değerleri hakkında verilecek hükümler indi kabul edilebilir. Ancak dili, ifade gücü, şiiriyeti vb. edebî kriterler bir tarafa, sadece elle tutulur, gözle görülür verilerden hareket ettiğimizde bile kabul etmek gerekir ki, Süleyman Çelebi'nin eseri tamamen ayrı ve özel bir kategoride, diğer bütün mevlidler ayrı bir başlık altında değerlendirilmelidir.

Bu tespitimizin dayanaklarını şöyle sıralayabiliriz.¹¹

1. Türkiye ve dünya kütüphanelerinde nüsha sayısı *Vesîletü'n-necât*'tan daha fazla, hatta ona yaklaşan bir başka eser yoktur. Yine elimizdeki diğer mevlid örnekleri göstermektedir ki, *Vesîletü'n-necât*'a olan bu rağbet ve onun tesirleri yazılmasından itibaren, her asırda ve sürekli olmuştur.
2. Türk edebiyatı tarihinde çok az sayıdaki esere, türdeşleri arasında ise sadece Süleyman Çelebi'nin eserine özgü bir özellik de onun Türk dünyasının pek çok yerinde bilinen, okunan ve sevilen bir eser oluşudur. Bosna'dan Kırım'a, Bulgaristan'dan Orta Asya içlerine kadar Türk dünyasının hemen her noktasında -başka adlarla da olsa- tanınan Süleyman Çelebi *Mevlid*'i, günümüzde de okunmakta, yaşanmaktadır. Öyle ki *Mevlid*, sadece Kazan'da 1849'dan başlamak üzere 1927'ye kadar altı defa neşredilmiş, bu rağbet ve tesir XIX ve XX. yüzyıllarda Kazan Tatarları arasında yeni mevlid yazarları vücuda getirmiştir.
3. Türk edebiyatında şerhler Türkçe eserlerden ziyade -daha çok Farsça olmak üzere- Farsça, Arapça eserler üzerine yapılmıştır. Süleyman Çelebi'nin eserinin edebiyatımızdaki farkını gösteren işaretlerden biri de üzerine -bilinen- dört şerh kitabı yazılmış olmasıdır.

4. Diğer Türkçe mevlid müelliflerinin şekil bakımından hemen tamamen, muhteva olarak ise büyük çoğunlukla model aldıkları eser *Vesîletü'n-necât* olmuştur. Hatta pek çok mevlid yazarı "mirî malî" kabul ederek eserlerini ondan alınmış beyitlerle doldurmaktan imtina etmemişlerdir.

5. Türkçe mevlidler arasında pek çok yabancı dile çevrilme gibi bir mazhariyet de sadece Süleyman Çelebi'nin eserine aittir. Eserin yukarıda değindiğimiz tesirleri ve pek çok dünya diline çevrilmiş olması da tarihî metinlerimizin galiba hiçbirine nasip olmamıştır.

6. Süleyman Çelebi *Mevlid*'i, bir besteye dayalı olarak hususi bir kıraatla okunan, üstelik bu kıraatin öğretilmesi, yaygınlaştırılması ve yaşatılması için vakıflar dahi kurulmuş ayrıcalıklı ve özel bir metindir.

7. *Vesîletü'n-necât*'ı özel bir konuma yerleştiren bir başka tarafı da belirli günlerde, usul ve teşrifatı belirlenmiş bir şekilde de devlet töreniyle yüzyıllarca okunmuş olmasıdır.

8. Nihayet günümüzde de hâlen halk arasında doğum, sünnet, düğün, ölüm gibi özel gün ve zamanlarda okunan/okutulan *Vesîletü'n-necât*, "mevlidhan"larını yetiştirerek Türk edebiyatında başka hiçbir esere nasip olmamış bir ilgi ve sevgi hâlesi içinde edebiyat tarihimiz içindeki müstesna yerine kurulmuştur.

Aslında Süleyman Çelebi *Mevlid*'inin bahis konusu öneminin sadece mevlid türünden eserler değil, edebiyat tarihimiz boyunca yazılmış bütün eserler için de geçerli olduğunu büyük bir iddiayla söyleyebiliriz. Zira yazıldığı günden beri böylesine geniş bir devirde, böylesine geniş bir coğrafyaya yayılmış vaziyette ve sadece edebî mahfillerde değil halkın doğum, evlenme ve ölüm gibi hayatın en önemli geçiş süreçlerinde beğenilerek okunan, dinlenen ve sevilen ikinci bir eser gösterilemez.

Edebî Vadilerin En Derini, En Uzununu: Mevlid Geleneği

Yukarıda “terazi” metaforuyla ifadeye çalışılan iddiamız, bu yazıda Süleyman Çelebi'nin eserine neden bu kadar yer verdiğimizizin de dayanağını oluşturuyor. Süleyman Çelebi, öyle bir temel atmıştır ki, Klasik Türk Edebiyatı ömrünü tamamlayıp bütün müstemilatıyla edebiyat dünyamızdan fiilen ayrılmış bir buçuk asra, harf inkılabıyla Latin alfabetesine geçileli bir asra yakın zaman geçmesine rağmen hâlâ onun tarzında ve onun yazdığı harflerle mevlid yazılabilmektedir. Şükrü Erdoğan Ulu (1920-1997), *Yeni Tür Mevlid'i Nebevî -İnançsızlara Bir Yanıt-* isimli eserini ölümünden dört sene evvel yayımlamıştır. Bu gelenek hâlen de sürmektedir.

Türk edebiyatı tarihi boyunca yazılmış Türkçe mevlidlerin sayısı oldukça fazladır. Yazımızın başlarında da ifadeye çalıştığımız gibi 200'den fazla olması mümkün ve muhtemeldir. Bunu söylerken iki temel dayanağımız vardır. Biri, *Tezkiretü's-şu'arâ* müellifi Latifi Efendi'nin yukarıya alıntıladığımız, “yüzden ziyade mevlid gördüğü”ne dair sözüdür. Daha XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde sadece Latifi'nin gördüğü 100'den fazla mevlid metni varsa bunlar nerededir? Zira XV ve XVI. yüzyıllardan günümüze kalan -kimisinin sadece adını bildiğimiz, elde nüshası bulunmayan- sadece 45 mevlid vardır. Bu mevlidlerin en azından bazıları hâlâ kütüphane raflarında gün yüzü görmeyi beklediklerini düşünüyoruz. Bununla beraber gün geçmiyor ki muhtelif yüzyıllarda kaleme alınmış ancak bugüne kadar kaynaklarda zikredilmeyen, bir şekilde gizli kalmış bir mevlid metni ortaya çıkarılmasın. Özellikle *Mevlid-nâme* adlı çalışmamızın neşrinden sonra büyük ivme kazanan mevlid araştırma ve çalışmalarıyla adı geçen eserin ön sözünde ifade ettiğimiz tahminin çok çok üstünde yeni mevlid

metinleri gün yüzüne çıkarılmıştır ki bu da ikinci dayanağımızdır.

Aşağıda yapılan son çalışmalarla varlığından haberdar olunan mevlidleri de içine alan kapsamlı bir liste sunulmuştur. Yüzyıllara göre kronolojik olarak hazırlanan bu liste, her yüzyıl içinde şairlerin mahlasları, lakap, künye, unvan veya adlarının alfabetik sırasına göre dizilmiştir. Adının yanında (-) işareti bulunanlar, türlü kaynaklarda varlığından söz edildiği hâlde henüz bir nüshasına ulaşılammış eser sahiplerini gösterir. 2011 yılında yayımladığımız *Mevlid-nâme*'de kimilerinin nüshası tespit edilememiş 123 Türkçe mevlid metni bulunduğunu ve kütüphane kataloglarında ve çeşitli çalışmalarda kendisine mevlid atfedildiği halde aslında mevlid sahibi olmayan 31 şairin varlığını tespit etmiştik. Aradan geçen sürede mevlidler üzerine pek çok çalışma ve yayın yapıldı. Yeni mevlid metinleri bulunduğu gibi bizim bazı tespitlerimiz de türlü çalışmalarda tashih edildi. Bu liste, *Mevlid-nâme*'deki listenin, çalışmasında Türkçe mevlid müelliflerini yeniden ele alan Rifat Kütük'ün *Gül-efşân* neşri ve Muhammet Raşit Öztürk tarafından *Ahmed Mevlidi* üzerine yapılan doktora tez çalışmasındaki ilgili bölümle karşılaştırılması, bir makalemiz ve Şevval Sena Çulfaz tarafından hazırlanan “Mevlid Bibliyografyası”¹² ile bunlara yapılan bazı ilavelerle güncelleştirilerek oluşturulmuştur. Bu listede, -*Mevlid-i Şerîf*, *Mevlid-i Nebî*, *Mevlidü'n-nebevî* vb. genel adlar dışında- hususi bir ad verilen mevlidlerin adı yazılmıştır. Az sayıdaki mensur mevlid metinlerine, Hz. Peygamber dışındaki kişiler için yazılan mevlidlere, mevlid şerhlerine ve hece ölçüsüyle yazılan mevlid manzumelerine yer verilmemiştir.

XV. yüzyıl (22 şair): Ahmed, Ahmedî, Ârif (*Mürşidü'l-ubbâd*), Cevherî (*Mevlûd-i Sultânü'l-enbiyâ*), Şeyh Eşref b. Ahmed, Feyzî (*Kût-ı Rûhî*), Gülşeni-i Saruhanî (-),

Hafî (*Zâdu'l-meâd/el-Kevkebü'd-Dürriyye fi Mevlidi Hayri'l-Beriyye*), Hamdullah Hamdî (*Ahmediyye*), İpsalalı Ebu'l-hayr, Kara Vaiz, Ayasofya Müezzini Kemâl, Kerîmî (*İrşâd*), Keşfi-i Saruhanî , Muhibbî (*Tuhfetü'l-hakîr*), Lutfî, Recâî, Sabâyî (Bay, 2003), Sinanoğlu (*Ümmîdü'l-müznibîn*), Süleyman Çelebi (*Vesîletü'n-necât*), Yahya b. Zaîf (Hacı Mustafaoğlu) (*Mecma'u'l-envâr*)

XVI. yüzyıl (23 şair): Ali Dede Bosnavî, Vizeli Behiştî, Behiştî Sinân (*Vilâdet-i Resûl*), Cebrî (-), Cismî, Derviş Mehmed Hevâyî (*Mevlûdu Hayri'l-enbiyâ*), Emîrî, Ayasofya Hatibi Hamdullah Hamdî, Harîmî (*Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî*), Hasan Bahrî (Karesili) (-), Lâmiî Çelebi , Muhyî-i Manavgâdî, Murâdî, Muslihî (*Gül-eşân*), Nasibî, İznikli Selâmî Mustafâ (*Mevlûdu Hayri'l-verâ*), Şâhidî, Şehîdî-i Edirnevî, Şemseddîn-i Sivasî, Ubeydî (*Risâle fi Evsâfi'n-Nebî*), Visâlî Ali Çelebi, Zâtî (-)

XVII. yüzyıl (1 şair): Kuloğlu Hacı İlyas (-).

XVIII. yüzyıl (11 şair): Ahmed Mürşidî (-), Bursalı Âkif, Âsım (Çelebizâde) (-), Darendeli Bekâî (-), Hanîf, Keşfi-i Samokovî (-), Mehmed Hamdî Hüseyinî, Eşrefzâde Necibî Abdulkâdir, Salâhî, Süleymân Nahifî, Zâtî Süleymân.

XIX. yüzyıl (43 şair): Urfalı Abdî Mahmûd (-), Abdulkâdir Yahyâ, Ahmed İzzet Paşa, Ali Ferruh Bey (*Misbâhu's-salâh*), Ali Rızâyî, Ali Vehbî Efendi (Karesili) (-), Teşrifâtçızâde Mehmed Edib, Benlerli-zâde Hâfız Ahmed Tal'at Efendi (*Manzûme-i Mevlid*), Ebûbekir Nâcî (*Dürr-i Manzûm*), Hâfız Ahmed Şükrî, Kozanlı Hasan İlmî, Halvetî (Özbek Türkçesi ile), Hasan Nâdir (Mar'âşi: 3 mevlid), Hasan Rafet (Maraşlı), İbrâhîm Kadem, Diyarbakırlı Tayyârzâde İbrâhîm Re'fet Efendi (*Tarz-ı Cedîd*), İrşâdî, Erzurumlu İsmâil Hakkî, Kâmi Şabân-ı Âmidî, Kâzım Meçi (Karaçay Türkçesi ile), Keşfî (Yusufelili), Balıkesirli Keşkeki-zâde

Fatma Kâmile (*Hâdiyyü'l-cinân*), Uluborlulu Köleoğlu Kâmil Efendi, Manastırlı Rif'at (-), Çankırlı Mecbûr/Vefdî (-), Rizeli Mehmed Efendi, Mehmed Fevzî (Edirne müftüsü, 2 mevlid), Mehmed Sâlih Nihânî, Mehmed Tevfik, Merzifonlu Dedezade Hilmi, Kitapçı Mustafa Râgıb, Müznib(i), Naîm(i) (*İlhâm-ı Celil*), Erzurumlu Osman Sirâceddîn, Rüşdî-Mes'ûd (*İlâveli Mevlûd*), Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdî, (*Tuhfe-i Nûr-ı Salât*), Selâmi Şeyh Mustafa (-), Sıdkî , Şeyh Mehmed Hayrî (*Yeni Mevlid-i Şerîf*), Vahdî (*Ved'â-i İstisfâ*), Zeynî (Balıkesir müftüsü, Harputlu Ziyâî).

XX. yüzyıl (27 şair): Abdurrahmân Samî (*Mevlûd-i Müctebâ*), Ahmed Fehmi Erturan (*Menkabe-i Celîle*), Ahmed Takî, Ali Bâkî Gül (*Yeni Tulûât-ı Mevlûdü'n-Nebî*), Afyonlu Çizmezi-zâde Vehbî , Elbistanlı Hâfız Veliddin Nef'î (*Zübdetü'l-âsâr fi Mevlidi'n-nebiyyi'l-Muhtâr*), Furûgî (3 mevlid) (-), Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (*Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet*), Siverekli İbrâhîm Re'fet, İhrâmcı-zâde İsmail Hakkî Toprak (*Yâre Yâdigâr*), İsmail Hakkî-i Rumkalevî, İsmail Niyâzî, Kâmil Sariateş, Karaalizâde Hayyat Ömer Efendi: *Behcetü'l-Âbidîn*), Kıratoğlu Emîn, Muhammed İzzeddin Doğanhisârî (4 mevlid), Muhammed Lutfî, Muhyiddîn Ali Mekki (*Yeni Mevlid-i Nebevî*), Necâtî Fahreddîn (*Kafiyeli Mevlûdu Şerîfi'n-Nebî*), Şeyh Mahmud Nedîm, Madanlı Âşık Raif (*Yeni Mevlid-i Şerîf*), Kürkçüzâde Osman Remzî, Antepli Seyyid Muhammed Ali Rızâ (*Mevlûd-ı Seydî*), Şeyh Mehmed Şemseddin el-Mısrî (*Mevlidü'l-Muhammedî*), Divriğili Tâhir Nâdî, Şeyh Yûsuf Sâmi Efendi (*Mevlid-i Müctebâ*, Şükrü Erdoğan Ulu (*Yeni Tür Mevlid'i Nebevî -İnançsızlara Bir Yanıt*).

Yazıldığı Dönem Tespit Edilemeyenler (15 şair): Abdî , Abdurrahmân, Ahmed-i Edirnevî, Mahmud-zâde Ahmed, Aklî (-), Enverî-i Erzincânî (*Sünbül-i Gülzâr-ı Kelâm-ı Kadîm*),

Gulâmî (-), Hüseyin Efendi, İbrâhîm, İbrâhîm Nazîf-i Karamanî (-), K r Haliloğlu, Mehmed Hasan (-), N zım, Feyz  (*Mevlid-i Feyz *), S bit.

Mevcut durum yukarıdaki gibi ise de araştırmacılar her yıl yeni birkaç mevlid metnini gün yüzüne çıkarmakta, bazı mevlidlerin türlü sebeplerle yanlış kişilere m l edildiği, kütüphane, katalog ve bazı yayınlardaki eksikler tamamlanmakta, hatalar tashih edilmektedir. Başka bir deyişle “mevlid” yazımı dönüşerek de olsa nasıl devam ediyorsa mevlid araştırmaları da hareketli bir çalışma mevzuu olarak yukarıdaki tabloyu her an değiştirecek bir canlılık göstermektedir.

şu halde, -yukarıda belirtilen mevlidler istisna tutulmak kaydıyla- an itibarıyla 142 şairin mevlid kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bir mevlid iki şair tarafından müştereken yazılmış; iki şair iki, iki şair  c, bir şair de dört adet mevlid kaleme almıştır. Böylece 148 mevlid metni söz konusu olmaktadır. Söz konusu 148 mevlidden 22’si türlü kaynaklarda varlığından söz edilmekle birlikte şu ana kadar henüz herhangi bir nüshası ele geçmeyen eserlerdir. şu hâlde elde nüshası bulunan 126 mevlidden söz edebiliriz. Bunlara ilave olarak yazma eser kütüphanelerinde müellifi belli olmayan pek çok mevlid bulunduğunu da kaydedelim.

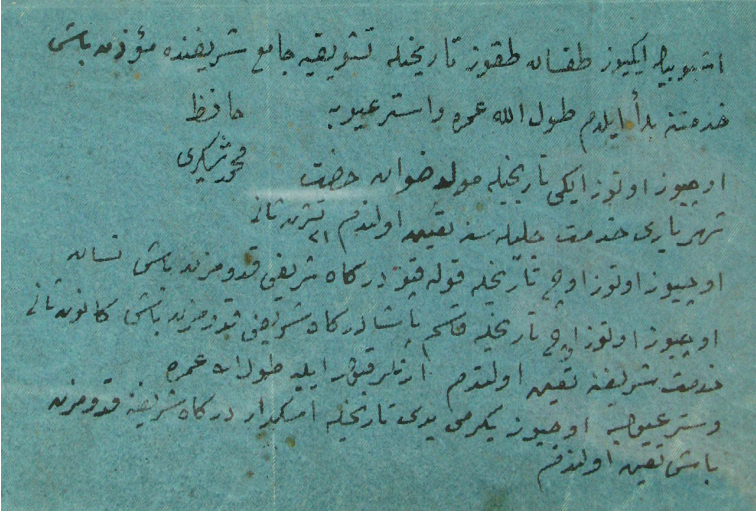
Sonuç

Hız. Peygamber aşkını daha XIII. asırdan başlamak üzere söze ve yazıya, hususiyle de şiire aktaran milletimiz, XV. yüzyılın başından sonra bu muhabbeti bambaşka bir kalıba daha dökmüştür ki o tarzın adı “mevlid”dir. Edebî hasıla ve hafızamızı barındıran dil hazinemizde bilinmeyen daha kim bilir ne cevherler saklıdır. Belki Süleyman elebi’nin Ahmedî’den başka da öncülleri ortaya çıkacaktır. Öyle de olsa bunlar güzel edebî keşifler olarak edebiyatımızı daha da zenginleştirecek ama galiba *Vesiletü’n-*

*necât’*ın milletimizden her asırda gördüğü büyük kabul ve mazhariyet hiç eksilmeyecektir.

Süleyman elebi’nin eserini yakalamak hatta onu geçmek gibi ulvi bir mevkie yerleşmek isteyen onlarca şair irili ufaklı mevlidler kaleme almışlarsa da öyle anlaşılıyor ki bunda muvaffak olamamışlardır. Bunu bize hem tarih hem hâl söylüyor. Kuşkusuz gelecekte de bu değişmeyecektir. Bazı şairler tarafından yazılan mevlid metinleri, o şairlerin memleketleri ve civarında Süleyman elebi’nin mevlidi gibi muhtelif törenlerde makam eşliğinde okunmuş, dinlemişse de bunlara gösterilen rağbet dar bir coğrafyada kaldığı gibi uzun süreli de olmamıştır. Kimi şairler de belki eserinin kabul görmesi, belki onun beyitleriyle birlikte okutturup sevabına nail olmak amacıyla Süleyman elebi’nin beyitlerinin arasına kendi yazdıklarını katarak farklı arayışlara girmişlerdir. Bazen bu karışıklığı müstensihler yapmışlar, -çoğunlukla biri Süleyman elebi olmak üzere- iki hatta  c şairin mevlidini karıştırarak adeta yeni eserler vücud getirmişlerdir. Büsbütün yeni bir eser ortaya koyan mevlid müellifleri de hemen daima *Vesiletü’n-necât’*ı numune-i imtisal addetmişler; onun girişine çok benzer ifadelerle başlamışlar, onun yazıldığı nazım şeklinde ve onun aruz kalıbında yazmışlar, onun kullandığı tasliye beyitlerini veya benzerlerini kullanmışlar, akış olarak da ondaki sırayı takip etmişlerdir. Bununla birlikte sayıları fazla olmasa da gerek şekil gerek akış ve muhteva olarak farklı arayışlara yönelen, özgün ve değişik olma gayretinde olan mevlid şairlerinin varlığı da bir vakiydir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Türk insanındaki Hız. Muhammed (s.a.v.) sevgisinin en güzel ve en bed i tezahürleri edebiyat sahasında; edebiyat türleri arasında da en seçkinleri “mevlid”lerde neşvünema bulmuştur. Süleyman elebi’nin eseri merkezli olmak üzere gelişen mevlid edebiyatımız, İşlam  Türk edebiyatının

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 06724-003, Ay'in-i Şerif, Na't-ı Şerif ve İlahiler'in kapağın içindeki Hafız Mehmed Şükrü'nün kendi el yazısıyla memuriyetine dair notları.

Yazmalarda sıkça rastlanan güzel bir adet:

Hafız Mehmed Şükrü Efendi temlikindeki üç ayrı musiki risalesinden oluşan bir mecmuanın sonuna görüldüğü gibi memuriyetlerini kaydetmiş. Böylece kendisinin padişahın huzurunda mevlidhan olduğunu öğreniyoruz.

Nitekim bu kısa nota göre 1299/1883-4'te II. Abdülhamid devrinde Teşvikiye Camii'nde müeezzinbaşı olarak hizmete başlamış. 1327/1911-2'de Üsküdar Dergâhı'na kudümzenbaşı olarak tayin edilmiş. 21 Teşrinisani 1332/1916'da devrin padişahı V. Mehmed Reşad'ın huzurunda okumak üzere, mevlidhan olarak atanmış. 1333/1917 Nisan'ında Kulekapısı Dergâhı'na, 1333/1917 Kanunisani'sinde Kasımpaşa Dergâhı'na, kudümzenbaşı olarak tayin edilmiş.

Tüm bu bilgiler onun kimliğini bize ifşa ediyor: Hafız Şükrü Efendi, Zekai Dede'nin yanında yetişmiş, mevlid ve miraciye okumak ve öğretmekle meşhur olmuştur. Revnakoğlu'nun bildirdiğine göre mevlidin klasik tavrını Said Paşa İmamı Hasan Rıza Efendi'den meşk etmiştir. Miraciye Bahariye Mevlevihanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendi'den, Kadiriye zâkirbaşı Hubçuzade Şeyh Ali Rıza, Zekaizâde Hafız Ahmed, Kulekapısı neyzenbaşı Hacı Emin Dede, Yenikapı Mevlevihanesi kudümzenbaşı Ahmed Hüsameddin Dedeefendiler gibi devrin mühim şahsiyetlerinden musikiye ve mevlid okumaya dair çeşitli tavırları öğrenmiştir. [Kaynak: Bedri Mermutlu, "Geçen Yüzyılda Mevlid Nasıl Okunurdu?", *Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü*, ed. Bilal Kemikli, (Türkiye Bilimler Akademisi: Ankara, 2023), 200.]

da en nadide örneklerini muhafaza eden ve -üzerine yapılan bütün çalışmalara rağmen- hâlâ nice bilinmeyenleri saklayan muazzam bir kaynaklar manzumesidir.

NOTLAR

- * İstanbul Kültür Üniversitesi.
- 1 M. Fatih Köksal, *Hattatlar Şeyhi Şeyh Hamdullah Hattıyla Mevlid-i Şerif (Metin-Diliçi Çeviri, Sözlük, Tıpkıbasım)*, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024), 9.
- 2 Alıntı metinlerden dili ağır olanlar tarafımızdan günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Atıf yapılan kaynaklardan orijinal söyleyişler görülebilir.
- 3 Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, haz. Rıdvan Canım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 135.
- 4 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç, (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010), 184-185.
- 5 Ziya Paşa, *Harâbât*, (İstanbul: 1311), 73-74.
- 6 Ali Emiri, "Kibleli-zâde Fuad Beg'in (Süleyman Fakih ve Mevlid-i Şerif) Makâlesine Cevâb", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 1, S. 11, (1335): 9.
- 7 Hüseyin Vassaf, *Vesiletü'n-necât*, (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1329), 9.
- 8 Mehmed Akif, *Safahât*, (İstanbul: 1347), 13
- 9 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri IV*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1970), 1401.
- 10 M. Fatih Köksal - Rifat Kütük, "Vesiletü'n-Necât'ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28 (2022): 393-430.
- 11 M. Fatih Köksal, "Süleyman Çelebi ve Mevlid". *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında 100 Türk Büyüğü / Din ve Tasavvuf*, ed. Prof. Dr. Vahit Türk, (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2022), 3: 504-505.
- 12 Rifat Kütük, *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihi'nin Gül-Efşân İsmi Mevlidi (İnceleme-Metin-Ansiklopedik ve Fonksiyonel Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık, (2018), 12-86; Muhammet Raşit Öztürk, *Ahmed'in Mevlidi (Giriş-İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin)*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2021), 14-19; M. Fatih Köksal, "Vesiletü'n-Necât'a Yazılan Nazirelere Dair", *Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü*, ed. Bilal Kemikli, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, 2023), 153-172; Şevval Sena Çulfaz, "Mevlid Bibliyografyası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 31 (2023): 165-229.

Halk Mevlidi Nasıl Okurdu? Annemarie Schimmel'in Görmediği Yaşayan İslam ve Kitapları

Dr. Gökçen B. Dinç*

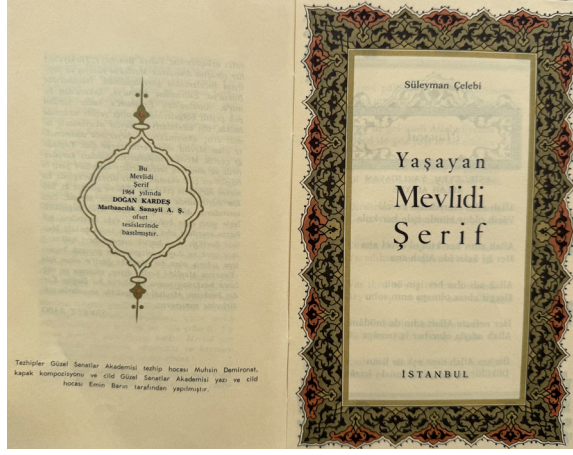
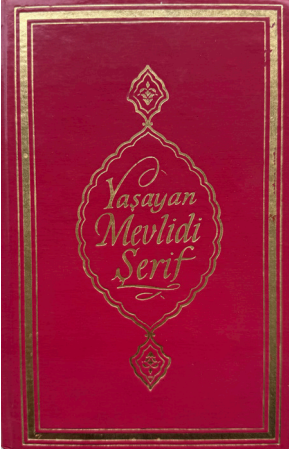
1960'ların başında Doğan Kardeş Yayınları "dini edebiyatımızın en ünlü şaheseri" olan *Mevlid*'i "şanına layık bir şekilde" basmaya karar verir. Yayın yönetmeni Şevket Rado ve ekibi, "asırlar boyunca halkımızdan, hiçbir edebî esere nasip olmayan en büyük saygıyı" gören *Mevlid*'e "hak ettiği itina" göstermekte kararlıdır, fakat bir sorun vardır: Basılacak *Mevlid* metnini seçmek. Çünkü inceledikleri el yazması, taş baskısı ve matbaa baskısı olan nüshaların metinlerinde farklar vardır. Bu tereddüt onları yepyeni bir yola çıkarır: "Yaşayan mevlidi, yani bugün halkın mevlid toplantılarında merasimle okumakta ve heyecanlanmakta olduğu metni tespit etmek!" Bu görevi üzerine alan "*Mevlid*'e gönülden bağlı" edebiyatçı Yahya Benekay (1925-1997), deneyimini anlattığı yazıya şöyle başlar:

"Bir gün gelecek, beni doğduğum yerlerde, ikide bir dinlediğim, anamın o hiç aklımdan çıkmayan tatlı sesiyle çocuk hafızama işlenmiş, o günden beri de her vesile ile canlanıveren bir ürperişin, kanatlanışın altın yapraklarını araştırmakla görevlendirecekleri hiç aklıma gelir miydi?"¹

Haftalık *Hayat* mecmuasının 20 Şubat 1964 tarihli 9. sayısında yayımlanan iki sayfalık yazısında Benekay'ın bu görevi hakikaten severek yaptığını sezeriz. Dahası hem o hem de Şevket Rado'nun, bugün dahi istisna sayılabilecek yaklaşımını görürüz; yani halka "Doğru *Mevlid* metni budur." demek yerine, halkı kaynak olarak halkın ve *Mevlid* metninin sosyal tarihini (*history from below*) yazmak. Şüphesiz bunu yapmak kolay değildir ve yollara düşmek gerekir. Cumhuriyet tarihinin hakkı teslim edilmemiş, hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz aktörlerinden Benekay da bunu yapar:

"Omuzumuzda ses alma cihazımız, elimizde kâğıt, kalem ve çantamızda da birçok *Mevlid* nüshaları yollara düştük. Trakya'da, Ege, Akdeniz çevrelerinde, Orta Anadolu'da her gittiğimiz yerde halkla, mevlid okuyucuları ile, din adamlarıyla temasa geçtik. Ezberlemiş olanlardan rica ettik, ezberlerindeki kayda aldık. Ellerindeki *Mevlid* nüshalarını gördük, hatta kendi el yazılarıyla yazdırıp, derledik."

Bu çabaların meyvesi, "yaldızlı ve tezhipli olarak nefis şekilde" basılan *Yaşayan Mevlidi Şerif* kitabıdır. Baskıya dair bilgiler, Rado'nun önsözü ve 54 sayfalık *Mevlid* metnine ek olarak sonuna kısa bir lügatçe de eklenmiş bu kitap sanat tarihimiz açısından hakikaten şahanedir. 12x18.5 cm boyutlarındaki parlak kırmızı ciltli kitabın iç kapakları ebrulu, her sayfasının kenarları tezhiplidir ve kutsal kitap basımında kullanılan şamua kâğıdı ile basılmıştır. Tezhipler dönemin Güzel Sanatlar Akademisi tezhip hocası Muhsin Demironat, kapak kompozisyonu ve cild ise aynı akademide yazı ve cild hocası Emin Barın tarafından

Yaşayan Mevlid'in kapağı ve künye sayfası.

yapılmıştır. Kıymeti kendinden menkul ve bilencilere malum...

Lakin bu yazının konusu bu kitabın kitap sanatı tarihindeki yerinden ziyade bu kitap ve yazılış sürecinden yola çıkarak *Mevlid*'in halk İslam'ındaki yerinin tarihidir. Daha doğrusu niyetim, bu tarihe eleştirel bir gözle, dolayısıyla halkın ve cumhuriyetin tarihine de yeni bir gözle bakmak...

Bu hususta bazı sorular bize yol gösterecektir: Halk İslam'ı ve halk kitabı nedir? Aralarında nasıl bir ilişki vardır? "Halk İslam'ında mevlid" dediğimizde kandiller ve özel günlerdeki törenleri, yani ritüel olarak tarihsel ve halen süren icrası akla gelir. Oysa mevlidhanların da bir parçası olduğu halkın *Mevlid* kitabı okumasının da bir tarihi vardır. Peki bu tarih veya "halk kitapları" okumanın tarihi neden hâlâ büyük ölçüde yazılmamıştır? Oryantalizmin bu mevzuda nasıl bir rolü vardır? Türkiye'de -muhtemelen- en çok sevilen oryantalist Annemarie Schimmel bu mevzuda neden özellikle önemlidir? Bu sorulara etraflıca cevap vermek bu yazının sınırları içerisinde mümkün olmasa da bazı mülahazalarda bulunarak yeni sözler söylemeyi mümkün kılan sonuç ve sorulara ulaşmayı umuyorum.

Halk İslam'ı ve Halk Kitabı Nereden Geldi?

Her din gibi İslam'ın da tarih boyunca tezahürü, okuma yazma bilen, iyi eğitim görmüş kesimler

ve yöneticilerle, bu ayrıcalıklardan mahrum geniş kalabalıklar için aynı olmamıştır. Lakin yüksek-alçak, elit-halk, merkez-çevre gibi zıt kutuplara yaslanan İslam kategorileri, modernleşme sürecinde ortaya çıkmıştır. Bir kategori olarak halk İslam'ı, büyük ölçüde XIX. yüzyıl oryantlizminin mirasıdır ve metin-merkezli modern din anlayışının uzantısıdır.²

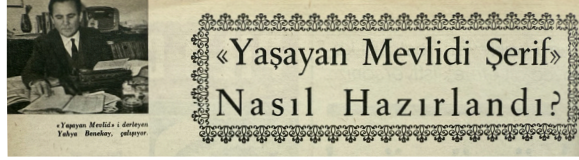
Metin merkeziliğin temellerini Max Müller 1879'dan 1910'a kadar

50 cilt olarak yayımladığı, iki cildi Kur'an-ı Kerim olan "*Sacred Books of the East*" ile atmıştır ve "dinlerin metinselleşmesi"nde (*textualization of religions*)³ büyük rol oynamıştır. Bu süreçte oryantalistlerce çoğunlukla Arapça Kur'an ve hadisler ile Mekke ve Medine'yi merkeze alan, "gerçek" ya da "doğru" olarak adlandırılan İslam'ın dışındaki Müslümanlık tezahürleri, yani "yaşayan İslam", kaynağını Kur'an ve hadislerden almasına bakılmadan halk İslam'ı kategorisine konularak değersizleştirilmiştir. İsmail Kara'nın belirttiği üzere, modern, tek-tip din anlayışını öne çıkaran Yeni Selefî İslam yorumları da bu oryantalist söylemle benzerdir.⁴ "Doğru" İslam'ın karşısına konumlandırılarak, "alt ve değersiz/yanlış bir kategori" (Kara, 2023: 879) haline getirilen halk İslam'ı, evliya inancı, türbe ziyareti, mevlid, hıdrellez veya yağmur duası gibi ritüeller ve hatta tasavvuf ve tarikat şeyhlerine bağlanmakla ilişkilendirilmiş genellikle şifahi addedilmiştir.

Oryantalizmin mirası olarak halk İslam'ı ile ilişkili bir kategori "halk kitabı"dır ve aslında Batı yazınında üç farklı kategoriyle ele alınmıştır. İlki, ulusal kültürün kaynağını halkta (*Volk*) gören Romantik Alman milliyetçilerinin icad ettiği, halkın ruhunu (*Volksgeist*) gördükleri hikâye, masal ve destanlardan oluşan "*Volksbuch*" kategorisidir.⁵

İkincisi, Anglosakson literatürde kullanılan, “chapbook”tur. Avrupa’da XVI. yüzyıldan sonra büyük miktarlarda basılan ve seyyar kitap satıcıları (*chapmen*) tarafından dağıtılan, sözden yazıya geçmiş halk hikâyelerini de içerebilen ama kısa edebî öykülerden de oluşan kitaplardır.⁶ Üçüncüsü ise daha çok folklorcuların kullandığı “folk book” kategorisidir, ki bu kitaplar sözlü halk hikâyelerini içerir.⁷ Bu üç farklı kategorinin oluşumundaki sosyal ve siyasi sebepler ve bu kategorilerin sorunları, mesela neleri dışladıkları, Batı’da eleştirel olarak ele alındı fakat Türkiye akademisinde bu olmadı. Onun yerine, bir yandan Alman oryantalistlerin halk masallarına veya halk hikâyelerine dair XX. yüzyıl başında yaptığı çalışmalardaki yaklaşımı,⁸ diğer yandan önde gelen tarihçi Fuad Köprülü’nün aynı dönemde yaptığı çalışmalardaki “milli edebiyatımız” olarak “Türk halk edebiyatı” yaklaşımı belirleyici oldu.

Spies, Alman metodolojisine uygun olarak Asüman ile Zeycan gibi halk hikâyelerini içeren kitaplara “halk kitabı” diyordu. Köprülü özel olarak “halk kitabı” tartışması yapmasa da “halk edebiyatı”na olan yaklaşımıyla bu gibi kitaplar hakkında ilerleyen yıllardaki çalışmaları etkiledi. Ona göre bu edebiyat üç kola ayrılıyordu: ilki Türk, üçüncüsü İran ananesinden gelen hikâyelerdi, ki Alman şarkiyatçıların ve Batılı folklorcuların “halk kitabı” içeriklerine tekabül ediyordu. Köprülü, klasik edebiyatımızın da büyük bölümünü oluşturduğunu belirttiği ikinci kola ise, “İslam ananesinden gelen dini mevzular” başlığı altında *Mevlid* ve Türkçe yazılmış siyer kitaplarını, Ali cenklerini veya Ebu Müslim kıssalarını da dahil ediyordu.⁹ Bir metni edebiyat olarak tanımlamak şüphesiz onu sekülerleştirme gayretinin bir parçası olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında Köprülü halk dinini ve Aleviliği “sekülerleştirme”ye¹⁰ ek olarak, ikinci kolu oluşturan, Türkiye’de yaşayan halkın büyük çoğunluğu için “dini/

Hayat mecmuasının manşeti ve Yaşayan Mevlid’i derleyen Yahya Benekay çalışırken.

İslami” olan metinler ve kitapları “halk edebiyatı” kategorisine alarak aslında lâdini alana itmiştir. Gerçi Köprülü *Mevlid* metnini veya *Muhammediye* gibi kitapları tasavvufi edebiyata dahil ederek daha yüksek bir konuma da koymuştur,¹¹ fakat bu kitaplar “İslami” olana, yani doğru İslam veya ortodoksi kategorisine dahil olamamışlar, farklı şekillerde halk ile ilişkilendirilerek daha aşağıda bir konuma yerleştirilmişlerdir.¹²

Peki bunun halk İslam’ı ile ilişkisi nedir? Öncelikle bu kitaplar bize, halk İslam’ının ritüelden ve şifahi gelenekten ibaret olmadığını gösterir, yani halkın İslam’ının da yazılı kaynakları vardır ve şifahi kültür metinlerle iç içedir. Köprülü’nün birinci ve üçüncü kol olarak işaret ettiği halk hikâyeleri ve kitapları da halkın İslam’ına dahildir, fakat “dini” olarak muamele görmemişlerdir. İkinci koldaki “dini” kitaplar ise Batı’dan gelen metin-merkezli “doğru İslam” ve şifahi halk İslam’ı arasında kalarak uzun zaman yok sayılmış, görmezden gelinmiş, tarihçiler tarafından ciddiye alınmamış, ya da 1960’lardan sonra oryantalistler, 1990’lardan itibaren ise

Türk edebiyatçılar ve ilahiyatçılar tarafından kendi zaviyelerinden ele alınmıştır. Sonuç olarak, bu tür metinlere yönelik kategorik tanımlamalar sebebiyle Türkiye’de halkın ve İslam’ının tarihini tüm veçheleriyle görmemiz mümkün olmamıştır.

Mevlid kitapları bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Oryantalistler çeviri yoluyla, 1950’lerden sonra Türk muhafazakâr elitler, esas ismi *Vesîletü’n-necât* olan *Mevlid* metnine “Türk İslam’ı” olarak veya aynı dönemde Türkiye’deki “dinî canlanma”ya yakından bakan Batılı akademisyenler mevlid törenlerine ilgi gösterse de *Mevlid* kitapları görünmez kalmış, 2000’lerden sonra görülmeye başladığında ise “halk kitabı” muamelesi görmüştür. Oysa bu kitaplar Türkiye’de halk ve dindarlığının tarihine dair bize çok şey söyleyebilir.

Mevlid Kitapları ve Yaşayan İslam

“Yaşayan” *Mevlid* metnine dair tecrübesini anlattığı yazısında Benekay şöyle diyordu:

“Biz altı kardeş, dua eder gibi, göğsü hizasında açılmış ellerinin üstünde tuttuğu o sararmış,

eskimiş kitapçığı mırıltıyla okuyan anacığımızın çevresinde toplanır, huşu içinde dinlerdik. Bu, *Mevlidi Şerifti*. Okumasına devam ederken bir yeri gelirdi ki, gözlerinden inen bir damla yaş, gelir, iki yanağının üzerinde incileşirdi. O zaman okuyuşu birden makamlaşırdı:

*Fahri âlem göç eyledi dünyadan/
Ümmetlerim size olsun elvedâ*

*Bize gel oldu yüce Mevlâdan/ Ashâplarım
size olsun elvedâ*

*Bunu dedi yaşlar doldu gözüne/ Bir figandır
düştü halkın özüne*

*Hasan’la Hüseyin’i almış dizine/ Kuzularım
size olsun elvedâ*

Hasan’la Hüseyin’i der demez, ben de elimde olmadan ağlamaya başladım.”

Romanya Köstence’de doğan ve 1935 yılında ailece Türkiye’ye göç eden Benekay bu anılarını Dobruca’da yaşadığını aktarıyor. Annesi okuma yazma biliyor muydu, yani “kutsal” bir kitap gibi sarıldığı *Mevlid* kitapçığını okuyabiliyor muydu, yoksa törenlerden mi öğrenip ezberlemişti, bilmiyoruz. Ancak burada kanımca daha önemli olan iki nokta var. İlki, “okumanın” modern ve Protestan bir yaklaşımla tek başına, sessizce kitap okumaktan çok daha fazlasına işaret etmesi ve okumanın anlamları üzerine düşünmeye elvermesidir. Dua okumak, nazara karşı okumak, ezberlediği bir metni yüksek sesle okumak, mevlid okumak ve okutmak... Hepsi halk dindarlığına dairdir. Hatta, Zehra Öztürk’ün, büyük bir emek ürünü olduğu belli olan ve şahane bir bibliyografya sunan çalışmasında sunduğu, yeni ve problemsiz diyemeyeceğimiz bir kategori olan “halka yüksek sesle okunmak için yazılmış kitaplar” (Öztürk, 2007: 402-403) da okuma-yazma, kitabi-şifahi ikilemelerinden kurtulmamızı ve bu metinlerin yazarlarını da bu dindarlığa dahil etmemizi sağlar.

Polatlı mevlidhan Müslim, ezberindeki Mevlidi ses alma cihazına okurken.

Yahya Benekay, Polatlı kazasında, Hacı Öztürk'ün okuduğu Mevlidi kaydediyor.

İkinci olarak dikkat çeken, Ehl-i Beyt sevgisidir. Şii İslam'a veya Alevi uyanışından sonra Aleviliğe atfedilen Ehl-i Beyt sevgisi *Mevlid*'in Hz. Muhammed'in vefatını içeren bölümünde görülmez sadece. Mevlid kitaplarında yer alan Kesik Baş, Güvercin ve Geyik gibi hikâyelerde Hz. Ali ve Zülfikar vardır. Yani bu kitaplarla halk dindarlığına yukarıdan değil aşağıdan baktığımızda Alevi-Sünni dindarlık arasındaki kalın sınırlar da incelik. Mevlidin törenler ile müzik yoluyla, kitapları içindeki hikâyelerin şifahi olarak da dolaşımında olduklarını göz önüne alırsak, halkın ve dindarlığının tarihi renklenir.

Benekay, Adana'dan Edirne'ye, İzmir'den Mersin'e, Ankara'dan Antalya'ya, ülkenin büyük kesimini kaplayan gezisinde görür ki, *Mevlid* iki ana yönde gelişmiş ve yayılmış: "İlki 297 beyit olan, mevlidhanların da kullandığı, Hz. Muhammed'in vefatını içermeyen metin. Diğeri ise halk arasında yaygın olan, Peygamber'in vefatına ek olarak "Vefat-ı Fâtımatü'z- Zehra, Hikâye-yi Geyik, Hikâye-yi Kesikbaş, Hikâye-yi Deve"yi içeren "*Muhtasar Mevlid-i Şerif*"tir". Mevlidhanlar törenlerdeki okumalarında ilk metni, yani "Musahhah *Mevlid*"i kullanmaktadır, lakin halk arasında ikincisi okunmaktadır. Benekay "*Muhtasar Mevlid*"in en yaygın baskısının 1894 tarihli olduğunu belirtiyor; ancak halk kitabı basan

önde gelen yayınevlerinden İstanbul Maarif Kitaphanesi örneği tek başına gösteriyor ki, harf devriminden 1980'lere kadar bu kitaplar defalarca basılmış, Anadolu'ya dağıtılmış ve okunmuştur.

Annemarie Schimmel Türkiye'de Neyi Görmedi?

Mevlid kitapları gibi "*Yaşayan Mevlid*" kitabı da literatürde uzun yıllar görünmez kaldı, fakat bunun bir istisnası vardır: Annemarie Schimmel. İlk kez Almanca olarak 1981'de, İngilizce çevirisini bizzat yaptığı ve 1985'te yayımlanan Hz. Muhammed'e dair kitabındaki dipnotta, en eski el yazması *Mevlid* nüshasının Ayasofya kütüphanesinde olduğunu yazar, Latin harfleriyle ise 1964'te "*Yaşayan Mevlid*" olarak basıldığını kaydeder.¹³ Furkan Öztürk'ün *Mevlid*'e dair 2021 tarihli özenli çalışması¹⁴ öncesinde bildiğim kadarıyla hiçbir yerde bu kitabın bahsi geçmez. Schimmel, esas *Mevlid* metninin Latin harfleriyle basılmış hali olduğunu söyleyerek hata yapsa da kitabın yayımlandığını bilmektedir ve bu durum şaşırtıcı değildir. Türkiye ve İslam'ı ile yakından ilgilenmiş, 1952'de İstanbul'a gelerek 1954-1959'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ilk Dinler Tarihi profesörü olarak Ankara'da yaşamış, ülkeyi etraflıca dolaşmış, yakın dostluklar kurmuş ve hayatının

sonuna dek Türkiye’den kopmamıştır. İslam ve tasavvuf tarihinin Batı’da tanınmasında sayısız çalışmasıyla çok kıymetli katkılar yapmıştır. Türkiye ve Türklerin İslam’ı oryantalizm etkisiyle İslam tarihinden büyük ölçüde dışlandığı bir dönemde bunlara sıkça yer vermiştir ve Türkiye’de muhtemelen en çok sevilen oryantalisttir. Burada ona dair eleştirilerim, metodolojisi ve kullandığı bazı kavram ve terimlere dairdir.

Örneğin Hz. Muhammed kitabında Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’inin başka hiçbir metne nasip olmayacak kadar sevildiğini yazar ve bazı bölümlerini çevirir (s. 164-8). Fakat o gün bile “cazibesinden hiçbir şey kaybetmemiş” olmasının sebebini, dilinin “yalın, neredeyse çocuksu” olmasında görür. Bu söylem şaşırtıcı değildir ve İngilizce ve Almanca çevirilerine dair kaynak olarak gösterdiği Oryantalistler Gibb ve Engelke’de de mevcuttur.¹⁵ Engelke doktora tezi olan ve Jacob’un danışmanlığında yürüttüğü, sekiz el yazması ve beş basılı kitaba dayanan çalışmasında *Mevlid* kitaplarına ve içeriklerine dair de bilgi vermiş, fakat bunları Süleyman Çelebi’ye “ait olmadıkları” için “efsanevi hikâyeler” diyerek ciddiye almamış, hatta Çelebi’nin *Mevlid*’inde merkezi rol oynayan Nur-u Muhammedî kavramını Schimmel gibi “problem” olarak görerek “Şii ve Sufi etkiler” ile açıklamıştır. (s. 31-4). Oysa *Mevlid* metni ve kitapların sonuna eklenen Niyazi Mısri, Eşrefoğlu Rumi veya Yunus Emre’den şiirlerde Nur-u Muhammedî, yani kâinatta her şeyden önce Hz. Muhammed’in nurunun yaratıldığı inancı merkezdedir.

Schimmel *İslam’ın Mistik Boyutları* kitabında *Mevlid*’i İngilizceye çeviren MacCallum’u da referanslarına eklemiştir.¹⁶ Türkiye’deki yayın faaliyetini takip eden Schimmel, Necla Pekolcay’ın veya Ahmet Ateş’in 1950’lerdeki *Mevlid* çalışmalarını görmemiş olabilir mi? *Yaşayan Mevlid*’i görebilen bir uzman için bu ihtimal düşük, ki Benekay’ın çalışmasını görse de *Mevlid* kitaplarına dair sessiz kalmış,

konuyla ilgilenen tüm Batılı uzmanlar gibi törenlerini vurgulamıştır. Benzer bir yaklaşımla Türkiye’de tasavvufun merkezde olduğu “yaşayan İslam”ı, “*Turkish popular mysticism*” olarak kavramsallaştırmış, Türkçeye de “Türk Halk Tasavvufu” olarak çevrilmiştir.¹⁷ Oysa Yunus Emre, Süleyman Çelebi ve hatta Mevlid kitaplarında şiirlerine yer verilen, “yüksek tasavvuf” şiirleri yazan Niyazi Mısri gibi mutasavvıflar da “halk için”, “popüler” veya “halk İslam’ı” olarak daha “aşağıda” değildir; hatta muhtemelen Schimmel’in de çok sevdiği Mevlana ile aynı seviyededir. Mevlana da şiirlerinde halk dilini kullanmıştır, oysa Schimmel ve oryantalistler için Mevlana’nın şiirleri “popüler İslam” veya “halk tasavvufu” değil, Süleyman Çelebi, Yunus Emre veya Niyazi Mısri’nin ve daha nicesinin, Türkçe dilinde yazdığı, dini metinlerdir.¹⁸

Velhasülükelam: Yerel Dinî Kitaplar Desek?

Bu yazıda 62 yıl önce yayımlanmış *Yaşayan Mevlid* kitabından yola çıkarak halkın İslam’ına ve kitaplarına dair eksik ve sorunlu yaklaşımlara dikkat çekmeye çalıştım. Kuşkusuz eleştirdiğim kişiler döneminin insanlarıdır ve onların kıymetli çalışmalarını veya onların izinde yazılanları topyekûn göz ardı etmeyi teklif etmediğim aşikardır. Önerdiğim, kullanılan kavramları eleştirel bir bakışla yeniden düşünmek ve bugüne kadar değersiz/daha az değerli görülen, görülmeyen veya görmezden gelinen ya da hakkı teslim edilmeyen konu ve aktörleri, çalışmalarını, aralarındaki ilişkileri tarih yazımına dahil ederek Türkiye tarihini yeni bir bakışla yazma gayretidir.

Bitirirken yeni araştırma alanlarına dair birkaç tespit ve sorum olacak. Öncelikle halk İslam’ına dair uzun yıllar süren şifahlilik ve “kalıntılarla dolu olduğu” yaklaşımına dikkat çekmek gerekir. İsmail Kara’nın haklı olarak belirttiği üzere, “İslamiyet öncesine ait birçok bilim ve sanat, İslami ilim ve sanatları ... etkilemişken ve ‘meşru’ olarak görülürken niçin halk

Müslümanlığı dışarıdan gelen unsurlar taşıması üzerinden ayrı bir kategori olarak ele alınıyor ve değerlendiriliyor? Bir dışlama ve tasfiye elemanı olarak hurafe, batıl inanç vb. niçin ağırlıklı olarak halk Müslümanlığı için gündeme geliyor?” (s. 866). Bu kategoriyi tedavülden kaldırmak şüphesiz kısa zamanda mümkün değildir, ancak kullanırken en azından eleştirel mesafeyi korumak önemlidir. Halk İslam'ı kadar sorunlu bir kategori olan “halk kitabı” veya ilişkili “popüler dinî kitap” gibi kategoriler için de aynı geçerlidir. “Aşağıdan tarih” olarak baktığımızda halk için “kutsal kitap” şüphesiz Kuran-ı Kerim'dir ancak bu yazıda değindiğim kitaplar da ve elbette *Mevlid* de “dinî” metinlerdir. Bu kitapları tanımlarken “halkın rağbet gösterdiği kitap” ifadesi bile sorunlu olabilir; zira Fatma Aliye, Halide Edip, Ziya Gökalp gibi “elitler” de bu kitapları veya halk hikâyelerini okuyor/dinliyordu, hatta Ermenice veya Karamanca harfleriyle de basılıyorlardı.¹⁹ Halk hikayelerini “dinî” olarak tanımlamak yerinde olmayabilir, ancak içeriklerini “halk inançları” gibi “zamansız ve mekânsız”²⁰ ve halkı tanımak için hem fazla geniş hem de dar gelen bir kavramla anlamak mümkün değildir, çünkü onlarda da din ve İslam vardır.

Bu minvalde önerim, Türkçe dilinde yazılmış tüm bu kitapları, “yerel dinî kitaplar” (*vernacular religious books*) olarak tanımlamak. Bu öneriyle, yazıda sorunlarına işaret ettiğim Batılı kategorilere bir kategori eklemek ya da “dışarıdan” (*etic*) bir tanımlama yapmaktan ziyade, gelecek çalışmalarda faydalı olabilecek ortak bir kavrama işaret ediyorum. Bu kitaplar benzer bir terminoloji içeriyor ve birbirleriyle ilişki içindeler. Bu kitaplardaki metinlerin incelenmesi, değişimlerin ve farkların (yanlışların değil!) tespit edilmesi yayıncılığın tarihine de katkıda bulunabilir. Örneğin, acaba Osmanlı'daki el yazması ve taş basmalarından yararlanarak yayımlanan Latin harfli matbu *Mevlid* kitaplarının editörleri kimlerdi? Halkın ve dindarlığının tarihini *halkın* bakış açısından

yazmak arşiv eksikliği sebebiyle çok zor olsa da bu kitapların merceğinden farklı bir tarih görülebilir. Değindiğim kitapların Türkiye (ve elbette Osmanlı tarihinde) önemini anlamak için, Batı'daki kavramlar dar gelmektedir. Bu kitapların sadece metinlerini değil fiziki özelliklerini de göz önüne almak kitap tarihimize de katkıda bulunabilir.

Cumhuriyet tarihine dair arşivsizlik derdimiz, Benekay'ın mevlid kayıtlarına ulaşmamıza da (umarım şimdilik) mani oluyor. Fakat özel koleksiyonlara dağılmış mevlid kayıtlarının var olduğunu biliyoruz, peki neden hâlâ bir “İstanbul Mevlidi” albümümüz yok? Unutulmuş bu değer farklı mevlidhanların kayıtları birleştirilerek hatırlanabilir, zira mevlidhanlar halkın tarihine dahildir hem sanat hem de aktör olarak.

Son olarak halkın yıllar içinde *Mevlid* metnine yaptığı ufak müdahalelerden bahsetmek gerekir, çünkü halkın aktif aktörlüğünü yansıtmaya açısından çok önemlidir. Şöyle diyor Benekay:

“Müslüman Türk halkı, kendi öz dilinde söylenmiş, içindeki Muhammed Mustafa aşkını dile getiren böyle içli manzum bir eserle elbette coşacaktı ve söyleneni az bulup, ona yeni duygular katacak, sertlikleri, dilde tutukluk yapan yerleri yontacak, âhenkleştirecekti.

Çelebi ‘Geldi bir ak kuş kanadile benim/ Arkamı sığadı kuvvetle kati’ demiş, halk bunu daha tatlılaştırmış: ‘Geldi bir ak kuş kanadiyle revân/ Arkamı sığadı kuvvetle heman’

Süleyman Çelebi coşmuş: ‘Doğdu ol saatte ol şah-ı resûl/ Kim anınla buldu âlem izzeti’. Halk daha da coşmuş: ‘Doğdu ol saatte ol sultan-ı din/ Nûra gark oldu semavat u zemin’. ... Yer yer gidip görerek anladığımız, öğrendiğimiz ve tespit ettiğimiz için ‘yaşayan’ adını koyduğumuz *Mevlid* en çok okunan nüshadır.”

O halde (kesinlikle son olmayan) bir işimiz daha var: *Mevlid* törenlerinde okunmuş bir *Mevlid* metnine sahibiz ve *Mevlid* kitaplarındaki

(farklılaşan) *Mevlid* metinleriyle karşılaştırılmayı bekliyor. Halkın ve dindarlığının tarihini yazmak emek ve sabır işi...

NOTLAR

- * Utrecht Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü. (Bu makale, TÜBİTAK 2219 programı ile desteklenmiştir. Proje no: 1059B192100495)
- 1 Yahya Benekay, “Yaşayan Mevlidi Şerif Nasıl Hazırlandı?”, *Hayat*, 9 (1964), 10-11. Yazıdan alıntılarda imlada düzeltme yapılmadı. *Hayat* mecmuası 1956’da Şevket Rado tarafından yayımlanmaya başlamış, 1979’da kapanmıştır.
- 2 Modern din anlayışı için bkz. Markus Dressler, *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016).
- 3 Arie L. Molendijk, *Friedrich Max Müller and The Sacred Books of the East*, (New York: Oxford University Press, 2016), 168-173.
- 4 İsmail Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı*, (İstanbul: Dergâh, 2023), 908-20. Halk Müslümanlığına dair zihin açıcı tartışma için aynı kitapta, 859-892.
- 5 John van Cleve, “A Genre in Crisis: The ‘Volksbuch’”, *The German Quarterly*, 59/ 2 (1986): 203-215.
- 6 Lori Humphrey Newcomb, “What is a Chapbook?”, içinde *Literature and Popular Culture in Early Modern England (e-kitap)*, editörler: Matthew Dimmock ve Andrew Hadfield, (London ve New York: Routledge, 2016), 68-85.
- 7 Eli Yassif, “What is a Folk-Book?” *International Folklore Review: Folklore Studies From Overseas*, 5 (1987): 20-27.
- 8 Georg Jacob, *Türkische Volksliteratur*, (Berlin: Mayer & Müller, 1901); Otto Spies, *Türkische Volksbücher*, (Leipzig: Hermann Eichblatt, 1929).
- 9 Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 366-370. Daha doğru bir yaklaşım, folklorcu Pertev Naili Boratav’dan gelir. Boratav için, Köprülü’nün dikkat çektiği ikinci koldaki kitaplar halk edebiyatı değil, folklor araştırmalarında kullanılabilecek “yazılı yardımcı kaynaklar”dır. Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı Dersleri*, (Ankara: DTCF Neşriyatı, 1942), 37. Aynı çalışmada Boratav “halk kitabı”ndan ziyade, “halk hikayeleri kitabı” terimini kullanır. Boratav, kıymeti ve Köprülü söyleminden farkı henüz anlaşılmamış aktörlendendir ve ayrı bir yazıyı hak eder, burada kısaca not olarak belirtiyim: Örneğin Köprülü’ye göre halk hikayeciliğini temsil edenler meddahlardır (Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 361).
- Boratav’a göre meddahlar İstanbul’da üst sınıfa “realist” hikayeler anlatıyordu, oysa halk hikayecileri halka sesleniyordu, (Boratav, *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*, İstanbul: Tarih Vakfı, 2022, 82-8). Bu çalışma Boratav’ın doçentlik tezidir ve savunması sırasında jüride bulunan hocası Köprülü’yu eleştirmiştir (aynı kitap s. 93-5), zaten 1947 sonrasında Ankara DTCF’den uzaklaştırılmıştır.
- 10 Murat Coşkun, “Ulus-Devlet Oluşumunda Halk Dinini Folklorize Etmek: Aleviliğin Seküler Folklorik Bir Öge Olarak Siyasal İnşası”, *Folklor/ Edebiyat* 27/1 (2021): 265-278.
- 11 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Ötüken), 359-360.
- 12 Örneğin *Muhammediye, Mızraklı İlmihal* gibi kitaplar “popüler dini kitap”, Ali cenkleri “halk kitabı”, Kerbelâ veya Ebu Müslim kitapları ise “Alevi kitabı” olmuştur.
- 13 Annemarie Schimmel, *And Muhammad is His Messenger: The Veneration of the Prophet Muhammad in Islamic Piety*, (University of North Carolina Press, 1985), 319-20. Kaynak olarak bu kitabı kullanıyorum, kitabın Türkçe çevirisinde bu dipnot yoktur, kısaltılmış ve eksik bir çeviridir.
- 14 Furkan Öztürk, *Süleyman Çelebi, Vesiletü’n-Necât*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).
- 15 Elias John Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry. 6 vols*, (Londra: Luzac, 1900-1909). Irmgard Engelke, *Süleyman Tschelebis Lobgedicht auf die Geburt des Propheten*. (Halle: Niemeyer, 1926).
- 16 A.g.e, 215. Süleyman Çelebi, *The Mevlidi Sherif*. Translated by MacCallum, F. Lyman, (Londra: J. Murray, 1943).
- 17 Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, (University of North Carolina Press, 1975), 328-43; *İslam’ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Kocabıyık, 2001), 320-334.
- 18 Halkın bu Türkçe metinlere dayanan dindarlığına “Türkçe Müslümanlık” diyebiliriz, bilgi için basım aşamasında olan şu makaleme bakılabilir: Gökçen B. Dinç, “‘Islam in Turkish’ and its Materiality: Praising Nur Muhammad, Loving Ahl Al-Bayt, Remembering Karbala”, *New Perspectives on Turkey*.
- 19 Johann Strauss, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kimler Neleri Okurdu?”, içinde, *Tanzimat ve Edebiyat*, ed. Mehmet Fatih Uslu ve Fatih Altuğ, (İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 32-3 ve 48-51.
- 20 Erdal Gezik, *Geçmiş ve Tarih Arasında: Alevi Hafızasını Tanımlamak* (İstanbul: İletişim, 2016). 306. Gezik bu vurguyu Aleviliğe dair yapar fakat kanımca genel olarak halk dindarlığı için geçerlidir.

Bursa'da Süleyman Çelebi Türbesi ve Mevlid-i Şerifi

Mehmed Safiyüddin Erhan*

Mensubu bulunduğumuz inanç sisteminin muhtevasinca Nebi-yi Muhterem Efendimiz aleyhisselam mastar-ı kainattır. Yani Cenab-ı Hak Hallak-ı Mutlak Hazretleri (c.c.) evvela zatından zatına tecelli ile Nebi-yi Muhterem Efendimizin ruh-ı şeriflerini halketmiş buradan da diğer ademiyet ve mahlukat halk olunmuştur.

Ademoğullarının vücuda gelişleri tekâmül esasıyla devam edegelmiştir. Yaratılışını ayine-i Hak olarak bildiğimiz Nebi-yi Muhterem Efendimizin ahlâklarında nümayan olan esmayı ilahî ve sünnet-i nebevilerini, ademoğulları tekeffül edebilecek seviyeye gelince, silsile-i nübüvvetten Fahr-i Kainat Efendimizin vücud-ı saadetleri alem-i şuhuda teşrif eylemişlerdir.

Bütün bu mucizevi takdir-i ilahiye mazhar olan necip Türk milleti de, Anadolu coğrafyasında köklü bir medeniyet kurmuştur. Süleyman Çelebi Hazretleri makam-ı payitaht olan

II. Abdülhamit Han'ın vüzerasından Hızır Ali Paşa tarafından yenilenen, *Mevlid-i Nebi nâzımı Süleyman Çelebi Hazretleri'nin kabrinin civarındaki Dağınık Serviler Kabristanı'nın kaldırılmazdan evvelki resmi.*

Bursa'da hanedan-ı Osmaniye'ye karabeti ve Pir-i Türkistan'dan intikalle Bursa'yı şerefliendiren Emir Şemseddin Buhari nam evliyaullaha bende olmakla temeyyüz etmiştir. Nuh'un gemisine dahil olanların necate kavuşması mesabesindeki Cami-i Kebir'de irşad ve imamet faaliyetlerinde bulunan Süleyman Çelebi Hazretleri'nin kalb-i pâkine de *Vesiletü'n-necât* nam eser hususi bir saikle ilham olunmuştur.

Vesiletü'n-necât kalemden satırlara ve sadırlara intikal ederek sadece Osmanlı coğrafyasında değil zamanla İslam'ın pek çok beldesinde asli veya mahalli diliyle okunup neşrolunmuştur. Böylece hubb-ı nebevinin her bir Müslümanın

Süleyman Çelebi'nin türbesinin inşaatı esnasında 14.10.1950'de alınmış fotoğrafları. (Mesut Özkeser Arşivi)

Zamanın genel itiyadı içerisindeki kasıtlarla Bursa'nın pek çok umumi kabristan ve hazireleriyle birlikte Belediye Başkanı Fahri Batıca tarafından Dağınık Serviler Kabristanı da definleri ve kabir taşlarıyla malesef yok edilmiştir. Rumeli'de büyük bir üzüntüyle terk etmek mecburiyetinde kaldığımız beldelerdeki hazirelerin ve kabristanların yerine ihdas park, bahçe ve eğlence yerleri yapıldığı gibi, Bursa'da kaldırılan bu kabristanın içindeki Yoğurtlu Baba Dergâhı yerine de belediye başkanlığı lojmanları yapıp yakın zamanımıza kadar kullanılmıştır. Müslüman bir milletin bu büyük dinî, millî, edebî kültürel hazinesinin müellifi olan Süleyman Çelebi'nin kabri de yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Bursa'mızın bu yıllarda müstesna bir tahsilgâhı olan Bursa Erkek Lisesi Tarih ve Felsefe muallimi merhum Kazım Baykal Bey (ö.1993), Bursa'nın bani-i sanisi olarak anılmaya seza

faaliyetlerinden, seçkin muhitiyle Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumunu 1946'da tesis etmiştir. Kurum, terk edilmiş pek çok dinî, millî ve vakıf âbidâta sahip çıkarak ihya faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunlardan biri de, yukarıda andığımız imha faaliyetine kısmen de olsa mani olmak üzere, Süleyman Çelebi Hazretleri'nin kabrinin yerinde kalması için bir proje yarışması açılmasını temin etmiştir. Yarışmanın neticesinde Mimar İbrahim Süzen ile Mimar Nurettin Özselam'ın müştereken yaptıkları proje birinci olmuş, pojenin tatbiki sağlanmıştır.

Cadde üzerindeki, klasik mimarimizin elemanlarından olan kemerli çeşmesi ve türbesinin asli Bursa kemerleriyle sütunlarındaki su saatleri, alanı kuşatan

Süleyman Çelebi kabrinin Dağınık Serviler Kabristanı kaldırıldıktan sonra Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurulu tarafından 31 Ağustos 1952'de yeniden yaptırılan türbesinin siyah beyaz (Mesut Özkeser Arşivi) ve renkli (M. Safiyüddin Erhan Arşivi) iki fotoğrafı.

Süleyman Çelebi türbesinin açılış törenini izleyenler ve başında dua eden heyet. Sağdan sola: Emekli Müftü Ziya, Hafız Hasan Akkuş, Sadettin Kaynak, Hafız Esat Gerede.
(Mesut Özkeser Arşivi)

hendesî taksimatlı taş şebekelerle çevrelenerek müstesna bir anma alanı vücuda getirilmiş; *Mevlid*'den bazı beyitler de girişteki kitabeğe hakkedilmiştir.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu İdare Heyeti Süleyman Çelebi türbesinde. Soldan sağa: Kazım Baykal, Vakıflar Müdürü Hulusi Seyhan, Mehmet Atamalaca, Rıza İlova, Faruk Üsküdari, H. İsmail Tunç, Mehmet Ali Hökçek (Ayakta).
(Mesut Özkeser Arşivi)

Kazım Baykal Bey, Fahamettin Ulusoy Bey ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu diğer üyeleri ile, yeniden ihya olan Süleyman Çelebi Hazretleri türbesi civarına yeni servi fidanları dikerken. (M. Safiyüddin Erhan Arşivi)

Bursa kabristanları ve hazirelerine dair hâl-i hayatlarında müstesna bir çalışmada bulunan Mısri Niyazi Hazretleri Asitanesi'nin postnişini Şemseddin Efendi, Dağınık Serviler Kabristanı'ndaki medfun şahsiyetlerden tespit edebildiklerini kaydetmiştir. Bunların bir kısmı aşağıda cetvel halinde gösterilmiştir. Bu mekânda Tarik-i Nakşibendiye'den Ahmet İlahî nam zatın Bursa'ya teşrif ederek Yoğurtlu Baba Zaviyesi'nde meşihat faaliyetlerinde buldukları tarihen sabittir. Bu zaviye zamanımıza ulaşmamış; eski vesikalarda varlığı görünen mescit de zamanımıza gelememiştir.

Bununla beraber iki sene önce, 2023 yılında merhum Doktor Emin Acar riyasetindeki muhiplerin Bursa Belediyesi'ne müracaatları neticesinde türbe civarına bir mescit yapılabilmiş ve 2025'te ibadete açılmıştır. Ayrıca andığımız Yoğurtlu Baba Zaviyesi'nin yerine Mevlid Araştırmaları Enstitüsü olarak kullanılması düşünülen eski zaviye ölçüsünde bir mekân inşası da projelendirilmiştir.

NOTLAR

* Restoratör.

Başmabeyinci Ali Rıza Paşa'nın Bursa'da İhya Ettiği Kabirler

Oktay Türkoğlu*

Sultan II. Abdülhamid'in başmabeyincisi namıyla maruf Hacı Ali Rıza Paşa'nın Bursa'da ihyasına muvaffak olduğu dört adet kabir bulunmaktadır. Bunlar Zeyniler kabristanında Molla Hayali, Hoca Yakub Darülkurrası haziresinde Hz. Abdülkadir Geylani hafidi Cafer Efendi, kendi tekkesinin sahasında İsmail Hakkı Bursevi Hazretleri ve *Mevlid* müellifi Süleyman Çelebi'nin kabirleridir.

Kabirler hakkında malumat vermeden önce Paşa'nın hayatına temas etmekte yarar var. Mayıs 1891 ve Ağustos 1908 arasında Sultan Abdülhamid'in başmabeyinciliğini yapan Hacı Ali Rıza Paşa'nın bu kadar kritik bir dönemde bu denli önemli bir vazifeyi uzun bir süre deruhte etmesinden nasıl bir şahsiyete sahip olduğu az çok tahmin edilebilmektedir.

Paşa, Hacı Ali Ağa adında birinin oğlu olarak günümüzde Aksaray iline bağlı Ortaköy'de dünyaya gelmiştir. "Benli" olarak da anılan babası Ali Ağa muhtemelen bir yakını vasıtasıyla Topkapı Sarayı'na dühul ederek orada tebedaran-ı hassa kahyası Mustafa Ağa'nın tablakârlarından olmuştur. Kaynaklar "kolayını bularak" padişahın analığı olan

Perestu Rahime Sultan'ın dairesine giren Ali Ağa'nın zeki biri olduğu çıkarımını yapar.¹

Beşiktaş-Maçka'daki konağa ara sıra gelen Sultan, bu sırada Ali Ağa'nın oğlu ile aşına olmuş, sonra da saray odunluğu eminliği ile ona resmi bir vazife vermiştir. Padişahın itimadını ve muhabbetini kazanan Ali Rıza Efendi'ye bir süre sonra rütbe-i bâlâ tevcihi ile ikinci mabeyincilik (karin-i sâni) unvanı verilmiştir. Bir süre sonra da serkarin-i hazret-i şehriyari olan Osman Zeki Bey'in irtihaliyle birlikte onun yerine vezir rütbesiyle (yani paşa olarak) başmabeyinci atanmıştır.²

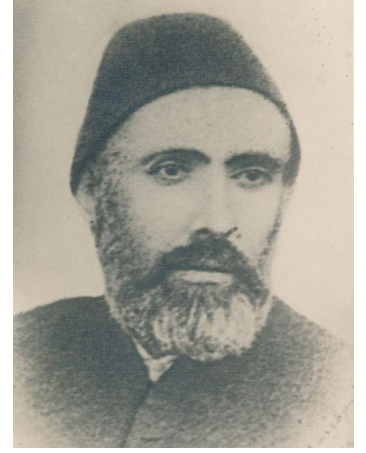
Yaklaşık on yedi sene aynı pozisyonunu muhafaza eden Ali Rıza Paşa tam da Abdülhamid saltanatının sonlarında azledilmiştir. Ziya Şakir bu durumu Paşa'nın Abdülhamid'in hal' edileceğine olan inancından dolayı İngilizlere yakınlaşması ile ilişkilendirir. Anlaşılan Padişah'ın Paşa'ya karşı olan güveni zedelenmiş, bununla birlikte onu herhangi bir sürgün ve benzeri bir şekilde cezalandırmamıştır.³

Paşa Eyüp'teki Mihrişah Valide Sultan Mektebi haziresindeki üstüvani şahidesinde yazılı olanlara göre Rumi 2 Haziran 1328'de (Miladi 15 Haziran 1912) vefat etmiştir.

Paşa'nın beş vakit namazında, sofu bir kişilik olduğu konusunda kaynaklar müttefiktir.⁴ Nitekim "Hacı" olarak anılması da bunu destekleyen bir detaydır. Yaptırdığı hayratlara bakıldığında karin-i sâni ve ser-kurena iken kazandıklarının bir kısmını bu yolda sarfettiği görülmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla tarih sırasına göre hayratları (inşa ve ihya ettiği eserler) şunlardır:

İstanbul-Rami'de Cuma Camii (1304/1888-89), Elazığ-Ağın'da medrese (1308/1890-91),

**Başmabeyinci
Hacı Ali Rıza
Paşa.** (İbrahim
Hakkı Konyalı
Kütüphanesi
Arşivi)

Sağda görünen Seyyid Cafer'in kabri. (Foto: Oktay Türkoğlu)

İstanbul-Rami'de mektep (1310/1892-93), Aksaray'da Melendiz Çayı üzerindeki Debbağlar Köprüsü (1311/1893-94) Aksaray'da Ulu Camii şadırvanı (1319/1901-02), Aksaray-Ortaköy'de Hacı Ali Rıza Paşa Camii (1320/1902-03).

Seyyid Cafer'in yan taşı üzerindeki kitabe. (Foto: O. Türkoğlu)

Listede bir Osmanlılık teamülü olarak doğulan yere ödenen borcu kabilinden kendi memleketine yaptırdığı eserlerin ön plana çıktığı görülüyor. Yine Ekecik yaylasından Aksaray'a içme suyu getirip civara çeşmeler yapması buraya ilave edilebilir.⁵

Hacı Ali Rıza Paşa'nın Bursa'da İhya Ettiği Kabirler

Girişte zikrettiğimiz üzere Paşa'nın Bursa'da ihya ettiği dört kabri mevzubahis edeceğiz. Kendisini paşa olarak anmamıza karşın bu kabirleri "karin-i sâni" ve henüz "bey" iken ihya

ettirdiğini söylemiş olalım. Şimdi bu kabirlere teker teker değinelim.

1. Abdülkadir Geylani'nin torunlarından Seyyid Cafer

Osmangazi İlçesi Kavaklı Mahallesi'ndeki Hoca Yakub Darülkurra'sının haziresinde yer alır. Makber "Yer Kapı" olarak anılan sur kapısına yakın bir konumda ve caddeye nazırdır. Bir kaide üzerinde yükselen mezarın etrafı demir parmaklık ile çevrili ve bu parmaklık Kadiri tac-ı şerifi ile taçlanmaktadır.

Parmaklıkla çevrilmiş bu dairede aynı zamanda merhuma ait hem ön hem arka yüzlerinde yazılar bulunan asıl mezar taşları da bulunmaktadır.⁶ Caddeden görünen baş taşında şunlar yazar:

*Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
El-merhûm Ca'fer bin
Seyyid Ahmed-i Kebîr
ibnü's-Şeyh Abd
el-kâdir el-Geylânî
lillâhi'l-fâtiha
fî Rebiü'l-evvel sene 920 (Mayıs 1514)*

Mezarın yine caddeye nazır yan taşının üzerinde mermere mahkûk şu ibare yer alır:

*"Karîn-i sâni-i hazret-i şehriyârî sâhibü'l-
hayrât Hacı Ali Bey hazretleri
Ketebehû Râşid
1308". (Görsel 2a-2b)*

2. Şeyh İsmail Hakkı Bursevi

Osmangazi İlçesi Tuzpazarı Mahallesi'nde İsmail Hakkı Bursevi Dergâhı haziresinde bulunmaktadır. Baş, ayak ve pehle taşlarından oluşan mezarın etrafı demir parmaklıkla çevrili ve üzeri bir alemlerle noktalanmaktadır. Celveti tac-ı şerifi başlıklı baş taşının üzerinde Bakizade Hadi Efendi'nin tanzim ettiği manzum

İsmail Hakkı Bursevî'nin kabri. (Foto: O. Türkoğlu)

kitabenin tarih mısraı şudur: *"Hak Hak dedi azm eyledi Hakkı Efendi cennete | sene 1137"*

Kabrin ayak taşının ön tarafına denk gelecek şekilde manzum bir kitabe daha konulmuştur. 1330 (1914-15) tarihli bu kitabenin başında ve sonunda kitabe ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Buna göre manzume İsmail Hakkı Bursevî'ye aittir ve Niyazi-i Mısri Tekkesi'nin şeyhi Mehmed Şemseddin'in nezaretinde buraya konulmuştur.⁷ Bahsi geçen Şemseddin Efendi'nin tekkesinin son şeyhi, aynı zamanda *Yadigâr-ı Şemsi*'nin müellifidir.

Mezarın caminin kible duvarına yakın olan yan taşı üzerinde iki paftaya ayrılmış şekilde mermere mahkûk şu ibare yer alır:

*"Karîn-i sâni-i hazret-i şehriyârî sâhibü'l-hayrât Hacı Ali Beyefendi hazretleri | Ketebehû Râşid"*⁸ (Görsel 3)

3. Molla Hayalî

Yıldırım İlçesi Emirsultan Mahallesi'nde Zeyniler Camii'nin kible hizasının sağ köşesinde bulunmaktadır. Yüksekçe bir kaide üzerinde duran kabir, baş ve ayak taşlarıyla ikisinin arasındaki prizmatik bir lahit kapağından oluşur. Kabrin etrafı parmaklıkla çevrilidir ve tepesinde bir tarikat tacı bulunmaktadır.⁹

Mezarın baş taşında şunlar yazmaktadır:

*Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
Garîk-i rahmeti Rabbi
el-mütte'âli Mevlânâ Fâdul Şemseddîn*

*el-Ahmed el-Hayâlî
lillâhi'l-fâtiha
sene 875 (1470)*

Molla Hayalî'nin kabri. (Foto: O. Türkoğlu)

Kabrin hazire bölümüne bakan yan yaşı üzerinde iki pafta halinde mermere mahkûk şu ibare yazar:

Molla Hayalî'nin yan taşı üzerindeki kitabe. (Foto: O. Türkoğlu)

“*Karîn-i sâni-i hazret-i şehriyârî sâhibü'l hayrât Hacı Ali Beyefendi hazretleri | Ketebehû Râşid*”. (Görsel 4a-4b)

4. Süleyman Çelebi

Osmangazi İlçesi Çekirge Mahallesi'nde Çekirge Caddesi üzerinde yer almaktadır. Çelebi'nin defnedildiği yer vaktiyle Yoğurtlu Baba Dergâhı'nın haziresiydi. Yakın zamanda kabri ile Karagöz Müzesi arasına, adıyla anılan bir cami yaptırılmıştır.

Süleyman Çelebi'nin kabri Latin harfli kitabesinde de geçtiği şekilde 1952'de yeniden yaptırılmıştır. Bahis mevzuu ettiğimiz Hacı Ali Rıza Paşa'nın yaptırdığı kabrin kitabeleri de bu sırada Bursa Muradiye Camii'nin hazire bölümüne nakledilmiştir.¹⁰

Mezar taşındaki kitabe şudur:

Süleyman Çelebi'nin eski kabri.

(V. N. Tör ve Şevket Rado'nun hazırladığı Bursa adlı kitapçığın 52. sahifesinden).

Süleyman Çelebi'nin Bursa Muradiye Camii haziresine nakledilen yan taşları. (Foto: O. Türkoğlu)

*Manzûme-i menkibe-i velâdet-i
Nebeviyye aleyhi's-selâm
ve't-tahiyye müellifi Süleymân
Efendi merhûmun
merkad-i müteberrekidir
Aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân*

Kabrin bir zamanlar muhtemelen caddeye nazır olan yan taşı üzerinde iki pafta halinde mermerde mahkûk şu ibare yazar:

“*Karîn-i sâni-i hazret-i şehriyârî sâhibü'l hayrât Hacı Ali Beyefendi hazretleri | Ketebehû Râşid*”.

Günümüzde bu taşlar alt alta gelecek şekilde ismi geçen haziredeki duvarlardan birine raptedilmiş vaziyettedir. (Görsel 5a-5b)

Makberin Süleyman Çelebi'nin vefatının ardından nasıl bir görüntüye sahip olduğuna dair şimdiye kadar elde bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilk kabrine ait olması muhtemelen yan taşları günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan Bursa Yeşil Medresesi'nin deposunda muhafaza edilmektedir.¹¹

Mezar Taşı Kitabelerinin ve Tipolojilerinin Mukayesesi

Mezar taşı kitabelerinin tamamı celi sülüs hatla yazılmıştır. Kitabeler baş ve yan taşlarında yer almaktadır. Yalnız İsmail Hakkı Bursevi'nin baş taşı zamanından kalmıştır. Ayrıca Molla Hayalî'nin kitabesi mâil yazılmışken Seyyid Cafer ve Süleyman Çelebi satır halinde kalem alınmıştır.

Bursevi haricindeki kabirlerin baş taşlarında mensur ve kısa metinler tercih edilmiştir. Bunlarda sahib-i kabri tanıtan birkaç ibare yeterli görülmüştür. Taşa işlenen ibarelere bakıldığında hiçbirinin kendi zamanına özgün bir içeriğe sahip olmadığı, dolayısıyla muahhar olduğu buradan da anlaşılmaktadır. Bilhassa Süleyman Çelebi'nin kabrindeki “deskriptif” ifadeler bu tür geç devirde ihya edilen kabirlerde görülen ikame biçimine güzel bir örnek teşkil eder.¹²

Kabirlerin Hacı Ali Rıza Paşa tarafından ihyasının kaydı olan yan taşlarındaki kitabelerin ise birbirini aynen veya küçük farklılıklarla tekrarladığı görülmektedir. Buna göre Molla Hayalî, İsmail Hakkı Bursevi ve Süleyman Çelebi'nin yan taşlarındaki ibareler satır ve istif düzeyleri başta olmak üzere tüm detaylarıyla aynıdır. Seyyid Cafer'in kitabesinde ise öncelikle diğerleri gibi iki kartuşa değil, tek kartuşa ibare yazılmıştır. Bunun getirisi olarak da yazı daha sıkışık ve istifli bir hal almıştır. İçerik itibarıyla da zikredilen sebepten dolayı Beyefendi yerine Bey demekle iktifa edilmiştir.

Bahsi geçen kitabelerin yalnız birinde tarih kaydı bulunmaktadır ki bu da kabirlerin ihyasının hangi tarihte yapıldığını bize açıkça göstermektedir.¹³ Seyyid Cafer'in kitabesindeki 1308 kaydı Hacı Ali Rıza Paşa'nın henüz paşa ve serkarin olmadan önceki bir zamanda bu kabirleri tamir ettirdiğini anlatmaktadır. 1308 tarihi miladi olarak 1890-91 tarihlerine denk gelir. Paşa'nın Mayıs 1891'de serkarin olduğunu göz önünde tutarsak bu tarihten önce kabirlerin tamirine muvaffak olduğunu da düşünebiliriz.

Son olarak kabirlerin fizikî özelliğine temas edelim. Bütün kabirlerin yukarıya doğru kubbemsi bir görüntü alacak şekilde tasarlandığı ve ikisinin alem, ikisinin de tarikat tacı ile noktalandığı görülüyor. Hepsi bir kaide üzerine oturtulmuş vaziyettedir. Baş ve ayak taşları dört köşeli mermer yan taşlarıyla çevrelenmiştir ve hepsinde sözünü ettiğimiz üzere celi sülüs hatla muharrer tamir kaydı yer almaktadır. Bursevi haricinde hepsi için yukarıya doğru sivrilen karakteristik bir tasarıma sahip baş ve ayak taşları yaptırılmıştır.¹⁴

Kitabelerin Hattatı

Kitabelerin hepsinin sol alt köşesinde "Ketebehû Râşid" kaydı bulunmaktadır. (Görsel

6) Bir hattat imzası olan bu ifadeden kitabelerin hattatının Bursalı Raşid Efendi (1849-1926) olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespiti hattatın gerek levha gerek muhtelif kitabelerde attığı

Süleyman Çelebi'nin kabirinden ketebe detayı. (Foto: O. Türkoğlu)

Bursalı Raşid'in hattıyla "Kerim olan söz verirse tutar" anlamına gelen Arapça ibare. (Abdurrahman Depeler koleksiyonu. Ketebe.org.)

karakteristik imzasından ayırt edebilmek mümkün olmuştur. Şunu da söylemek gerekir ki Bursalı bir hattatın Bursa'daki bu kabirlerin kitabelerini yazmak için vazifelendirilmiş olması da gayet muvafıktır.

Buna karşın bu kabirlerin herhangi birinden bahseden hiçbir kaynakta Bursalı Raşid'in isminin zikredilmemiş olmasını teessüfle karşılıyoruz.¹⁵ Hat sanatı tarihimizin büyük isimlerinden biri olan Şefik Bey'den her sene bir ay Bursa'dan İstanbul'a gelerek temeşşuk eden Bursalı Raşid, icazete nail olduktan sonra Erkan-ı Harbiyye Dairesi hattatlığına tayin olacak kadar yazı sanatında kudret ibraz etmiştir. (Görsel 7)

Onu Bayezid Medresesi'nin yanındaki evinde birkaç defa ziyaret eden İbnülemin, "güzel yazanlardan" diye tavsif etmiştir.¹⁶ Raşid Efendi'nin muhtelif yazılarını tetkik ettiğimizde akranlarının fevkinde bir kabiliyete sahip olduğu da görülmektedir. Bunlara ilaveten Bursalı Raşid imzasına Yeşil Medresesi'nin bahçesinde teşhir edilen 1303 (1885-86) tarihli biri manzum biri mensur Geçid Köprüsü'ne ait iki kitabeye daha rastladığımızı söyleyelim.

Sonuç

Kâmil Kepecioğlu, "Mabeyinci Ali Paşa'nın Bursa'ya gelerek Molla Hüsrev, Molla Hayâlî, Ahmed el-Kebir, Mevludî Süleyman Çelebilerin kabirlerini yaptırdığı" kaydeder.¹⁷ Ahmed el-Kebir'den kastının aslında Seyyid Cafer olduğunu düşünüyoruz, çünkü Cafer'in ismini vermeyişinin yanı sıra kabrinde geçen "Ca'fer bin Seyyid Ahmed-i Kebir" ifadesinden kaynaklı olarak sehve düştüğünü sanıyoruz.

Bununla birlikte bahsi geçen Zeyniler Camii haziresinde bulunan Fatih devrinin meşhur alimlerinden Molla Hüsrev'in kabri yerindedir.

Bu kabirde Hacı Ali Rıza Paşa'nın ihya ettiği kabirlerle benzer olan tek tarafın etrafındaki yukarıya kubbemsi bir şekilde yükselen demir parmaklığın olduğu görülmektedir. Kepecioğlu'na itimat edersek bu demir şebekenin de Paşa'nın hayratı olduğunu düşünmemiz gereklidir.

Son olarak Yıldız'da vazifeli önemli bir paşanın Bursa'daki kabirleri ihya etmesinin altında ne/neler olabilir sorusuyla konumuzu bağlayalım...

Başmabeyinci Hacı Ali Rıza Paşa'nın ikinci mabeyinciliğinin son senelerinde ihya ettirdiği bu kabirlerin Osmanlı/Türk tarihi için önemli kimselere ait olması dikkat çekicidir. Bahsi geçen kaynaklarda sofuluğuna ve mütedeyyinliğine olan vurgu bu kabirlerin ihyasının bir açıklaması olabilir.

Daha geniş bir çerçevede ise devrin politik ikliminin bunun bir neticesi olduğunu düşünmek uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Sultan II. Abdülhamid'in devrindeki imar faaliyetlerine genel bir bakış bile onun seleflerinden çok daha fazla "ecdad yadigârı" eserin ihyasıyla alâkalı olduğunu gösterir. İnşa faaliyetlerinin yanı sıra geçmişe yönelik bu "ihyacı" tutum ile Yıldız'ın yıllarca önemli kutuplarından biri olacak Hacı Ali Rıza Paşa'nın bahsi geçen kabirleri elden geçirmesi arasında bir paralellik kurabilmek bu bağlamda mümkün olabilmektedir.

Kitabelerinde de geçtiği cihetle aynı zamanda bu hayratların, kaynaklardaki satır aralarından zeki bir siyaset adamı olduğunu da anlayabildiğimiz Paşa için kısa bir süre sonra üstleneceği saray başmabeyinciliği gibi pek ehemmiyetli bir görevin tevdi edilmesi hususunda da hayır getirdiğini görebilmekteyiz.

NOTLAR

- * Araştırmacı-Yazar.
- 1 Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu (1889-1982), Hacı Ali Paşa'yı yakından tanıdığını söyleyerek, "dedemin (Rumeli Kazaskeri Abdullah Ref'et Bey) uşaklarından birinin kardeşi olup köyünden gelmiş. Dedem dini bir teşkilat yapmak üzere Cava'ya giderken onu saraya hademe olarak yazdırmış." der. Bkz. Hasan Kuruyazıcı (haz.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu*, (İstanbul: YKY, 2008), 81. Koyunoğlu'nun söylediğine göre dipnotlarda işaret ettiğimiz kaynaklardan farklı olarak saraya babası değil kardeşi vasıtasıyla dahil olduğunu anlıyoruz.
- 2 Ne zaman ikinci mabeyinci olduğuna dair elimizde şimdilik bir vesika yoksa da Ramî'deki camisinin 1304 (1888-89) tarihli manzum kitabesinin bir mısraında geçen, "Mâbeyinci-i sâni-i Mîr Ali" ifadesinden en azından bu tarihten itibaren bu vazifeyi icra etmeye başladığını anlayabiliyoruz. Bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi*, (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2008), 88-89.
- 3 Ziya Şakir, *Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler*, (İstanbul: Çatı Kitapları, 2008), 140-44.
- 4 Ziya Şakir, *Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler*, 140-44; İbrahim Alâettin [Gövsâ], *Meşhur Adamlar: Hayatları Eserleri II*, (İstanbul: 1933), 634.
- 5 İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1974), 2394-97.
- 6 Bedri Mermutlu ve Hasan Basri Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları- 1: Bursa Hazireleri*, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2011), 1: 489.
- 7 Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy, (Bursa: Uludağ Yayınları, 1997), 79-181.
- 8 Hasan Turyan, "İsmail Hakkı Tekke ve Haziresi", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, (Bursa: Bursa Kültür ve Turizm Vakfı, 2005), 351.
- 9 Molla Hayalî'nin defnedildiği yerden de anlaşılacağı üzere Zeyni tarikatına mensup olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu tacin bu tarikatı temsil etmesini beklemek gerekmele birlikte yakından görme şansımız olmadığı bu tespiti yapabilmek mümkün olmamıştır.
- 10 Kabrin yeniden inşasına nezaret eden Kâzım Baykal bunun sebebini, "zaman rüzgârı Süleyman Çelebi'nin mezarını da götüreceği sırada..." diye açıklamaktadır. Bkz. Kâzım Baykal, *Mevlidi Şerifi Yazan Süleyman Çelebi Türbesi Münasebetiyle*, (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, 1952), 8.
- 11 Hasan Basri Öcalan, "Kaybolan Tarih: Süleyman Çelebi Türbesi ve Yoğurtlu Baba Dergâhi Haziresi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, haz. Mustafa Kara ve Bilal Kemikli, (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007), 27-29.
- 12 Benzer bir örneği Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Camii haziresinde medfun olan *Hilye-i Hakani* şairi Hakani Mehmed Bey'in muahhar kitabesinde görebilmek mümkündür. Bkz. Oktay Türkoğlu, "İstanbul Suriçi (Fatih) Hazire ve Türbelerinde Hattat ve Hattatları Bilinen Mezar Taşları", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2024), 187.
- 13 Molla Hayalî'nin kabrinde fotoğraf üzerinden 3 ve 8 rakamlarını okuyabilmekle birlikte diğerlerini seçemedik. Eğer sadece başta 1 rakamı yoksa bu anlaşılabilir bir durumdur. Ancak iki rakamın birden eksikliği hakkâkın "marifeti" olabilir. Tüm bunların ötesinde hepsinde sene kaydının olması tarih ilmi açısından lüzumlu iken herhangi bir sebepten bu şekilde tasarrufta bulunulması teessüfe şayandır.
- 14 Bu şekilde bir baş taşı tipolojisi de Pınarbaşı Kabristanı'nda medfun Zaptiye Nazırı Ahmed Hamdi Paşa'nın kabrinde karşımıza çıkmaktadır. Onun da Sultan Hamid devri paşalarından olması sebebiyle Hacı Ali Rıza Paşa'yla ilgisinin olabileceğini akla gelmekle birlikte kabirde ne bununla ilgili bir kayıt ne de şimdilik buna dair bir vesika tespit edebildiğimizden bu duruma yalnızca dipnotta işaret etmekle iktifa ediyoruz. Bahsi geçen kabir için bkz. Mermutlu ve Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları: Bursa Hazireleri*, 3 (2. kitap), 323-25.
- 15 Üstelik itibar ettiğimiz önemli bir kaynaktan Molla Hayalî'deki imzası Ali Sırrı olarak okunmuştur. Bkz. Mermutlu ve Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları: Bursa Hazireleri*, 46.
- 16 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 307.
- 17 Kâmil Keppecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2010, c. 2, s. 171.

Amir Ateş'le Mevlid Okumaya Nasıl Başladığını ve Devrin Mevlid Meclislerini Konuştuk

Mehmet Yüksel, Fulya İbanoğlu

“Ateş” soyismi nereden geliyor? Bildiğiniz bir hikâyesi var mı?

“Ateş” soy ismi annemin babası dedemden bize miras. Bu dedem Ateş Hoca namıyla maruf. Çorum Dodurga'dan gelmiş. Sanırım aile, Dodurga'daki kömür madenini bulan aile. O yüzden “Ateş”. Babam Ankara Çamlıdere. Annem Kandıralı. Babam Kandıra'ya, bizim köye imam olarak geliyor. Dedem onu pek beğeniyor, damat alıyor.

Kaç yaşındaymış geldiğinde?

Babam askerde sihiye çavuşuymuş. Tabii medrese mezunu olduğu için o dönemde kıymetli. Askerî doktor, yüzbaşı vefat etmiş. Demişler ki, burada yüzbaşı yerine devam

ettirelim görevinizi. Babam kabul etmemiş. Esas vazifesi hocalık olduğundan, vazgeçmemiş.

Medrese tahsilini Çorum'da mı tamamlamış babanız?

Çamlıdere Ankara'da tamamlamış. Çorum'da annemin babası olan dedem. Babamın babası Erzurum'da camide yakılan şehitlerden.

Sizin hafızlığınız nasıl başladı?

Anne ve baba hafız olunca tabii bir süreçti benimkisi. Kandıra'da yaptım.

Anneniz de mi hafız? Maşallah. Kandıra'da mı yapmış hafızlığınızı?

Kandıra'da. Dedemle. O zamanlar köyümüzde, o civarda okul yok. Okumadık, okuyamadık. Lazım olanı dışarıdan almaya çalıştık. Zaten şartlar icabı pek gerekmedi. Adam yokluğundan...

Aman efendim estağfirullah! Siz çok büyük hocalarımızla, musikişinaslarımızla yıllarca teşrik-i mesaide bulunmuşsunuz. Şu an pek çok üniversite hocasının bildiğinden daha fazla malumatı ve görgüyü devrin büyüklerinden yaşayarak edinmişsiniz. Mülaki olduğunuz isimlere bakınca insan gıpta ediyor: Hasan Akkuş, Kemal Gürses, Emin Ogan, Kemal Batanay, Rebabi Sabahattin, Hayri Pekşen, Avni Anıl, Niyazi Sayın, Cahit Teksayar, Hüsnü Anıl, Cüneyt Orhon... Ne mutlu size! Tabii ne mutlu bize de sizler vesilesiyle onların kültür birikimi bize ulaştı çok şükür.

Sağ olun ben de sizlerle tanıştığım için çok memnunum.

Hafızlığı Kandıra'da yaptınız...

18 sayfaya kadar Kandıra'da yaptım. İki sayfayı da Nuruosmaniye'de Akkuş Hoca'da. Bir müddet elhamdülillah istifade ettikten sonra, aşere-takribe devam ettim. İstanbul tarihi olarak okudum.

Onu kimden okudunuz? Yine Akkuş Hoca'dan mı?

Hayır. Haşim Özer Hoca vardı, Tahsin Ilıcan'ın arkadaşı. Yeldeğirmeni Rasimpaşa Camii'nde ona kalfalık yaptım talim-tecvid derslerinde. O da bana aşere-takribde yardım etti. O zamanlar 8-10 cüz yazdım Kur'an-ı Kerim'den.

O defterler duruyor mu hocam?

Duruyor. Yeni buldum daha. İstanbul'da, 6 yıl Kadıköy'de oturdum. Oradan, başımızı sokacak bir ev bulunca Çengelköy'e taşındım. Taşınırken o defterleri de almışlar. Gittiğimiz ev bahçe içinde üç katlı. Defterleri alt katta bir yere koymuşlar. Bundan 20-25 gün önce evde bir tadilat oldu. O vakit buldum. Üsküdar Musiki Cemiyeti'ndeki odama götürdüm.

Harika. Onları ziyaret edelim inşallah. Tahsil hayatınızı anlatıyordunuz...

Amir Ateş sol başta. Kandıra Kur'an Kursu'nda öğrenci iken. (Amir Ateş Arşivi)

Evet Akkuş Hoca'dan sonra Anadolu yakasında devam ettim çoğunlukla. Yeldeğirmeni'nde Rasimpaşa Camii'nin yakınında Hafız Kemal Batanay, hanımı Naime Batanay'la oturuyorlardı. Hemen hemen her gün ziyaret ederdim. O da bize ders vermeye gelirdi. İlk nota okumayı ondan öğrendik.

Kemal Bey'in evinde mi meşk ediyordunuz?

Tabii, tabii, tabii. Hanımı tanburi idi. Kemal Batanay da. Aynı zamanda hattat, bestekâr. Çocukluğumuzda Mehmet Ali Sarı, Hasan Çelebi ile onun talebesi olduk.

Yani Kemal Batanay'ın evinde bu isimlerle beraber toplanıyorsunuz?..

Tabii. Edirne'de Atatürk'ün subayı olmuş. Ben de onun askeriydim, derdi. Bize şu hatırasını anlatmıştı: Askerdeki ilk cuma namazı için izin aldık. (Galiba Eski Cami'de. Edirne Eski Cami) Orada müezzinlerden izin isteyip ezan okudum. Namazdan sonra iki inzibat geldi. Girdiler koluma bir yandan da götürüyorlar, "Ezani senin okuduğunu söylüyorlar." dediler. Ben başladım titremeye korkudan. O sırada baktım birileri camiden çıkan bir subayın potinlerini bağlıyorlar. Ona yaklaşım "Komutanım getirdik." dediler. "Sen miydin okuyan asker?" diye sordu. "Adın ne senin?" "Kemal efendim." "Adaşmışız da." falan demiş Mustafa Kemal Paşa. Bundan sonra birliğe götürmüşler, Paşa'nın odasına. Sohbet etmişler. Böylece Paşa, Hafız Kemal

30 Kasım
1957 tarihli
bu tarihî
fotoğraf Amir
Ateş'in hafızlık
merasiminde
çekilmiş. Solda
Hafız Hasan
Gökmen, sağda
Hafız Ali İhsan
Akçakuzu.
(Amir Ateş
Arşivi)

Bey'in nelerle uğraştığını öğrenmiş. "Bundan sonra her cuma günü odama geleceksin. Soracaksın komutanım hangi camiye gideceksin. Oraya geleceksin. Orada ezanı ve Kur'an'ı sen okuyacaksın!" "Ben bunu gözümle gördüm, şahit oldum. O yüzden ona karşı menfi hissiyatta olmanızdan ötürü üzülürüm." demişti.

Devrin ruhu.

Öyle öyle... Allah taksiratını affetsin. Memlekete, vatana, bayrağa hizmet etmiş bir insan.

İlk okuduğunuz mevlidi hatırlıyor musunuz?

Hatırlıyorum. Kadıköy'e geçtikten bir sene sonra falan... Tanımaya başladılar beni mahallede, Yeldeğirmeni'nde. Devlet Demiryolları'nda çalışan bir aile vardı. Dediler ki "Taksim Tarlabası'nda kız kardeşimiz

oturuyor. Falan gün mevlidi var, oraya gideceğiz sen de gel." O zamanlar köprü falan yok. Vapurla geçtik karşıya. Taksim Tarlabası'na gittik. Oturacak yer yok, kalabalık. Hanımlar da var.

Sene kaç?

Sanırım 1958. 60'dan önce. Hocamız da gelecek diyorlar, bekliyoruz. Geldi bir de ne göreyim, tanıdım tabii, rahmetli Kâni Karaca. Harika. İlk mevlidim o. Yanında da Mehmet Efendi, babalığı vardı. O beni tanımıyor tabii. Ben çok heyecanlandım onu görünce. O da çok genç. Ben 17-18 yaşındayım. Sonra ona dediler ki "Bizim de hafızımız var, o okuyacak." O zamanlar zirveye tırmanmış bir insan... "Bir Kur'an oku kardeşim." dedi bana. Ben euzu besmele çektim, Kur'an okumaya başladım. Onda bir hareketlilik başladı. Ama nasıl! Korkuyorum da herhalde sus mus diyecek bana. Nihayet "Sadakallahül azim" dedim. Hemen elini uzattı Mehmet Efendi'ye "Baba kim bu yahu?!" dedi. İyice korktum. "Kardeşim aferin; adın ne? Baba, bundan sonra bunu bırakmak yok. Beraberiz bundan sonra." dedi. Sonra bana ikinci mevlidi yazdırdı. Karadeniz Ereğlisi'ne götürdüler bir hafta sonra.

"Yazdırdı" dediniz. Ne demek istediğinizi anlayamadım.

Mezarlıklar'dan görev yazılıyor. Görev yazdılar. Karadeniz Ereğlisi'ne mevlid okumaya gittik. Oranın en zengin eşrafı, ağası yani. Zannediyorum sonradan da milletvekili oldu. İsmi Sencer Müftüoğlu olabilir. Babaları Mustafa Efendi. Akşam mevlidi okuduk. Ooo... yer yerinden oynadı! O yıllarda mevlid okumak ve dinlemek çok mühim. Öksürmeye çekinirdi mevlid okunurken insanlar. Pür dikkat dinliyorlar. Pür dikkat! Artık susamış millet Kur'an'a, mevlide susamış. Yıllarca yasaktı çünkü. Okumak bile yasak Kur'an'ı... Allah bir daha göstermesin. Merasimden sonra gece o evde kaldık, otel falan yok o zamanlar. Sabah kalktık mükellef bir sofraya, aman Allah'ım!

Kuş sütü eksik. Anadolu tabii... Kahvaltıdan sonra hane halkı benim yine Kur'an okumamı isteyince Kâni Bey bundan rahatsız oldu sanki. Uzun bir zaman ne aradı ne görüştü. Dönem dönem böyle alınır, sonra tekrar barışırdı. Allah rahmet eylesin, çok iyi bir okuyucuydu.

Belediye'nin Mezarlıklar Müdürlüğündeki bu kadronun mahiyetini anlatır mısınız bu vesileyle?

İstanbul Belediyesinin Mezarlıklar Müdürlüğü Kadıköy Şubesine okuyucu olarak girdim. Bir sene kadar görev yaptıktan sonra asker oldum. Kadıköy'de tanınan mevlidhanlardan biriydim ben de. Kâni Karaca, Halil İbrahim Çanakkaleli, Aziz Bahriyeli, Fevzi Mısır... bu meşhur kâriiler hep Mezarlıklar Müdürlüğü okuyucusuydular. O zamanlar televizyon yoktu, radyoda mevlidler okunurdu. "Mezarlıklar Müdürlüğü Kadıköy Şubesi okuyucularından falan okuyor... Mezarlıklar Müdürlüğü Beyoğlu Şubesi okuyucularından Aziz Bahriyeli..." diye takdim edilirdi. Bu bir şerefti, bir değeri.

Peki Üsküdar Musiki Cemiyetinin sizin mevlid icralarınızdaki rolü nedir?

Belediyeye ilk intisap ettiğim 1959'da tanıdım bu cemiyeti. Askerlik öncesi gidip gelmeye başlamıştım. Emin Ongan başımızdaydı. Hayri Pekşen, Avni Anıl, Niyazi Sayın, Cahit Teksayar, Hüsnü Anıl, Cüneyt Orhon, daha pek çok... O günlerden, Üsküdar Musiki Cemiyetinden arkadaşlarımdır. Yaş olarak aralarında en küçük bendim. Hafız olduğumdan bana daha bir iltifat ederlerdi.

Hocam Mevlid'in sözleri çok tesirli musikiyle bir araya geldiğinde bu tesir daha da pekişiyor her halükârda. Sizin okuyup da unutamadığımız bir mevlid icrası var mı?

Okurken de dinlerken de hiç etkilenmediğim mevlid olmamıştır. En sade mevlid merasimlerinin yapıldığı meclislerde, iki üç kişi bir araya gelip bir eve davet etse dahi nasıl nağme yapabiliyorsam yapmaya gayret

İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanlar Derneği önünde. Diz çökmüş, sağ başta Amir Ateş. (Amir Ateş Arşivi)

ederim. Tabii insanın hâlet-i ruhiyesine de bağlı bu; bazen şevkiniz daha az oluyor çünkü sesiniz yorgun, formsuz... O zaman dahi zevk alırım. Mezarlıklar Müdürlüğünde son okuyucuydum ben. Şimdi imamlar okuyor. Hatta bir ara konservatuara almak istediler, orada da Mezarlıklar Müdürlüğünde de okuyucu kadrosundaydım. Konservatuardaki kadro Kültür Bakanlığına bağlı. Mezarlıklar ise belediyeye bağlı. Oradan da bana bir kuruş nasip olmamıştır; para verirlerdi iade ederdim. Benim zaten vazifem bu, memurum diye. Akşam mesela cenazeden sonra yüzde seksen eve davet ederlerdi gitmezdim. Neyse... Bir yerde İhlas okuyacak dahi olsam mutlak surette duymaya hissetmeye çalışmışımdır. Okuyucu benim, dinleyici de sanki benim gibi tavır alırım.

Andığınız İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanlar Derneğinden de biraz bahseder misiniz?

Benden önce kurulmuş. O zamanlar benzeri birkaç dernek daha vardı. Askerlik dönüşü üye olduğumda başkanımız Duahan Adem Erim'di. Kandil gecelerinde Fatih, Süleymaniye gibi selatin camilerde şehitlerimize Kur'an ve mevlid ziyafeti tertip ederdik. Bir sene sonra aynı derneğin musiki hocası oldum. Mevlid, ilahi, makam dersleri verdim. Ağabeyim mesabesinde isimler vardı, sesleri güzel olmasına rağmen musiki bilmediklerinden benden meşk

ederlerdi. Aziz Bahriyeli, Fevzi Mısır gibi çok meşhur mevlidhanlar vardı aralarında.

Dönemin musikşinaslarından Kemal Batanay, Sabahattin Volkan, Emin Ongan gibi isimlerle de teşrik-i mesainiz var.

Çok şükür. Emin Ongan a'dan z'ye hocam. Onun kurduğu Üsküdar Musiki Cemiyetinin naçizane şu an başkanım. Sabahattin Volkan'la hem hoca-talebe hem abi-kardeş hukukumuz vardı. Onun evinde meşk yapılırdı. Daha çok ayin-i şerifler, klasik ilahiler geçilirdi. Suadiye, Bostancı civarında otururdu. Hatta benim "Bir kıvılcık goncaya benzer dudağın" şarkımın sözlerini onun hanımının kızı- kendi kızı gibiydi- Hâle Hanım vermişti bana. Sonradan öğrendim ki Konyalı Melek Hiç Hanımefendi bu sözleri Hz. Peygamber (s.a.v.) için yazmış.

Cinuçen Tanrıkorur Ankara'ya bir konsere davet etti. Hatta İsmet Paşa ile Mevhibe Hanım da var. Hadiseli oldu tabii o konser. Biz konserde yerde oturuyoruz tabii postta. Mevlevi usulü... Ankara Büyük Sinema'da. Benim bir şarkım okundu: "Ağlar sorarım seni hep burada". Sonra Sabahattin beyin bir şarkısını okuduk: "Bir ömre bedel bir gecemiz var hatıramızda". Şarkı okundu bir hareketlilik oldu. Gecenin solisti de Mülkiye Ecevit (Toper). Baktık İsmet Bey'le Mevhibe Hanım... İsmet Bey: "Bu kadın da beni hep böyle yerlere getirir." diye giriyor. Kime sorsanız söyler. Cinuçen Bey de kurşun sıksanız,

babası olsa, paşa olsa, cumhurbaşkanı olsa sözünü esirgemez. Nitekim Paşa, vatani kurtaranlardan, Allah gani rahmet eylesin... Sabahattin Bey udunu çalmayı bıraktı. Yüksek sesle bir şiir okudu: *Bezm-i meyde süfehânın neye meftun oluşu/ Nazarımda su içen eşeğe ıslık gibidir* Sabahattin Bey "Aman evladım ne yapıyorsun!" filan dedi Cinuçen Bey'e... Cinuçen Bey öyleydi. Vurtiözdü. Hangi telden çalmaya başlarsa o telden devam edebilirdi. Öyle bir udi yok, gelmedi bir daha. Ankara'da yaptıkları bir programa güftesi Faruk Nafiz Çamlıbel'e bestesi kendisine ait olan "Ağlar sorarım hep seni gurbet gecesinden" mısraıyla başlayan Hicaz Yürük Semai'sini İnönü çok takdir etmişti.

Emin Işık Hoca'dan dinleştirdim Adile Naşit'in babası bir mevlid esnasında cusu huruşa gelip "Allah" diyerek kendini arkaya atınca çarpmanın şiddetinden kafası yarılmış. Sizin tanık olduğunuz bu türden hâller oldu mu?

Çok oldu. Biri şudur: Kendisini tanıyamadım ama torunu benim talebem Bulgurlulu Hafız Hüsnü Efendi; galiba son imamet vazifesi Altunizade Camii. O okurken yedi kişi kalp sektesinden göçmüş. Bizzat bulunan gören kişi söyledi bunu. Ben de dinlerken bayılanlara şahit oldum. İnsanlar aşıkta. Eskiden aşıkta. Mevlide aşıkardı.

Kadınların bu hususta öne çıktığı söylenir. Mevlide düşkünlükleri yani... Sizin böyle bir gözleminiz var mı?

Tabii. Hanımlar daha çok rağbet ederdi. Camiler dolup taşardı mevlid okunacağı zaman. Bazı mevlidlerde yer bulamazdınız camide. Vallahi böyleydi. Mesela Kadıköy Osmanağa Camii'nde mevlid olmadığı gün azdı.

Mevlide rağbetin azalmasında bazı hocaların açıklamaları etkili oldu. Mesela merhum Yaşar Nuri Öztürk'ün...

Oldu evet, oldu. Kavga ettik. Benim ney talebemdi o. Şehremini'de imamdı. Hukuk'a

devam ediyordu. Ben de Mevlidhanlar Cemiyetinin musiki hocalığını yapıyordum. Çok meraklıydı. Gelirdi. Sonra koptu. Vefatından birkaç ay önce saba makamında aşır istenmiş birinden. Ben de bunu duyunca “Lev enzelnâ”yı okuyup göndermiştim. Sonra ne oldu bilmiyorum. Bir zaman sonra da vefat etti.

Medine’de bulundunuz mu? Hiç orada mevlid okumak nasip oldu mu?

Oldu. Kendi okumalarımı bir tarafa bırak, çok güzel meclislerimiz oldu. 28 defa nasip etti Cenab-ı Hak gittim oralara. Ama götürdüler hep tabii. Hacca hanımla birlikte kendimiz gittik. Veysel Dursun isminde bir kardeşimiz vardı. Zincirlikuyu’da bir cami yaptırdı babası adına Sefer Dursun Camii. Sonra annesi için Hatice Dursun Cami. O götürdü hep, sadece bizi değil bir sürü kişiyi. Birkaç kez polis derdest etti hatta Mescid-i Nebevi’de biz okurken. Yanımızda İbrahim Bodur, Nihat Adalı filan vardı. Bak şimdi mevlidin aleyhinde olanlara anlatmak istediğim bir şey geldi aklıma: Yunus Balcı’ya sorun. Şahit o! Ankara Hacı Bayram Camii imamıydı, Zekai Sarsılmaz Hoca. Mekke’de 20 sene imamlık, Kur’an öğretmenliği yaptı. Onunla ahbaptık, belki bana anlattı ama hafızamda kalmadı, Yunus’un telefonunda var hâlâ o konuşma. Medine-i Münevvere’de mevlid okuyorlar. Türkler, yabancılar... “Merhaba” bahrini okumaya başlamışlar. Öyle bir atmosfer, öyle bir hava, herkes huşu içinde dinliyor... Birisi haykırarak dikkat çekiyor “Hem vallahi hem billahi gözümle gördüm, kapıdan içeri Hazreti Peygamber, Hazreti Ebu Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali beraber arka arkaya geldiler ve gittiler...” Bu hadiseyi geçenlerde Süheyla Altmışdört vefat etti, 101 yaşında; onun evinde de akşam anlattı.

Yeni nesil okuyuculara, mevlidhanlara tavsiyeleriniz nelerdir?

Fazla okumalarını; ama değersiz kasidele, adı “ilahi” fakat kültürümüzü

düşüren, geleneğimizde olmayan ilahileri seslendirmemelerini; kontrolsüz bir şekilde seslerini tanımadan okumamalarını tavsiye ederim öncelikle. Mesela Esad Geredeli... Bas bir sesi vardı, musiki bilmezdi; ama dünyanın en tatlı okuyuşuydu onun okuyuşu. Musiki bilenleri on kere cebinden çıkarırdı. Biri bir makamda bırakır, o da oradan, o makamdan devam edebilirdi okuyuşuna. Bu zor bir şeydir. Burada şuna da hassasiyet göstermek gerekir: “Bak şimdi ben okuyayım, öyle bir yerde de bırakayım ki Mehmet Hoca benden sonra okuyamasın!” diye acayip bir seste bırakmak yakışmaz! Cehalettir bu. Düşünmesi lazım; aksine ortamın tadını kaçırmamak için “Şimdi ben öyle bir ses vereyim ki Mehmet kardeşim de oradan alıp götürsün, tadına doyunmasın...” Neticede ibadet için okuyoruz. Maksadı aşmamak lazım.

Amir Ateş

1942 yılında İzmit’in Kandıra ilçesinde dünyaya geldi. Dini tahsilini burada almaya başladı. 14 yaşında İstanbul’a gelerek hafızlığını Hasan Akkuş Hoca’da tamamladı. 1959’da Üsküdar Musiki Cemiyetiyle tanışarak Emin Ongan, Kemal Batanay, Sabahattin Volkan, Halil Can, Saadettin Kaynak gibi isimlerden Türk Sanat Musikisi meşk etti. Son dönemin önde gelen bestekâarı Yesari Asım Arsoy ile yıllar süren baba-oğul yakınlığındaki beraberlikten büyük istifadeler sağladı. Alaeddin Yavaşca, Avni Anıl, Selahattin İçli, Erol Sayan ve Yıldırım Gürses’le musiki hayatında yakın dostluk içinde bulundu. Üsküdar Musiki Cemiyeti’nde beste ve etüd dersleri hocalığı yaptı. Mevlid sahasında pek çok öğrenci yetiştirdi. Radyo ve televizyonda kendi adını taşıyan ilahi topluluğu ile programlar yapan Ateş, bestekârlığının yanı sıra önde gelen mevlidhanlardan. Anadolu Yakası Telefon Başmüdürlüğü Korosu, Türkiye Denizcilik İşletmeleri Korosu, İstanbul Ehl-i Kur’an ve Mevlidhanlar Derneği Tasavvuf Musikisi Korosu gibi birçok toplulukta ve Diyanet İşleri Başkanlığı seminer ve kurslarında da hocalıkta bulundu. 1959 yılında başladığı beste çalışmalarında, dinî, lâdinî, halk müziği ve saz eserleri gibi dallarda 800 civarında esere imza attı. Kültür ve Turizm Bakanlığı özel ödülü sahibi olan Amir Ateş’in dinî nitelikli eserleri 5 kaset ve CD’den oluşan bir külliyat halinde yayınlandı. Evli ve Furkan ile Şevval adlarını taşıyan iki evlat sahibidir.

Tek Parti Dönemi'nde Mevlid Merasimleri

Muhammet Gündoğdu*

Türkiye'de Mevlid-i Nebi, diğer mübarek gün ve gecelerde olduğu gibi camilerde ve evlerde Kur'an-ı Kerim, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i ve ilahilerin okunmasıyla ibadet adabı içinde gerçekleştirilmektedir. Süleyman Çelebi'nin 1409'da kaleme aldığı *Vesiletü'n-necât* adlı mevlidi yalnız kandil gecelerinde değil, sünnet, nikah, vefat gibi çeşitli münasebetlerle de okunmaktadır. Camilerde okunan mevlidlerin ardından gülsuyu ve şeker, evlerde okunanlarda ise yemek, tatlı veya meşrubat ikram edilmesi yaygın bir gelenek olmuştur. Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü kutlamaları, zamanla peygamber sevgisinin bir ifadesi olarak Müslüman toplumlarda dinî ve toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir.¹

Toplumlar, kültürel birlikteliği sürdürebilmek için inanç ve değerler etrafında şekillenen hayat tarzlarını törenler aracılığıyla sürekli yeniden üretmiş ve bu tekrarlar zamanla geleneksel uygulamalara dönüşmüştür. Kökeni çok eski dönemlere uzanan ya da toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda sonradan ortaya çıkan

bu uygulamalar, toplumsal bütünlüğün ve ahengin korunmasına hizmet eder.² Geçmişten günümüze mevlid toplantıları da Türkiye'de ve Türkiye dışında yaşayan Müslüman toplumların sosyal hayatında vazgeçilmez bir yere sahip olmuştur. Dinî ve millî değerlerin sözlü kültür aracılığıyla aktarılmasını sağlayan bu gelenek, kolektif hafızanın kuşaktan kuşağa taşınmasına aracılık etmiştir. Mübarek gün ve gecelerin yanı sıra hac, doğum, ölüm, düğün, sünnet ve çeşitli açılışlar gibi sevinç ve hüznün anlarında okunmuş; yeni işe Kur'an ve mevlidle başlamanın bereket getireceğine inanılması sebebiyle cami, mescit, tekke, mektep ve medrese gibi kurumların açılışlarında da mevlid merasimleri düzenlenmiştir.³

Osmanlı'da bu kutlamalar III. Murad döneminde resmî bir nitelik kazanmakla birlikte, daha önceki yıllarda da benzer merasimlerin icra edildiği bilinmektedir. Söz konusu uygulamalar yalnızca saray çevresiyle sınırlı kalmamış, toplumun günlük hayatının hemen her safhasına yayılmıştır. III. Murad'ın kandil gecelerinde minarelerin aydınlatılmasını ve cami ile mescitlerde merasimler düzenlenmesini emretmesi, bu geleneğin devlet eliyle yaygınlaşmasını sağlamıştır.⁴ İstanbul'un fethinden sonra törenler önce Ayasofya'da, daha sonra Sultanahmet Camii'nde icra edilmiş; padişah başta olmak üzere devlet erkânı ve ulema bu merasimlere resmî kıyafetlerle katılmıştır. Sultan I. Ahmed döneminde ise ikram ve hediyelerle zenginleştirilen bu uygulama için vakıflar kurulmuş, böylece devlet erkânının iştirakiyle gerçekleştirilen kandil merasimleri uzun süre Sultanahmet Camii merkezli olarak devam etmiştir.⁵ Bu merasimlerde Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin şeyhleri ile nöbetçi şeyhin vaazlarının ardından okuma icra edilip; bu sırada şerbet ve buhur dağıtılır, görev alanlara hil'at ve çeşitli ihسانlarda bulunulurdu. Başlangıçta Sultanahmet Camii ile sınırlı olan bu uygulamalar, zamanla Beyazıt,

Nusretiye, Beylerbeyi, Hamidiye ve diğer camilere de yayılmıştır.⁶ Tanzimat'tan itibaren mevlid alaylarında geleneksel teşrifat büyük ölçüde korunmakla birlikte, padişahın gelişi ve gidişlerinde askeri tören yapılması, saray ve resmi binaların aydınlatılması, top atışları gibi yeni unsurlar eklenmiştir. 1910 yılında Osmanlı Devleti'nde resmi bayram ilan edilen Mevlid'in bu resmi statüsü, Cumhuriyet'in ilanından sonra kaldırılmıştır.⁷ 23 Nisan 1920'de toplanan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış vesilesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle camilerde mevlid okutulmuştur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla 21 Nisan 1920 tarihli talimata, ülkenin her tarafında cuma namazından önce münasip surette mevlid-i şerif okunması da eklenmiştir.⁸

Cumhuriyet'in ilanından sonra çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi doğrultusunda siyasi irade tarafından kapsamlı bir modernleşme programı yürürlüğe konulduğu bilinmektedir. Osmanlı-İslam kültürünün temel unsurları bu modernleşme sürecinde yeniden ele alınmış; bu çerçevede ibadet dilinin Türkçeleştirilmesiyle Türkçe Kur'an, Türkçe ezan ve Türkçe hutbe gibi uygulamalar hayata geçirilmiş; dinin modern yaşamla uyumlu hale getirilmesi ve dinî ahlâkın yerine millî bir ahlâk anlayışının yerleştirilmesi amaçlanmıştır.⁹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında ana dilde ibadet anlayışını yaygınlaştırmak amacıyla, halk arasında güçlü bir dindarlık göstergesi olan mevlid geleneğinden de yararlanılmış; bu süreç, çağdaş ve millî bir Türkiye hedefi doğrultusunda, Avrupa'daki örneklerle benzer biçimde yürütülen dini millileştirme girişimleriyle şekillenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde, İslam ve Müslümanlık alanını yeniden tanımlayan ve belirli sınırlar içerisine alan bir modernleşme projesinin hayata geçirildiğini; bu süreçte dinî alanın kamusal görünürlüğünün daraltılarak "İslam'ın ve Müslümanlığın paranteze alındığı"

bir yaklaşımın benimsendiğini söylemek mümkündür.¹⁰

1924'te halifelik kaldırılmasının ardından, dinî merasimlerde "sadeleşme" yönünde yapılan çağrularla birlikte mevlid ve anma ritüelleri doğrudan bir yasaklama yoluna gidilmeksizin, dolaylı sınırlamalar aracılığıyla devlet denetimi altına alınmaya çalışılmıştır, denilebilir. Bu doğrultuda, Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık iki yıl sonra, 30 Kasım 1925'te kabul edilen "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ile Türbedarlıklar ve Bazı Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun" sonrasında, tekke ve zaviyelerin kapatılması, dinî musikin

hayat bulduğu iki ana kaynaktan birinin de ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bu durum, daha çok tekkelerde icra edilen ayin, mersiye, miraciye ve durak gibi formları olumsuz yönde etkilemiştir. Öte yandan tekke ve zaviyelerin kapatılması, sivil toplumun dinî yapılarının kamusal alandan büyük ölçüde çekilmesine yol açmış; tarikat faaliyetleri kendi bünyelerine çekilmiş görünmektedir. Mesela bu yasadan en fazla etkilenen yapılardan biri, ayinlerini geniş halk katılımıyla icra eden Mevlevilik olmuş; ayrıca Nakşibendilik ve diğer tarikatların zikir uygulamaları da yasaklanmıştır. Bununla birlikte, ayin ve zikirler küçük gruplar halinde evlerde ve kırsal kesimde daha kapalı bir biçimde sürdürülmeye devam etmiştir.¹¹

Buna karşılık mevlid, görülebildiği kadarıyla hem camilerde hem de özel meclislerde ve evlerde icra edilebilmesi sayesinde bu süreçten en az etkilenen dinî musiki formlarından biri olmuştur. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında dahi Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı şehitleri için devlet eliyle selatin camilerde mevlid merasimlerinin düzenlenmesi, bu formun güçlü bir şekilde aktarılmasına imkân tanımıştır. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i, Cumhuriyet dönemi boyunca doğum, ölüm, sünnet ve evlenme gibi toplumsal birlikteliklerin başta gelen unsuru olarak dinî musikinin temel formlarından biri olmayı sürdürmüştür.¹²

Dönemin matbuatında mevlid merasimlerinin görünürlüğünün azlığından bahsedilebilir. Ancak bu fiilî uygulamaların azaldığı anlamına gelmemektedir. Nitekim evlerde ve mahalli camilerde icra edilmeye devam ettiğine dair mevlidhanların hatıratları ve sözlü anlatımları, söz konusu kısıtlamalara rağmen mevlid icrasının sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, resmî söylem ile toplumsal-dinî pratik arasındaki belirgin farkı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Dinî hayat üzerindeki denetim, geleneksel dinî pratiklerin kamusal alandaki görünürlüğünü sınırlamış olsa da mevlid

geleneği, halk arasında kesintisiz bir süreklilik alanı oluşturarak varlığını korumuştur.

Bu dönemde mevlidhanlar ciddi ekonomik ve mesleki sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Dinî musiki ve merasim geleneğinin önemli temsilcilerinden Hüseyin Sebilci bu durumun çarpıcı örneklerinden birisi olmuştur; dört çocuklu bir aile reisi olarak ciddi geçim sıkıntılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Sahip olduğu en önemli sermaye olan sesi ve sanatından başka bir mesleki birikimi bulunmadığından, geçimini sağlamak amacıyla gazelhanlık yapmaya yönelmiş; İstanbul, Ankara, İzmir başta olmak üzere çeşitli şehirlerde farklı saz topluluklarıyla birlikte sahne olarak 1950 yılına kadar bu faaliyetini sürdürmüştür.¹³

1927 yılına gelindiğinde bir komisyon tarafından hazırlanan öneriyle, camilerde okunan hutbelerde Kur'an ve hadis metinlerinin Arapça ve Türkçe, öğüt yolunda olanların ise yalnızca Türkçe olarak okunması Diyanet İşleri Reisliğince kabul edilmiştir. Bu uygulama dışında vaaz veren din görevlileri hakkında idari işlem başlatılmıştır.¹⁴ Yine aynı yıl, sultanlara dua kısmı bulunan eski baskı *Mevlid* kitapları toplattırılarak, zemin ve zamana uygun yeni *Mevlid* kitapları hazırlattırılmıştır.¹⁵ Dönemin tanıklarından Mustafa Barçın şöyle naklediyor:

“*Mevlid* ve Kur'an gibi kitaplarda '[Sultan II.] Abdülhamid' adı olduğundan [muhtemelen Abdülhamid devri mührü kastediliyor], toplatılması emredilmiş, jandarmalar köylere çıkıp gelişigüzel evlerde, camilerde arama yapıp kitapları toplamaya başladılar. Bu kara haber üzerine çok kıymetli basma, el yazısı kitaplar toplandı veya sahipleri tarafından toprağa gömüldü. Ben de mahkeme azası olmama rağmen, ecdat yadigârı Kur'an ve kitapları sandıklayıp gözyaşlarımla geceleyin bahçeye gömdüm.”¹⁶

1920'lerin sonlarından itibaren 1930'lu yıllarda uygulanan devlet politikaları, bazı dinî

kurum ve pratikleri sınırlandırmış; bu süreç dönemin gazetelerine, mevlidlerin daha çok “sadeleştirme” ve kamusal görünürlüğünün azaltılması çerçevesinde ele alındığı haber ve yorumlar olarak yansımıştır.¹⁷ Yunus Nadi, *Cumhuriyet* Gazetesindeki “Din Kitabımız Kendi Dilinde” başlıklı yazısında, Kur’an’ın farklı dillere çevrilmesinin daha önce de yapıldığına dikkat çekilerek, hatta Süleyman Çelebi’nin *Mevlid-i Şerif* adlı eserini Türkçe olarak yazmasının herhangi bir eleştiriye sebep olmadan bu zamana kadar okunduğunu, bu bağlamda yapılacak olan inkılabın bu geleneğin bir devamı olacağını ifade etmiştir.¹⁸ Diğer bir yazısında ise; “1928’deki harf inkılabı sayesinde Anadolu köylüsünün kutsal kitabı doğru olarak okuma imkanına kavuşacağını ve bu sayede İslam’ın, hurafelerden ve efsanelerden arınarak hakikatinin daha kolay anlaşılacağını” dile getirmiştir.¹⁹

Türkçe ibadet çalışmaları kapsamında ilk adım, Kur’an’ın Türkçe olarak okunması kararıyla atılmıştır. Yerebatan Camii’nde Hafız Yaşar (Okur) Bey tarafından Yasin suresinin Türkçesi okunmuş ve *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre; halkın yoğun ilgi gösterdiği bu faaliyet olumlu tepkiyle karşılanmıştır.²⁰ Bu denemenin halkta ilgi uyandırması ve olumlu manada karşılık bulması üzerine İstanbul’da farklı camilerde hafızlar aracılığıyla Türkçe Kur’an okumaları yapılmıştır.²¹ Türkçe Kur’an adımı sonrası Türkçe ibadet konusunda bir sonraki ve belki de en kritik aşama olan Türkçe ezan uygulaması olmuş ve 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Fatih Camii’nde ikinci namazında Hafız Rifat Bey tarafından Türkçe ezan okunarak, İslam tarihi boyunca rastlanılmayan bir uygulama ilk defa başlatılmıştır.²² Süleymaniye Camii’nde Sadettin Kaynak tarafından cuma namazında okunan hutbe ile salat-ü selam ve tekbir de Türkçeye çevrilerek, Türkçe ibadet uygulamasının kapsamı genişletilmiştir.²³

1932 yılı Ramazan ayında Kadir Gecesi’nde ise; Mustafa Kemal Atatürk’ün isteğiyle Ayasofya Camii’nde gerçekleştirilen mevlid kutlaması ilk kez canlı radyo yayınıyla halka ulaştırılmıştır. Devrin seçkin hafızlarının görevlendirildiği bu gecede adet olduğu üzere Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necât* adlı eseri okunmuştur. Bunun yanında, Kur’an-ı Kerim’den sureler okunmuş, Türkçe mealleri verilmiş ve mevlid duası da Türkçe yapılmıştır.²⁴ Hafız Yaşar Okur bu mevlid ile ilgili şunları anlatmaktadır:

“Akşam namazından sonra kapılar kapatıldı. İçeride ve dış avluda benzerine az rastlanır bir kalabalık vardı. Hoparlörler caminin her tarafına konulmuştu. Bu dinî merasim Türkiye’den ilk defa bütün dünyaya yayılıyordu. Sıra mevlide geldi. Yirmi hafız iştirakiyle okunan mevlid, pek muhteşem ve ulvi oldu. Perde perde yükselen bu ilahî nağmeler Ayasofya Camii’nin civarlarından Türkiye sathına ve bütün dünyaya yayılıyordu.”²⁵

1932’i Ramazan’ında icra edilen bu mevlid merasimi *“Siyasi protokol, yabancı ülke Büyükelçileri (İngiltere, Fransa, Almanya, Romanya vd.), farklı dinlerin üst düzey temsilcileri ve yaklaşık 40 bin vatandaşın katılımıyla gerçekleşen program, yirmi beş hafızın eşlik ettiği Türkçe ezan, kamet, teravih namazı ve ilahiler eşliğinde Mevlid-i Şerif okunmasıyla devam etmiş ve başarıyla tamamlanmıştır.”*²⁶ şeklinde yine matbuatta haber olmuştur.

Osmanlı döneminde köklü bir gelenek haline gelen mevlid telif etme pratiği, Cumhuriyet sonrasında da varlığını sürdürmüş, İhramcızade İsmail Hakkı Toprak’ın 12 Temmuz 1932 tarihinde kaleme aldığı *Yâre Yâdigâr* adlı mevlid-i Nebi, Cumhuriyet döneminde yazılmış ilk mevlid örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. İhramcızade’nin bu eser nedeniyle takibata uğraması ise, erken Cumhuriyet döneminde dinî üretim ve ifade alanının içinde bulunduğu siyasal ve ideolojik atmosferi yansıması bakımından dikkat çekicidir.²⁷

Nitekim 1934 yılında Eşref Edip’in yayınladığı *Hazreti Muhammed* kitabı Dahiliye Vekaleti tarafından toplatılmış ve bu durum Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından şu şekilde gerekçelendirilmiştir:

“Biz her ne şekil ve suretle olursa olsun memleket dahilinde dinî neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz. Zat-ı âlilerinin herkeşçe de müsellemler olan ilim ve faziletine hürmetkâriz. Ancak günün bu kabil neşriyata tahammülü olmadığını siz de takdir edersiniz.”²⁸

Süleyman Çelebi’nin Hz. Peygamber için kaleme aldığı *Mevlid* metni, Cumhuriyet döneminde milliyetçi söylemle yeniden yorumlanma teşebbüslerinin konusu olmuş; bu çerçevede Behçet Kemal Çağlar tarafından “Bizim Mevlüt” başlığıyla 1942 yılında *Yücel* dergisinde yayımlanan bu yeni mevlid, “*Millet adın zikredelim bir kere / Vâcip oldur cümle işte Türklere*” mısralarıyla başlamıştır.²⁹

28 Mart 1944 tarihinde, Basın Yayın Umum Müdürlüğü’nün Başbakanlığa gönderdiği bir yazıda *Türkçe Kasideler ve Mevlid-i Şerif Duası* isimli eserin “Şiilik propagandasını andırmak, halkın dinî neşriyata olan rağbetini istismar etmek ve hurafelerle menfaat temin etmek” gerekçeleriyle yasaklanması istenmiştir.³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başvekaleti Muamelat Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü kayıtlarına göre söz konusu yasaklama kararı; İstanbul Maarif Kütüphanesi tarafından yayımlanan *Tam Mevlid-i Şerif* ile Hafız Melek Üsküdar tarafından kaleme alınarak Burdurlu Abidin Kara Arslan’ın İzmir Kültür Basımevi’nde bastırılan; *54 Farzlı Büyük ve Tam Namaz Hocası* adlı eserlerin dağıtımının men edilmesi ve mevcut nüshalarının toplatılmasını da içermektedir. 1848 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 1881 sayılı Matbuat Kanunu’nun 2657 sayılı Kanun’la değiştirilen 51. maddesine dayanılarak, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 25 Kasım 1944 tarihinde kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından imzalanmıştır.³¹

Tam Mevlid-i Şerif adlı eserin yasaklanarak toplatılmasının ardından geçen birkaç yıl içinde, mevlid merasimlerinin yeniden devlet törenleri kapsamında görünürlük kazandığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde icra edilen mevlidler daha çok devlet erkanına mensup kişilerin vefatı, önemli şahsiyetlerin ölüm yıldönümleri, dinî kurumların açılışları ve şehitlerin ruhuna ithafen düzenlenen resmî toplantılar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Devleti temsilen üst düzey yöneticilerin katılımıyla icra edilen bu merasimler için mekân olarak genellikle selâtin camileri tercih edilmiş; mevlidi icra edenlerin ise dönemin tanınmış hafız ve mevlidhanları arasından seçilmesine özel önem verilmiştir. Bu durum, Tek Parti Dönemi'nde mevlid geleneğinin bir yandan denetim altında tutulurken, diğer yandan kontrollü ve sembolik bir biçimde kamusal alanda varlığını sürdürmesine imkân tanındığını göstermektedir.³²

7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıyla birlikte uygulanan dışlayıcı laiklik politikaları, yerini görece daha ılımlı ve uzlaşıcı politikalara bırakmaya başlamıştır. Çok partili hayata geçiş süreci, devlet-din ilişkilerinde yeni bir denge arayışını beraberinde getirmiş; dinî pratiklerin kamusal alandaki görünürlüğü, Tek Parti Dönemi'ne kıyasla daha esnek bir çerçevede ele alınmıştır. Bu süreçte din ve vicdan hürriyeti tartışmalarının kamusal alanda daha görünür hale gelmesi, dinî hayat üzerinde görece bir serbestlik ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mevlid merasimleri de kamusal alanda daha açık biçimde icra edilebilir hale gelmiş ve mevlid, halk dindarlığının sürekliliğini yansıtan bir pratik olmanın yanı sıra, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin dinî hayata yansımalarını izlemeye imkân veren önemli bir gösterge olarak öne çıkmıştır.

Mesela 28/08/1948 tarihinde genel merkez başkanlığını Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un yaptığı, eski eserleri tamir ve ihya etmek misyonuyla faaliyet yürüten Türkiye Anıtlar Derneği'nin İstanbul Şubesi kurularak Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa Medresesi'ni merkez olarak kullanmaya başlamış ve mübarek günlerde Mevlid-i Şerif kıraat ettirmiştir.³³ Bu dönemde yeni mevlidler de kaleme alınmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki Ahmet Tanrıverdi tarafından yazılan ve 1949 yılında Mersin'de Toros Matbaası'nda basılan *Mevlûdü Şerif* kitabı olmuştur.³⁴

1950 yılına gelindiğinde çok partili siyasal hayata geçişin kurumsallaşmasıyla birlikte dinî merasimler üzerindeki sınırlamalar belirgin biçimde gevşemiştir. 10 Aralık 1950 tarihinde Süleymaniye Camii'nde "Kore Şehitleri" için okunan ve Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi'nce gerçekleştirilen mevlid ile ilgili dernek başkanı Ali Rıza Cansu bir bildiri yayınlarak;

"10 Aralık 1950 tarihine müsadif pazar günü öğle namazını müteakip Süleymaniye Cami-i Şerifi'nde okutturulacak ve radyolarla bütün dünyaya yayınlanacak bu Hatm-i Şerif ve Mevlid-i Nebevi aşağıda isimleri yazılı memleketimizin yetişmiş hafız ve mevlidhanları tarafından okunacak ve duası da İstanbul Müftüsü fazıl-ı muhterem Ömer Nasuhi Bilmen tarafından yapılacak ve Mevlid-i Şerife başlanırken bu camiin kürsüsünden Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki tarafından bir hitabe irad edilecek ve sonunda da duayı müteakip kezalik fazıl-ı muhterem Urfalı Mahmut Kamil Toker tarafından bir hitabe ile Mevlid-i Şerif hitama erecektir. Bu mühim toplantıya bilumum ihvan-ı dinimizin teşrifleri hürmetle rica olunur."

demiştir.³⁵ Bu bildiri el broşürü olarak dağıtılmış ve halkın katılımının arttırılması istenmiştir. Bu mevlid, aynı zamanda uzun

yıllardır açıktan ibadet ve dinî toplantılara yönelik kısıtlamanın gevşetildiğinin bir göstergesi olarak büyük camilerde düzenlenen ilk büyük mevlid olma özelliğine de sahiptir. Mevlide altmış-yetmiş bin civarında vatandaş katılmıştır. Süleymaniye Camii'ni dolduran halk sokaklara taşmış; cemaatin arasında çeşitli İslam ülkelerinden başkonsoloslar ile Pakistanlı askerler de hazır bulunmuştur. Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki'nin mevlid programında yaptığı konuşma radyodan naklen verilmiş, gazetelerde geniş bir şekilde yer almış ve dönemin başbakanı Adnan Menderes'in emriyle birçok yabancı dile çevrilmiştir.³⁶ Filme alınan Mevlid-i Şerif'le birlikte 100'den fazla fotoğrafı ihtiva eden bir albümün Kore Türk Tugayı Kumandanı General Tahsin Yazıcı ile Alay Kumandanı Celal Dora'ya hediye edildiği ifade edilmiştir.³⁷

Neticede 1950'den itibaren zafer yıl dönümleri, vefat eden devlet büyükleri ile şehit ve gaziler adına okutulan; ayrıca doğal afetler ile toplumsal sevinç ve yas dönemlerinde yöneticilerin öncülüğünde icra edilen resmi merasimler, mevlid geleneğinin siyasal çevreler nezdinde giderek artan bir önem kazandığını göstermektedir.³⁸

Hız Peygamber'in hayatını anlama ve anlatma tarzlarından biri olarak mevlid metinlerinin makamla okunması ve kandillerden, ölümünden/sene-i devriyelerden, Kore şehitlerinden ev araba alımına, düğünlere, çocuk doğumlarına kadar yayılan nüfuz eden merasimler... Tamamen İslamiyet'le gelen bir ibadetin, bir kuralın yanına yöresine mahalli yeni unsurların eklenmesi ibadet veya kuralla birleşmesi de halk Müslümanlığının kuvvetli tezahür biçimlerinden ve kaynaklarından biri olmuştur.³⁹ Bu hususta tarihçi ve Orta Doğu çalışmaları uzmanı Howard A. Reed'in tespiti dikkat çekicidir. Reed'e göre; "Çağdaş Türkiye'deki laikleşmeye

rağmen vatandaşlarının büyük çoğunluğu Müslüman olduklarını söylemede coşkun ve gururludurlar... Bugün Müslüman bir Türk'ün yaşamı aslında hâlâ doğumdan genellikle ölümün kırkıncı günü anısına okutulan mevlide kadar İslami bir yapı dahilinde geçer."⁴⁰

Cumhuriyet'in Tek Parti Dönemi'nde mevlid merasimleri, siyasal ve toplumsal dönüşümlere rağmen halkın dinî kimliğini taşıyan temel geleneklerden biri olarak varlığını sürdürmüş; zaman zaman kamusal alanda geri planda kalsa da büyük ölçüde toplumsal bütünleşmenin ve kültürel sürekliliğin sembolü olmuştur. Bu çerçevede tarihsel hadiseler ile basındaki haberler ve örnek olaylar, mevlidin yalnızca bir ibadet pratiği olarak değil, aynı zamanda toplumun duygusal ve kültürel dünyasını yansıtan ve ifade eden önemli bir toplumsal alan olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

NOTLAR

*	Din Hizmetleri Uzmanı, İstanbul Müftülüğü.	(İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz), 151-152.
1	Ahmet Özel, "Mevlid: Tarihi ve Dini Hükmü", <i>Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi</i> , 1 (2002): 242.	5 Dündar Ali Kılıç, <i>XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri</i> , (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002), 98.
2	İsmet Çetin, "Türkiye'de Mevlit Törenleri", <i>Türk Dünyasında Mevlit Geleneği</i> , (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 197.	6 Mehmet Şeker, "Mevlid", <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)</i> , 29: 479.
3	Edip Uzundal, "Osmanlı Devleti'nde Mevlid Geleneği: Resmî ve Özel Kurumlar Örneği (19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başı)", <i>Türk Kültüründe Mevlit Geleneği</i> , (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 784.	7 Mustafa Can, "Osmanlı Kültüründe Mevlid-i Şerif Geleneği", <i>Farabi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları II</i> , (Gaziantep: İKSAD Yayınları, 2020), 144.
4	Ali Seydi Bey, <i>Teşrifât ve Teşkilât-ı Kadîmemiz</i> , haz. Niyazi Ahmet Banoğlu,	8 Ufuk Erdem, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)" <i>Fırat Üniversitesi</i>

- Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/2 (2021): 1058.
- 9 Fahri Yetim - Onur Kır, "Cumhuriyet Gazetesi Örneğinde Türk İnkılabının Kültürel Yansımaları", *Tarih ve Günce*, 16 (2025/Kış): 6.
- 10 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 28.
- 11 Gareth Jenkins, *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?*, (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 358.
- 12 Şemsettin Çoban, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da Dinî Müsiki*, (Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2023), 55.
- 13 Çok partili hayata geçiş dönemiyle birlikte dini hayata yönelik ilginin yeniden canlanmasıyla Kur'an ve mevlid cemiyetleri yaygınlık kazanmış; bu süreçte Hüseyin Sebirci, güçlü mersiyehanlığı ve etkileyici icrası sayesinde dönemin en çok aranan okuyucuları arasında yer almıştır. Bkz. Ramazan Alparslan, *İstanbul Ehli Kur'an ve Mevlithanları*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020), 45.
- 14 "Ramazan", *Cumhuriyet*, 25 Kânunusani 1930, 2; "Dün Bütün Camilerde Milli İktisat ve Tasarruf Etrafında Vaazlar Verilmiştir", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1930, 1.
- 15 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 51.2.00.00, 6/21, 1 Mart 1927.
- 16 Eşref Edip Fergan, *Kara Kitap: Milleti Nasıl Aldattılar? Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar?*, (İstanbul: Aksisada Matbaası, 1967), 77-79.
- 17 *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Kasım 1930, 1; *Cumhuriyet*, "Camilerde Dinî Merasimler", 12 Şubat 1934, 3.
- 18 Yunus Nadi, "Din Kitabımız Kendi Dilinde", *Cumhuriyet*, 28 Kanunusani 1932, 1.
- 19 Yunus Nadi, "Hayatta Tekâmül: Dinde Milliyet", *Cumhuriyet*, 22 Kanunusani 1932, 1
- 20 "Türkçe Kur'an Dün İlk Defa Okundu", *Cumhuriyet*, 23 Kanunusani (Ocak) 1932, 1-4.
- 21 "Halk Türkçe Kur'an Dinlemek İstiyor", *Cumhuriyet*, 25 Kanunusani 1932, 1-3; "Türkçe Kur'an Okunması Halkı Vecde Getirdi", *Cumhuriyet*, 26 Kanunusani 1932, 1-4; "Türkçe Kur'an Okunan Camiler Dolup Taşıyor!", *Cumhuriyet*, 27 Kanunusani 1932, 1-4.
- 22 "İlk Türkçe Ezan Dün Fatih'te Okundu", *Cumhuriyet*, 31 Kanunusani 1932, 1-2.
- 23 "Süleymaniye'de Türkçe Hutbe", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1932, 1-3.
- 24 "Kadir Gecesine Hazırlık", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1932, 1-6.
- 25 Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le 15 Yıl*, (İstanbul: Sıralar Matbaası, 1962), 14-21.
- 26 Yunus Nadi, "Çok Ruhani Bir Kadir Gecesi", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932, 1.
- 27 Alim Yıldız, *İhramcızade Mevlidi: Yare Yedigâr, İhramcızade İsmail Toprak Mevlid-i Nebi*, (Sivas: Asitan Yayınları, 2010), 17.
- 28 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm-II*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 415-416.
- 29 Behçet Kemal Çağlar, "Bizim Mevlüt", *Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası*, Eylül Kasım 1942, 16/91-93, Dergi eki, akt. İsmail Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı-II*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 610-611.
- 30 Cemil Koçak, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 81.
- 31 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 080.18.01.02, 107/82/12; 25 Kasım 1944 tarih ve 1848 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.
- 32 Ali Fuat Bilkan, *Mevlid: Değerden Ritüele*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 145-146.
- 33 Şemsi Sılkım, Melih Sadık Küçükler, *Ey Azizler! İşte Başlarınız Söze Meşhur Hafız ve Mevlidhanlar ile Röportajlar (1958)*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınevi, 2025), 13.
- 34 Ahmet Tanrıverdi, *Mevlûdü Şerif*, (Mersin: Toros Matbaası, 1949); bkz. Mevlüt İlhan, *Cumhuriyet Döneminde Mevlid Yazma Geleneği*, Türk Kültüründe Mevlit Geleneği, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2023), 521.
- 35 Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi 1950-51 yılına ait yayınladığı kongre münasebetiyle bastırdığı broşür, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1951; Mustafa Kara, "Yakın Tarihimiz Meşhur Mevlid Törenleri", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, (İstanbul: 2010), 533-534.
- 36 *Milliyet*, 11 Aralık 1950, 1; *Yeni Sabah*, 11 Aralık 1950, 1-3-7. Vaaz metni için bkz. *Yeni Sebülürreşad* 4/92, Aralık 1950, 258-260, ayrıca bkz. İsmail Kara, Rabia K. Gündoğdu, *Ahmet Hamdi Akseki Hayatı Eserleri Mücadelesi-I*, (İstanbul: 2019), 382-386; ayrıca bkz. Rabia K. Gündoğdu, "Süleymaniye'de Muazzam Bir Gün", *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*, 50, (2025): 114-118.
- 37 Sılkım, Küçükler, *Ey Azizler! İşte Başlarınız Söze Meşhur Hafız ve Mevlidhanlar ile Röportajlar (1958)*, 13.
- 38 Bilkan, *Mevlid: Değerden Ritüele*, 146.
- 39 Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı-II*, 870.
- 40 Howard A. Reed, *The Religious Life of Contemporary Turkish Muslims*, E. J. Brill Yay., Leiden (Hollanda) 1954 (Çağdaş Türkiye Müslümanlarının Dini Hayatı, Türkiye'de İslam ve Laiklik Derlemesi), ss. 103-105, 116-117; Akt. Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı-II*, 422.

Son Devir Mevlidhanlarından Hafız Esad Gerede (1917-01.06.1958)¹

Öğr. Gör. Kâmil Büyüker*

Mevlidin musikinin bir formu olarak makamlı okunması yakın tarihimize kadar sürdürülen önemli geleneklerden birisi idi. Bu işi yapan mevlidhanların mevlid okuma işini ciddiye alınması gereken bir meslek olarak sürdürdükleri de bir vakıdır. Pek çok meselede olduğu gibi mevlid icrasının ve mevlidhanlığın başkenti İstanbul'dur. İstanbul'da kültürün yaşayan bir parçası olarak mevlid -7'den 70'e, doğum ya da vefat- okunmuş, mevlidhanlık müessesesi de yaşayan kültürün bir parçası olmuştur.

Mevlidhanlık geleneğinin İstanbul'da son dönem temsilcileri sayılmak istense onlarca isim zikredilebilir. Ancak bu isimler arasında öne çıkan bir isim yazımızın da konusu olan Hafız Esad Gerede'dir.

Hayatı

Hafız Esad Gerede, Bolu'nun Gerede ilçesi Güney köyünde (şimdiki adıyla Ağızören Güneyköy) 1333/1917 yılında dünyaya geldi. Babası medrese tahsili görmüş Zaim Mehmet (Esat Ağa) oğlu Hafız Ali Efendi, annesi Fatma Hanımdır. Esad Gerede ölümünden 3,5 ay gibi

kısa bir süre önce Bursa Çelik Palas Oteli'nde 25 Şubat 1958 tarihinde daktilo ederek kaleme aldığı hayat hikâyesinde aile köklerine dair şunları söylemektedir:

“Ceddim, Bolu vilayetine bağlı Gerede kasabasının en eski ailesidir.

Gerede Romalılar zamanında (Kratya) olarak bilinmekteydi. Tarihte en eski yerleşim (kasaba) olduğudur. Zira Roma tarihinde (Kostantiniye) II. Metropolitem (bir devletin ana kentine ilişiktir) olarak geçmektedir. Ecdadımız Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin akıncı beylerinden Ömer Bey (Avşar Türklerinden) Derebeyi Mehmet Bey'in oğlu olup Gerede'nin fethinde şimdiki adı Ağızöregüney Köyü olan yerleşim bölgesi eski adı (Baş kilise) olan yere yerleştirilmiş ev yurt edindirilmiştir.

Köyün en yaşlı kişilerinden öğrenildiğine göre (aşiret) veya bir beylik olarak Ankara'nın Kazan ilçesinden şimdiki yere gelip Rumları def edip yerleşilmesine Ali Efendi mahiyeti ile (hizmetkârlar ve at uşakları) yerleşmiş olduğu, Ali Efendi'nin oğlu Mehmet Zaim ağa onun oğlu Esat Ağa'dır. Bu kişilerin başka fertleri (babadan) olup olmadığı bilinmemektedir.

Esat Ağa Gerede ilçesinde bir müddet kadılık (hâkimlik) vazifesinde bulunmuş, Ağızöregüney köyünün bir buçuk kilometre orman içine doğru olan başkilise temellerinin bulunduğu alan (bu mülk Esat Ağa sülalesinin mülkü olarak sınırlarının içerisinde.) Gerede panayırı olarak kullanılmış, Esat Ağa ormana zarar verilmesi sebebiyle panayır yerini Gerede'deki şimdiki yerine yerleştirmiştir.

Esat Ağa'nın 4 oğlu olmuştur. Köydeki büyük konaktan evlendirdiği oğullarına yeni haneler açmış, mahiyetindeki kişileri de azad etmiştir.

Mehmet (Şişman), Ali (Etsiz), Eşref Dolgun, Lütfi Gümüş adlı soyadı almışlardır. Esat Ağa'nın lakabı “Şişmanoğulları”dır. Soyadı kanunu sonucu yeni soyadları edinilmiştir, yalnız bunlardan Ali Efendi'nin oğlu Esat, soyadını Gerede olarak değiştirmiştir. Esat Ağa fi tarihinde hicaza gitmiş ama hac vazifesinde vefat etmiş orada kalmıştır, büyük oğlu Mehmet

Şişman'da oğlu Kemal Şişman'la 1952 senesinde gittiği hicazdan dönememiş orada defnolunmuş oğlu Kemal Şişman yalnız dönmüştür, diğer oğulları hac vazifesini yapamamışlardır.

Ali Efendi'nin 3 oğlu 2 kızı olmuştur, medrese tahsili görmüş diğer kardeşlerine nazaran daha âlim kişi olarak bilinir Ali Efendi. Ali Efendi'nin çocuklarından en büyükleri olan Zehra, Yenicik köyünden Ramazan; oğlu Esat, köyünden Halide; kızı Şerife, Kabaklardan Yusuf; oğlu Sabit, köyünden Saniye; küçük oğlu evlenmemiş, her biri hakkın rahmetine kavuşmuştur.”²

Doğduğu köyde yedi yaşında iken, köyün hocası Abdurrahman Efendi'den Kur'an ve Hafızlık eğitimine başladı. Abdurrahman Efendi haricinde, köyünde Muharrem Hoca ve Hafız Mevrit Efendiden Kur'an okuma, talim, tecvit dersleri aldı.³ Kendi kaleme aldığı hatıratında “7 yaşında Kur'an'ın yarısını ezberledim.” demektedir. Hafızlığını 8 yaşında köyünde tamamladı.⁴

İlkokulu 1931'de köylerine yakın İnköy'de bitirdi. Delikanlılık çağında köy hayatından ve çiftçilikten bir istikbal göremeyince ailesinden habersiz Ankara'ya çalışmaya gitti. Ankara Akköprü'de bir marangoz atölyesinde çalışmaya başladı ve burada marangozluk sanatını öğrendikten sonra 1933 yılı aralık ayında arkadaşının da talebi ile İzmir'in Menemen ilçesine giderek marangozluk sanatını orada icra etti.

Menemen'de işler istediği gibi gitmeyip tekrar yola düşmeye niyet ettiği vakit İzmir Hisar Camii'ne yolu düşmüş ve burada gönlü kırık, mahzun ve ümitsiz bir şekilde camide akşam namazı vaktini beklemektedir. Camiye akşam namazı için tek tük gelmeye başlayanlar arasında uzun boylu, güzel giyimli, endamlı, sarıklı bir efendi gelip yanına oturmuştur. Genç hafız “Yanıma adeta peygamber gelmiş gibi bir hisse kapıldım.” demektedir. Toparlanarak o zatın elini öpmüş ve diz çöküp yanında sessizce yine oturmaya devam ederken o kişi kendisine doğru hafifçe eğilerek “Hafız mısın?” diye sormuş. O da “evet” demiştir. Bunun

Esad Gerede'nin dosyasında mevcut biri kravatlı, biri papyonlu gençlik fotoğrafları.

üzerine sarıklı zat kendisine “Öyle ise akşam ezanına daha vakit var, biraz oku da dinleyelim.” demiştir. Genç hafız, içinde bulunduğu haleti ruhiye ile gariplik ve hüzünle okumaya başlamış ve adeta boşalmıştır. Okuduğu ayetler, sanki yeniden nazil oluyormuşçasına genç hafızın muhteşem sesi ile canlanıyor, hayat buluyor ve fevkalade okuyordu. O gün cemaat arasında kendisine karşı büyük bir teveccüh oluşur. O gün akşam namazında Kur'an okutan kişi İzmir Müftü Yardımcısı Hoca Ali Rıza Efendi'dir ve Hafız Esad'ın elinden tutmuştur. Gece bir hana kendisini yerleştirmiş, ertesi gün ise genç hafızı İzmir Müftüsü Mehmet Rahmetullah Çelebioğlu ile tanıştırmıştır.

Hoca Ali Rıza Efendi'nin telkini ve himayesi ile İzmir'e yerleşen Hafız Esad Gerede, burada hem Ali Rıza Hoca'dan dersler almış, ayrıca hocasının himayesinde Eşrefpaşa'da faaliyet gösteren İzmir Musiki Cemiyeti'ne gitmiş orada Hisar Camii İmamı bestekar Rakım Elkutlu, Neyzen Cemil Efendi ve Muallim İsmail Efendi'den musiki eğitimi almış, meşk halkasına dahil olmuş ve ney üflemeye başlamıştır.

İzmir'de geçirdiği 9 aylık süre zarfından sonra babasının onu gazete ilanları ile aradığından Müftü Yardımcısı Ali Rıza Efendi haberdar olmuş ve Hafız Esad'a memleketine dönmesini telkin etmiştir. Bunun üzerine Hafız Esad 1934 yılının Ağustos ayında memleketine dönmüştür. Hafız Esad, köyüne dönmüştür dönmesine ama

hem de vazife yapar. Bir süre sonra Nisan 1946 tarihinde Cerrahpaşa Camii'ne müezzin olarak atanır. Ancak Esat Gerede'yi sevenler sesini daha fazla dinlemek için onu imam olarak görmek isterler. Girdiği imtihan sonucunda Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nde imam hatip olarak göreve başlar.⁷

Daha önceden tanıştığı Hafız Sadettin Kaynak'la musiki çalışmalarına başlarken diğer taraftan Hafız Ali Rıza Sağman, Neyzen Ulvi Erguner ve Hasan Tahsin Parsa'dan da istifade etmiştir. Saadettin Kaynak'ın tavsiyesiyle Devlet Konservatuvarı Türk musikisi fasıl heyetine iki yıl boyunca devam eden Esad Gerede, aynı zamanda Üsküdar Özbekler Tekkesinde Şeyh Necmeddin Özbekkangay riyasetinde musiki derslerine katılır.⁸

O dönem Etsiz soy ismini taşıyan Gerede, evinde ders aldığı zamanlar hocaları tarafından "Esat senin soyadın 'Etsiz' olmuyor, soyadını değiştir." derler. Esat Gerede de 1950 yılında soyadını "Gerede" olarak değiştirmiştir.

Esat Gerede, Mihrimah Sultan Camii'ndeki görevi esnasında fethin 500. yıl dönümü için 1951 yılında çekilen ve 1953 yılında gösterilen Aydın Arakon'un yönetmenliğini yaptığı İstanbul'un Fethi adlı sinema filminde rol alması ve caminin çekimlerde kullanılması dolayısıyla hakkında soruşturma açılır ve görevine son verilir. Esat Gerede'nin görevden alınmasından sonra yaptığı itiraz sonrası komisyon kararında "İslam ibadetini taklid ve istihfafi tazammun ve cemaati dilgir eder fiili, İslam şiar ve ahlâkına uygun görülmemeyerek mahalli hayrat hademesi komisyonunca işten çıkarılmasına dair verilmiş olan kararın bozulması için bir sebep görülmediğine karar verilmiştir." denilmiştir.⁹ 27.05.1953 tarihinde görevine son verilen Esad Gerede hakkında müşavere heyetinin görevine tekrar dönmesi hakkında olumlu yazısına rağmen Gerede, göreve geri dönmemiştir. İstifa ettikten sonra serbest mevlidhanlık yaparak, bunun yanında

Esad Gerede radyo kaydı esnasında kürsüde.

müteşebbis fitratının gereği olarak ticaretle uğraşarak hayatını idame ettirmiştir.

Esat Gerede mesleğinin zirvesinde iken daha önce yaşadığı böbrek rahatsızlığı dolayısıyla Cerrahpaşa Hastanesine yatmış ancak kurtarılamayarak 01.06.1958 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Gerede'ye bağlı Ağızören-Güney köyüne defnedilmiştir.

Mezar taşında şunlar yazılıdır:

*"Ne güzel sestî ilahî
Ne asil sestî Kur'an'a
Uyar ses ulu Rabbim
Nerede okuyup dinletiyor
İnletiyordun dehri
Sen de göçtün ne yazık
Ali oğlu Hafız Esat Gerede
D. 1917- Ö. 1958
Ruhuna Fatihâ"²⁰*

Kur'an ve Mevlid Cemiyetlerinin Gözde İsmi

Sesinin güzelliği ve gürlüğüyle herkesi kendine hayran bırakan Esad Gerede, yapı itibarıyla oldukça yüksek özgüvene sahip müteşebbis

birisiydi. Ticaretle uğraşmayı çok severdi. Ancak bu sahada muvaffak olamamıştır. Kısacık hayatında gezip dolaştığı yerlerde mutlaka ilminden ve sesinden istifade edilecek isimleri bulmuş ve onlardan istifade etme yoluna gitmiştir.

Özellikle İstanbul'a geldikten sonra dönemin musiki üstadlarından istifade eden Esad Gerede, sesi, sadası ve okuyuşu ile çok kısa zamanda musiki meclislerinin aranan ismi olmuştur. Hatta oğlu Galip Gerede'den nakledilen şu hatıra bu durumu pekiştirmektedir: "Özbekler Tekkesi Şeyhi Necmettin Beyin eşi Kudret Hanım babamı çok sever ve haftanın bir günü bize gelirdi. Biz de her hafta tekkeye giderdik, ayda bir kere de Özbekler Tekkesinde meşk edilirdi. Bu tekkeye dönemin hafızları, bestekârları, saz üstatları katılırdı. Bu toplantılara Dr. Alaaddin Yavaşca, Cüneyt Orhun, Mecit Sesigüzel, Münir Nurettin Selçuk, Sadi Hoşses, Ulvi Ergüner, Niyazi Sayın, Kâni Karaca, Zeki Altın, Aziz Bahriyeli, Halil İbrahim Çanakaleli gibi dönemin ustaları katılırdı, kasideler icra edilirdi."¹¹

İstanbul muhitinde günden güne şöhreti artan Gerede, artık tüm meclislerin aranan hafızı ve mevlidhanı olmaya başlamıştır. Gerede'nin sesi, tavrı, okuyuşu, dönemin Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki'nin de dikkatini çekmiş, kendisinin her Cuma günü sabahı radyoda Kur'an-ı Kerim okumak üzere hazırlanmasını istemiştir. Esad Gerede bu teklifi nazikçe kabul etmemiş ve kendisinden üstün hocalar varken bu işi kendisinin yapmasını uygun bulmamış ve imtihan açılmasını istemiştir. Bunun üzerine Akseki teklifini kabul etmiş ve İstanbul'da 50'den fazla hafızın katıldığı bir imtihan sonucunda (İmtihan heyeti: Fatih Camii İmamı Hafız Ömer Efendi, Diyanet İşleri Heyeti Müşavere Azası Hasan Fehmi, Hafız Ali Efendi Reis Ahmet Hamdi Efendi, Profesör Kâmil Miras) Abdurrahman Gürses (Hendek'li), Hasan Akkuş (Kızılcahamam) ve Esad Gerede isminde karar kılınmıştır.

Heyet tekrar toplanmış ve Esad Gerede'nin her Cuma sabahı radyodan Kur'an-ı Kerim okumasına karar vermiştir.¹² Esad Gerede'nin 01.06.1958 senesinde vefatından sonra 1 sene daha radyodan onun sesinden Kur'an okunmasına "plaktan" devam edilmiştir. Vefatı radyodan "her Cuma sabahı Kur'an-ı Kerim okuyan Esad Gerede" olarak anons edilmiştir.

Hafız Esad Gerede'nin ders aldığı isimlerden Hafız Ali Rıza Sağman, onun hakkında şunları söylemektedir:

"Bu zatın sesi, gayet tonlu, gayet tatlı, müessir, oynak ve enfes bir çeşniye sahiptir. Fakat bu ses mevlid, kaside, gazel ve şarkı gibi mevzulardan ziyade Kur'an sesidir. Birçok yerlerde sunmuştum ve herkes bilir ki, her ses her işe gelmez. Esad'ın sesi Kur'an okumak için yaratılmıştır. Mevlide pek gelmiyor. Zira mevlid sesi perdeli olacak. Esad'ın 1,5 oktavı vardır. 2. Yüksek oktava geçince sesi cilasını kaybediyor ve acze düşüyor. Revnakı kalmıyor. Mevlid sesi parçalı olacak. Esad'ın sesi oynaktır amma parçalanmıyor. Mevlid sesi soluklu olacak, Esad'ın soluğu uzun değildir. Bütün bunlardan ötürü Esad'ın yerinde ben olsam mevlid okumam. Bütün gayretimi tilavet-i Kur'an'a hasrederim. Mevlidi, Kur'an okumayanlara bırakırım. Kur'an okuma ise inhisarım altına alırım."¹³

Yine kitaplarda sıklıkla merhum Emin Işık'tan nakledilen bir hadise de onun mevlid okuyuşuna dairdir:

"Rahmetli Esat Gerede, Sultanahmet Camii'nde Mirac Bahri'ni okurken 'Ref' olup ol şaha yetmiiiiiiş bin hicap' deyip 'yetmiş' kelimesinin son hecesini 'miiiiiiş' diye uzatınca, kürsünün dibinde mevlid dinleyen filozof Rıza Tevfik, kendini tutamayıp 'Yüz kırk oldu hafız, yüz kırk!' diye seslenmiş."¹⁴

Burada Hafız Esad Gerede, uzatılmaması gereken yerde zihaf yapmadığı için eleştirilmiştir. Ayrıca hanendenin şarkı ve gazellerde geçen kelimeleri telaffuzu ile mevlid veya kaside okurken aynı kelimeleri telaffuz etme ve nağmeye dökme tarzı başka olmalıdır.¹⁵

Dönemin gazete ilanları ile de duyurulan meşhur mevlid merasimlerinde önde gelen simalar arasında Hafız Hasan Akkuş, Hafız Abdurrahman Gürses, Hafız Ali Üsküdarlı, Nusret Yeşilçay, Hafız İbrahim Çanakkaleli, Mecit Sesigür, Kâni Karaca, Zeki Altun, Aziz Bahriyeli, Ali Gülses, Fevzi Mısır, Mahmut Hataylı, Kemal Tezergil ve Esad Gerede'nin ismine sıklıkla rastlamaktayız. Bu mevlidlerin bir diğer hususiyeti ise radyolarda da yayımlanması olmuştur.¹⁶

Türkiye Hafızlar ve Mevlidhanlar Cemiyeti eski başkanı Ramazan Alparslan kendisinin de katıldığı bir mevlid merasiminde coşkulu bir kalabalık olduğunu ve Esad Gerede'nin okuması ile şöhret bulan "Çanakkale Mersiyesi"nden şu şekilde bahsediyor:

"Mühim mevlidlerde öyle oluyordu. Mesela 1957'de Fatih Camii'nde Şehit Cengiz Topel'in mevlidi o şekilde kalabalık oldu. Benim hatırladığım Rahmetli Esad Gerede okudu. Hatta bugün çok sık okunan Mehmet Akif'in "Vurulup tertemiz alından uzanmış yatıyor." dizeleri ile başlayan Çanakkale Mersiyesi o gün Esad Gerede okuduktan sonra bu kadar çok okunur hale gelmiştir."¹⁷

Bursa'da 14 Aralık 1952 günü Ulucami'de okunan mevlidin de ayrı bir anlam ve önemi vardır. Çünkü bu mevlid, yapımına 1948'de başlanan Süleyman Çelebi'nin türbesinin açılış merasimi münasebetiyle okunan mevlid idi. *Mevlid*'i yazan şahsı anmak için, *Mevlid*'i yazan şahsın görev yaptığı bir camide yüzyıllar sonra okunan bir mevliddi. Bu anlamlı gün için İstanbul'un "üçler"i teşrif etmişti: Hafız Sadeddin Kaynak, Hafız Hasan Akkuş, Hafız Esad Gerede.¹⁸

Meşhur Süleymaniye Mevlidi

Hafız Esad Gerede'nin özellikle merhum Ahmet Hamdi Akseki yanında yeri hep kıymetli olmuştur. Bunun en bariz örneklerinden birisi de Kore şehitleri için okunan mevliddir. Bu mevlid pek çok açıdan önemli ve milattır.

Büyük Mevlidi Şerif

Yıllardan beri Radyolardan ve kürsülerden Kur'anı Kerim ve mevlidini dinlediğimiz merhum

Hafız ESAD GEREDİ'nin ruhunu taziz maksadıyla 12/Temmuz/1958 Cumartesi günü ikindi namazını müteakip FATİH CAMİİ SERİPİNDE merhumu garasız muhabbetli olan seçkin Hocaların ve meslekdaşlarının iştirakle okunacak Kur'anı mubin ve Mevlidi nebeviye Kur'an muhibbi olan bütün müslümanların tesrifleri rica olunur.

H.H. Hasan Akkuş, H.H. Abdurrahman Hendekli, H. Sadettin Kaynak, H. Ali Rıza Sağman, H.H. Hilmi Ef. H.H. Kemal Ucu, H.H. Muzaffer Kıtıpaçı, H.H. Raif Bahriyeli, H.H. Ahmet Rıza, H. H. Dursun Kayatoprak, H. Cemal Başçı, H. Fahri Tüker H. Asım Sigortacı, H. Aziz Mehmet, H. Hüseyin Sebilci, H. Hüseyin Küçük, H. Mahmut Onel, H. Recai Tanses, H. Ali Rıza Altınbay, H. Fikri Aksoy, H. H. Nihat Yüce, H. Salm Özel, H. Kerim Özbakır, H. İbrahim Çanakkaleli, H. Fevzi Mısır, H. Kemal Tezelliğ, H. Ahmet Bolulu, H. Fahri Kaya, H. Nafiz Ateş, H. Hacı Yakup, H. Hüseyin Geredeli, H. Mehmet Karaca, H. Hüseyin Korkmaz, H. Hasan Güldemir, H. Hasan Akkuş Geredeli, H. Kerim Seskıralı, H. Tahir Karagöz, H. Enver Ceylan, H. İhsan Sedef, H. Mehmet Keskin, H. Tahsin İlticeli, Hüseyin Gürkan (Bursadan), H. Tahsin Şişli (müezzini), H. Burhan Aslanoğlu, (Ankaradan), H. Memduh Şişman (Ankaradan), H. İsmail Aksoy, H. Mustafa Haseki İmamı, H.

Dua: Ariflerin Takdirkârı Duagu Hafız Yahya Eskişehirli tarafından yapılacaktır.

Gerede Ailesi Adına
Amcazadesi Tahsin Dolgun

"Kore şehitlerinin ruhlarını taziz, gazilerin fedakârlıklarını tebci, aynı zamanda da 14 Mayıs 1950'deki tarihi seçim başarısı için halka manevi bir teşekkür, Allah'a sonsuz hamd" niteliğinde olmak üzere, Süleymaniye Camii'nde okunacak muazzam bir mevlid ihtifali için Hacı Ali Rıza Cansu'nun başkanlığında Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi harekete geçiyor.

Mevlidin, miraç gecesine denk gelen 10 Aralık 1950 Pazar günü öğle namazını müteakip yapılması kararlaştırılıyor. Mevlid ihtifalini, Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Diyanet İşleri Başkanı olan Ahmet Hamdi Akseki yönetecektir.

İl ve ilçe müftülüklerine duyuru yapılarak memleketin en seçkin hafız ve mevlidhanlarının, en değerli vaiz ve hoca efendilerinin sarıklarını ve cübbelerini giyerek iştirakleri istenmiştir. Sarık ve cübbe üzerinde hassasiyetle durulması; o tarihe kadar sarık ve cübbe üzerinden yürütülen aşağılanma, değersizleştirilme ve itibarsızlaştırılma politikasına karşı bir duruşu da yansıtıyor.

Mevlid ile ilgili maddi, manevi bütün hazırlıklar tamamlanmış, başvekil Adnan Menderes'e

Büyük mevlidhanın vefatı münasebetiyle icra edilecek mevlid-i şerif haberi. 10.07.1958 Milliyet gazetesi.

aşağıdaki telgraf çekilerek mevlidin bütün yurttan dinlenebilmesi için İstanbul Radyosu ile naklen yayınının temini de istenmiştir. Çekilen telgrafın metni şöyledir:

“Sayın Adnan Menderes

Başbakan/Ankara

Aziz Kore Şehitlerimizin ruhları için Süleymaniye Camiinde yarınki Pazar günü (10 Aralık 1950) öğle namazını müteakip tertiplediğimiz muazzam mevlid-i Nebevi'nin bütün yurttan takip edilmesi için radyo ile yayımlanmasına emir ve müsaadelerinizin İstanbul Radyo Evi'ne bildirilmesini acilen bekleriz. Hürmetlerimle...

Türkiye Anıtlar Derneği Başkanı

Ali Rıza Cansu”

9 Aralık'ta Ankara'ya çekilen bu telgrafa olumlu cevap alınarak böylece mevlidin radyo ile naklen yayını temin ediliyor.

Reis Ahmet Hamdi Akseki, Esad Gerede'ye özel bir mektup göndererek sarığı ve cübbesi ile belirtilen gün ve saatte Süleymaniye Camii'nde hazır bulunmasını istiyor. Bu talep üzerine, sarığını ve cübbesini alarak belirlenen gün ve saatte Süleymaniye Camii'ne giden Hafız Esad Gerede, caminin önceden hiç görmediği kadar halktan cemaatle ve basından birçok muhabirle tamamen dolmuş olduğunu hayretle görüyor. Önceden yerini almış olan İstanbul'un meşhur okuyucuları ve hocaları arasındaki yerini alıyor. Biraz sonra da Diyanet İşleri Reis'i Ahmet Hamdi Akseki, sarığı ve cübbesi ile camiye giriş yapıyor. Vaaz kürsüsünün önünde oturan zevatın ayağa kalkarak kendisine gösterdikleri ihtiramlar arasından kürsüye doğru ilerlerken Esad Gerede'yi yanına çağırıyor ve merasimi idare etmesini söylüyor.

Esad Gerede, o gün nezleli olduğundan sesine pek güvenememektedir. Durumu kendisi gibi sarığı ve cübbesi ile yanında oturmakta olan Sadettin Kaynak'a sessizce bildiriyor. Sadettin Kaynak, “Ben de iyi değilim ama bu iş öyle veya böyle olacak.” diye aralarında sessizce konuşuyorlar.

Düzenlenen programa göre Reis Ahmet Hamdi Akseki, günün önemini belirten bir konuşma yapacak, sonra da mevlide başlanacaktır. Mevlid Urfalı Mahmut Kâmil'in kısa bir açış konuşmasının ardından Hafız Ali Üsküdarlı'nın okuyacağı aşr-ı şerif ile başlayacaktır. İlk bahri Hafız Sadettin Kaynak okuyacak, sonra Esad Gerede bir aşr-ı şerifle “Tevhid” bahrini (Hak Teala çün yarattı Adem'i...) okuyacak. Takiben Hafız Abdurrahman Gürses'in okuyacağı aşr-ı şeriften sonra “Viladet” bahrini Konyalı Mehmet Nuri Yılmazgil okuyacak. Evvelinde okuyacağı bir aşrıyla birlikte Hafız Kâni Karaca “Merhaba” bahrini okuyacak, Hafız Cevdet Soydanses de yine evvelinde bir aşrıyla Miraç bahrinin birinci kısmını okuyacak. Miraç bahrinin ikinci kısmı ile münacaatı Hafız Ali Üsküdarlı okuyacak, okunacak aşrılardan sonra yapılacak dua ile mevlid sona erecektir. Bu program, orada hazır bulunan radyo spikeri Tarık Gürcan'a verilerek bu şekilde radyodan da anons edilmiştir.

Bu duygu dolu atmosfer içinde mevlid-i şerif tamamlanmıştır. 13 Aralık 1950 tarihli *Yeni Sabah* gazetesi bu ihtifal hakkında, “... Muazzam mevlidin yankıları devam etmektedir. Radyo ile de yayımlanan mevlid şimdiye kadar okunanların en büyüğü olmuştur. Türkiye Anıtlar Derneği Başkanı Ali Rıza Cansu, bu mevlidin eşine rastlanmayacak azamette yapılabilmesi için her türlü fedakârlığı göze almıştır...” cümlelerine yer vermiştir.

Süleymaniye mevlidine başta İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, yerli ve yabancı diğer resmi davetliler, sefaret yetkilileri olmak üzere 60-70 bin kişinin katıldığı kaydedilmiştir. Bu programın ev sahipliğini Ali Rıza Cansu başkanlığındaki Türkiye Anıtlar Derneği üstlenmiş, günler öncesinden radyoda naklen yayınlanacağı duyurulmuş ve dağıtılan el ilanları ile de Türk halkının katılımı sağlanmıştır. Şüphesiz katılımın bu kadar çok olması sadece radyodan duyurulmasından kaynaklanmamaktadır.

Yıllarca açıktan toplu ibadet etme, büyük kalabalıkların katıldığı mevlid-i şerif merasimi, cemaatle hatim indirme gibi görünürlüğü olan dini toplantılardan uzak kalmak zorunda bırakılan Müslüman cemaat, dönemin kıymetli hocalarını bir arada görme imkânından mahrum kalmak da istememiştir.¹⁹

Kur'an tilaveti, mevlid gibi dini programlara 1950'ye kadar kapalı olan devlet radyosu, bu ilk Süleymaniye Mevlidi ile dinî neşriyata açılmış ve bu mevlid bu hususta bir milat olmuştur.²⁰

Ayrıca 21 Aralık 1950 tarihinde Mevlid Kandili münasebetiyle Kore Şehitleri için Ankara'da Hacı Bayram Camii'nde de Hafız Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses ve Esad Gerede tarafından mevlid ve Kur'an okunmuş, burada da Akseki radyolardan yayımlanan bir konuşma yapmıştır. Akseki'nin vefatından önce yapmış olduğu son konuşma olan bu hitabede Hz. Peygamber'in doğumundan ve insanlığa örnek oluşundan, O'nun yüce ahlâkından da bahsetmiştir.²¹

Hafız Esad Gerede, kısa sayılabilecek bir ömür içerisinde çok önemli işler sığdırmış, hafızlar ve mevlidhanlar arasında seçkin bir yer edinerek ve baki kubbede hoş sada bırakarak bu dünyadan ayrılmış bir isimdir. Ruhu şad olsun.

NOTLAR

- * Yozgat Meslek Yüksekokulu, Radyo ve Televizyon Programcılığı.
- 1 Yazının hazırlanmasında Hafız Esad Gerede'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yer alan sicil dosyasından istifade edilmiştir.
- 2 Oğlu Ali Galip Gerede (d.01.02.1943-v.21.11.2022), babası ile ilgili hatıraları kaleme almış ama yayınlamaya ömrü kifayet etmemiştir. Burada yer alan notlar hazırlanan hatıratın alınmıştır. (<https://www.gerehaberleri.com/hafiz-esad-gerede.html>)
- 3 Elif Arslan, "Gelenekten Geleceğe: Yirminci Yüzyılda
- Yetmiş Bir Kur'an Bülbülü Hafız Esad Gerede", *Diyanet Aylık Dergi*, 240, (2010): 35-37.
- 4 Bir rivayette o yaşlarda çevrenin kendisine gösterdiği ilgi ve alaka, sesinin de güzelliği dolayısıyla bir rivayette hafızlığını tamamlayamadığı da nakledilmektedir. Bkz. Ramazan Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanları*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2016), 71.
- 5 Bu evlilikten 3 erkek 1 kız dünyaya gelmiştir. İrfan (d. 18.10.1937), Rahime (d. 04.03.1939), Ali Galip (d.01.02.1943-v.21.11.2022), Ali Rıza (d. 01.01.1948).

- 6 Mehmet Ali Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hafız*, (Timaş Yayınları, 2016), 421-426.
- 7 Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 28.08.1949 tarihli yazısına göre Gerede'nin ilk göreve başladığı tarih 01.11.1948 olarak gözükmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yer alan hizmet safahatında ise Mihrimah Sultan Camii 2. İmam Hatibi olarak göreve başlamasının ardından caminin 1. İmam Hatibi Bedri Erin'in Laleli Camii 2. İmam Hatipliğine nakli ile boşalan Mihrimah Sultan Camii 1. İmamlığına Esad Gerede'nin atanması uygun bulunmuş. (01.03.1951-12.05.1953) Bu kayıt dışında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yer alan özlük dosyasında herhangi bir başka görev kaydı gözükmemektedir. (DİB Esad Gerede Özlük Dosyası)
- 8 Halil Akıncı, *Son Yüzyılın Ünlü Hafız ve Mevlidhanları*, (İstanbul: 2014), 219.
- 9 DİB Sicil dosyası.
- 10 Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanları*, 72.
- 11 Arslan, "Gelenekten Geleceğe: Yirminci Yüzyılda Yetmiş Bir Kur'an Bülbülü Hafız Esad Gerede", 36.
- 12 Mehmet Öncel, *20. Yüzyıl İstanbul'unda Cami Müsiki Formlarından Kur'an Tilâveti ve İcrâcıları*, (İstanbul: Esenler Bel. Yayınları, 2022), 691-692.
- 13 Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*, (İstanbul: 1951, Fakülteler Matbaası), 211-212.
- 14 Emin Işık, "Mevlid Nasıl Okunur ve Nasıl Okunmalı", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 542-545.
- 15 Mustafa Yıldırım, "Türk Musikisi Gelenğinde Mevlid İcrâsı ve Mevlidhanlar", *Süleyman Çelebi ve Mevlid*
- Geleneğimiz*, ed. İbrahim Ethem Aroğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli, (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2022), 346.
- 16 Dönemin gazetelerinde ilanla duyurulan mevlidlerin Hafız Rahmi Şenses hocanın da katıldığı Atatürk, Kore, İstanbul Radyosundan naklen yayımlanan Veladet Kandili mevlidleri ve şahıslar için okunan mevlidleri gazete haberlerinde görmekteyiz. Bkz. "İstanbul Radyosu ile Yayınlanacak Mevlidi Şerif Şehitlerin Ruhuna", (Milliyet, 15.01.1959, 2); "İstanbul Radyosu ile Yayınlanacak Mevlidi Şerif Veladet Gecesi", (Milliyet, 15.09.1959, 2); "Bugün Atatürk için Mevlid Okutulacak", (Milliyet, 14.11.1954, 1); "Aziz Milletimizin Kore'de Can Veren Şehitlerinin Ruhları İçin Hatmi Şerif ve Mevlüdi Nebevi Kıraati", (Milliyet, 05.12.1950, 6).
- 17 Murat Cemalettin Necipoğlu, "Mevlid İcrâsında İstanbul Tavrı", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021), 78.
- 18 Mustafa Kara, "Yakın Tarihimiz Meşhur Mevlid Törenleri", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 536.
- 19 İsmail Kara, Rabia K. Gündoğan, *Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, I*, (Ankara: DİB Yay. 2019), 384-385; Rabia K. Gündoğan, "Süleymaniye'de Muazzam Bir Gün", *Din ve Hayat*, Kış 2025, 50: 116.
- 20 Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hafız*, 435-443.
- 21 Kara, Gündoğan, *Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, I*, 386.

Klasik Mevlid İcrası

Dr. Murat Cemalettin Necipoğlu

Klasik mevlid icrası; Süleyman Çelebi Hazretleri'nin eseri *Vesîletü'n-necât*'ın Türk musikisi makamlarıyla icra edilmesidir. Türkçe, Arapça ve Farsça kaleme alınan yüzlerce mevlid içerisinden öne çıkan ve fevkalâde şöhrete ulaşan Süleyman Çelebi mevlidi Türk İslam Edebiyatı tarihinde zirvede bir konumdadır. "Kurtuluş Vesilesi" anlamına gelen Çelebi'nin bu eseri; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğumu özelinde tüm hayatını konu alan bir medhiyedir¹. Yanı sıra imani ve itikadi konuları ihtiva eden beyitler "*fâilâtün-fâilâtün-fâilün*" vezniyle kaleme alınmış olmasıyla edebî açıdan da aruzun fevkalâde bir pırıltısıdır.

Süleyman Çelebi mevlidi her ne kadar muhtelif musikişinaslar tarafından bestelenmiş ve yakın zamana değin bu bestelerden bazıları icra edilmiş olsa da esasen musiki icrası bakımından hususiyeti, irticali (doğaçlama) olmasıdır. Haddizatında mevlidin günümüze kadar uzanan icrasındaki makam silsilesi XVII. yy. bestekârlarından Bursalı Sekban'ın² besteli mevlidiyle benzer bir makam örgüsünü haizdir. Nitekim kaynaklardaki bazı el yazması mevlid nüshaları incelendiğinde söz konusu eserin her bir bahir için belirlenmiş makamlarıyla günümüz mevlid icrası

makamlarının örtüştüğünü görmek mümkün olacaktır³. Ayrıca yakın zamanda TRT'de dinlediğimiz Hafız Bestekâr Kemal Batanay besteli mevlidinin makam örgüsü de bundan farklı değildir. Buna dayanarak günümüzde de varlığını sürdüren mevlid icrasının her ne kadar irticali bir icra olsa da geçmişten günümüze kayıtlarına ulaşılabilen bu besteli mevlidlerle aynı makamsal öğelerden müteşekkil olduğu ve halen o şekilde devam ettiği söylenebilir. Nitekim bu her iki icra şeklini yine geçmişten günümüze Türk din musikisinin önemli üstatları ve mevlid icra geleneğinin büyük temsilcilerinin müstesna bir mirası olarak tevill etmek mümkündür.

Tam bu meyanda geçmişte mevlid aşirhanlar, tevşihhanlar, mevlidhanlar ve duahanlar şeklinde vazifelere göre ayrı ayrı belirlenmiş kalabalık bir heyetle icra edilirken günümüzde bu taksimatın oldukça daraldığını söylemek mümkündür. Hatta bu daralma sadece heyette bulunan vazifeliler açısından da değildir. Eskiden mevlidin "Nur bahri" de dahil olmak üzere altı bölümünün tamamı icra edilirken bugün en fazla üç bahri icra edilmektedir. Buna bağlı olarak hem mevlidin icra süresi kısalmış hem bahirlerin aralarını zinetlendirmek amacıyla bestelenmiş tevşihlerin yerini küçük usullü ilahiler almış ve doğal olarak o zevkli kalabalık icra heyetinin yerini birkaç icracının aldığı gerçeğini beraberinde getirmiştir. Ayrıca dinleyen cemaat açısından da bir değişim ve azalma söz konusudur. Geçmişte lebaleb dolan selâtin cami mevlidlerinin yerini günümüz cemiyetlerinde üç-beş cemaatin aldığı, çokça rağbet edilen özel mekân mevlidlerinin ise unutulduğunu buna paralel olarak zikretmek elbette yanlış olmayacaktır.

Türk din musikisinin en önemli örneklerinden olan klasik mevlid icrası "edebiyat musiki birlikteliği" bağlamında *Mevlid*'in Türk musikisi makamlarıyla doğaçlama bir şölene dönüşmesidir. Her biri farklı makam silsilesinden müteşekkil *Mevlid* bahirleri aynı

zamanda bir “tavır” geleneğini beraberinde getirmiştir. Zira tavır, klasik mevlid icrasında yetkinliğin üç temel şartından en önemlisidir. Diğer iki temel şart ise musiki bilgisi ve ses vüs’atidir. Geçmişten günümüze icra hususundaki yekta temsilciler düşünülduğünde bu üç temel şartı taşıdıkları ve onlardan miras mevlid icrasına dair altın değerinde ses kayıtları bu geleneğin mimarları olduklarının kanıtıdır. Buradan hareketle mevlid icrasında tavrın önemini ortaya çıkaran asıl unsur, icranın irticali özelliğidir. Mevlid icra geleneği tarihi sürecindeki tüm kayıtlar -her ne kadar kimi meşhur mevlidhanlar musiki bilgileri ile kimileri ses vüs’atleri ile öne çıksa da- her hâlükârda icra hususunda müstesna tüm bu meşhur mevlidhanların icralarının tavırdan varestede olmadığını göstermektedir.

Musiki yönüyle tavır, “Bir eserin kendi üslubuna bağlı kalınarak özgün bir şekilde seslendirilmesidir.” Doğaçlama ise, “Bir sanatçının önündeki metni herhangi bir hazırlık yapmaksızın icra anında besteleyerek estetik nağmelerle sunabilme yeteneğidir.” Klasik mevlid icrası, birbirlerinin mütemmimleri olması yönüyle bu iki tanıma harikulâde bir zemin teşkil etmektedir. Bununla birlikte geçmişten günümüze tüm meşhur mevlidhanların kendilerine özgü olan doğaçlama yetileri, ilişkisel olarak doğaçlama ile tavır münasebetini oluşturmuş ve mevlid icrasında tavrın önemini ve çeşitliliğini gözler önüne sermiştir.

Her ne kadar ses kayıtlarına ulaşılammış olsa da kendilerine özgü ses ve tavırları dolayısıyla tespit edilebilen XVIII. yüzyıl meşhur mevlidhanları içinde Emir Buhari hatibi hattat ve şair Hafız Şuhudi Mehmet Efendi, Bayrami şeyhi Çolakzade Mustafa Efendi, Beşiktaş Sinan Paşa Nakşibendi Tekkesi şeyhi Mustafa Rıza Efendi, Bursalı Hünkâr imamı Hacı Mustafa Efendi ve oğlu Nizameddin Efendi, Zeyrek Camii müezzini Hüseyin Dede, Âmâ Şeyh Halil Efendi’nin isimleri biliniyor. 1800’lü

yılların başından itibaren XIX. yüzyılı kapsayan dönemdeki bazı meşhur mevlidhanların isimleri ise; Hafız Aşir Efendi, Mutafzade Ahmed Efendi, Balat Sümbüli Dergâhı şeyhi Kemal Efendi, Aksaraylı Âmâ Hafız Hasan Efendi, Hüdai Tekkesi şeyhi Mehmet Ruşen Efendi, Beylerbeyi Camii hatibi Rifat Bey, Fındıklılı Hacı Hakkı Efendi, Hünkâr İmamı Hafız Yusuf Efendi, Bedevi şeyhi Ali Baba⁴ şeklinde kayıtlarda yer almaktadır.

Bu isimlerin klasik mevlid icrasındaki önemi kuşkusuzdur. Çünkü icralarıyla hem musiki tekniği olarak katkı sunmuşlar, hem Hz. Peygamber’e olan aşk ve muhabbetin mahsulü böyle kıymetli bir eseri gönüllere ulaştırmışlardır. Lakin gerek tavır ve gerek ses vüs’ati açısından mevlid icrasının farklı bir boyuta geçmesi henüz XX. yüzyılın başlarında Hafız Sami (1874-1943) ile mümkün olmuş, hemen ardından gelen Hafız Kemal (1889-1939) ile devam etmiştir. Nitekim Ali Rıza Sağman’ın, Hafız Sami için *Hafız Sami Merhum* kitabında da yazdığı “*Mevlid*’in üç beytini bir solukta okuduğuna çok şahit olmuşumdur. Ne diyeyim Mimar Sinan’ın yaptığı kubbeyi inleyen ilk ve son ses.” iltifatı yanı sıra Hafız Kemal’e ithafen söylenen “*Mevlid* Süleyman Çelebi tarafından yazıldı, Hafız Kemal tarafından okundu.” iltifatı mevlid icrasını farklı bir boyuta taşıdıklarını kanıtlar niteliktedir⁵.

Istanbul, Ankara ve İzmir Radyolarıyla yayınlanacak büyük

MEVLİDİ ŞERİF

Büyük Atatürk’ün, bilumum şehitlerimiz ve vefat eden Demokrat Partili arkadaşların ruhlarına ithaf edilmek üzere 20 Ekim 957 Pazar günü 13.15 de öğle namazından sonra FATİH CAMİİ ŞERİFİNDE memleketimizin en kıymetli ehli KUR’AN ve MEVLİTHANLARINDAN Hacı Hafız Hasan Akkuş, Hafız Mecit Sesigür, Hafız Zeki Altın, Hafız Esat Gerede, Hafız Ali Gürses, Hafız Kâni Karaca, Hafız Aziz Bahriyeli, Hafız Kemal Erdağ, Hafız Abbas Nazas, İlahi Fatihli Kardeşler, Dualar İstanbul Belediyesi Mezarlık Müdürlüğü Baş İmamı Duahan Hacı Hafız Nusret Yeşilçay’ın okuyacakları KUR’ANI KERİM ve MEVLİDİ ŞERİFE arzu eden bütün din kardeşlerimizin bu büyük MEVLİDİ ŞERİFTE bulunmaları rica olunur.

D. P. Fatih Kaza İdare Hey’eti Reisliği

Milliyet
gazetesinin
18.10.1957
tarihli ha-
berinde, 20
Ekim 1957’de
Atatürk için
okunacak
mevlidde dö-
nemin meşhur
mevlidhanla-
rının isimleri
görülüyor.

Amir Ateş ve Kani Karaca 1977'de Boğaziçi Musiki Cemiyeti Tasavvuf Konseri için bir arada. (Amir Ateş Arşivi)

Mevlid icrasını farklı boyuta taşıyan Hafız Sami ve Hafız Kemal'in ardından (Sultan Mevlidçisi) Boyabatlı Mustafa Şevki Efendi (ö. 1926), Hafız Ali Üsküdarlı (1885-1976), Hafız Yaşar Okur (1886-1966) ve Hafız Burhan (Sesılmaz) (1897-1943) gibi dönemin meşhur gazelhan ve mevlidhanları, söz konusu mevlid icrası tavrını devam ettirmişlerdir. Ayrıca her ne kadar gazel ve mevlid icrası birbiriyle aynı özellikleri barındırsa da bu dönemde mevlid icralarıyla meşhur bu isimler gazelhanlıklarıyla daha ziyade anılmışlardır. Bu durum mevlid icralarının gazel tavrına benzediği sonucunu doğurmuştur.

Ancak bu tavır benzerliği, aynı dönemin devamında mevlid icrasında devrim niteliğindeki tavrıyla Hafız Kemal'in talebelerinden Hafız Mecid Sesigür ile değişebilmiştir. Söz konusu tavır değişikliğinin başlangıcı; "Hafız Kemal'in rahatsızlığı dolayısıyla bir mevlide talebelerinden Hafız Mecid'i göndermesi, Mecid'in önce hocasının tavrında okumasıyla cemaatin sıkıldığını fark etmesi üzerine, kendi tavrıyla devam etmesi ve cemaatin bu tavra hayran kalması, hatta kendinden geçip bayılanların olması üzerine başlamıştır."⁶ şeklinde anlatıla gelmektedir.

Tavır açısından icra farkları incelendiğinde Hafız Mecid öncesi mevlid icralarında; nağmelerin kelimelerin tüm hecelerinde, oldukça kıvrak gırtlak nüanslarından müteşekkil, çok uzun ve tek

makam seyir açılımları üzerine kurulu bir yapı ile karşılaşılırken; Hafız Mecid sonrası, nağmelerin sadece hece sonlarında yapıldığı, daha sade, kısa musiki cümlelerinden müteşekkil ve güfteleriyle de anlaşılır bir tavır karşımıza çıkmaktadır.

Mamafih Hafız Mecid'in bu fevkalâde beğenilen tavrını yeni soluk getirmek suretiyle zirveye çıkaran meşhur mevlidhanların Hafız Halil İbrahim Çanakaleli (1923-2014), Hafız Fevzi Mısır (1925-2015) ve Hafız Aziz Bahriyeli (1931-2015) üçlüsü olduğu söylenebilir. Zira yakın zamana kadar berhayat olan bu üçlünün Hafız Mecid'in tavrına "mevlid icrasında güçlü sesin önemi" şeklinde oldukça değerli bir katkı sundukları aşikârdır. Öyle ki bu üçlü, mevlid cemiyetlerinin rağbet gördüğü ve mevlidlerin gazetelerde ilan edildiği 50'li, 60'lı yıllarda her biri ayrı "ses kralı mevlidhan" unvanıyla bu ilanlarda yer almışlardır.

Günümüz mevlid icralarının, Hafız Mecid ve bu üç değerli üstadın icralarından izler taşıdığını söylemek bu bağlamda pek de yanlış olmayacaktır. Lâkin elbette yukarıda isimleri zikredilenlerin haricinde, XX. ve XXI. yüzyılı kapsayan son dönem, kendilerine özgü sesleri ve tavırlarıyla mevlid icrasına fevkalâde katkıları olan pek çok meşhur mevlidhana sahne olmuştur. Nitekim, Hüseyin Sebirci (1894-1975), Hafız Zeki Sesli (1903-1962), Hafız Esat Gerede (1917-1958), Hafız Zeki Altun (1920-1999), Hafız Kemal Tezergil (1926-1996), Hafız Mahmut Hataylı (1928-2000), Hafız Kâni Karaca (1930-2004), Hafız Eşref Akhisarlı (1934-2000), Hafız Yusuf Gebzeli (1936-1996), Hafız Celal Yılmaz (1940-**), Hafız İbrahim Peker (1941-2013) ve Hafız Amir Ateş (1942-**) zikredilmesi gereken önemli isimlerdendir.

Nihayet, klasik mevlid icrasının akışına dair şunları söylemek yerinde olacaktır: Mevlide Kur'an-ı Kerim tilaveti ile başlanır. Saba veya yakın makamlarda bitirilen tilavetin ardından saba makamında bir tevşih okunur. Akabinde "Tevhid" bahrine geçilir. Bu bahir; saba, düğâh, bestenigâr, şevkutarab, acemaşiran, hüseyni,

uşşak ve neva geçkileriyle zinetlendirildikten sonra rast makamıyla karar edilerek bitirilir. “Tevhid” bahrinin hemen ardından icra edilecek olan bahir, “Velâdet” bahridir. Bu yüzden rast makamında bir tevşih okunur ve “Velâdet” bahrine geçilir. Bu bahir, rast ana çatısı altında nikriz, nişabur, nihavend, evc, hicaz, hicazkâr, kürdilihicazkâr ve mahur geçkilerinin yer alabileceği bahir olmakla birlikte segâh veya hüzzam makamıyla karar eder. “Velâdet” bahrindeki en önemli hususlardan biri bahir sonundaki Hz. Peygamber’in doğumuna hürmeten ayağa kalkılan bölümde okunan salâvatlardır. Mevlidhanın icrasına göre rast makamıyla karar etmesi de mümkündür ki bu takdirde salâvatlar da rast makamında icra edilir ve oturmadan mevlidin “ara duası” yapılır. Duadan sonra yine Kur’an-ı Kerim tilavet edilir. Tilavet hüseyini veya uşşak makamlarında bitirilir. Çünkü sıradaki “Merhaba” bahri öncesi yine hüseyini veya uşşak makamlarında bir tevşih okunacaktır. Sonra “Merhaba” bahrine geçilir. Uşşak makamı ana çatısı altında icra edilecek olan bu bahirde olabilecek geçkiler ise neva, tahir, beyati, karcıgar, kürdi, hicaz, suzinak, segâh ve hüzzam şeklindedir. En nihayet segâh veya hüzzam ile sonlandırılır. Bunun sebebi ise, gelenekte bu bahrin sonunda segâh salât u selam icrasına yer verilmesidir. Ardından icra edilmek üzere “Miraç” bahrine geçilir. Bu bahirde de zavil, mahur, kürdilihicazkâr ve uşşak gibi geçkiler tabiidir. Lâkin “Miraç” bahri de segâh veya hüzzam ile sonlandırılır. Zira bahir sonunda salât u selam okunması söz konusudur. Akabinde icra edilecek olan hüseyini makamındaki tevşih, mevlidin son bahri “Münacaat” içindir. Bu son bahrin de hüseyini makamı ana çatısı altında icra edilecek olması, içerisinde hüseyini makamına yakın ses ve karakterde birçok geçkiler yapabilme imkânı tanımaktadır. Tüm bahirlerin bu şekilde tamamlanmasının ardından Kur’an-ı Kerim tilavet edilir. Yapılacak olan dua ile mevlid icrası nihayete erer.

Yukarıda her bir bahir için yazılmış tüm makam geçkileri; klasik mevlid icrası tarihi sürecindeki

Amir Ateş arkadaşları meşhur mevlidhan Aziz Bahriyeli'nin evinde çalışırken. Sene 1975. (Amir Ateş Arşivi)

meşhur mevlidhanların icralarından süzölmüş tespitlerdir. Ayrıca bu geçkilerin birebir olması elbette zorunlu değildir. Bahirlerin ana makamlarına sadık kalmak suretiyle tavrı yansıtan tüm özgün icralar elbette değerlidir.

Mevlid; içeriği, edebî metni ve musiki icrasıyla asırlardır büyük bir teveccüh görmüştür. Buna bağlı olarak *Mevlid*'in bazı dönemler dünyanın çeşitli coğrafyalarında İslam'ın diri kalmasına da yardımcı olmasını, esere gösterilen bu teveccühün bir neticesi olarak tevil etmek pekâlâ mümkündür. Günümüzde mevlid cemiyetlerine rağbetin azalmış olması üzücü ise de, özellikle genç adayların mevlid icrasına gösterdikleri ve hızla artan teveccüh fevkalâde sevindiricidir.

NOTLAR

- 1 Hüseyin Vassaf, *Mevlid Şerhi/ Gülzâr-ı Aşk*, haz. Mustafa Tatcı- Musa Yıldız- Kaplan Üstüner, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006), 20.
- 2 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), 469.
- 3 Nuri Özcan, “Klasik Mevlid Okuyuşları ve Tevşih İlahileri”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 488, 489.
- 4 Erdoğan Ateş, “Geçmişten Günümüze Mevlid İcraları ve Önemli Mevlidhanlar”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (2007), 444.
- 5 Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi-II*, (İstanbul: MEB. Yayınları, 2000), 445.
- 6 Murat Cemalettin Necipoğlu, “Mevlid İcrasında İstanbul Tavrı”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021), 85, 86.

Balkanlarda Mevlid Geleneginin Dünü ve Bugünü

Mehmet Yüksel*

Mevlid, dinî bir metin olmanın ötesinde, toplumun ortak değerlerini, tarihî hafızasını ve estetik anlayışını yansıtan bir kültürel formdur. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı, Anadolu'daki mevlid geleneginin en güçlü temsilcisi olarak Balkanlar'a da ilham kaynağı olmuş ve bu eser üzerinden nüfuz etmiştir. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı ve diğer *Mevlid* metinlerinde Hz. Peygamber'in doğumu, mucizeleri, ahlâkî özellikleri ve ümmete olan şefkati gibi temalar öne çıkmakta; bu temalar bireysel maneviyatı beslerken aynı zamanda kolektif şuuru ve aidiyet duygusunu da pekiştirmektedir.

Bunun yanı sıra mevlid sözlü kültürün temel unsurlarından biri olarak hafızaya dayalı aktarımı teşvik eder. Hafızlar, vaizler, imamlar ve tekke mensupları tarafından icra edilen mevlid törenleri hem dinî eğitim hem de toplumsal birlik açısından önemli bir vazife görmektedir.¹ Balkanlar'da bugün bile mevlid geleneginin yaygın olması toplumun Peygamber Efendimize verdiği yüksek değer

ve ona karşı beslenen büyük muhabbetle izah edilebilir.² Bu yönüyle mevlid, yaşayan, dönüşen ve toplumu şekillendiren dinamik bir gelenek niteliği taşımaktadır.³

Mevlid geleneği, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki uzun süreli hâkimiyeti sürecinde bu coğrafyaya taşınmış ve yerleşmiştir. XIV. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen Osmanlı uleması, tarikat mensupları ve din görevlileri aracılığıyla mevlid hem cami merkezli hem de halk arasında yaygın bir merasim hâline gelmiştir. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı, özellikle medrese ve tekke çevrelerinde temel metin olarak benimsenmiş; Arnavutça, Boşnakça ve Bulgarca gibi yerel dillere tercüme edilerek halkla buluşturulmuştur.⁴

Osmanlı arşiv belgeleri, mevlid törenlerinin vakıf destekli olarak düzenlendiğini ve bazı cami ve tekkelerde düzenli biçimde icra edildiğini göstermektedir. Vakfiye kayıtlarında mevlidhanlara ayrılan ücretler ile kandil gecelerinde *Mevlid* okunması için yapılan tahsisatlar, bu geleneğin kurumsallaştığını ortaya koymaktadır. Nitekim Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Camii'nin 1531 tarihli vakfiyesinde mevlid için yılda 300 dirhem tahsisat ayrıldığı kayıtlıdır. Bu bilgiler, Bosna'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden (1463) yaklaşık 68 yıl sonra mevlid törenlerinin kurumsal bir hüviyet kazandığını göstermektedir.

Mevlid kutlama merasimlerinin Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başlaması, bu geleneğin Balkanlar'da daha erken tarihlerde icra edildiğini göstermektedir. Selaniki Mustafa Efendi'nin kaydettiğine göre, 1566 yılında Zigetvar Seferi sırasında Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatının gizlenmeye çalışıldığı günlerde, 12 Rebiülevvel gecesi padişahın otağında *Mevlid* okunmuş, ertesi gece ise sadrazamın çadırında aynı merasim tekrarlanmıştır.⁵

Mevlid merasimleri sırasında cami minarelerinde kandil yakılması uygulamasını başlatan kişinin, Şeyhülislam Şeyhî Efendi'nin talebesi Sofyalı Bâlî Efendi'nin halifesi olan Şeyh Necmüddin Hasan olduğu belirtilmektedir. Bu uygulama, Padişah III. Murad'ın takdirini kazanmış ve padişah 10 Şubat 1588 tarihinde Resul-i Ekrem'in doğum yıl dönümü münasebetiyle bütün minarelerde kandil yakılmasını, ayrıca camilerde ve mescitlerde *Mevlid* okunmasını emretmiştir.⁶ Zamanla Osmanlı Devleti'nin resmî geleneği haline gelen bu uygulamalar, Balkanlar'da da mevlid kutlamalarının resmî bir çerçevede yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Boşnak kültüründe mevlid geleneği, Osmanlı hâkimiyetinin bölgeye yerleşmesiyle birlikte yalnızca dinî bir merasim olarak değil, toplumsal hayatın merkezinde yer alan çok katmanlı bir kültürel pratik olarak şekillenmiştir.⁷ Bosna-Hersek'te mevlid geleneğinin kökleri, Osmanlıların bölgeye yerleştiği XV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Camii'nin 1531 tarihli vakfiyesinde mevlid okunması için tahsisat ayrılmış olması, bu geleneğin erken dönemde kurumsal bir hüviyet kazandığını göstermektedir.

Bosna-Hersek'te mevlid geleneğinin muhafaza edilmesinde tekkeler merkezi bir rol üstlenmiştir. Özellikle tasavvufî yapının güçlü olduğu bölgelerde mevlid, yalnızca belirli günlerde okunan bir metin olmaktan çıkmış; irşat, temsil ve toplumsal birlik fonksiyonu icra eden düzenli bir dinî merasim haline gelmiştir. Bu bağlamda Bosna'daki tekke merkezli mevlid uygulamaları, mevlidin kurumsal ve süreklilik arz eden yönünü ortaya koymaktadır.

Geleneksel olarak mevlid, yılda bir yapılan Ayvaz Dede şenliklerinde ve Blagay/Sarı Saltuk Tekkesi'nde açık alanlarda okunmaktadır. Bir nevi dinî şölen niteliği taşıyan bu merasimlerde mevlid, yemek ve tatlı ikramları eşliğinde

sevinç ve muhabbet atmosferi içinde icra edilir.⁸ Bu bağlamda Mostar yakınlarında, Buna Nehri'nin kaynağında yer alan ve yaklaşık altı asırlık bir geçmişe sahip olan Blagay (Blagaj) Tekkesi, mevlid geleneğinin en sembolik icra mekânlarından biridir.

Söz konusu tekkede her yıl mayıs ayının ikinci cumartesi günü, ayrıca 28 Mayıs gecesi, Fatih Sultan Mehmet'in ruhu için İslam Birliği öncülüğünde; farklı tarikatlara mensup şeyhler, alimler, imamlar ve çevre ülkelerden gelen misafirlerin katılımıyla mevlid ve zikir merasimleri düzenlenmektedir.⁹

Saraybosna'da yer alan Hacı Sinanova Tekkesi, Rebiülevvel ayı başta olmak üzere kandil gecelerinde ve dinî günlerde düzenli olarak mevlid okunmasıyla şehirli Boşnak dindarlığını canlı tutmaktadır; benzer şekilde Mostar'daki Karadoz Bey Tekkesi, cami-tekke bütünlüğü içerisinde mevlidin vaaz, sohbet ve ilahilerle birlikte icra edildiği merkezi yapılardan biridir. Orta Bosna bölgesinde bulunan Visoko Tekkesi ile Fojnica Tekkesi ise halk katılımının yüksek olduğu mevlid merasimleriyle öne çıkmakta; bu mekânlarda mevlid, zikir ve sohbetle birlikte icra edilerek özellikle dinî baskıların yoğunlaştığı dönemlerde Müslüman kimliğin muhafazasında dinî ve sosyal dayanışma işlevi görmektedir. Bu tekke merkezli mevlid uygulamaları, Bosna-Hersek'te mevlid Boşnak İslam geleneğinde hem halk dindarlığının hem de tasavvufî mirasın müşterek taşıyıcısı hâline gelmektedir.¹⁰

Boşnak toplumunda Rebiülevvel ayı "mevlid ayı" olarak bilinir ve bu ayın 12. gecesi için günler öncesinden hazırlık yapılmaktadır. Evler temizlenir ve gül yağı ile kokulandırılır. Bu hazırlıklar yalnızca mekân düzenlemesiyle sınırlı kalmamakta; özellikle kadınlar ve genç

1916'da Sarayova'da Gazi Hüsrev Bey Camii'nde Mevlid-i Nebi merasimi.

kızlar için özel kıyafetlerin diktirilmesi, süslü ve özenli elbiselerin giyilmesi mevlid geleneğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu uygulama, mevlidin Boşnak kültüründe yalnızca dinî bir vecibe değil; estetik, temsil ve görünürlük boyutu olan bir toplumsal ritüel olarak algılandığını göstermektedir.

Boşnak kültüründe mevlid geleneğinin en özgün uygulamalarından biri de genç kızlar tarafından düzenlenen ev mevlidleriyle ilgilidir. Geleneksel anlatılara göre, bir genç kız sevdiği delikanlıya doğrudan ulaşamadığında evinde bir mevlid merasimi düzenlemekte, bu merasime delikanlının annesi de davet edilmektedir. Mevlid esnasında genç kız, Kur'an tilaveti, ilahi, mevlid okuma ve misafir ağırlama konusundaki bütün maharetini sergiler.

Bosna-Hersek'te mevlid geleneği uzun yıllar Osmanlı kültürel mirasının bir parçası olarak Türkçe icra edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Bosna'da okunan temel mevlid metni, Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Vesiletü'n-necât* olup, bu eser halk arasında Türkçe olarak okunmuştur. Zamanla Türkçenin günlük hayatta kullanımının zayıflamasıyla birlikte, mevlidin daha iyi anlaşılması amacıyla Nikşiçli Salih Gaşeviç tarafından Boşnakçaya tercüme edilmiştir.¹¹ Günümüzde mevlidin tamamen Türkçe olarak okunduğu tek yer, Vukelyiçi'de bulunan Hüseyin Baba Tekkesi'dir.

Boşnak geleneğinde mevlid, yalnızca halk dindarlığının bir tezahürü değil; aynı zamanda dinî otoritenin meşruiyet kazandığı sembolik

Bulgaristan Kornitsa köyünde Kominist Zulümlerini Anma Günü vesilesiyle icra edilen mevlid meclisi. (Vedad Ahmed Arşivi)

bir merasim olarak da önem taşımaktadır. 1878'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan idaresine terkedilmesinden sonra, burada yeni tayin edilen Reisülulema (Diyanet İşleri Başkanı) göreve başlarken menşur töreni icra edilir. Günümüze kadar devam eden söz konusu menşur töreni Gazi Hüsrevbey Camii'nde yapılmaktadır. Tören günü yatsı namazında Hünkâr Camii'nde (Careva Džamija) mevlid okunur. Bu mevlid gecesi, Boşnak halkının en önem verdiği adetlerden biridir. Mevlide Reisülulema yanında törene davet edilen devlet büyükleri ve yabancı misafirler de katılmaktadır. Böylece yeni seçilen reisin; ilmî, ahlâki ve dinî sorumluluğu toplum önünde teyit edilir.

Komünist Yugoslavya döneminde dinî eğitimin yasaklı olduğu bu süreçte mevlid, sözlü kültür aracılığıyla temel İslami bilgilerin aktarıldığı, toplumsal hafızanın diri tutulduğu bir "sessiz direniş" biçimi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu yönüyle Boşnak mevlid geleneği, Balkan İslam kültürünün sürekliliğini sağlayan en güçlü taşıyıcılardan biri olmuştur.

Arnavutluk'ta da benzer şekilde mevlid geleneğinin başlangıcında Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât* adlı eseri temel referans metin olmuştur. İlk dönemlerde mevlid, uzun süre Türkçe olarak okunmuş; zamanla Arnavutça

tercümeler ve telif mevlidler ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Arnavut edebiyatında “Alhamiyado” olarak adlandırılan, Arap alfabesiyle Arnavutça yazılan dinî-edebî metin geleneğiyle yakından ilişkilidir.¹²

Rebiülevvel ayına “Mevlid Ayı” denilen Arnavutluk’ta mevlid, yalnızca Rebiülevvel ayının 12. gecesiyle sınırlı kalmamış; doğum, sünnet, evlilik, hac dönüşü ve vefat gibi hayatın önemli safhalarında icra edilen bir merasim haline gelmiştir. Bu yönüyle mevlid hem sevinç hem de hüznün anlarında toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir.

Mevlid törenleri genellikle camilerde, evlerde ve zaman zaman medrese veya tekke çevrelerinde gerçekleştirilmiştir. Törenlerde Kur’an tilaveti, salâvatlar, mevlid metni, ilahiler ve dualar birlikte icra edilmiş; mevlid, bütüncül bir dinî musiki formu kazanmıştır. Velâdet bahri okunurken cemaatin ayağa kalkması, Arnavutluk’taki mevlid icralarında da yaygın bir uygulama olarak görülmektedir.

Arnavutluk’ta komünist rejim döneminde dinî faaliyetlerin yasaklanması, mevlid geleneğini resmî alanlardan özel alanlara taşımıştır. Mevlid metinleri bu süreçte, halk arasında sözlü kültür yoluyla aktarılmış; yasaklara rağmen gelenek canlılığını korumuştur.

Günümüzde Arnavutluk’ta mevlid geleneği, özellikle mübarek gecelerde, cami merkezli programlar ve aile mevlidleri aracılığıyla sürdürülmektedir. Ayrıca akademik toplantılar, sempozyumlar ve yayımlanan antolojik çalışmalar sayesinde Arnavutça mevlid literatürü sistemli biçimde kayıt altına alınmıştır.¹³

Kosova’daki mevlid geleneği yalnızca bilinen düz okuma tarzıyla değil, besteli formlar halinde de icra edilmektedir. Kaynaklarda, *Vesiletü’n-necât*’ın tarih boyunca farklı bestelerle okunduğu; bu bestelerin bazılarının Bursalı Sekban’a ait olduğu, hatta kimi rivayetlerde Süleyman Çelebi’ye nispet edilen

besteler bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca “hay haylı” ve “salâtlı” olarak adlandırılan iki ayrı mevlid bestesinin yakın dönemlere kadar icra edildiği de bilinmektedir.

Bu genel çerçevenin yanında, bestekârı bilinmeyen ve günümüzde halen icra edilen özgün bir besteli mevlid, Kosova’nın Prizren şehrinde okunmaktadır. “Prizren Besteli Mevlidi” olarak anılan bu eser, Kosova mevlid geleneğinin musiki boyutunu temsil eden en önemli örneklerden biridir. Söz konusu mevlid, Temmuz 2005’te Kanuni Bashkim Çapрати idaresindeki bir heyet tarafından icra edilmiş; bu icra merhum Ömer Tuğrul İnançer tarafından ses kaydına alınmıştır. Daha sonra eser, neyzen Hakan Alvan tarafından notaya geçirilerek yazılı hale getirilmiştir.¹⁴

Prizren besteli mevlidi, *Vesiletü’n-necât*’ın kaleme alınışının 600. yılı münasebetiyle Marmara Türk Müziği Topluluğu tarafından da icra edilmiş; Yunus Balcıoğlu, Nurdoğan Ceylan, Mehmet Hadi Duran, Safi Arpaguş, Murat Taştekin ve Cumhur Enes Ertürk gibi sanatçılar tarafından seslendirilmiştir.¹⁵ Bu durum, Kosova’da ortaya çıkan yerel bir mevlid icrasının Anadolu merkezli klasik Türk dinî musiki çevreleriyle yeniden buluştuğunu ve ortak kültürel mirasın günümüzde de devam ettiğini göstermektedir.

II. Kosova Savaşı’ndan (1448) sonra Osmanlı idaresine giren Kuzey Makedonya topraklarında camiler, medreseler, tekkeler ve vakıflar aracılığıyla İslami hayat sistemli biçimde teşekkül etmiş; bu süreçte mevlid merasimleri hem resmî hem de sivil alanlarda yaygınlaşmıştır. Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-necât* adlı eseri, Kuzey Makedonya’da mevlid geleneğinin temel metni olarak benimsenmiş ve asırlar boyunca farklı vesilelerle okunmuştur.¹⁶

Osmanlı’nın bölgeden çekilmesinden sonra ve özellikle komünist Yugoslavya döneminde dinî hayatın kamusal alanda yasaklanması, Kuzey Makedonya’da mevlid geleneğinin işlevini

Bulgaristan Gorna Orhavitsa'da Mevlid Kandil'i'nde iki beyefendi Mevlid-i Nebevî kitabından takip ediyorlar. (Vedad Ahmed Arşivi)

Dolni Voden yağmur duasında mevlid merasimi. (Vedad Ahmed Arşivi)

daha da önemli hale getirmiştir. Camilerin kapatıldığı, dinî eğitimin yasaklandığı bu dönemde mevlid merasimleri, çoğu zaman polis iznine tabi tutulmuş; katılımcı sayıları sınırlandırılmıştır. Buna rağmen mevlid, Müslümanların bir araya gelebildiği nadir dinî zeminlerden biri olarak varlığını sürdürmüştür; Kur'an tilaveti, Hz. Peygamber'in hayatı ve temel dinî bilgilerin aktarılması açısından hayati bir rol üstlenmiştir.

Bulgaristan'da da mevlid geleneği, Osmanlı'nın hâkim olduğu dönemde teşekkül etmiş ve Müslüman Türk topluluklarının dinî, kültürel ve toplumsal hayatında merkezi bir yer edinmiştir. Deliorman, Dobruca, Rodoplar, Filibe, Şumnu ve Kırcaali gibi bölgelerde mevlid, yalnızca Rebülevvel ayının 12. gecesinde icra edilen bir merasim olarak kalmamış, doğum, sünnet, evlilik, vefat ve adak gibi hayatın önemli geçiş dönemlerinde okunmuştur.¹⁷

Osmanlı döneminde camiler, tekkeler ve vakıflar aracılığıyla kurumsallaşan mevlid geleneği, Bulgaristan Müslümanlarının dinî eğitiminde önemli bir görev üstlenmiştir. Vakfiye kayıtlarında mevlid okunması için ayrılan tahsisatlar, mevlidhanlara ödenen

ücretler ve kandil gecelerinde düzenlenen merasimler, mevlidin süreklilik arz eden ve resmî nitelik kazanan bir yapı haline geldiğini göstermektedir.

Bulgaristan'daki mevlid geleneği yalnızca Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât* adlı eserinin okunmasıyla sınırlı kalmamış; zamanla farklı mevlid türleri, yerel telifler ve tercüme ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar Türkçe olarak icra edilen mevlid, halkın dinî bilgisini artıran yaygın öğretim işlevi görmüş; resmî din eğitiminin sınırlı olduğu dönemlerde akaid, ahlâk ve siyer bilgisinin aktarılmasında temel kaynaklardan biri olmuştur. Bu yönüyle mevlid, Bulgaristan Müslümanları için yalnızca edebî bir tür değil; dinî bilincin sürekliliğini sağlayan sözlü ve yazılı bir eğitim geleneği olarak değerlendirilmelidir.

Bulgaristan'daki mevlid geleneğinin en dikkat çekici tezahürlerinden biri, Rodoplar bölgesinde yaşayan Pomaklar arasında görülmektedir. Pomak toplulukları için mevlid, yalnızca dinî bir merasim değil; aynı zamanda Müslüman kimliğinin korunması ve aktarılmasında temel bir kültürel araç olmuştur. Özellikle baskı ve asimilasyon politikalarının yoğunlaştığı dönemlerde mevlid, evlerde

gizlice icra edilmiş; Kur'an tilaveti, salâvatlar ve mevlid metinleri aracılığıyla İslami bilinç canlı tutulmuştur. Bu bağlamda mevlid, Pomaklar arasında kolektif hafızayı ve dinî aidiyeti muhafaza etmiştir.¹⁸

Mevlid geleneğinin kapsayıcı boyutu, Bulgaristan'daki Müslüman Roman (Çingene) toplulukları arasında da açık biçimde gözlemlenmektedir. Roman Müslümanlar arasında mevlid, camilerin yanı sıra evlerde ve mahalle toplantılarında icra edilmiş; bu toplulukların İslami kimliklerinin korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Mevlidin müzikli ve sözlü icra yönünün öne çıkması, farklı etnik ve sosyal gruplar arasında ortak bir dinî-kültürel zemin oluşturduğunu göstermektedir.¹⁹

Bulgaristan'daki yerel mevlid geleneğinin en dikkat çekici örneklerinden biri, Osmanpazarlı İsmail Niyazi Efendi tarafından kaleme alınan mevliddir. Osmanpazarı (Omurtag) kökenli olan İsmail Niyazi Efendi, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inden ilhamla yazdığı eseriyle Bulgaristan Türkleri arasında mevlid geleneğinin yerleşmesine önemli katkı sağlamıştır. Sade dili ve öğretici üslubu sayesinde bu mevlid, uzun yıllar Osmanpazarı ve çevresinde okunmuştur.²⁰

Bulgaristan mevlid geleneğinin literatürde nadir rastlanan örneklerinden biri, Hıristiyan muhtar ve belediye başkanlarının Müslüman Türk azınlık için mevlid okutmasıdır. Bazı yerleşim yerlerinde Hıristiyan yöneticilerin, Müslüman halkla toplumsal uyumu güçlendirmek ve ortak yaşam kültürünü pekiştirmek amacıyla mevlid merasimleri düzenledikleri ve bu merasimlere destek verdikleri kaydedilmektedir.²¹ Bu uygulama, siyasi amaçla olsa bile yine de mevlidin Bulgaristan'da toplumsal barışa, birlikte yaşama kültürüne ve karşılıklı saygıya katkısı olacaktır.

Batı Trakya'da mevlid geleneği, Osmanlı hâkimiyetinden günümüze uzanan süreçte Müslüman Türk toplumunun dinî, kültürel ve

toplumsal hayatında merkezi bir yer tutmuştur. Bölgedeki Müslüman nüfusun büyük ölçüde Türk asıllı olması sebebiyle mevlid geleneği, ağırlıklı olarak Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât* adlı eseri etrafında şekillenmiş ve bu eser, Batı Trakya'daki mevlid icralarının temel metni olmuştur.²²

Batı Trakya'da mevlid geleneğinin ayırt edici yönlerinden biri, azınlık statüsünde yaşayan Müslüman Türk toplumunun kimlik bilinciyle yakından ilişkili olmasıdır. Lozan Antlaşması sonrasında dinî ve kültürel alanlarda yaşanan sınırlamalar, mevlidi Batı Trakya Müslümanları için yalnızca bir ibadet değil; Müslüman Türk kimliğini korumada ve gelecek nesillere aktarılmasında sağlam bir araç olmuştur.²³

Azınlık olma bilincinin güçlü biçimde hissedildiği bu coğrafyada mevlid; düğün, doğum, sünnet, vefat, hac, hafızlık ve kandil geceleri gibi hayatın dönüm noktalarında icra edilerek hem sevinç hem de hüznün anlarını kuşatan bir "toplumsal dua" mahiyeti kazanmıştır. Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında Türk kimliğinin ve ana dilin baskı altında olduğu dönemlerde mevlid, cami merkezli olduğu kadar ev içi ve kadınlar arası toplantılarda da okunarak dinî bilginin, Hz. Peygamber sevgisinin ve Türkçenin sözlü kültür yoluyla aktarılmasını sağlamıştır.²⁴

Nihayet, Dobruca bölgesine de baktığımızda burada da mevlid geleneğinin, Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte teşekkül ettiğini; Türk ve Tatar Müslüman toplulukların dinî ve kültürel hayatında merkezi bir yer edindiğini görürüz. Köstence, Tulça, Mecidiye ve Babadağ başta olmak üzere bölge genelinde mevlid, yalnızca Rebiülevvel ayının 12. gecesinde değil; doğum, sünnet, evlilik, vefat, adak ve toplumsal felaketlerden korunma gibi birçok vesileyle icra edilen yaygın bir dinî-sosyal adet hâline gelmiştir.²⁵

Dobruca mevlid geleneğinin en belirgin özelliği, besteli ve koro halinde icra edilmesidir. Anadolu ve Balkanlar'ın büyük bölümünde

mevlidin solo mevlidhanlar tarafından okunmasına karşılık, Dobruca'da mevlid cemaat halinde ve tek bir geleneksel beste üzerinden icra edilmektedir. Bu icra tarzı, mevlidin hafızada kalıcılığını artırmış; sözlü kültür yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmasını kolaylaştırmıştır.²⁶

Bölgede okunan mevlidin bestekarı bilinmemekle birlikte, eserin melodik yapısında hem Klasik Türk Musikisi hem de Türk Halk Müziği izleri görülmektedir. Bu durum, Dobruca'daki mevlid geleneğinin Anadolu'dan taşınan dinî-müzikal miras ile Kırım Tatarlarının kültürel birikiminin birleşimiyle şekillendiğini göstermektedir.²⁷

NOTLAR

- * Beşiktaş Etiler Cami İmam Hatibi.
- 1 Mikail Türker Bal, *Evladı Fâtihân'dan Kadim Sesler: Balkan İlahileri* 2, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2020), 64-65.
- 2 Metin İzeti, "Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi", *Yedi İklim Dergisi*, 194 (2006): 100.
- 3 Mehmet Akkuş, "Türk Edebiyatında Mevlid ve Toplumsal İşlevleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 2, (2007): 45-68.
- 4 Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercümelere", *İİFD*, 1 (1975): 35-42.
- 5 Selaniki Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, (İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989), I, 85-86.
- 6 Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercümelere", 38.
- 7 Kazım Hacimeyliç, "Boşnak Geleneğinde Mevlid", *Vefatının* 600.
- 8 Kazım Hacimeyliç, "Boşnak Geleneğinde Mevlid", 487.
- 9 <https://www.diyanehaber.com.tr/bosna-hersekte-mevlit-ve-zikir-gunleri-etkinligi-duzenlendi> Erişim Tarihi: 12.01.2026
- 10 Vedat Ahmetović, "Mevlud u vjerskom životu Bošnjaka", *Glasnik Rijaseta IZ u BiH* 62/3 (2010), 45-60.
- 11 Fuad Baçiçanin, "Boşnak Kültüründe Mevlit ve Boşnakça Mevlitler", *Türk Dünyasında Mevlit Geleneği*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 40-41.
- 12 İsa Sülçevsi, "Kosova Arnavutlarında Mevlit Geleneği", *Yeni Türkiye*, (2015): 1845-1847.
- 13 Faik Luli - İslam Dizdari, *Mevludet në Gjuhën Shqipe* (İşkodra: Camaj-Pipa, 2002), 18-41.

- 14 Mikail Türker Bal, *Evladı Fâtihân'dan Kadim Sesler: Balkan İlahileri* 2, 65
- 15 [https://www.youtube.com/watch?v=IB6SvVh30a4&list=RDIB6SvVh30a4&start_radio=](https://www.youtube.com/watch?v=IB6SvVh30a4&list=RDIB6SvVh30a4&start_radio=1) Erişim Tarihi, 10.01.2026
- 16 Adnan İsmaili - Süleyman Baki, "Kuzey Makedonya'da Mevlit Geleneği", *Türk Dünyasında Mevlit Geleneği*, (Ankara: TDK Yayınları, 2023), 133-134.
- 17 Vedat Ahmed, "Bulgaristan Türklerinde Mevlit Geleneği", *Türk Dünyasında Mevlit Geleneği*, ed. İsmet Çetin (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2023), 53-54, 59-60., Ali Selami Başoğlu ve Faruk Doğan, "Bulgaristan Türkleri Şumnu (Shumen) İli Cenaze Geleneği ve Görenekleri," *International Journal of Language Academy* 9, n. 2 (2021) 9.
- 18 Vedat S. Ahmed, "Bulgaristan'da Dinî Kimliğin Korunmasında Mevlid'in Rolü," *Yazılışının* 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlit Sempozyumu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 439.
- 19 Behrin Shopova, "Bulgaristan'daki Mevlid Merasimlerinin Bazı Özellikleri," in *Vefatının* 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü, ed. Bilal Kemikli (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2023), 462-463., Emin Atasoy, "Dinler Coğrafyası Işığında Bulgaristan'daki Dinsel Topluluklar," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 7, no. 2 (2007): 59.
- 20 Vedat S. Ahmed, "Bulgaristan'daki Mevlid Kültürü Bağlamında Osmanpazarlı İsmail Niyazi Efendi Mevlidi," *Türk Kültüründe Mevlit Geleneği Uluslararası Sempozyumu*, ed. Hakan Yekbaşı (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2023), 695-702.
- 21 Vedat Ahmet, "Balkanlar'da Mevlid ve Toplumsal Birlik", *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2019): 78-80.
- 22 Muhammed Aruçi, "Balkanlar'da Mevlid Geleneği", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1 (2007): 68-72.
- 23 Ahmet Molla Memet, "Batı Trakya ve Ege Adalarında Mevlit Geleneği," *Türk Dünyasında Mevlit Geleneği*, ed. İsmet Çetin (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 26-27.
- 24 Ahmet Mollamemet, "Batı Trakya ve Ege Adalarında Mevlit Geleneği", *Türk Dünyasında Mevlit Geleneği*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 26-37., Saide Yapıcı, "Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya'da Dinî Haklar Meselesi," *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6, no. 11 (2019): 54-69.
- 25 Fatih Koca, "Dinî Müsiki Formu Olarak Mevlid ve Dobruca Besteli Mevlidi", *Diyanet İlmî Dergi*, 55/1 (2019): 155-158.
- 26 Mehmet Naci Önal, *Romanya Dobruca Türkleri*, (Ankara: TTK, 1998), 12-15.
- 27 Fatih Koca, "Dinî Müsiki Formu Olarak Mevlid ve Dobruca Besteli Mevlidi", 160-163.

İki Kalem, Tek Metin: Şeyh Hamdullah'tan Kâmil Akdik'e Mevlid'de Üslup Yolculuğu

Cavide Pala*

Allah âdın zikr idelüm evvelâ

Vâcib oldur cümle işde her kula¹

Osmanlı coğrafyasında siyasi parçalanmışlık ile dinî çoğulculuğun iç içe geçtiği XIV. yüzyılın sonları ve XV. yüzyılın başları, 1402 yılında Ankara Savaşı'nın ardından gelen Fetret Devri² ile sadece siyasi otoritenin değil, toplumsal huzurun da sarsıldığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkar.³ İşte bu kırılğan atmosferde, Süleyman Çelebi'nin 1409'da kaleme aldığı *Vesîletü'n-necât (Mevlid)*, Osmanlı toplumunun hafızasını kuran ve dilini şekillendiren bir "metin-çekirdek" olarak doğmuştur. Bu metnin yazıldığı dönemde Anadolu'da siyasi istikrarsızlıkla beraber dinî akımların rekabetinin yoğunluğu, Hurufilik, Kalenderilik ve muhtelif batını yorumların halkın dinî tasavvurlarını çeşitlendirmesi merkezî bir

İslam anlayışına duyulan ihtiyacı artırmıştı.⁴ Süleyman Çelebi, sade bir dille kaleme aldığı eserinde "tevhid"i ve Hz. Peygamber sevgisini merkeze alarak toplumsal birliği pekiştirip dinî kimliği berraklaştırdı. Bu metnin sadece dinî muhtevasında ve toplumsal tesirinde değil, aynı zamanda dil tercihinde de belirginleşen kurucu metin vasfı, Osmanlı edebî geleneğinde Farsça ve Arapçanın hâkim olduğu bir dönemde halkın gönlüne doğrudan dokunan Türk diliyle yazılmış olmasından da kaynaklanmaktadır.⁵ *Mevlid-i Şerif*'in temel önermesi "Muhammed doğdu." ifadesinde belirginleşir. Bu sade ve güçlü önerme, Osmanlı-Türk Sünni formunun belirgin ayırt edici vasfını temsil eder. Metnin doğum hadisesi etrafında şekillenen yapısı, batıya doğru ilerleyen Türkler için alternatif bir hikâye sunarak Hristiyanlıktaki Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve Şii-Safevi kültüründeki Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehadeti ekseninde gelişen ölüm ve yas merkezli anlatılara karşı doğum ve hayat merkezli bir alternatif sunar. Bu yönüyle *Mevlid*, trajedi ve matem temelli dinî tecrübeler karşısında varoluşu, rahmet ve umut perspektifinden anlamlandıran kuvvetli bir cevap mahiyetindedir. Ümmeti, peygamber sevgisiyle kuşatan ve muhabbeti en derin şekilde uyandıran bir başyapıt niteliğindeki Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i yazılı kültürde en çok yazma nüshası bulunan Türkçe eserlerin başında gelmekte olup⁶ Türk edebiyatında bir mevlid türünün de ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁷

Bu çalışma, dönemi açısından kurucu bir metin olan *Mevlid*'in Osmanlı hat sanatının kurucu üslubunu temsil eden Şeyh Hamdullah tarafından yazılmış ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde H.A.1-001 numarayla kayıtlı nüshasıyla geleneğin son dönem ustalarından Hacı Kâmil Akdik tarafından yazılmış ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Y.297 numarayla kayıtlı nüshasını hat sanatı cihetinden karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu tarihî ve kültürel bağlamda,

Mevlid'in yazılı kültürdeki merkezî rolü yalnızca dinî ve toplumsal etkileriyle sınırlı kalmayıp, estetik ve sanat tarihi boyutlarıyla da titizlikle değerlendirilmelidir. Metnin hat sanatındaki tezahürleri, dönemin üslup anlayışını anlamak bakımından değerli bir kaynak teşkil etmektedir. Şeyh Hamdullah'ın kurucu üslubunun karakteristik özellikleri ile Hacı Kâmil Akdik'in son dönem yorumları arasındaki bu karşılaştırmalı analiz, Osmanlı hat sanatında asırlara yayılan estetik sürekliliği ve üslup farklılıklarını ortaya koyarken, hat sanatı geleneğinin kurucu üsluptan son dönem ustalarına kadar uzanan süreçteki bütünselliğine ve tekamülüne de ışık tutmaktadır.

Vesiletü'n-necât'ın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde H.A.1-001 numarayla kayıtlı nüshasının hattatı Şeyh Hamdullah⁸ *kutbü'l-hattâtîn* (hattatların kutbu), *kıbletü'l-küttâb* (hattatların kıblesi) unvanlarıyla tanınır.⁹ Bu mevlid nüshası, hat sanatının İslam'ın doğuşundan itibaren asırlarca geçirdiği tarihî tecrübeyi ve estetik olgunlaşmayı kendi mektebiyle birlikte zirveye taşıyan Osmanlı hat ekolünün kurucusu Şeyh Hamdullah'ın elinden çıkmış olmasıyla büyük bir sanat ve tarih değeri arz etmektedir. Amasya doğumlu Şeyh Hamdullah'ın, II. Bayezid'in Amasya sancakbeyliği döneminde onunla kurduğu tanışıklık zamanla derin bir dostluğa dönüşmüştür. II. Bayezid sanatsal kudretine

duyduğu hayranlıkla Şeyh Hamdullah'ı kendine hat hocası tayin etmiş;¹⁰ hattatla sancakbeyi arasındaki bu yakınlık, Osmanlı hat sanatının seyrinde bir dönüm noktası olmuştur.

II. Bayezid tahta geçtikten kısa bir zaman sonra, Şeyh Hamdullah'a sarayda bir yer tahsis ederek onu "saray kâtibi" ve "yazı muallimi" olarak görevlendirmiştir. Bu dönemde Osmanlı hattatları, Yakut el-Musta'simi'nin¹² yazı tarzını esas alarak sanatlarını icra etmekteydiler. Şeyh Hamdullah da başlangıçta bu üslup içinde eser vermekteyken, 1485 yılı civarında II. Bayezid ile yaptığı bir sohbet sırasında padişahın teşvikiyle yeni bir arayış dönemine girmiştir. Rivayete göre II. Bayezid, hazineden yedi adet seçkin Yakut yazısı getirterek Şeyh'e göstermiş ve "Bu tarzdan başka bir vadi ihtira olursa iyi olurdu." diyerek onu yenilik arayışına yönlendirmiştir. Bunun üzerine Şeyh Hamdullah, bir tür "yazı çilesi"ne girerek inzivaya çekilmiş ve neticede kendine özgü bir yazı üslubu geliştirmiştir.¹³ Bu üslup, kısa sürede ekolleşmiş ve Osmanlı hat sanatında klasik üslubun temelini oluşturmuştur.

Hakkında kayda geçen beyit şöyledir;

*Şeyh oğlu Hamdi hattı, tâ kim buldu zuhur,
Âlemde bu muhakkak, nesh oldu hatt-ı Yâkût*¹⁴
(Şeyh oğlu Hamdullah'ın yazısı meydana çıkınca, şu muhakkak ki yeryüzünde Yakut-î Musta'simi'nin yazısının hükmü kalmadı.)

Yazının estetik bir forma ve sanat seviyesine ulaşmasında, özellikle Emevi ve Abbasi dönemlerinde yetişen hattatların belirleyici katkıları olmuştur.¹⁵ Yazıya ilk kez üslup ve karakter kazandıran sanatkar olarak kabul edilen Kutbetü'l-Muharrir,¹⁶ hattın biçimsel tekamülünde öncü bir rol oynamıştır. VIII. yüzyılın sonlarından itibaren Bağdat'ın ilim, kültür ve sanat merkezi konumuna yükselmesiyle birlikte,¹⁷ hat sanatında önemli gelişmeler yaşanmış; bu dönemde İbn Mukle'nin¹⁸ estetik ve sistematik düzenlemeleri

Şeyh
Hamdullah'ın
yazdığı sülüs-
nesih kıta¹¹

sayesinde harflerin yapısal oranları belirli ölçü ve kurallara bağlanarak hat sanatının teorik temelleri atılmıştır. İbn Mukle'nin ardından gelen İbnü'l-Bevvab,¹⁹ sefeinin bu sistemini daha da geliştirerek yazı çeşitlerini estetik açıdan olgunlaştırmış; bu suretle aklâm-ı sitte²⁰ olarak bilinen altı klasik yazı türünün teşekkül süreci başlamıştır. Bu gelişmeler, Abbasi hat geleneğinin en mümtaz temsilcilerinden biri olan Yakut el-Müsta'sımı döneminde olgunluk aşamasına erişmiştir. Yakut, İbn Mukle ve İbnü'l-Bevvab'ın eserlerini derinlemesine tetkik ederek her yazı türü için kalem açısı ve meyil oranlarını yeniden tespit etmiş, böylece aklâm-ı sittenin ölçü, nisbet ve estetik esaslarını sistematik bir biçimde belirlemiştir.²¹ Onun geliştirdiği zarif estetik anlayış, yazıya yeni bir ahenk, ritim ve orantı kazandırmış; bu üslup, XVI. yüzyılın sonlarına dek İslam hattının ana çizgisini belirlemiştir.

Şeyh Hamdullah, Yakut ekolünü derinlemesine inceleyerek onun estetik esaslarını tahlil etmiş, kendi zevk anlayışıyla birleştirip bu ekolü tamamen Osmanlı'ya özgü bir tarzda yeniden yorumlamıştır. Bu suretle Yakut üslubunun Anadolu'daki hükmünü sona erdirmiş ve Osmanlı hat mektebinin kurucu şahsiyeti olmuştur. Onun estetik düzenlemeleriyle birlikte aklâm-ı sitte yazılarında gerçek anlamda bir olgunluk çağı yaşanmış, özellikle nesih hattı klasik ölçü ve kurallarına kavuşmuştur. Şeyh Hamdullah'ın nesih hattında, kalemin hareketine bağlı olarak harflerin adeta bir canlılık kazandığı, bünyelerinin estetik bir olgunluğa eriştiği ve her bir harfin satır üzerinde kendi "kürsüsüne" yerleştiği görülür. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sülüs ve nesih türleri, onun açtığı bu estetik çizgide gelişerek çok sayıda kudretli hattatın yetişmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle Şeyh Hamdullah ile birlikte Abbasi hat geleneğinden Osmanlı hat mektebine geçiş tamamlanmış; yazı sanatı klasik üslubunda kemal noktasına ulaşmıştır.²²

Şeyh Hamdullah imzalı Mevlid'in serlevha sayfası

Şeyh Hamdullah tarafından yazılan Mevlid nüshası 29 yapraktan oluşmaktadır. Eserin serlevha²³ tezhibinde hatâyî²⁴ ve rûmîlerle²⁵ müzeyyen ve tığlarla nihayetlendirilmiş alınlığın altındaki bordür içerisinde bulunan ve birbiriyle altın rûmîlerle birleşmiş olan şemselardan²⁶ ortada olanında bordo rengi zemin üzerine zer-mürekkep ile Besmele, sağda olanında yeşil zemin üzerine "hâzâ kitâbü" "bu kitap" ve solda olanında "mevlid-i nebiyy" "Peygamberin doğum (kitabıdır)" yazmaktadır. Metin, her sayfada 11 satır olmak üzere harekeli nesihle²⁷ çift sütun şeklinde ve siyah mürekkeple meyilli olarak yazılmıştır. Ayrıca mevlidin bölüm başlıkları ve vasita beyitlerinin yazımında zer-mürekkep kullanılmıştır. Bütün sayfalarda yazı alanı çevresi çift altın cetvelle çerçevelemiştir. Harflerin ölçüleri gayet muntazam ve satır aralarındaki ölçü dengelidir. Kelimelerin, satır düzeninde hafif sola meyilli dik duruşları yazıya akıcılık ve kıvraklık kazandırmıştır. Şeyh Hamdullah'ın özellikle nesih yazıdaki mahareti İslam dünyasında nesih hatla mushaf yazma geleneğini hâkim kılmıştır.²⁸ Sayfa düzenindeki intizam, canlılık ve sadelik de dikkat çekmektedir. Şeyh

Hamdullah'ın yazısında Yakut üslubunda görülen kelimelerdeki yoğunluk ve harflerin birbirinin hakkına riayetsizliği bertaraf olmuş ve kelimelerin satır nizamında duruşu ahenk kazanmıştır.²⁹

Şeyh Hamdullah tarafından yazılan nüshada bölüm başlıkları ve vasita beyitlerinden başka bir bölüm daha zer-mürekkeple yazılmıştır. 7 satırdan ibaret ve Arapça olan bu kısım³⁰ Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifinin konu edildiği bölümde geçmektedir.

Eserin, imzalarında İbnü's-Şeyh künyesini kullanan Şeyh Hamdullah'ın kaleminden çıktığı, ferağ kaydında³¹ yazılı "ketebehu efkaru 'ibâdillâhi'r-raûf Hamdullah

el-ma'rûf bi-İbni's-Şeyh" "(Bu yazıyı) Allah'ın merhametine sığınmış kulların en fakiri Hamdullah, Şeyh'in oğlu diye bilinen (yani İbnü's-Şeyh) yazdı." ifadesinde aşikardır. Hangi tarihte yazıldığına dair bir bilgi olmamakla beraber 1455 civarı ile 1481 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.³²

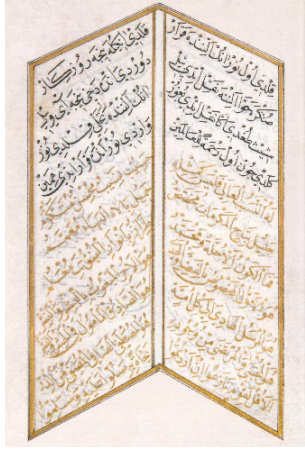
Osmanlı hat sanatında Şeyh Hamdullah'la başlayan estetik ve teknik bakımdan köklü dönüşüm süreci, onun açtığı üslup çizgisinin sonraki yüzyıllarda farklı mektepler ve ustalar aracılığıyla geliştirilmesiyle olgunlaşmış; böylece XX. yüzyıla gelindiğinde bu sanat, form, oran ve denge

açısından mükemmeliyet düzeyine ulaşmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı hat sanatının son büyük temsilcilerinden biri olan ve 1915 yılında "reisü'l-hattâtin" "hattatların reisi" unvanı verilen (TSMK, YY, nr. 1140) Kâmil Akdik'in yazmış olduğu, bugün Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Y.297 numarayla

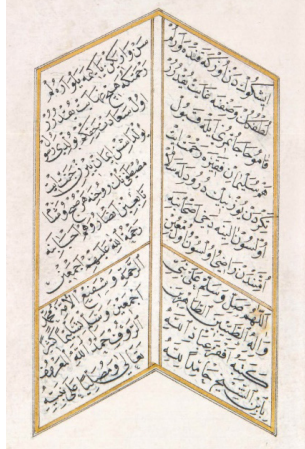

Kâmil Akdik imzalı bir levha³³

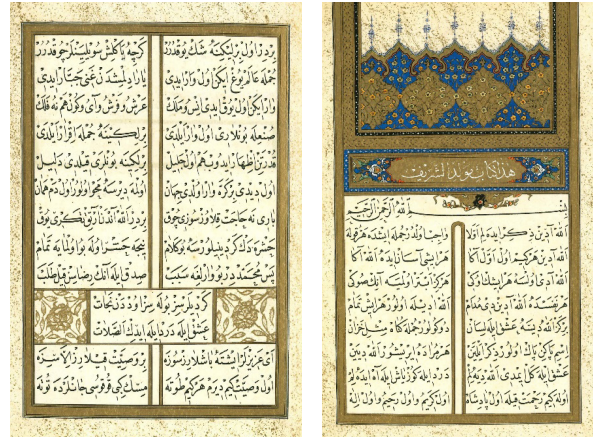
kayıtlı bulunan *Mevlid* nüshası, dönemin hat sanatında ulaşılan estetik olgunluğu, teknik yetkinliği ve klasik çizginin sürekliliğini yansıtan nitelikli bir örneğini teşkil etmektedir.

Şeyh Hamdullah imzalı *Mevlid*'den bir bölüm

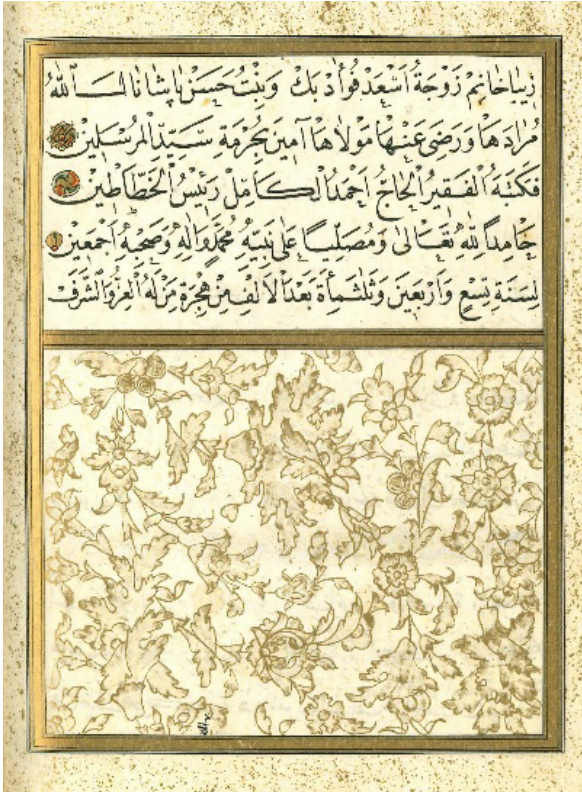
Şeyh Hamdullah imzalı *Mevlid*'in ketebe sayfası

Kâmil Akdik imzalı *Mevlid*'in serlevha sayfası

Kâmil Akdik'in yazdığı *Mevlid*'de klasik Osmanlı tezhip³⁴ anlayışının incelikleri görülmektedir. Desen yukarıdan aşağıya serlevha başlık panosu ve yazı alanı şeklinde tasarlanmıştır. Yoğun biçimde altın yaldız ile kaplanmış zeminin üzerine yerleştirilen lacivert tonu, altınla kontrast oluşturarak desenin derinliğini arttırmaktadır. Hatâyî ve rûmîlerle süslenmiş ve tığlarla sonlandırılmış alınlığın

altındaki bordür içerisinde, hatâyî ve rûmî motiflerinin ortasına altın zemin üzerine beyaz mürekkeple “hâzâ kitâbü Mevlidi’ş-Şerîf” “Bu kitap Mevlid-i Şerif’tir.” yazılıdır. Sayfalar çift sütun olarak 13 satırdan oluşmaktadır. Harf anatomileri gayet düzgün ve satır düzeni son derece dengelidir. Yazı alanının etrafı çift sıra altın cetvelle çevrelenmiş, cetvelin etrafındaki sayfa kenarları zer-efşanla süslenmiştir.

Kâmil Akdik imzalı Mevlid'in ketebe sayfası

Eserin ketebe³⁵ sayfasında “ketebehu el-fakir el-Hâc Ahmed Kâmil Reîsü'l-hattâtîn” “Bu eseri mütevazı kul Hacı Ahmed Kâmil, hattatların reisi yazdı.” ibaresi yer almakta olup, H. 1349 tarihinde yazıldığı belirtilmektedir. Şeyh Hamdullah'ın kaleme aldığı *Mevlid* nüshasından yaklaşık beş asır sonra yazılan Kâmil Akdik nüshası, hat sanatının form, denge ve oran bakımından ulaştığı olgunluk ve mükemmeliyeti açık biçimde ortaya

koymaktadır. Bu uzun tarihsel süreç boyunca Şeyh Hamdullah'ın başlattığı estetik ve teknik anlayış, dönemin büyük hattatları tarafından kesintisiz bir silsile içinde geliştirilmiş; böylece yazının ritmi, harflerin yapısal dengesi ve satır nizamının bütüncül armonisi giderek rafine bir seviyeye ulaşmıştır. Bu olgunluk düzeyi, Kâmil Akdik'in nüshasında özellikle harf yapılarının anatomi ve terkip ilişkilerinde açıkça izlenmektedir. Elif, lam ve kef gibi dikey karakterli harflerin satır boyunca sergilediği duru ve kesintisiz tavır, kalemin ölçüsüyle koordineli bir ağırlık dağılımı oluşturur. Buna karşılık sin, sad ve ayın gibi kıvrımlı yapısı belirgin harflerde hareket aralıklarının tutarlılığı ve dönüşlerdeki el hakimiyeti, hattatın satırda ritmi nasıl yönettiğini göstermektedir. Satır nizamında ise satır altı iniş-çıkışlarının ölçülü bir salınım halinde düzenlenmiş olması, klasik üslubun korunduğunu ve aynı zamanda geç dönem zarafet anlayışıyla rafine edildiğini düşündürür. Harfler arası beyaz boşlukların dengeli dağılışı, sadece metnin okunabilirliğini değil, aynı zamanda gözün satır boyunca kontrollü ilerlemesini sağlar. Böylece yazı, satır düzeninde ölçülü bir dengeye ve bütün kompozisyon içinde ahenkli bir duruşa kavuşmuş olur.

Osmanlı hat sanatının kurucu üslubunu temsil eden Şeyh Hamdullah ile son dönemin büyük hattatlarından ve Cumhuriyet döneminde Güzel Sanatlar Akademisi hat muallimi olarak görev alan Kâmil Akdik'in aynı metin üzerinde buluşmuş olmaları, Türk-İslam kültür tarihinde kurucu bir metin olan *Mevlid*'in istinsahı vesilesiyle, Osmanlı klasik üslubunun doğuşundan Cumhuriyet dönemine kadar uzanan beş asırlık estetik sürekliliği somut ve bütünlüklü bir şekilde görünür kılmış; böylece sanat tarihimizde sürekliliği açıkça takip edilebilir ender üslup örneklerinden biri teşekkül etmiştir.

Bu *Mevlid* beyitlerinin ardında; sözü, gönülden doğan ilahî aşkla kaleme alan Süleyman Çelebi;

**Kâmil Akdik
imzalı Hilye-i
Şerif⁵⁶**

NOTLAR

- * Hattat.
- 1 Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-Necât Mevlid*, haz. Mehmet Akkuş-Uğur Derman, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 49.
- 2 Fetret Devri (1402-1413), Ankara Savaş'ından sonra Yıldırım Bayezid'in oğullarının birbirleriyle saltanat mücadelesi yaptıkları dönem. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fetret-devri> (07.11.2025); Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Kuruluş ve Yükseliş Yılları*, çev. Server Tanilli, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 68-83; Halil İnalçık, *Devlet-i Âliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 69-70; Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşri Tarihi*, yay. haz. Faik Reşit Unat - Dr. Mehmet A. Köymen, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,

bu sözü yüzyıllar boyunca olgunlaşan klasik hat geleneği içinde manasına yaraşır estetik bütünlükle yazıya aktaran Şeyh Hamdullah ve Hacı Kâmil Akdik bulunmaktadır.

Bu muhterem zevatı rahmet, minnet ve derin şükranla yad ediyorum.

- 1957), II, 424-515.
- 3 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 24-29.
- 4 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), 337; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 107-109.
- 5 Kemal Yavuz, "Mevlid' in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine", *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, ed. Mustafa Kara, Bilal Kemikli, (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007), 61-62; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 339-341.
- 6 M. Fatih Köksal, *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*, "Mevlid Edebiyatımızın 'en'leri

- 'ilk'leri ve 'tek'leri", (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), 147-156; Mustafa Öztürk, "Süleyman Çelebi ve Mela Huseyné Batey'i'nin Mevlidlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Turkish Studies*, Volume 13/5, Winter 2018, 395-396.
- 7 Kemal Yavuz, "Mevlid' in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine", 84.
- 8 Şeyh Hamdullah, Hamdullah Efendi (ö. 926/1520), Osmanlı hat ekolünün kurucusu. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamdullah-efendi-seyh> (07.11.2025)
- 9 Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1992), 11.
- 10 Mehmed Süreyyâ, *Sicilli Osmânî*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), IV, 717; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (nşr. İbnilemin Mahmud Kemal), (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 575.
- 11 Sülüs-nesih kıtada yazan şudur: 'Alâ eşrefi'l-halkı Muhammedin ve âlihi't-tâhirin. Edlece ve men edlece fi'l-mesîri vesale ve innemâ ta'rifüne ve avâkıbe amâliküm ve kad tuviyet sahâyifü âcâliküm. Eyyühe'n-nâsü inne niyyete'l-mü'mini hayrün min 'amelihî ve niyyete'l-fâsıkı serrün min 'amelihî. Allâhümme sallî ve sellim 'alâ Muhammedin eşrafi'l-mevcûdâti ve âlihi ecme'in. Ketebehu Hamdullah el-ma'rûf bi-ibni's-Şeyh fi evâni şeybihi me'a's-ti'âli şa'rihi ve irti'âsi re'sihi hâmiden lillâhi te'âlâ ve musalliyen 'alâ nebiyyihi ve müsellimen.

(Yaratılmışların en şerefli Muhammed'e ve onun tertemiz ailesine (Ehl-i Beyt'ine) salât u selâm olsun. Geceleyn yola koyulan (hedefine) ulaşır. Siz de bilirsiniz ki işlerinizin akıbetlerini (sonuçlarını) ancak sonunda göreceksiniz ve ömürlerinizin sayfaları çoktan dürülmüştür (yani vakit sınırlıdır). Ey insanlar! Mü'minin niyeti, amelinden daha hayırlıdır; fâsik olanın niyeti ise yaptığı işten daha kötüdür. Allah'ım! Mevcûdâtın en şerefli Muhammed'e ve onun bütün ailesine salât ve selâm eyle. Bunu, saçları ağarmış, başı titremeye başlamış olduğu günlerde; Allah'a hamd ederek, Peygamber'ine salât ve selâm getirerek "Şeyh'in oğlu" diye bilinen Hamdullah yazdı.)

12 Yakut el-Musta'simi, aklâm-ı sittenin klasik ölçülerini belirleyerek hat sanatında çok önemli yenilikler gerçekleştiren hattat. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakut-el-mustasimi> (07.11.2025); <https://islamdusunceatlası.org/yakut-el-mustasimi/466> (07.11.2025)

13 Uğur Derman, *Ömrümün Bereketi-I*, (İstanbul: Kubbealtı, 2011), 84.

14 Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 39; Derman, *Ömrümün Bereketi-I*, 84.

15 Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, 11.

16 Kutbetü'l-Muharrir, Arap hattını sanat olarak geliştiren ilk şahıs ve kendinden sonra gelen büyük hattatlar

- silsilesinin başı. Mufassal malumat için bkz. İsmail Raci el-Faruki - Luis Lamia el-Faruki, *İslâm Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroğlu - Zerrin Kibaroğlu, (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999), 387.
- 17 Bağdat, İslam dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başşehri. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat> (07.11.2025); <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/bagdat> (07.11.2025)
- 18 İbni Mukle, hattatlığıyla ünlü Abbasi veziri. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-mukle> (07.11.2025)
- 19 İbnü'l-Bevvab, aklâm-ı sittenin teşekkülünde İbn Mukle'den sonra en büyük rolü oynayan hattat. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-bevvab> (07.11.2025)
- 20 Aklâm-ı Sitte, İslam hat sanatında, aynı yazının farklı tarz ve üslupları manasında "şeş kalem" diye de adlandırılan altı hat. Bk. <http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=icerikgoster2&MKNO=6&KNO=29> (07.11.2025)
- 21 İsmail Raci el-Faruki – Luis Lamia el-Faruki, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroğlu - Zerrin Kibaroğlu, (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999), 391.
- 22 Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, 36-37.
- 23 Serlevha, yazma eserlerde metnin başladığı karşılıklı tezhiplenmiş sayfalar. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/serlevha> (07.11.2025)
- 24 Hatâyi, tezhip ve süsleme sanatının ana motiflerinden biri. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatayi> (07.11.2025)
- 25 Rûmî, Türk süsleme sanatında hayvansal kaynaklı olduğu ileri sürülen, kullanım alanı çok geniş bir motif çeşidi. Mufassal malumat için bkz. Aziz Doğanay, "Tezyinat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 41: 81; İnci Birol ve Çiçek Derman, *Türk Tezyinî Sanatlarında Motifler*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1991), 182; Cahide Keskiner, *Türk Motifleri*, (İstanbul: Turing Yayınları, 2001), 6; Semih İrteş, *Muhteşem Karahisari Kur'an-ı Kerim'i Koltuk Tezhipleri-I*, (İstanbul: Nakkaş Tezyini Sanatlar Yayınları, 2021), 27.
- 26 Şemse, çeşitli görsel sanatlarda kullanılan ışıklı veya ışısız güneş biçiminde süsleme motifi. Mufassal malumat için bkz. Nebi Bozkurt, "Şemse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 38: 518; Yılmaz Özcan, *Türk Kitap Sanatında Şemse Motifi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 2.
- 27 Nesih, aklâm-ı sittenin çok kullanılan bir çeşidi Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesih--hat> (07.11.2025); Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerveran*, haz. Müjgan Cunbur, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2012), 177.
- 28 Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamdullah-efendiseyh> (07.11.2025)
- 29 Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003), 98.
- 30 Arapça olan kısmın okunuşu ve anlamı şu şekildedir:
Lehü'n-nesebü'l-âli fe-leyse ke-mislihi Yüce soylu onundur; soylu, iyilik sahibi ve Hasîbun nesîbun muhsinun mutekerrimun kendisine ikram edilmiş onun gibi biri yoktur. Celilun bi't-tâci'l-mekrumâti muhaşşasun Yücedir; cömertlik tacı ona özgüdür. Güzeldir; Cemîlun bi'l-alâi'l-behâi mu'ammenun güzellik süsüyle taçlanmıştı.
Fe-me'l-kevnu illâ hulletun ve Muhammedun Dünya ancak bir elbisedir; Hz. Muhammed Tirâzun bi-envâri'n-nübuveti mu'lemun peygamberlik nurlarıyla o elbiseye süsü vermiştir.
Huve'l-evvelü'l-mahsûsu bi'l-fadli ve'l-hudâ O, fazilet ve hidayetle özel kılınan ilk kişi; müjde Huve'l-âhirü'l-meb'ûsü bi'l-bişri ve'n-neşri ve zaferle gönderilen son kişidir.
Huve'l-mürselü'l-hâdî ilâ kulli ummetin O, bütün ümmetlere kurtuluş yolunu gösteren, Huve's-sâdiku'l-me'mûlü fi'l-haşri ve'n-neşri mahşer gününde ümidi olacak doğru kişidir.
Huve'l-muctebâ ve'l-murtazâ min vücûdihî O
- 31 Ferağ kaydı, yazma eserlerin sonuna konulan istisnahla ilgili not. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ferag-kaydi> (07.11.2025)
- 32 Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerif*, haz. M. Fatih Köksal, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024), 43.
- 33 Levhada yazan şudur: "Aşk imiş her ne var âlemde İlim bir kil ü kâl imiş ancak"
- 34 Tezhip; yazma kitap, levha ve murakkaların bezemesinde edilmiş varak altın ve çeşitli renklerin kullanılmasıyla uygulanan süsleme sanatı. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip> (07.11.2025)
- 35 Ketebe, bir hattatın yazdığı yazının altına koyduğu imza.
- 36 Hilye-i Şerif, bilhassa Hz. Peygamber'in fiziki özellikleri, bunları anlatan edebi eserler ve aynı konuda hüsn-i hatla yazılmış levhalar için kullanılan terim. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip> (07.11.2025)
- seçilmiştir ve varlığından Allah razı olmuştur. Huve'l-mustafâ eş-şâfi el-safi'l-musaffâ mine'd-durri O seçilmiştir; ancak seçilmiş incilerden daha da*
Elâ kul li-kavmin nâzeû in eradtumu Sıkıntıya düşen bir kavim kurtuluş istiyorsa, Necâten bihî sallû aleyhi ve sellimû Onlara "Ona salât ve selâm getirin!" de.

Kütahya Çinili Camii Çini Kitabelerinde Mevlid-i Nebi Beyitleri

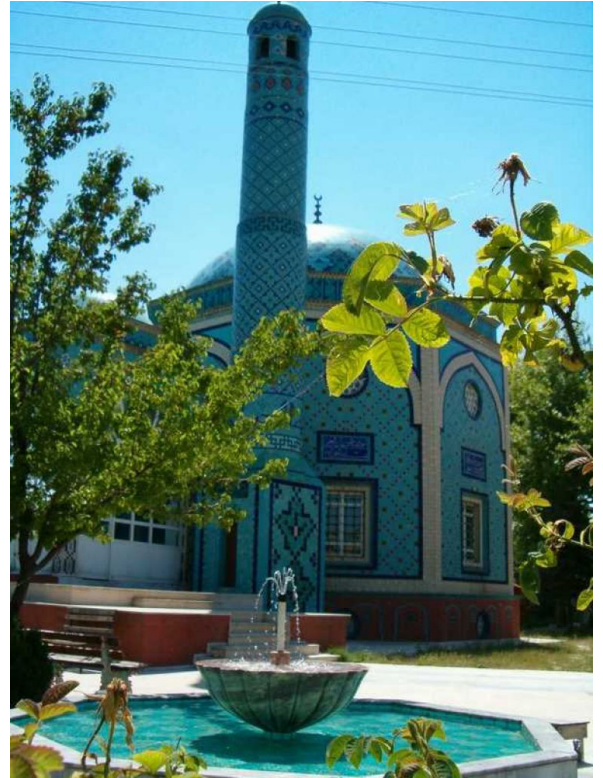
Dr. Fatma Zehra Dumlupınar

Camilerde hem bir süsleme ögesi hem de eğitime vasıta olan “yazı”nın kullanımı Emeviler dönemine kadar uzanmaktadır. Kubbetü’s-Sahra ve Mescid-i Nebevi kitabeleri mimari eserlerde celi yazı kullanımını ileriki devirlere taşıyan eserlerdir. Camilerde dış cephede pencere alınlıkları ve taç kapılar, minare gövdeleri; iç mekânda ise pencere alınlıkları, duvarlar, kapı üstleri, mihrap duvarı ve minber alınlıkları ile kubbe, kitabelerin kullanım sahaları olmuştur. Dinî yapılarda kitabelerin içeriğini ayet-i kerimeler, kimi zaman surenin tamamı, hadis-i şerifler ve esma-i hüsnanın oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte sivil mimari kitabelerinde şiirler ve dua mahiyetinde hikmetli sözler de yer almaktadır.

Mimari eserlerde kitabelerin üzerine işlendiği malzemelerden birisi de çinidir. Bu kitabelere *çini kitabe* denilir. Hattatlar tarafından hazırlanan yazı kalıpları atölyelerde çini levhalar üzerine aktarılır. Çeşitli aşamalardan

geçerek fırınlama için hazır hâle gelen levhalar piştikten sonra önceden kararlaştırılan yerlere alçı ve çiviler yardımıyla monte edilir. Günümüze ulaşan çini kitabelerin en erken tarihli Buhara yakınlarındaki Vâbkent minaresidir (1197).¹ Anadolu’da XII-XIII. yüzyıllarda Konya, Tokat, Sivas gibi Selçuklu şehirlerinde inşa edilen ve günümüze ulaşan mimari eserlerde dış cephede ve iç mekânda yoğun çinili bezeme ile birlikte çini kitabelerin de kendine geniş yer bulduğu görülmektedir. Çini kitabe geleneği, yazı üslupları ve çini teknikleri değişerek, Osmanlı dönemi yapılarına da aktarılmıştır.

Aşağıda hususen değineceğimiz, Kütahya Çinili Camii’de tesadüf ettiğimiz ayet, hadis yazılı kitabelerden farklı Osmanlı’da çoğunlukla sivil mimaride görülen şiirlerin yazılı olduğu çini kitabelerle bezeli en önemli sivil mimari

Kütahya Çinili Camii’nin bahçesindeki havuz ile ağaçlar arasında genel görünüşü. (<https://nomatto.com>)

örneği Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'dır. Has Oda duvarlarını çini panolar ile birlikte ahenkle süsleyen çini kitabelerde Mısırlı alim ve mutasavvıf İmam Busıri'nin Kaside-i Bürde'si yazılıdır. Kaside-i Bürde Topkapı Sarayı'nın çeşitli mekânlarında kullanılmıştır. ²

Kütahya Çinili Camii, Kütahya'nın Maltepe Mahallesi'ne merhum ressam Ahmet Yakupoğlu tarafından 1972-1975 yılları arasında inşa edilmiştir. Esasında Yakupoğlu kendi arsası üzerine yaptırmış olduğu bu eserin hem banisi hem de mimarıdır. Şehre hâkim bir tepe üzerinde, 80 metrekare kullanım alanına sahip olan cami, üslubuyla Orta Asya Türk mimarisi hatırasını günümüze taşır.

Ressamlığının dışında memleketine pek çok hizmeti dokunmuş olan Ahmet Yakupoğlu yaşadığı semte insana hizmet eden bir eser bırakmak niyetindedir. Mahalleliye bir okul mu yoksa bir cami mi isteyeceklerini sorar. Mahalle halkı okulumuz var cami yaptır deyince babasından kalan arazi üzerine, kendisi için bir sene evvelinde yaptırdığı evin üst kısmına, kuzey tarafa bir cami inşasına başlanır. Plan proje aşamasından, yapım ve tezyinatına kadar caminin geçirdiği bütün süreçlere bizzat müdahil olan Yakupoğlu gönül dünyasının zenginliğini camiye yansıtır. Caminin iç süslemelerini Nakkaş Semih İrteş yapar. Hüsn-i hatları Hüseyin Kutlu yazar. Caminin iç ve dış cephesi çinilerle bezenir. Dış cephede Bozüyük Seramik Fabrikası'nın çini bisküvileri Kütahya'da Sıtkı Olçar'ın atölyesinde sırlanarak kullanılmıştır. Bu bisküviler Kütahya üretimi olanlara kıyasla daha sert hamurlu olduğu için dış cephe kullanımına uygun düşmüştür. Çini kitabeler, çinili mihraplar, madalyonlar ve vazolu buketler gibi diğer çini tezyinat ise Kütahya'da Altın Çini Fabrikası'nda imal edilmiştir. Sekizgen bir plan şemasında inşa edilmiş camide hem harimde hem de yine bir ibadethane olarak düzenlenen alt katta yer alan mihrap çinilidir. Ahmet Yıldız tarafından tasarlanan bu mihraplardan harimdeki bitkisel

Kütahya Çinili Camii harimi. Çinili mihrap ile ahşap minberi, çini kitabeler ile diğer bezemeleri. (<https://nomatto.com>)

ve hendesi motiflerle süslenmiştir. Alt kattaki ise Kâbe tasviridir. ³

Caminin sekizgen dış cephesinde, her bir cephede ve iç mekânda pencere üzerlerinde devam ederek camiyi tesiri altına alan çini kitabeler ise bu yazının sebep-i vürûdudur, denilebilir. Yapımının üzerinden elli küsur sene geçen ve son yedi yıldan beri temelinde kayma olduğu gerekçesiyle ibadete kapalı olan caminin birkaç ay önce de tüm çinileri sökülerek tasnif edilip kaldırılmıştır.

Yıkılıp yeniden yapılacağı günü bekleyen cami, dış cephede ve iç mekân pencere üzerlerinde, çini üzerinde yer alan Süleyman Çelebi'nin *Mevlid-i Nebi (Vesiletü'n-necât)* beyitleriyle yâd edilmeyi istemiş olmalıdır. Profesör Süheyl Ünver'in delâleti ile seçilen beyitlerin hattatı Hüseyin Kutlu'dur. Klasik çini kitabe adabına uygun olarak lacivert zemin üzerinde celi sülüs ile iki satır olarak düzenlenen ve beyaz

Kütahya Çinili Camii dış cephe çini kitabesi: "Bir kez Allah dese şevk ile lisân / Dökülür cümle günâh misl-i hazan" (Aliye Öten Arşivi)

Kütahya Çinili Camii harimi çini kitabesi:
"Aşk ile gel imdi Allah diyelim / Dert ile göz yaş ile âh edelim"
(Aliye Öten Arşivi)

birakılan yazılar turkuaz renkli bir çerçeve içine alınmıştır. İç mekân kitabelerinde bu çerçeveyi lacivert ve beyaz ince cetvellerin sınırlandırdığı yine turkuaz renkli bir bordür kuşatır. Ortadan simetrik olan bordür deseninde birbirinden farklı üç penç ve iki hatayı çiçeği, çiçeklerin altından geçerek ilerleyen üç ana dal üzerinde belirli bir düzene göre sıralanmıştır. Kobalt mavi ile işlenmiş olan bordür deseninde çiçeklerin bir kısmında havalı boyama tekniği kullanılmışken bazı yerleri beyaz bırakılmıştır. Alt iki köşede simetrik olan bordür deseni yukarı köşelerde kesintisiz olarak devam eder.

Dış cephede *euzü besmele* ile başlayıp harimde devam eden çini kitabelerde:

"Allah âdın zikredelim evvelâ / Vâcip oldur cümle işte her kula

Allah âdın her kim ol evvel ana / Her işi âsân ede Allah ana

Allah âdı olsa her işin önü / Hergiz ebter olmaya anın sonu

Bir kez Allah dese şevk ile lisân / Dökülür cümle günâh misl-i hazan

İsm-i pâkin pâk olur zikreyleyen / Her murâda erişür Allah diyen

Aşk ile gel imdi Allah diyelim / Dert ile göz yaş ile âh edelim

Ola kim rahmet kıla ol padişâh / Ol Kerîmü ol Rahîmü ol ilâh

Birdir ol birliğine şek yokdürür / Gerçi yanlış söyleyenler çok dürür

Cümle âlem yok iken ol vâr idi / Yaradılmışdan ganî Cebbâr idi

Var iken ol yok idi ins ü melek / Arşu ferşu ayı gün hem nuh felek

Sun' ile bunlar ol vâr eyledi / Birliğine cümle ikrâr eyledi."

beyitleri yazılıdır.

Kütahya Çinili Camii geçmiş asırların hatırasını, mimarisi ve tezyinatı ile XX. yüzyıla taşıyan numune bir eserdir şüphesiz. Vefa sahibi bir zat olan merhum Yakupoğlu'nu rahmetle yâd ederken, caminin yeniden yapıldığında aynı manayı çinilerle ve kitabelerle üzerine tekrar alacağını umuyoruz.

NOTLAR

- 1 Rüşçan Arık-Oluş Arık, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, (İstanbul: Kale Kültür Yayınları, 2007), 30-31.
- 2 İmam Busîri, XIII. yüzyılda Mısır'da yaşamış bir alim, mutasavvîf ve şairdir. Hayatı sıkıntı ve meşakkatler içinde geçen şair ömrünün sonlarına doğru felç olur. Rivayete göre bir akşam şifa bulmak için dua eden şair rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Busîri, "Ya Resulallah, ben sizin için birçok kaside yazdım hangisini okuyayım?" deyince Hz. Peygamber kasidenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine şair kasideyi okur, Hz. Peygamber de onu sonuna kadar dinler. Kaside tamamlanınca hırkasını çıkarıp şairin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Busîri uykudan uyanınca iyileştiğini görür. Bu rüya hadisesinin halk arasında yayılmasından sonra kaside Kasidetü'l-bürde, Hırka Kasidesi olarak üne kavuşur. Mahmut Kaya, "Kasidetü'l-bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24: 568-569; Mahmut Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", *DİA*, 6: 468-470.
- 3 Kütahya Çinili Camii ile ilgili verdikleri bilgilerden dolayı Ahmet Yakupoğlu'nun manevi kızı müzehhip Havva Sökmener'e, Altın Çini Fabrikası sahibi Mustafa Kıratlı'ya, Yakupoğlu'nun ney talebesi Tuncer Türkkan'a, Hattat Hüseyin Kutlu'ya, çini sanatçısı Ahmet Yıldız'a ve edebiyatçı yazar Muhsin Karabay'a müteşekkirim.

“O’nu Birbirinizi Çağırır Gibi Çağırmayın” Ayetinin Naatlerdeki Yansıması

Dr. Öğretim Görevlisi Meliha Aydın*

İnsan muhabbeti gereği sevdiğini ismiyle çağırılmaz; daha çok mecaz ya da benzetmelerle onu anar. Bu başta ebeveynlerimizle sonra akraba ilişkilerinde kullandığımız ünvanlarla devam eder. Nesep ortaklığı olmayan ancak muhabbet duyduğumuz dostlarımız ve sevdiklerimiz için de bu durum geçerlidir. Zira onları çağırılmaması için de özel ve öznel ifadeler seçeriz. Manevi kıymeti haiz büyükler mevzu bahis olduğunda ise isimler ihtiram elbisesi giyer ve belirli kalıpta teşbihler ve istiarelerle onlara hitabımız gerçekleşir.

İnsanoğlunun tab’an ilk muallimi olan Cenab-ı Azimüşşan, Fahr-i Kâinat Efendimiz (s.a.v.)’in nasıl yad edileceğini bize kitabında öğretmiştir: *“Muhakkak ki Allah ve melekleri, Peygamber’e salât ederler. Ey iman edenler, siz de O’na salât edin!”*¹

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber (s.a.v.)’e nasıl hitap edeceğimiz de belirtilmiştir: *“Ey iman edenler! Peygamber’i kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın.”*² O’nun (s.a.v.) yalın bir isimle çağırılmaması/anılmaması gerektiği, bu ayetin muhataplarına bir uyarı niteliğinde hatırlatılmıştır.

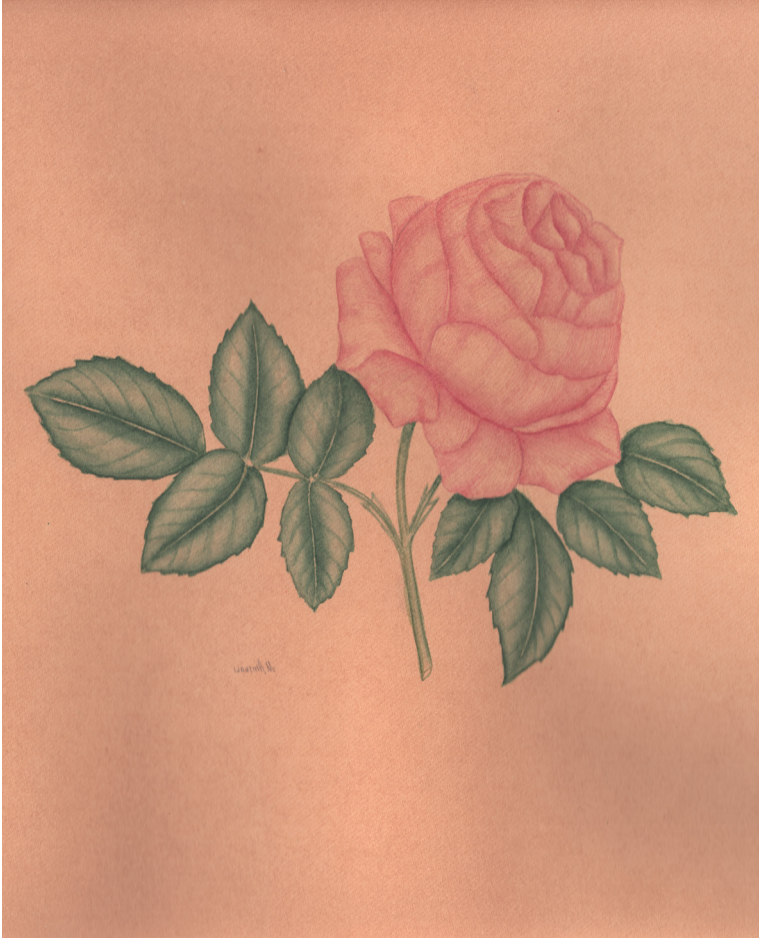
Hz. Peygamber (s.a.v.)’in risaletinden sonra; aile efradı, akraba ve ahababı gerek ayet-i kerime mucibince gerek muhabbetleri ve ihtiramlarından Resulullah (s.a.v.)’i ismiyle çağırmamışlardı. Zira ashab-ı kiramın “Ya Resulallah, Ya Nebiyallah, anam babam sana feda olsun Ey Allah’ın Resülü” vb. şekillerde hitap ettikleri bilinmektedir.³ O dönemde en yakınları ve sevdiklerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)’e nidası böyleyken diğer tarafta cahiliye Arapları tabiatları gereği ona ismiyle seslenmişlerdi.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, Türk İslam kültür ve medeniyetinde istisnai bir konumu vardır. Nitekim edebiyatımızda O’na has bir şiir türü olan naatlarda, Efendimiz (s.a.v.)’in ismi çoğunlukla sıfat ve benzetmelerle anılmıştır. Resulullah (s.a.v.), aşağıda sadece bir kısmı verilen ve Türk Edebiyatı’nın neredeyse tüm divanlarının başında yer alan naatlerde, latif teşbihler ve istiarelerle tesmiye edilmiştir.

Naatlerde Hz. Peygamber’in İsimlendirilmesi

Gül: Çiçeklerin sultanıdır. İki cihanın da sultanı olan Hz. Peygamber (s.a.v.)’in edebiyattaki remzi; hoş, latif ve güzel kokusu sebebiyle güldür. Nitekim Enes bin Malik (r.a.)’den rivayetle, Resulullah (s.a.v.) Medine yollarından geçtiği zaman, etrafa misk gibi kokular yayılır ve insanlar “Bu yoldan Resulullah (s.a.v.) geçmiş,” derlerdi.⁴

Naatlerde O’nun gül veya misk gibi koktuğu konu edilirken, gül bahçesinin güzellik ve tazeliğini Hz. Peygamber (s.a.v.)’in renk ve kokusundan aldığı dile getirilir.⁵ Hz. Peygamber’in güle benzetilmesi ile ilgili “Gül-i

Gül-i Muhammed. (Ressam: Mihriban Ahıskalı. 2026.)

bostân-ı risalet, “*Gül-i gülzâr-ı beka*”, “*Gül-i nev-bâve*”, “*Gül-sitân-ı huşn*”, “*Gül-şen-i huşn*”, “*Verd-i gülistân-ı kuds*”, “*Tâze gül-şendür kapun*”, “*Serv-i ser-firâz-ı gülistân-ı festakîm*” vb. kullanımlar bulunmaktadır.⁶ Fuzulî'nin şu seslenişi ise çağlar aşar:

*Ey gül-i bâğ-i rusûl bir tâze gül-şendür kapun
Kim dem-i Cibrîl'e ol gül-şende ta'n eyler sabâ'*

(Ey resuller bağının gülü! Kapın öyle taze bir gül bahçesidir ki sabâ'o gül bahçesinde Cebrail'in nefesini dahi beğenmez.)

Güher: Hz. Peygamber naatlerde, güzelliğine ve ilmine atfen gühere yani inciye benzetilmiştir. “*Gevher*”, “*Gevher-i genc-i Hüda*”, “*Genc-hâne-i*

güher-i gayb”, “*Güher*”, “*Güher-i tâc-ı vera*”, “*Deryâ-yı dürr-i istifa*”, “*Dürr-i yetim*”, “*Dür-i deryâ-yı din*”, “*Dür-i yekdâne*”, “*Kaîn-ı gevher*”, “*Lu'lu'-i 'ummân-ı lutf*”, “*Sadef-i dürr-i vefa*”, “*Ummân-ı ilm kim dürerine yok intiha*”, “*Vâlâ-güher*”⁸ bu kullanımlardan bazılarıdır. Mesela Zatî, Hazreti Peygamber'i şöyle tasvir eder:

*Cûş idüp derya-yı ışkullah-ı Rabbül-Alemin
Bir güher halk eyledi kim sad hezaran afezin*⁹

(Alemlerin Rabbi olan Allah'ın aşk deryası coşarak bir inci yarattı ki yüz binlerce afezin.)

Fahr-i Enbiya: Bu ifade cihanın O'nun yüzü suyu hürmetine yaratıldığı; iki cihanın serveri ve övüncü manasında kullanılır. İlk yaratılan ve son gönderilen olması, cûd ve sehada nihayetsiz lütufları, müminlere düşkünlüğü, ümmetine hatta tüm insanlığa karşı şefkati ve merhameti, Allah'ın habibi ve bütün insanlığa cihanşümul bir resul olarak gönderilmesi gibi sayısız sebeplerle Efendimiz (s.a.v.) cümle alemin iftihar ettiği bir peygamberdir.

Naatlerde de “fahr-i enbiya” anlamında birçok benzer kullanım bulunmaktadır: “*Cihan fahrî*”, “*Fahr-i alem*”, “*Fahr ü evvelin ü ahirin*”, “*Fahru'l-alemeyn*”, “*Efdal-i peygamberan*”, “*Halk-ı fahr-ı enbiya*”, “*Mefhar-i alem*”, “*Padişah-ı her dü sera*”, “*Seyyidü'l-kevneyn*”¹⁰ bunlardan bazılarıdır.

Nitekim Bursalı Lamiî Çelebi'nin dilinden de O'nu vasfetmek üzere şunlar dökülür:

*Hem hâtim-i rüsûlsin ü hem hâdi-yi sübûl
Hem eşref-i beşersin ü hem fahr-i enbiyâ'*¹¹

(Hem peygamberlerin sonuncusunun hem hidayet yolunun hem insanların en şerefli ve hem de enbiyanın övüncüsün.)

Mâh: Ayın geceleri ve karanlıkları aydınlatıp canlıların yollarını bulmalarını sağlaması gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de gönüllerdeki zulmeti nura çevirip yönünü kaybetmişlere rehber ve delil oluşunu temsilen edebiyatımızda O'nun için “mâh” ya da “bedr” denilmiştir. O,

güzellik semasının ayıdır. Bu minval üzere O, “Bedr”, “Bedr-i celadet”, “Bedr-i düca”, “Bedr-i şeb-i miraç”, “Kamer talat” “Mahveş”, “Mâh-ı münevver”, “Mâh-ı sipihr”, “Mâh-ı cemal”, “Mâh-ı felek-makam”, “Mâh-ı mümir”, “Mâh-ı vefa” olarak ifade edilmektedir.¹²

Divan’ında, Hazreti Peygamber’e, Nihani de şöyle seslenir:

[00 Bir mahsın ki senden alur afitab nur

Bir şahsın ki kullarunun kemteri Bilal¹³

(Sen öyle bir aysın ki güneş, nurunu Sen’den alır; öyle bir şahsın ki kullarının en acizi Bilal’dır.)

Mahbup: Hz. Peygamber aleyhisselam için “Habibullah” (Allah’ın sevgilisi) denilmiştir.¹⁴ Seven ve sevilen özellikleriyle muttasıf (vedûd), ümmetine çok düşkün olması (rauf) ve ümmetinin O’na sevgisi ile meşhur bir “Muhabbet Peygamberi” dir. Bu mana, “Canan”, “Habib”, “Habiballah”, “Habib-i Hak”, “Habib-i Hüda”, “Huda mahbubı”, “Habib-i ilah”, “Mahbub-ı Hüda”, “Mahbub-ı Hakk”, “Habib-i Hakk-ı güzün”, “Yar-ı dil-rüba”, “Vedûd” gibi tamlamalarla naatlerde kullanılmaktadır.¹⁵

Sehî Bey de O’nun bu vasfını şöyle dile getirmiştir:

Sen cihan mahbubısın her şeyde mihrün toludur
Basdı derd-ü firkatünden taglar bağrına seng¹⁶

(Sen, cihanın sevgilisisin her şeyde senin güzelliğin vardır; ayrılığının derdinden dağlar bağrına taş basmıştır.)

Mihr: Naatlerde Hz. Peygamber’in çokça teşbih edildiği güneş vasfı, benzer anlamda “Af-tab-i subh-i nuşûr”, “Âfitâb-ı lutf”, “Afitab -ı ’alem” “Afitab-ı çarh-süvâr”, “Hursîd” “Hursîd-i cemalün”, “Hursîd-i ’alem-tab”, “Mihr-i cemal”, “Mihr-i mücella”, “Mihr-i sipihr-i kerem”, “Mihr-i vefa”, “Mihr-i cihan-nüma”, “Şems-i sa ’âdet”, “Şems-i ruhu şemse-i eyvân-ı risalet”, olarak geçmektedir.¹⁷

Mesela Fatih devri şairlerinden Aşki de, Hz. Peygamber’i güneşe benzetmiştir:

[Çeşmüme nurun geliür her şeyi kıldukça nazar
Cana mihrün feyz olur her nutka açdukça dehan¹⁸

(Her neye baksam gözüme Sen’in nurun gelir. Konuşmak için ağzımı açacak olsam, sevgin canıma bereket verir.)

Mushaf-ı âyât-ı hüsn: Hz. Peygamber için “Güzellik ayetlerinin mushafı” şeklindeki bir tavsife de edebiyatımızda tesadüf edilir.

Nitekim ashab-ı kiram da Hz. Peygamber’in hüsn-i melahatini anlatırken söyleyecek söz bulamazlardı. Mesela Hz. Ebubekir, “Ya Resulallah! Ne kadar güzelsin sana bakmaya kıyamıyorum.” demiştir. Ebu Hureyre de “Ben, Resulullah Efendimiz’den daha güzel birisini görmedim; sanki güneş O’nun mübarek yüzünde devrediyor gibiydi.”¹⁹ diye anlatmıştır.

İşte onun bu güzelliği naatlerde “Kân-ı hüsn”, “Mushaf-ı hüsn”, “Mushaf-ı âyât-ı hüsn”, “mecma ‘-ı gâya’t-ı hüsn”, “rafi-i âyât-ı hüsn”, “Subh-ı cemal-i sabih”, “vech-i cemil-i melih²⁰ vb. şekillerde geçmektedir. Aynı zamanda Mevlevi olan Ruhi-i Bağdadi’nin dilinden de onun güzelliği şöyle dökülmüştür:

Mushaf-ı âyât-ı hüsn mecma ‘-ı gâya’t-ı hüsn
Râfi ‘-i âyât-ı hüsn salli ve sellim aleyh²¹

(Güzellik ayetlerinin mushafı, güzellik ayetlerini yücelten ve güzellik gayelerinin bulunduğu yer, salat ve selam O’na olsun.)

Necm: Hz. Peygamber (s.a.v.) Rabbinden bîhaber yaşayanlara halikını tanıtan, zulmette yolunu şaşırması, ya da kaybetmişlere yol gösteren bir yıldızdır. O’nun bu vasfı naatlerde çok hususi bir şekilde “Necm-i hidayet”, “Necm-i Hüda”, “Mazhara’l-hidayeti muzhire’l-hüda”, “Hadi-i Hüda” vb. ile ifade edilmiştir.²²

II. Bayezid’e bayramlarda ve nevrüzde sunduğu kasidelerle dikkat çeken Zatî de naatinde O’nu şöyle anmıştır:

[Necm-i Hüda vü bedraka-i rah-ı müstakim
Sultan-ı reh-revan-dih-i milket-i savab²³

(Hidayet yıldızı, doğruluk yolunun kılavuzu, doğruluk ülkesi yolcularının sultanı.)

Pak-nazar: O, ismi pak, cismi pak, aslı pak, nesli pak; özü, sözü, yüzü, bakışı pak Resul-i Ekrem (s.a.v.)'dir. Öyle ki Medine'nin ileri gelen Yahudi alimlerinden Abdullah bin Selam, Hz. Peygamber'i daha ilk gördüğünde "Bu yüz, yalan söylemez." diyerek kelime-i şehadet getirmiş ve Müslüman olmuştur.²⁴

Yeniçeri Ocağı'nda yetişmiş, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerine katılmasıyla maruf, zamanla şiirleriyle meşhur olan Taşlıcalı Yahya da Peygamber Efendimizin bu hususiyetini ifade etmekten kendini alıkoymaz:

[*Vâlâ-güher ü pak-nazar zat-ı mutahhar*

*Derya'yı seha kan-ı ata-âver-i dünya*²⁵

(Yüksek yaratılışlı, *temiz bakışlı*, arınmış kişi; cömertlik denizi, dünyaya bağışta bulunan maden ocağı.)

Rahmeten li'l-âlemin:

Süleyman Çelebi *Mevlid*'inde "Biz Seni alemlere ancak rahmet olarak gönderdik." ayetini; *Rahmeten li'l-âlemdir Mustafa hem şefi'a'l-müznibindir Mustafa* şerhiyle ölümsüz bir bercesteyle terğib eylemiştir. Naatlerde benzer kullanımlar olarak "Ebr-i rahmet", "Rahmet-i rahman", "Rahmet ü'huða", "Rahmetün bârânun", "Sadef-i bahr-ı rahmetün"²⁶ görülür. Yavuz ve Kanuni devrinde pek çok sefere çıkan Yeniçeri Ocağı'nda yetişmiş bir divan şairi olarak Edirneli Nazmi de alemlere rahmet olan Peygamber'ine şöyle seslenir:

[*000 Sensin olan seyyidül-kevneyn [u] fahrül-alemeyn*

*Sensin olan rahmeten lil-âlemin önden sona*²⁷

(Dünya ve ahiretin efendisi, iki âlemin övüncü; baştan sona alemlere rahmet olan Sen'sin.)

Sahra-yı kurba esb-ran: Yakınlık sahrasında at koşturan, manasınadır. Varlık âleminin Allah

Teala'ya yakınlıkta zirve noktası olan Sidre-i Münteha'yı geçmek, sadece Rasullullah (s.a.v.)'a nasib olmuştur. Nitekim bu sebeple:

"*Yek-süvar-ı tih-i kurbet*" ve "*Merd-i rah-i lamekân*" (Allah'a yakınlık obasının beyatlısı ve lâmekan yolunun yığıdı), "*Afitâb-ı çarh-süvâr ü'kamer-rikâb*" (felek binicisi ve ay üzengili günes), "*Seyyah-ı Lâ Mekân*" (mekansızlık âleminin seyyahı), vs. yapılan bu muazzam teşbihler, sadece O'na (s.a.v.) aittir ve Miraç'ta zatına lutfedilen imtiyazlar sebebiyledir.²⁸

Yine Zati'nin dilinden okursak o, Peygamber Efendimizi himmet atıyla yeryüzünde koşan bir süvariye benzettir:

Meydân-ı arş cilvegeh-i hing-i himmetün

Ey afitâb-ı çarh-süvâr ü'kamer-rikâb Zâtî

(Ey felek binicisi ve ay üzengili günes, arş meydanı senin himmet atının cilveğâhıdır.)

Saye-i Hüda: Klasik edebiyatımızın şiir dilinde de Hazreti Peygamber aleyhisselam, Allah Teâlâ'nın zatını ve varlığını bildirmede, emir ve nehiyelerini icrada O'nun yeryüzündeki "saye"si yani gölgesidir. O'nun bu yönü vesilesiyle cümle mahlukat Rabbini tanıma şerefine erişmiştir.

Nitekim, II. Bayezıt devrinde müderrislik, kadılık, kazaskerlik vazifelerinde bulunan ve Fenarizadelerden olan Muhyî de, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'i Cenab-ı Hakk'ın gölgesi olarak tavsif etmeyi tercih eder:

Hikmet nedür ki salmaz-iken yire saye sen

Sayende hoş geçer kamu iy saye-i Hüda

(Ey Allah'ın gölgesi, sen yere gölge salmazken herkesin saye'nde mutlu olmasındaki hikmet nedir?)

Serir-i milk-i nübüvvette pâd-şâh: Hz. Peygamber bazı rivayete göre ilk yaratılan nur ve miraçta tüm peygamberlere imam olması gibi birçok hususiyetlerine binaen edebiyatımızda da nebilerin şahı olarak anılır.

“Cihandar-ı şark u garb”, “Halk-ı fahr-ı enbiya”, “Nebiyullah”, “Nübüvvet şahı”, “Pişrev-i evliya”, “Padişah-ı her dü sera”, “Ser-defter-i nübüvvet”, “Sultan-ı her dü kevn”, “Şah-ı enbiya”, “Şehensah-ı asfiya”, “Şeh-i şahân-ı risalat”, “Şehr-i nübüvvet”, “Tâc-i ser-i enbiya” gibi teşbihler O’nun “peygamberlik mülkünün tahtında padişah” olduğunun şairler diliyle tasviri mahiyetindedir.²⁹

Divan edebiyatımızda “Gül ü Bülbül” kasidesiyle meşhur Kara Fazlı, Kanuni devrinin ihtişamlı günlerinde yazdığı belli naatında, Efendimiz aleyhisselamı da peygamberlik mülkünün padişahı olarak anar:

*Sensin serîr-i milk-i nübüvvetde pâd-şâh
Cümle sipâhdur sana esnâf-ı enbiyâ³⁰*

(Peygamberlik mülkünün tahtında padişah olan Sen’sin; bütün nebiler zümresi Sana askerdir.)

Şefî’ a’l-müznibin: Hazreti Peygamber’in “Her peygamberin ümmeti için yaptığı bir duası vardır. Ben de duamı kıyamet gününde ümmetime şefaata için sakladım.”³¹ ve benzeri manadaki hadis-i şerifleri de naatlara mevzu olmuş, O’nun müminlere merhametiyle şefaata edeceği edebî bir şekilde dile getirilmiştir. Naatlerdeki “Saki-i şarab-ı şefaata” “Saki-i ma-ı main”, “Şefî”, “Şefî-i ümem” “Şefial-müznibîn” gibi kullanımlar bunlardan sadece bazılarıdır.³² Mesela Hudayı şu beyitinde, Allah’a yakınlığı sebebiyle günahkâr müminlere Hazreti Peygamber’in şefaatinin fevkalade bir lisanla ifade etmiştir:

*[Fahr-i alem seyyid-i Âdem şefiül-müznibin
Yek-suvar-ı tîh-i kurbet merd-i rah-ı lamekan³³*

(Alemin övüncü; ademoğlunun beği, günahlıların şefaataçisi, Allah’a yakınlık obasının beyatlısı, lâmekan yolunun yiğidi)

Taha: Huruf-ı Mukattaa’dan olan Ta-Ha’nın manasını hakikatiyle ancak Allah Teala bilir. Ancak mesela sufi alimlerden Ebu Bekir el-Vâstî, Taha ismindeki “Tâ” harfiyle “Tahir”; “hâ” harfiyle ise “Hâdi” isminin kast edildiğini söylemektedir.³⁴

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle buyurduğu rivayet edilir: “Benim Kur’an-ı Kerim’de geçen yedi ismim vardır: Muhammed, Ahmed, Ya-Sin, Ta-Ha, Müddessir, Müzzemmil ve Abdullah.”³⁵

Klasik Türk Edebiyatı’nda da Peygamber Efendimizin Taha ismiyle anıldığı misaller vardır. Mesela Rumelili Zaifî naatında O’nun diğer isimleriyle bu ismini birlikte anar:

*[000 Münzir-ü Ahmed ü Taha vü Muhammed
ki bulur*

Habl-ı şerüni dutan iki cihan içre Hüda³⁶

(Uyarıcı Ahmed, Taha ve Muhammed (s.a.v.)’in şeriatinin ipini tutan, iki dünyada doğru yolu bulur.)

Netice itibarıyla İslam ahlâkında Hz.

Peygamber’den bahsin bir edebî ve adabı vardır. Gerek ashab-ı kiram ve gerekse sonraki ulema çoğunlukla “Allah’ın Resulü, Resulullah, Nebiyallah” diyerek O’nu yad etmişlerdir. Derin bir incizap ve kurbiyet hissiyle ismen çağırılanlar da olmuştur. Bu durumu bir mahfiyet içre, sevenle sevilenin birleşik kaplar misali aynileşmesi ve nihayet fanileşmesi şeklinde yorumlamak da mümkündür. Halk söyleyişleri ve tasavvufi duyular da bu tarz söyleyişler cümlesindedir. Bunun dışında kasten ve hürmet hissiyatından uzak ifadeler bâbaht olanın bahçesine düşen “çiğ” damlaları zümresindedir. Burada ne söze israf ne vakte ziyan gerekir.

Hz. Peygamber’in zatına has edebî bir tür olan naatlerde, yukarıda sadece bir kısmı verilen daha birçok teşbih, istiare ve benzetmeyle isimlendirilmiştir. Burada Resulullah’ın (s.a.v.) sireten ve sureten güzelliği ile rahmet ve şefaata peygamberi olmasına dair benzetmeler, oldukça önemli yer tutmaktadır. En yaygın kullanımlar: “kılavuz, önder, rehber ve karanlıktan aydınlığa çıkarıcı” anlamında, “ay, güneş ve yıldız” gibi göğe ait kavramlardır. Ayrıca kıymetine binaen, “güher, gevher, lü’lü, dürdane” gibi “inci” anlamına gelen sözcüklerle Efendimizin

zahirî ve batınî güzelliği teşbih edilmiştir. Bu tercih, muhabbetin tabiatı itibariyle yüksek seciyeye ifade edilmesi arzundan mülhem ve aynı zamanda Fahr-ı Kâinat Efendimizin ismiyle çağrılmaması gerektiği yönünde, ilahî ikazdan gelen bir haşyet ile ihtiramdan kaynaklanmaktadır. İştihakın derinliği ve vüsati derecesinde ifadeler müphemleşmekte; duyular ve hissedişler birçok noktada birleşse de söylemler kişiden kişiye farklılık arz edebilmektedir. Zira “ezelden aşına ve baht olmuş” ve tüm gönüllere bilerek ya da bilmeyerek nakşolmuş bir sevgidir bahse konu olan...

Yine de duamız odur ki;

“Rabbimiz, bize lütfet de mecaza meylettiğimizden dolayı bizi cezalandırma. Çünkü bu benzetmeler ve istiareleri kullanmamız hep bu sözleri söyleyebilmek içindir.”³⁷

NOTLAR

- * İstanbul Sabahattin Zaim Akçağ Yayınları, 1990), 31-33. Aydın, 234.
- 1 Ahzab 33/56. 8 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 126, 181, 184, 186, 188, 196, 198, 218, 235, 237.
- 2 Nur 24/63. 9 Orhan Kurtoğlu, Zâfî Mehmet Yaşar Kandemir, *Divânı (-Gazeller Dışındaki Şiirler-, İnceleme Tenkidli Metin)*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017).
- 3 Kâdî İyaz, *Şifa-i Şerif Şerhi*, terc. ve şerh. 9 Mehmet Yaşar Kandemir, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012), 2: 294.
- 4 Nureddin el-Heysemî, *Mecmâ’uz-Zevâid*, (İstanbul: Ocak Yayınları, 2011), 14: 236. 10 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 70, 78, 80, 85, 112, 126.
- 5 Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’t*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 273. 11 Hâmit Bilen Burmaoğlu, “Lâmîî Çelebi Divânı”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983), 87-89.
- 6 Meliha Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, (Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 218, 234, 237. 12 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 98, 175, 176, 200, 201, 203.
- 7 Kenân Akyüz, vd., *Fuzûlî Türkçe Divânı*, (Ankara: 13 Ayhan Yakşı, “Nihâni Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1993), 35-36.
- 14 Ebû İsa Muhammed Et-Tirmizî, *Şemâil-i Şerife*, (İstanbul: Hilâl Yayınları, 1976), 2: 175.
- 15 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 82, 83, 90, 96, 135, 200.
- 16 Müslim Yılmaz, “Sehî Bey Divânı İnceleme-Metin”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 133-134.
- 17 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 91, 168, 180, 192, 193, 198, 208, 234, 244.
- 18 Süreyya Uzun, “Üsküdarlı Aşkî Divânı Tenkidli Metin Nesre Çeviri ve 16 yy., Osmanlı Hayatının Divândaki Yansımaları”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 146-149.
- 19 İbn-i Kesîr, *Şemâil’ir-Resûl*, terc. Naim Erdoğan, (İstanbul: Temel Neşriyat, 1983), 30.
- 20 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 92, 134, 175, 211, 212.
- 21 Coşkun Ak, *Rûhi-i Bağdâdî Divânı (Karşılaştırmalı Metin)*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001), 63-65.
- 22 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 175, 203, 209, 213, 222, 224, 354.
- 23 Orhan Kurtoğlu, Zâfî Divânı (-Gazeller Dışındaki Şiirler- İnceleme Tenkidli Metin), (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 49-51.
- 24 M. Asım Köksal, *Hiz. Muhammed (as) ve İslamiyet, Medine Devri*, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1978), 77.
- 25 Mehmet Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Divânı*, (İstanbul: İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay., 1977), 17-23; Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 113.
- 26 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 115, 126, 217, 249, 265, 281, 282, 294, 297, 313, 323.
- 27 Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Divânı (İnceleme Metin)*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 25-27.
- 28 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 91, 116, 125, 130, 136, 231, 336, 340.
- 29 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 85, 110, 113, 230, 233.
- 30 Mustafa Özkat, *Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânı*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 131-133.
- 31 Müslim, *İman*, 334, 340, nr. 198,199.
- 32 Aydın, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı’nda Na’t”, 128, 129, 130.
- 33 Mustafa Kaçalin, *Hüdâyi (Sâlâ Muslîsi) Divânı*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2016), 59-65.
- 34 Kâdî İyaz, *Şifa-i Şerif Şerhi*, 127.
- 35 Kâdî İyaz, *Şifa-i Şerif Şerhi*, 487.
- 36 Kâmil Akarsu, *Rumelili Zâfî Divânı Tenkidli Metin*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 31-34.
- 37 Muhammed Nur Doğan, *Hüs-ü Aşk*, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2003), 355.

H. Ali'den gelen bir rivayetle öğrendiğimiz Hz. Peygamber'in şemali, farklı türden eserlerde metaforik bir şekilde O'nun güle benzetilerek ifade edilmesiyle neticelenir. Bu durum bazı metinlerde Hz. Peygamber'in gül olarak resmedilmesiyle de iyice yerleşir. Özellikle dua mecmularında gül-i Muhammed, verd-i Muhammed adıyla anılan gül çizimleri çeşitlenir.

Mesela Abdullah Edirnevi'ye h. 1193'te Sultan Selim tarafından yazdırılan *En'am-ı Şerif*'in

(Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu, No: 101-0288, vr. 77b-78a) bir yerinde çizilmiş gülün üzerinde altınla "Muhammed aleyhi ve sellem"; yapraklarında hayattayken cennetle müjdelenen on isim (Ebubekir, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Hz. Ali, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. el-Avvam, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Abdurrahman b. Avf) yazılıdır. Karşı sayfada yine iki pembe gülden birine altınla Ali, diğerine Fatma, yaprak ve goncalar üzerine siyahla Hasan, Hüseyin, Fatma, Ali, Abdmenaf, Abdülmuttalib, Ebutalib, Haşim, Kilab, Kusayr yazılıdır.

Bir diğer kompozisyonda da çok yapraklı bir gül çizimi vardır. Mesela h. 1214 (Chester Beatty, Türk Koleksiyonu, T463, f.97v.) ve h. 1213 (Chester Beatty, Türk Koleksiyonu, T464, f.101v.) tarihli iki dua kitabında görülen ve en üstte "Haza şeklü gül-i Muhammedî sallallahu aleyhi ve sellem" yazan bu kompozisyonlarda ortada bir gül, gülün içinde Allah ve Muhammed lafızları, yapraklarında da cennetle müjdelenen on sahabe ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri, en alt satırda da şu beyit yazılıdır:

*Kâmetin servi tûbâ lâ-mekân pirâyesi
Nurdan bir servidir düşmez zemine sâyesi*

Mevlid-i Nebi Yâd Olundu

F. Hilâl Ferşatoğlu*

Boğazda bir yalı... Cephesi ışık çağlayanı...
Renkli fenerlerle donatılmış sahiline süzülen
kayıklar taşıyor davetlileri. Türlü başlıklar takmış
kadın erkek misafirler, pek renkli bir kalabalık:
Fes, arakiye, sarık, yazma, bürümcük, yaşmak,
taylasan, takke, nazarlıklı hotoz, abani, yemeni.
Avlu, iç ve dış bahçe, katlar, sofalar donatılmış
boy boy sinilerle. Buğusu tüten yemekler yenilip
afiyetle, kılınır yatsı namazları. Sıra mevlidde.
Lakin karşı yakadan, Üsküdar'dan gelecek
mevlidhan yoktur ortalıkta söz verdiği halde.
Naçar ilahiciler başlar mevlide “mutad olan
adabıyla”:

“Önce tevhid okunur, gaşy ile dinler herkes.
O güzel sonra müessir, sekiz on parlak ses,
Kimi yerlerde ilahi, kimi yerlerde durak;
Kimi yerlerde cemaatle beraber coşarak:
Kalan üç bahri terennümler, çekerken “amin!”
Tâ uzaklarda çakar zulmet içinden bir enîn.

...

“Sultan-ı Rusül, Şâh-ı mümeccedsin efendim!”

Sait Paşa İmamı Hasan Rıza Efendi, köhne bir
kayık içinde “gecenin kalbini durduran” bir sesle
Şeyh Galib’in naatini okuyarak gelmekte.

Mehmet Akif’in çocukluk hatıralarından çekip
çıkardığı bir isimdir Sait Paşa İmamı. Bu
kudretli sesin sahibini küçük yaşta ve sadece bir
kere dinlemiş olmasına rağmen Boğaz’da bir
sultan yalısında tertip edilen mevlid merasimini
resmettiği şiirine isim yapmıştır. Hocaefendinin
“ahlâkının da sesi gibi ilahî” olduğunu ayrıca
ifade etmiştir ki şiir o güzel ahlâkın bir örneğini
ortaya koyacaktır. Bu şiir aynı zamanda iki farklı
tabakadan olan ve biri iki göz odalı evinde diğeri
yalısında mevlid okutan iki kadın üzerinden
toplumumuzun mevlid-i şerif hassasiyetini de
nazara verir:

‘Nerde kaldın hoca? der, Valide Sultan o zaman,
Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!’
-Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola,
Yürüdüm haylice... Derken -hele sen kısmete bak!-
Öteden karşıma bir yaşlıca hatun çıkararak,
‘Azıcık dursana oğlum!’ dedi. Durdum nâçar.
-Göğsün imanlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki, zaten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perişan anayım, dağ gibi evlat gömdüm!
Kızımın cânı için, bari bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlid okutsam, diyorum, kendimce.
Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim...
Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum gidelim.
Ne olur bir yorulursan, hadi, bekletme, günah!
Sen benim yavrumu şad et ki, rızâen lillah,
İki dünyada aziz eylesin Allah da seni.”

...

Valide Sultan affeder elbet, geçerlidir mazeret:
“Hoca! der, beni ağlatma yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, da’va da biter.”

Osmanlı’da Yad-ı Mevlid-i Nebi

Kültürümüzde, edebiyatımızda Hz. Peygamber
sevgisi öyle coşkun bir menbadır ki Resulullah

(s.a.v.)'ı ta'zim ile yad etmek üzere O'nun numune hayatını, güzel suretini, eşsiz siresini anlatan siyerler, siretler, hilyeler; dünyayı teşrifini, mucizatını, dillendiren mevlidler, miraciyeler; O'nu ve yüce hasletlerini medheden kasideler, naatler ve daha nice o kaynaktan sadır olmuştur. Bu metinler toplumu eğitmiş, yetiştirmiş, maneviyatını desteklemiş; müellifleri tarafından da Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak için bir vesile addedilmiştir.

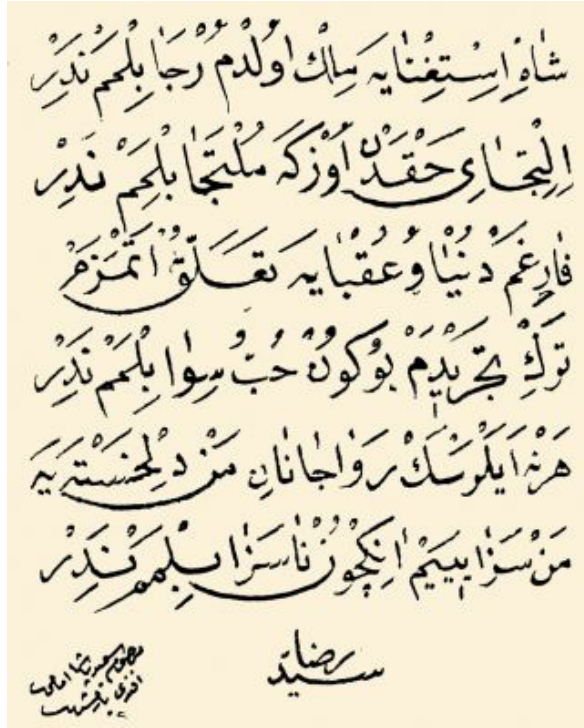
Bunlar içinde mevlidin ve bilhassa Süleyman Çelebi'nin meşhur *Mevlid*'inin yeri ayrıdır.

Naat, hilye, şemal, miraciye gibi diğer türlerin özelliklerini de içinde barındırır.

Çelebi, *Vesiletü'n Necât* adını verdiği eserini Osmanlı'nın sonradan "fetret" olarak anılacak sıkıntılı döneminde, necata vesile olsun diye "O'na muhabbet" sancağı altında müminleri toplamak üzere kaleme almış gibidir.

Muhammedî vecd ile yazılmış, sade ve tesirli söyleyişle toplumumuzun tüm kesimlerinde altı asır boyunca kabul görmüş bu metin sadece okunmamış, hatırına merasimler tertip edilmiş, ikramıyla, atıyyesiyle geleneğimizin kodlarına işlenmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifini anmak üzere saray protokolünde yer aldığı, III. Murad zamanında resmileştiği bilinen mevlid ihtifalleri zaman içinde halk arasında da kabul görmüştür. Camilerde, tekkelerde mevlid, regaib, miraç, berat gecelerinde; evlerde, konaklarda bir bebeğin dünyaya gelmesi gibi sürur zamanlarında şükür; bir yakının vefatı gibi kederli anlarda teselli için ve zamanla sünnet mevlidi, asker mevlidi, duvak mevlidi, kalfalık mevlidi gibi başka pek çok vesileyle okunmuş okutulmuş, insanımızı güzel duygularla bir araya getirmiştir. Düzenlenen merasimler mevlidin yanı sıra aşr-ı şerif, tevşih, kaside, salât u selam ve dualarla süslenmiş, mevlidhan, duahan, tevşihhan gibi hususi okuyucu grubunu doğurmuş, asırlara sâri mevlid geleneğimiz böylece oluşmuştur.

Kur'an-ı Kerim ve mevlid okuyuşuyla gönülleri cûşa getiren Said Paşa İmamı'nın el yazısıyla Hasan Sezai Hazretlerinden bir nutk-ı şerif:

*Şah-ı istiğnâya malik oldum recâ bilmem nedir
İltica-yı Hak'dan özge mülteca bilmem nedir
Fârîğim dünya vü ukbâya taalluk etmezem
Terk-i tecrîdim bu gün hubb u sivâ bilmem nedir
Her ne eylersen reva canan-ı men dil-hasteye
Men Sezâyiyyem anınçün na-seza bilmem nedir*

Osmanlı devlet geleneğinde "mevlid alayı" ismiyle anılan her sene Rebiülevvel ayının 12'sinde selâtin camilerde düzenlenen, padişahın ve tüm devlet erkanının katıldığı mevlid merasim ve alayları resmî tören hüviyetindedir. Teşrifat defterlerinde icrasının tüm ayrıntısıyla yer aldığı bu merasimleri Ermeni asıllı Osmanlı diplomatı Mouradgeae d'Ohsson (1740-1807), en öz biçimde şöylece aktarır:

"Mevlidin Sultanahmet Camii'nde yapılmasının sebebi bu caminin sultanın gösterişine gayet uygun olmasındandı. Herkesin yarı resmi giyindiği merasimler sabah saat 10'da yapılırdı. Camideki oturuş sırası belliydi, mihrabın sağına sadrazam, soluna şeyhülislam otururlardı. Kaptan-ı derya, yeniçeri ağası, defterdar ve kethüda sırası

ile oturlardı. Mevlidi, mevlidhan-ı evvel, mevlidhan-ı sani ve mevlidhan-ı sâlis olmak üzere üç mevlidhan okurdu. Okuyan her bir mevlidhana okuma sıralarını tamamladıktan sonra hil'at ve atıyyesi verilirdi. Son mevlidhan da okuyup hil'at sırasını aldıktan ve dua da tamamlandıktan sonra giderler, fakat sadrazamdan arabacıbaşı ağalara kadar herkes rütbe sıraları ile caminin dışında atlarına binerek padişahı selamlamak için hazır beklerler.”²¹

Osmanlı toplumunda bey ve paşa konaklarında icra edilen mevlid merasimlerine bir örnek olarak Umur-ı Mülkiyye Nazırı Pertev Mehmed Said Paşa'nın torunu Abdülaziz Bey (1850- 1918)'in detaylı anlatımı sivil hayat içinde bu merasimin yerini ve önemini aktarır niteliktedir. “Menkıbe-i velâdet-i Cenab-ı Peygamberî”nin okutulacağı gecenin kararlaştırılıp meşhur mevlidhan ve tevşihhanlara haber salınmasından başlayan anlatı, akraba ve ahbabların tezkereler yazılarak davet edilmesi, merasimde ikram edilecek taam, şeker ve şerbetlerin ve merasim ortamının ihtimamla hazırlanışıyla devam eder:

“Konağın üst kat sofasının iki yanına pamuk şilteler serilir, üzerlerine kenarları sırma saçaklı kırmızı Trablus ihramları örtülürdü. Ortaya konan ve sırma işlemeli örtülerle örtülmüş iki küçük iskemle üzerinde gümüş buhurdanlar yer alırdı. Sofa ortasına üzerine şal geçirilmiş ufakça bir minderle önüne sedef işlemeli, üstü düz, ufak bir rahle konur, rahle ağır ve kıymetli bir şal ile örtülür, iki tarafına iki büyük gümüş şamdan yerleştirilirdi. Sofanın karşısına, hanımlar için boydan boya kafes çekilir, arkasına yine ihramlar serilir, şilteler konurdu. Sofa tavanında asılı olan avize ve etraftaki billur asma kandiller yakılırdı. Akşama doğru davetliler geldikçe takım takım odalara alınırlar, önce kahve ve çubuk verilir, sonra yemeğe kaldırılır, ikram edilerek yedirilirdi. Yatsı namazı vakti gelince erkekler için sofanın ortasına süslü ve kıymetli seccadeler serilir, hanımlar için de benzer hazırlık yapılırdı. Misafirler hane sahibi başta olmak üzere derecelerine göre saf saf yerlerini alırlardı. Cemaatle namaz kılınır, sonra hane sahibi ile misafirler evvelce konmuş şilteler

üzerine, mevlid-i şerif okuyacak zat rahle önünde hazırlanan mindere, tevşihhan efendiler de yarım daire halinde, mevlid okuyacak zatın önüne oturlardı. Hane halkı ile hanımlar da yerlerini alırlar, iskemlelere konan gümüş buhurdanlar yakılır ve mevlid-i şerifin kıraatına başlanırdı. Mevlidin ara verilen yerlerine geldikçe öndeki tevşihhan efendiler orta sesle ve hep bir ağızdan na'at-ı şerif ve ilahiler okurlar, bunları sonuna kadar herkes diz çökmüş durumda sessiz ve saygıyla dinlerdi. Sıra tevellüd-i Sami'ye gelince hürmet ifadesi olarak ayağa kalkılır, salât ü selâm getirilir, tekrar oturulurdu. Sonra konağın hizmetinde bulunan ağalar gümüş gülabdanlardan herkesin eline sıra ile gül suyu serper, yine ağalar önlerine bağladıkları elvan renkli kıymetli futalar içine koydukları şeker külâhlarını herkesin önüne ikişer ikişer bırakarak dağıtırlardı. Bu da bitince mevlid okunmasına devam edilirdi. Bu arada müzeyyen tepsilerde kapaklı elmastraş bardaklar içinde herkese şerbetler dağıtıldı.”²²

Abdülaziz Bey, mevlid hitama erdikten sonra duanın ardından selamlığa alınan konuklara kahve ve çubuk ikram edildiğini, ayrılmadan önce mevlidhan ve tevşihhanlara atıyyeler verilmekten başka mevlidhan efendiye ayrıca sırma başlı bir beyaz çevre ile bir mintanlık kumaş hediye edilmesinin de kibar adetlerinden olduğunu söylemektedir.

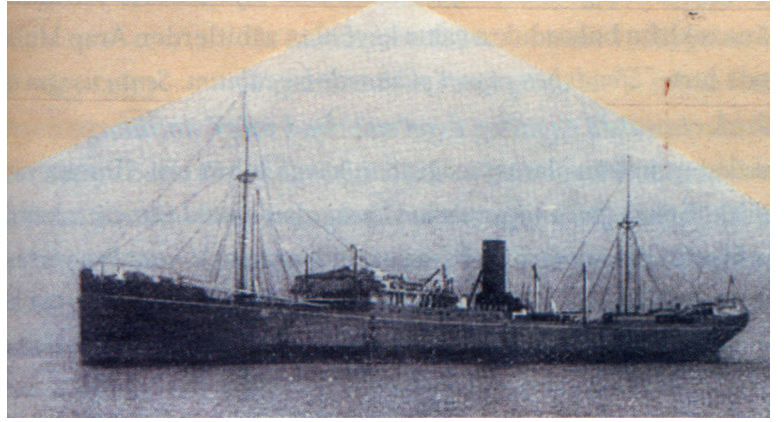
Son dönem Osmanlı münevverlerinden şair, edip ve mutasavvıf Hüseyyin Vassaf (1872-1929), hac farızasını yerine getirmek üzere Hz. Peygamber'in mevlid mekânı Mekke'ye vasıl olur. 1906 senesinde gerçekleştirdiği hac yolculuğunu gün gün not eden Vassaf, bu mükerrem şehirde zilkadenin son günlerine tarihlediği “mahall-i mübareke” ziyaretlerinde bulunur. Efendimiz hazretlerinin dünyayı teşrif buyurdıkları “mahall-i akdes” -o vakitler buraya bu sebeple bir mescid bina edilmiş- ziyareti sırasında “ra'ş-e-i azimeye düşer” olduğunu ifade ederek şu satırları kaleme alır:

“Hazreti Amine madde-i mutahhara-i cism-i Ahmed'i ve anasır-ı münevvere-i vücud-ı Muhammedîyi hamil kaldığı andan itibaren

ser sübha-i ehl-i yakin ve mübellîg-i mekârim-peyma-yı din-i mübin olan Resul-i Mücteba aleyhi ekmeli't-tehâyâ Efendimiz hazretlerinin piraye-bahş-ı alem-i vücud oldukları zaman mes'ad-i iktirana kadar gördüğü acaibiyyat ve garaibiyatın cilvegâhı burası olmuş idi. Burası ne mukaddes yer; burası ne âlî makam burası ne derece mübeccel câ-yı muallâ. Ümmet-i Muhammediyyenin her sene Rebiülevvelin 12. gecesini idrak ettikçe eylediği ta'zimât ve tekrîmatın menşei buradaki esrar-ı vücud imiş. Bu ziyaretgâh son nefesime kadar menkûş-ı hatıra-ı ihtiramım, vefatımdan sonra zâd-ı ahiretimdir.”

Hüseyin Vassaf -ki *Vesiletü'n-Necât*'ın hem naşiri hem şarihidir- hac vazifesini yerine getirdikten sonra Medine'ye gitmeden evvel Mekke usulü bir mevlid-i şerif dinlemeyi arzu eder. Delilinin evinde masrafını kendisinin karşıladığı bir akşam yemeği tertip edilir. Toprak sinilerde pişirilen Mekke'ye mahsus “Mebşur kebabı” yenilip, akşam namazı eda edildikten sonra buhurdanlar gelir, anberler yakılır. “Kemal-i edeb ile Arabiyyul ibare manzume-i mevlidi'n-Nebi” okunur. Mevzusu “Cenab-ı risalet-meab Efendimizin dünyayı suret-i teşrifi ve emr-i nübüvvet, zuhur-ı mucizat ve intikalî” üzerinedir. Arapça vukufiyeti tam olan Vassaf “Mealiyat-ı Ahmediyye'ye dair pek fasih ve belîğ şeyler” dinlediğini ifade eder. Meclis dua ve şerbet ikramıyla sona erer.³

Medine ziyaretini de tamamlayan Hüseyin Vassaf, Yenbu limanından hareket eden bir vapurla İstanbul'a döner. İzmir'e 240 mil mesafede Rodos civarındayken vapur güvertesinde bir mevlid merasimi tertip edilir. Ama ne merasim... Mehtaplı bir gecede, gök kubbe altında, latif bir havada gerçekleştirilen bu mevlidin artık hacı olmuş ademler üzerindeki tesiri daha başkadır. Sandıklardan mürekkep bir kürsü yapıp halılarla tezyin edilen güverte fenerlerle süslenir. Vapurda farklı milletlerden huccac da vardır ve akşamı her millet “tehalükle” beklemektedir. Yemekler yenilip yatsı namazı cemaatle kılındıktan sonra bir tevşih ile merasime başlanır. Her tarafta

Hicaz'dan İstanbul'a dönen Anadolu, Kazanlı, Dağıstanlı, Buharalı, Çerkes ve Acem hacıları taşıyan Abdülkadir Vapuru, bir akşam Kıbrıs yakınlarında ruhaniyeti yüksek bir mevlid merasimine de ev sahipliği yapmıştı.

öd ağaçları yanmakta, evvelce hiç tekke usulü mevlid dinlememiş taşralılar başta olmak üzere herkes kemal-i tazim ile dinlemektedir. Seyir boyunca daima imamette bulunan Aksaray hatibi Osman Efendi Tevhid bahrini okur. Arada Hicaz ilahi “*Tende canım canda cananım Muhammed Mustafa/ Mülk-i dil tahtında sultanım Muhammed Mustafa*” okunarak İntikal-i Nur-ı Muhammedî bahsine geçilir. Hep bir ağızdan salât u selâm çekilir ve sırada Rast tevşih vardır:

*Merhaba ey mevlid-i Peygamberî
Gel beri ey mâh-ı enver gel beri
Meclis-i mevlidedir zevk u neşat
Dil o meclisde olur gamdan beri
Şerbet-i sükker verir feyz-i dile
Can dimağında olur ûd u anberi
Salli Ya Rab alâ hayri'l-vera
Oldu Hakkının bu virdi ezberi*

Hatip Efendi'nin Velâdet bahrini “kemal-i suziş” ile okuyup hitama erdirmesinin ardından ayağa kalkılır, kıbleye dönülür, dualar edilir, salât u selâm getirilir ve tekrar oturulur. Hüzzamdan “*Ey nübüvvet tahtının şahı habib-i Kibriya/ Ey risalet evcinin mâhı habib-i Kibriya*” ilahisi okunur ve bu defa kürsüye Hafız Baha Bey çıkar. Hazin sesiyle Miraç bahsinin sonunu okur.

Hüseyin Vassaf muhabbet-i Muhammedî'nin derinden hissedildiği bu mevlid merasiminin ahirini şöyle anlatır:

“Mevlid-i şerif bitti. Cumhur ile hatm-i şerif indirildi. İmam efendi duaya başladı. Vay efendim vay. Öyle müessir bir dua eyledi ki hem kendi ağladı hem cemaati ağlattı. Hele Haydar-ı Kerrar, sahib-i Zülfikar Efendimizle, Hasaneyn-i ahsaneyn Efendilerimizi evsaf-ı cemilesiyle yad ederken Acemlerin çılgılığı hepimizin aklını zıvanasından çıkardı. Duaya Fatiha denildi. Kelime-i tevhid başladık. Her millet kendi neş'e-i milliyesiyle bağırarak zikrediyordu. Yarım saat kadar tevhid-i şerifle sonra ism-i Celâl ve ism-i Hu ile meşgul olup ilahilerle hizb-i zikre şuru olundu. Bayılanlar cezbelenenler feryad u figan edenler ziyadeleşti. Nihayet verdik.”⁴

Memuriyeti sebebiyle Osmanlı coğrafyasının farklı şehirlerinde bulunan, toplum hayatına, tekke ve tasavvuf hayatına dair gözlem ve hatıralarını bir mecmuada toplayan Aşçı Dede (1828-1906?)'den bir hatıra da Peygamber muhabbetinin derviş coşkusuyla bulunduğu bir demi tasvir eder niteliktedir. Hazret, Edirne'de bulunduğu yıllarda bir Cuma namazı sonrası Edirne Mevlevihanesi'nde icra edilecek bir mevlid-i Nebi kıraatine davet edilir. İcabet ettiği bu davette cuma namazı Sultan Murad-ı Sani'nin banisi olduğu Muradiye Camii'nde eda olunur. Cami mahalli semahane olarak inşa edilmiş, orada uzun müddet demler, safalar, semalar sürülmüş, sonraları bu mekân camiye çevrilip semahane bitişikteki mahalle nakledilmiştir. Aşçı Dede eskiden bu yana mekânda biriken “feyz u tecelliyat-ı sübhaniye”den aldığı lezzetin etkisiyle cuma hutbesi sırasında kendisinde gelişen zuhuratı içtenlikle anlatır:

“Hatip efendinin kıraat eylediği hutbe tabii ve zaruri mevlid-i Nevebi hakkında olduğundan esnayı hutbede ‘Be vücud-ı Muhammed bin Abdullah’ diye kıraat eder etmez ‘be-vücut’ lafz-ı şerifiyle beraber iklim-i vücudda mevcut beytullah-ı atik olan kalp cami-i şerifinde mine’l kadim tecemmü’ etmiş aşk u muhabbet-i ilahiyye cephanesindeki cezbe-i Hak güllelerinden bir tanesi vücud-ı

Muhammed'den fitili tutuşup bila-ihthiyar kendisini meydan-ı aşka atıp sayha vücud-ı Muhammed ile mevcut olmuş ve ihvan-ı bâ-safaya da bir başka neşe ve tecelliyat-ı samedaniyye-i vücudiyye bahş u ihsan etmiştir.”⁵

Son Yüzyılda Mevlid-i Nebi Merasimleri

İstanbul kültür tarihçisi Cemaleddin Server Revnakoğlu (1909-1968), çalışmalarında İstanbul'un tekkelerini, şeyhlerini, musikişinaslarını, mevlidhanlarını, edebi simalarını bilhassa merkeze almıştır. Mevlid, şüphesiz “tenşît-i kulûbe medar olmak”, gönüllerde ibadet zevkini artırmak, İslam'ın şeâirini kolayca anlatmak tanıtmak için faydalı, hayırlı ve feyizli tesirleri görülen bir adettir. Ancak o, ölenin arkasından mevlid okutulmasını “mahalline masruf ve hakikî gayesine matuf” görmez, gereksiz ve an'ane dışı görür. “O muazzam eser, o emsalsiz menkıbe” ölü kitabı, cenaze destanı olmaktan kurtarılmalı ve edebî asaleti ile baş başa bırakılmalıdır.

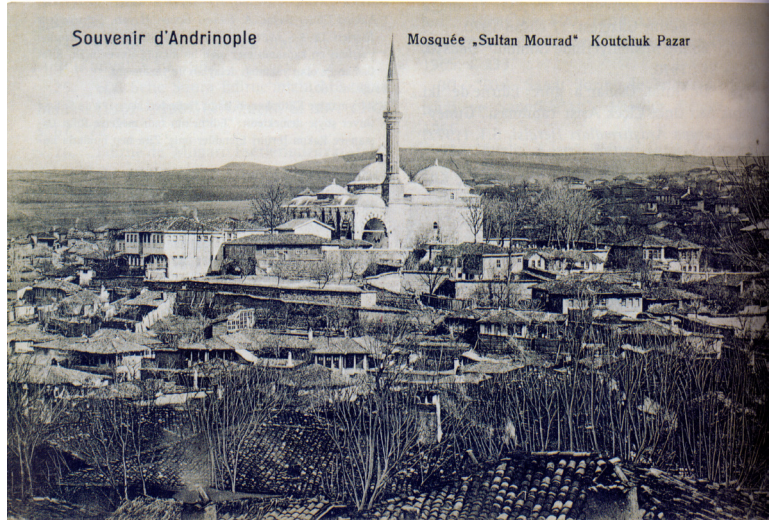
Ona göre mevlid, “Cenab-ı Fahr-i Kâinat'ın alemlere mahzâ rahmet ve bulunmaz nimet olan vücud-ı saadetlerinin bu fani dünyamıza doğdukları zaman”, yani “yalnız Rebiülevvel ayında, yalnız mevlid kandilinde, o da Hazret-i Risalet'in kâinata tulûunu tes'id ve tebşir maksadıyla” okunmalıdır. Velâdet-i Nebi'den başka en fazla bir de doğuma okunabilir. Geleneğimizde sarayın tertiplediği mevlid merasim ve alayları, İstanbul tekke ve dergâhlarında düzenlenen mevlid merasimleri yalnız Rebiülevvel ayında yapılır: “Hiçbir dergâhta mevlid ayından başka günlerde mevlid kürsüsü süslenmez; Muharrem'den sair bir günde ve nihayet Safer'in onundan sonraya kadar hiçbir suretle, hiçbir vesile ile mersiye okunmadığı, Recep ve Şaban'ın dışında da miraciye törenleri yapılmadığı gibi.”⁶

Mevlidin üstadlarını tanıma ve onları dinleme bahtiyarlığına erişen Revnakoğlu'nu rahatsız eden bir nokta da üslubun ve tavrın kaybolması, edebî zevkin düşüşü, İstanbul'un giderek

taşralaşmasıdır. Ona göre mevlidi ehli, erbabi okumalı, eserin “ibda azameti” bozulup metne sadakatsizlik edilmemelidir. Mîsal: “Belürdi”, “belirdi” yapılmamalı; metnin kafiyesi bozulup gelmedin” “gelmeden” okunmamalı; “Mustafâ-râ salavât” ifadesindeki “Mustafâ-râ” Farsça ibare “Mustafâ’ya” şekline dönüştürülmemelidir.

Revnaoğlu ölenlerin ardından okunan mevlidi Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıkan nev-zuhur bir adet olarak eleştirip tek hayrının “geride kalanlara nisbî, izafî mahiyette belki bir tesliyet” olduğunu ifade ettiği halde, teamülen okutulan bu mevlidlere kendisi de iştirak etmiştir. Notlarında Klasik edebiyatımızda nükteli hicvin son büyük üstadı Divrikli Tahir Nadi Efendi’nin vefatının kırkinci gününde “üstadın tahir ruhunu taziz için” tertip edilen cemiyette okunan manzumenin son parçasının, Tahir Nadi’nin kendi yazdığı mevlid ve münacatı olduğunu söyler. Bu kısmı herkesi vecde sürükleyen tatlı ve külfetsiz okuyuşuyla Geredeli genç hafız Esad icra etmiştir ki hem istidadını hem ahlâkını “Bu efendi çocuğa, bu sermedî safalar sakisine ben ‘Esadü’l-emsâl’ derim.” diyerek över:

“(…) İmkân ve zamanın azlığına rağmen eski tarzda yazılmış olmasından kendisine biraz da yabancı dilde konuşan bu eseri yadırgamadan okudu, kusursuz denilecek bir şekilde nağmeye aldı. Kısa heceleri asla çekmeyerek, metnin fesahat ve asaletine bildiği kadar riayet ederek mısralar, paragraflar üzerinde yaptığı güfte taksimatı, umulmayacak derecede hatasızdı. Deruni bir huzur içinde sakin ve kıvrak okuyuşların manevi tadını evvela kendi duyuyor, kendi yaşıyor, sonra da bize veriyordu. Bahrin başından ortalara doğru hiç de yorulmadan perde perde dolaşıp gezinirken bu yeni mevlidi ustaca hareketlerle yalnız tertil etmiyor, sanki mealini, medlulünü de virgüllerine varıncaya kadar bize tefhim ve tebliğ ediyordu. Ben onu bu hayret edilecek hâliyle irfan ve irtical adamı olan rahmetli üstadın mevlidini irticalen beste yapıyor sandım. En çok takdir ve dikkate şayan bulduğum tarafı da şuydu: Mevlide girerken zıpçıktı bir bozuntu ile “Mustafa Ağa’ya...” der gibi “Muhammed Mustafâ’ya” değil, “Muhammed Mustafâ-râ salavât!” dedi. Asırlar görmüş mazbut

muayyen bir eserin yine asırlar boyunca gelen malum, mübarek dilini değiştirmemi.”⁷⁷

XV. yüzyıldan bu yana halk arasında teveccüh gören mevlid merasimleri, Osmanlı’nın zor yüzyılında savaşlarla, kayıplarla güç kaybeden, değişim ve kırılmalar yaşayan toplumu bir arada tutmak, maneviyatını desteklemek üzere başvurulan en önemli unsurlardan biri de olmuştur. TBMM’nin açılış günü, Millî Mücadele’de düşman karşısında kaydedilen zaferler sonrasında, şehitlerimiz için düzenlenen mevlid merasimleri bunların örnekleridir. Yakup Kadri’nin 1921’de *İkdam* gazetesine yazdığı bir yazı böyle bir zamanda düzenlenen mevlid törenini konu alır. Zor zamanları iliklerine kadar yaşayan ancak samimiyetle, inançla, heyecanla mabede koşan ve orada teskin olup teselli bulan insanımıza şahitliğini özeleştirir de yaparak dillendirir:

“Dün Ayasofya, Bayezid, Şehzade camileri emsali görülmemiş bir cemaatle dolu idi. Kadın, erkek, çocuk, binlerce Müslüman, Eskişehir önünde şehit düşen mübarek din ve kan kardeşlerinin ruhuna ithaf edilen mevlid-i şeriflere iştirak için fevç fevç bu mabedlere koşuyordu. Biz bu heyecanlı kalabalığı sadece Ayasofya’da gördük. Fakat diğerlerini görenler de cami içlerinden avlulara taşacak kadar mehabetli cemaatlerden bahsediyorlar. Camilerimizdeki bu tezahürat, bize

Edirne Muradiye Camii ve Mevlevihane’yi gösterir bir kartpostal.
(Edirne: *Serhattaki Payitaht*, haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, YKY, 1998, s. 622.)

eski zamanları hatırlattı... Dömeke, Golos vs. zaferleriyle taçlanan Yunan seferinde de böyle sık sık camilerimizde ictimalar oluyordu. Şehitlerin ruhlarına mevlidler ithaf olunur, ordu-yu Hümayun için belîğ dualar okunurdu. Ve padişaha ebedi zafer temenni olunurdu. (...) Rabb'e bin kere hamdolsun ki dünden beri hakikat ve selâmetin bir cami ile bir cemaat dışında bulunmadığımı biliyorum. Beş on senedir, Garb'a uymak için açtığımız bütün o konferans salonlarında, halkı zorla topladığımız o miting meydanlarında görülen şeyler, işitilen sözler bir hocanın okuduğu menkıbenin ve bu cemaatin sükûtu önünde bana ne kadar yavan ve boş göründüler. Meğer biz, içinden çıktığımız hakiki alemi bırakıp onun yanında kitaplardan öğrenilmiş yeni bir alem icad etmek istemişiz ve bu alemde hakkı, selâmeti aramışız. Demek hak ve selâmetin, samimilikten, doğruluktan ve sadakattan oluşan bir hava dışında da yaşanabileceğine zahib olmuşuz. Ve serhatlerinde askerlerimiz bizi "Allah Allah" nidalarıyla savunduğu sırada biz, Allah'tan başka şeylere inanmışız."⁸

Din konusunda cehalet ve tutuculuğa şiddetle karşı olan ancak Eyüpsultanlı dindar bir haminnenin elinde ihtimamla büyütülen Halide Edip'in (1882-1964), mevlid tahatturları da olumludur. 1918'e kadarki hayat serencamını aktardığı hatıratı *Mor Salkımlı Ev*'de çocukluk yıllarında yatsı namazını kıldıktan sonra seccadede oturup, çocuk kalbiyle içinde ukde olan bazı konular hakkında Allah'la konuştuğunu anlatır. Bazı insanları hayvanlara ve insanlara eziyet etmeye neyin sevkettiğini anlamak istemektedir ve Allah'ın tüm mahlukatı kendi yaratmış olduğu halde neden Müslüman olmayanları cehenneme gönderdiğini. Sorgulayıcı zihninin ilk cevabını *Mevlid* metninde bulduğunu söyler Halide Edip:

"İlk defa Süleyman Dede'nin o emsalsiz *Mevlid*'inin Velâdet kısmı beni teshir etti ve daima edecektir. Eminim ki Dede de tıpkı benim gibi rahmet kapılarının bazı insanlara kapanmış olmasından azap duymuştu. Amine Hatun'dan Peygamberimizin doğduğu gün, çocuğun henüz

dünyaya açılan gözlerinden yaşlar akararak günahkârlar için Allah'tan necat dilemesi Türklerin dini edebiyatında başta gelen bir pasajdır."⁹

Halide Edip'in yaşadığı dünyayı, Osmanlı'nın son dönem toplumsal ve dini hayatına dair gözlemlerini, yazdığı romanlarda kurguya dahil etmemesi herhalde düşünülemez. *Vurun Kahpeye* (1926) romanının kahramanı Aliye tıpkı kendisi gibi Batılı eğitim almış bir genç kadındır. Din eleştirisi yaptığı bu romanında dahi kahramanın camide iştirak ettiği mevlid merasimini anlatırken, içe işleyen tatlı bir musiki ile okunan bu "velâdet" hikayesinin dinleyenler üzerinde bıraktığı tesiri tasvir ederken kullandığı şiirsel dil, dönemin hatta kendisinin Hz. Peygamber hürmetini ve yazarın değer dünyasını ele verir. Halide Edip'in Türk toplumunun mevlid geleneğini olumlayarak ele alışı, dinî kültürün devamından yana oluşu ve kendisinin şahitlik ettiği güzel hatıralar sebebiyle olmalıdır. Nitekim *Sinekli Bakkal* romanında mevlidin halk üzerindeki müspet tesirini "Dinî ayinlerden sıkılan", hattâ "ürken" binamaz Cüce Rakım'ı anlatırken de dile getirir: "Halk dilinin şaheseri olan bu doğum şarkısı onu bir binlik rakıdan daha çok, daha içinden gelen bir sarhoşlukla mestederdi."¹⁰

Mevlidin bir başka hususi yönü de ezanların Türkçe okutulduğu, Türkçe ibadetin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı dönemde herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadığından halkımızın ibadet neşvesiyle iştirak ettiği ve sığındığı bir liman olmasıdır. Hatıratında köyden Konya'ya geldikten sonraki senelerde -30'lu yıllarda- büyükleri yanında meclislere, mevlidlere, davetlere katıldığını anlatan Ali Ulvi Kurucu, dedesi Hacı Veyis Efendi'nin davet ve ziyafet toplantılarını birer ilim meclisi haline getirdiğini anlatır:

"Mevlid dinlendikten sonra çay kahve içilirken merhum şöyle söze girerdi: 'Dinleyin efendiler, her şeyin özü hülâsası olduğu gibi cismin ruhu olduğu gibi manzumelerin kasidelerin de ruhu

olur. Mesela *Mevlid*'de beni en çok mest eden dikkate sevk eden şu mısralar oluyor. “*Bir kez Allah dise aşk ile lisan/ Dökülür cümle günah misl-i hazan*” Bunu hafızlardan dinliyoruz, çocukluğumuzdan beri de biliriz. Fakat üzerinde durursak çok derin manalar görürüz. İnsan bir kere aşk ile Allah dese sonbaharda dallardan kuru yaprakların dökülmesi gibi bütün günahlar dökülür. Bunu içimizde bir tecrübe eden var mı? Aşk ile bir Allah demek ne demek? Aşk ile Allah diyen tövbe eder, aşk ile Allah diyen günahlardan kirlerden paslardan yıkanır...’ Gittiğimiz meclis ve mevlidlerde acaba dedem bugün ne konuşacak diye merakla beklerdim.”¹¹

Ali Ulvi Kurucu'nun, Ezher'de okumak üzere Mısır'da bulunduğu yıllarda, Osmanlı hanedanının sürgünle yurt dışına çıkarılan üyelerinden Sultan Abdülhamit'in torunu Adile Sultan da Kahire'de yaşamaktadır. Bayramlarda arkadaşlarıyla birlikte Sultan'a ziyarette bulunan genç talebe, tesirinde kaldığı bir ziyareti özetle şöyle anlatır:

“Sultan: ‘Hafız beyler benim sizlerden bir ricam olacak. Geçen Ramazan gecelerinden birinde rüyamda merhume annemi gördüm. Adile beni unuttun mu yoksa? dedi. Hiç unuttur muyum? dediysem de ikna edemedim. Ağlaya ağlaya uyandım. Rüyamı kayıvalidem Zekiye hanıma anlatınca ‘Kuzum annen senden Kur’an istiyor, dua istiyor. Buraya seni ziyarete gelen Türk hafızlara söyleyelim hem hatim indirsinler hem de mevlid okusunlar, anneni böyle analım dedi’. (...) Kararlaştrdığımız gün Sultan’ın evine gittik. (...) Sultan güzelce giyinmiş, beyaz tülbentler sarınmış bizi karşıladı. Sofralar kurulmuştu. Kadın erkek ayrı taraflarda yemek yendi. Yatsıya kadar sohbet edildi. Yatsıyı birlikte kıldıktan sonra mevlid okuduk dua ettik. Oradaki acıklı sahneyi o gün bugün unutmam; ruhumda kanar durur: Mevlid-i şerife başladık, sonuna kadar o Sultan, hıçkırık hıçkırık ağladı. Kim bilir hayalinden neler geçti, neleri hatırladı, neler düşündü.”¹²

Eski Mevlidler Meşhur Mevlidhanlar

Dinî musikimizde cami ve tekke kaynaklı türler olarak bilinen ezan, ilahi, kaside, gazel

gibi mevlid de irticalen icra edilir, tabir caizse okurken bestelenir. Aruz vezninde yazılan bir metin olan *Mevlid*'in icrasının güzelliği, okuyucunun ses kudretiyle birlikte belli ölçüde dil, edebiyat ve musiki hakimiyetiyle alâkalıdır. Hafızlık alt yapılarıyla birlikte ses vüs'ati ve kulak kabiliyeti olan hemen bütün meşhur mevlidhanlar “alaylı” olarak bir ustanın yanında yahut bir meclisin içinde yetişerek “gelenek” öğrenmişlerdir. Esasen kabiliyeti ve geleneğe vukufiyeti iyi olan bir icracı için irticali söyleyiş, sanata imkân veren bir yoldur ve icracının kendine özgü tarz ve tavır geliştirmesiyle de sonuçlanır. Toplumumuzun mevlid-i şerife düşkünlüğü ne anlattığı ile ilgili olduğu kadar nasıl icra edildiğiyle ilgilidir ve pek tabii kültür tarihimize adını yazdıran mevlidhanların bunda rolü büyüktür.

Yaşayan büyük bestekâr ve mevlidhanlarımızdan Hafız Amir Ateş eskiden mevlidlere halkımızın teveccühünün olağanüstü olduğunu, Süleymaniye'de, Sultanahmet'te, Bayezıt'ta, Fatih'te okunan mevlidlere Bursa'dan, Adapazarı'ndan, İzmit'ten, Edirne'den otobüslerle akın akın geldiğine şahit olduğunu anlatır. Mecit Sesigür, Esad Gerede, Kâni Karaca, İbrahim Çanakkaleli, Fevzi Mısır, Aziz Bahriyeli gibi büyük mevlid ustalarının okuduğu bu mevlidlerin adeta bir şölene dönüştüğünü üç saatten fazla sürdüğünü insanların iştiaqla dinlediğini aktarır ve “İşte o yıllardan günümüze bir Celâl Yılmaz, bir de acizane biz kaldık.” der.¹³

Mevlidhan, mersiyehan Hafız Celâl Yılmaz'ın insanımızın mevlide ve usta mevlidhanlara teveccühüne dair anlattıkları da dikkate değerdir:

“Fatih Camii gibi selâtin camilerde düzenlenen mevlidleri kayda almak için insanlar teypleriyle gelir ikindiden itibaren yerlerini alırlardı. Mecit Sesigür, Esad Gerede camiye girdiği zaman o lebâleb cemaat ayağa kalkardı. Bir dua en az kırk beş dakika sürerdi. Mübarek gün ve gecelerde, normal zamanda cemaati az olan Şehzadebaşı,

Beyazıt gibi camiler tercih edilirdi ki bu camiler dolup taşan cemaatten, mevlidlerden mahrum kalmasin. (...) 1976 yılıydı zannediyorum, bir Kadir gecesinde Süleymaniye Camii avlusundan mevlid okumak için kürsüye kırk beş dakikada ancak ulaştığımı biliyorum. Tabi o zamanlar mevlidler üç saat sürüyordu.”¹⁴

Celâl Hoca'nın meşhur mevlid üstadlarıyla tanıştığı gün hafızasında bugünkü gibi canlıdır. Bu hatıra usta çırak ilişkisi içinde yürütülen icra geleneği hakkında da bir fikir vermektedir. 1954 yılında çocuk yaşta, tanıdıkları bir hanımefendi tarafından “Hüseyin Sebilci'ye götürüyüm de sana sahip çıksın.” denilerek Kasımpaşa'da Camii-i Kebir'de düzenlenen bir mevlide götürülür:

“Mecit Sesigür, Esad Gere, Adalı Ahmet, Hasan Akkuş vs. bütün meşhur huffaz oradaydı. Adalı Ahmet Ahzab Suresi'nden bir aşır okudu ki unutamıyorum. Esad Gere Velâdet'e başladı. Arasında okuduğu “Gariplik tuttu boynumu” kasidesindeki Hû'yu öyle bir çekti ki Allah Allah diyenlerle, cami birbirine girdi. Hüseyin Sebilci Nur Bahri'ni okumuştur. Onun okuyuşu içime öyle bir tesir etmişti ki... Hocamla orada tanıştık. ‘Her Çarşamba gel bana.’ dedi.” (...) “1956'da Mehmet Ali Sarı Beyoğlu Ağa Camii'ndeki bir mevlide çağırırdı beni. Gittim ki yine bütün üstadlar orada. ‘Şu küçük hafız da okusun.’ dediler. Daha on beş yaşındayım. Ben de en iyi okuduğum aşır-ı şerifi okudum. Mevlid bitti, Mecit Sesigür tuttu kolumu, dedi ki: ‘Buna sahip çıkın, bu adamı yakar.’ O gün cemaat içinden melon şapkalı, pardesülü bir adam bana yaklaşır bir gazete kupürü gösterdi. ‘Bak oğlum, burada mevlidhanların isimleri yazıyor. Ben bu isimleri görünce Ankara'dan atlardım uçağa, sadece bu mevlidi dinlemeye geldim, akşama tekrar geri döneceğim. Sende kabiliyet var, sakın bu işi bırakma!’”¹⁵

Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in manevi şahsiyetine aşkla bağlılığı, her tabakasında altı asırdır sürdürdüğü mevlid geleneğiyle tezahür eden bu milletin yanında kalanlara bir nebze temas ettik. Ümmetinden

razı olması duasıyla, Habib-i Ekrem, Nebiyy-i Muhterem, Efendimize salât ve selam olsun.

“*Ola bed' ü hatmi her hayru 'l-kelâm*
Cân ü dilden es-sâlâtü ve 's-selâm”¹⁶

NOTLAR

* İstanbul İl Vaizi.	9	Halide Edip Adıvar, <i>Mor Salkımlı Ev</i> , (İstanbul: Can Yayınları, 2017), 127-128.
1 Ahmed Aymutlu, <i>Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif</i> , (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 54, 57.	10	Adıvar, <i>Sinekli Bakkal</i> , (İstanbul: Can Yayınları, 2007), 60.
2 Abdülaziz Bey, <i>Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı</i> , (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), 247-248.	11	M. Ertuğrul Düzdağ, <i>Üstad Ali Ulvi Kurucu-Hatıralar I</i> , (İzmir: Kaynak Yayınları, 2009), 122-123.
3 Hüseyin Vassaf, <i>Hicaz Hatırası</i> , haz. Mehmed Akkuş, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), 161-162.	12	Düzdağ, <i>Üstad Ali Ulvi Kurucu-Hatıralar I</i> , 369-370.
4 Hüseyin Vassaf, <i>Hicaz Hatırası</i> , 302-304.	13	Murat Cemalettin Necipoğlu, “Mevlid İcrasında İstanbul Tavri”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021), 81.
5 Aşçı İbrahim Dede, <i>Aşçı Dede'nin Hatıraları, Çok Yönlü Bir Süfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı</i> , haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Kitabevi, 2006), 4: 1781-82.	14	Necipoğlu, “Mevlid İcrasında İstanbul Tavri”, 92, 97.
6 Cemaleddin Server Revnakoğlu, <i>Revnakoğlu'nun İstanbul'u – İstanbul'un İç Tarihi</i> , haz. Mustafa Koç, (İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları, 2021), 1: 246-248.	15	Necipoğlu, “Mevlid İcrasında İstanbul Tavri”, 94.
7 Revnakoğlu, <i>Revnakoğlu'nun İstanbul'u – İstanbul'un İç Tarihi</i> , 250-254.	16	Edirmeli Fevzi Efendi'nin “Kudsiyyetü'l-Ahbar fi Mevlid-i Ahmedi'l-Muhtar” isimli mevlidinin vasıta beyti. Bk. Mustafa Uzun, “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, <i>M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi</i> 33 (2007/2), 87-128.
8 Mustafa Kara, <i>Buhara Bursa Bosna Şehirler Sufiler Tekkeler</i> , İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 105.		

Gelenek ve Modernleşme Arasında Bir Dinî Törenin Edebî Tezahürleri

Şule Dünder

Hayatın hemen her veçhesinde inançların ve dinin tayin edici bir rolü vardır. İnsan, hayatını büyük ölçüde inancına göre şekillendirmiştir. Edebiyat, sanat, mimari; duyguların, inançların, örf ve adetlerin, yaşama biçimlerinin tebellür ettiği suretlerdir. Konuyu edebiyat veçhesinden ele alacak olursak; edebiyatın önemli bir yapı taşı olan romanla hayat arasında görmezden gelinemeyecek sıkı bir ilişki vardır. Özellikle dönem romanları bu konuda görsel hafızanın canlı bir mümessilidir. Eser, kurgu bir dünyadır ama kurgunun hayattan kopuk oluşu imkansızdır. Dolayısıyla insan hayatını en derinden etkileyen din duygusu ve inançlar kendisine romanlarda da her daim olumlu ve olumsuz sıfatlarla yer bulmuştur.

Bu yazının konusunu belirleyen, *Mevlid* metni ve mevlid-i Nebi merasimlerinin romanlardakini izini takip meselesi de eserlerin

kurgulandığı dönemlerde yaşanan dinin tezahürlerini görebilmek açısından pek çok imkân barındırır. Biz bu çalışmada özellikle mevlid ve mevlid merasimi anlatılarının güçlü tasvir edildiği romanlara odaklandık. Romanların seçiminde mevlid merasimlerinin anlatımı ve tesirleri temel belirleyici olmakla birlikte, ele alınan romanların ortak özelliği Osmanlı'nın son devirleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçiyor olmalarıdır. Yani bahis mevzuu romanların olay örgüsü çoğunlukla II. Abdulhamit Dönemi, II. Meşrutiyet, Mütareke, Kurtuluş Savaşı yılları ve nihayet Genç Cumhuriyet'in arka planda olduğu bir sahnede kurgulanmıştır. Bu sebeple romanlarda Türk insanının bir devirden bir başka devre sancılı geçiş süreçleri; siyasi, iktisadi ve içtimai hayatın hızlı dönüşümü ve bu dönüşümlerin dinî hayatla uyumu tartışılmıştır. Hususen ele aldığımız bu romanlarda modernleşme/ asrileşme/batılılaşma tecrübelerini umumiyetle dinin ve dinî pek çok unsurun karşısında -belki aleyhinde- konumlayan yazarlarımız, nadiren modernlikle dinin gündelik hayattaki yansımaları arasında uyum arayışı içinde olmuşlardır, demek mümkündür.

Buradan hareketle Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* ve *Vurun Kahpeye* ile Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılıcak Dalları* ve *Yeşil Gece* romanlarında mevlid özelinde dinî merasimlerin dönem insanı üzerindeki etkisini, mevlidin "varlık alanlarını", dinî hayatı yaşamada ve algılamada oluşturduğu hissiyatı göstermeye toplumsal yapının dinle irtibatındaki kademeleri romanların izin verdiği sınırlar içinde görmeye çalışacağız.

Öncelikle Halide Edip'in her iki romanında da aşağıda görüleceği üzere, mevlide olan ilgisi biyografisinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Zira küçük yaşta anneannesiyle yaşamaya başlayan yazarın çocukluğu onun rehberliğinde gittiği Eyüp Sultan mevlidlerinin

ve temaşa edilen Mevlevi ayinlerinin gölgesinde geçer.¹

Halide Edip'in ikinci romanı olan *Vurun Kahpeye*; 1923 yılı sonlarında *Akşam* gazetesinde tefrika edilir ve 1926'da ilk defa kitap olarak yayımlanır. Roman Millî Mücadele günlerinde, idealist İstanbullu öğretmen Aliye'nin Anadolu'da bir kasabaya gidişini, Millî Mücadele düşüncesine destek verirken yaşadığı sıkıntılarını, özellikle kasabanın “yobaz imamı” Hacı Fettah Efendi'yle mücadelesini aktarır.

Romanda, bölge halkının Millî Mücadele'ye bakışı, Kuvâ-yi Milliye'yi algılayışı da ortaya konur. Bu algıyı “din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları tazip için gönderdiği bir mümessil” olan Hacı Fettah Efendi temsil eder. Yaptığı bütün zulümlerde, haksızlıklarda, köy imamı olmanın imkânlarından faydalanır. Köylüyü organize

etmede ve yönlendirmede dindar kimliğinin tartışılmaz, sorgulanmaz olması önemli bir faktördür². Öte taraftan yine başka bir din adamı, kasabaya, oradan geçerken uğrayan ve camide mevlid okuyan İstanbullu bir Mevlevi dedesidir: “Dindar ve zarif bir huşu ile düşen zayıf ve ihtiyar omuzları mevlidin ahengiyle yavaş yavaş sallanıyor”dur. Mevlid töreni dedenin nezdinde bu zarafetin temsiliyet mahallidir.

“Mevlid ve Ferdası”

Yunan ordusunun kasabayı basmak üzere yaklaştığı günün akşamında meydandaki camide kasabanın eşrafından Latif Ağa'nın Çanakkale'de şehit olan iki oğlu için her sene okunduğu gibi o sene de bir mevlid okunacaktır. Zaruret içindeki halk kendi evlatları ve şehitleri için okutamadıkları bu mevlide büyük bir iştihakla gitmektedirler. Aliye öğretmen de o kalabalığın içindedir. Mevlidi kasabanın imamı değil tesadüfen oradan geçen İstanbullu bir Mevlevi dedesi okuyacaktır:

“Siyah meydanda beyaz cami, narin minaresiyle, güzel ve ezeli gök altında hülyalı ve yumuşak hatlarla beliriyor, her taraftan ellerinde fener, camiye giden ahali, nur taşıyan birer karanlık hayalet gibi kıvılcınlıyorlardı (...) Minarenin ezeli teranesi caminin hülyalı ve hafif nurları, buhurdanlardan çıkan mukaddes ve bayılıcı kokular, bütün bu güzel ibadet dünyası, Aliye'nin bakir ruhunun heyecanında ölüme götüren bir istiğrak lerzesi yapmıştı” ...³

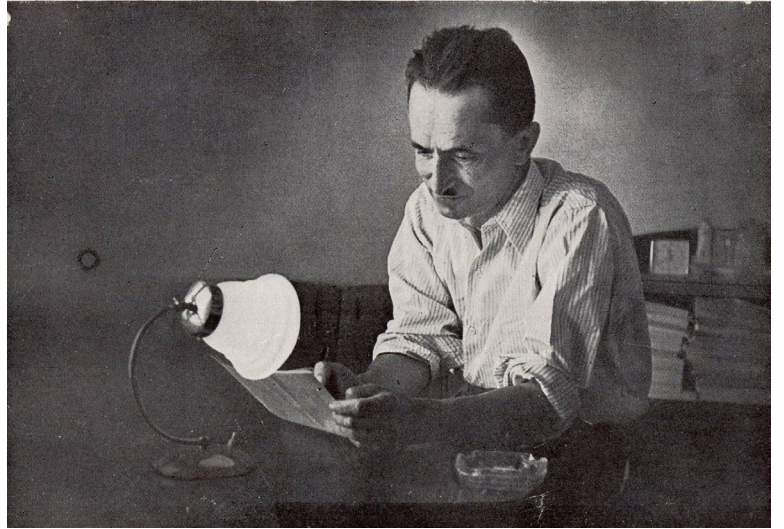
Halide Edip'in caminin olduğu meydanı ve mevlide giden kalabalığı beyazlık, narinlik ve nurla tasvir etmesi, bu merasimi manevi bir zevkle anlatması onun bu hadiseye yüklediği müspet mananın kuvvetli bir işaretidir. Nihayet mevlid başlar. Fakirlik ve yoksulluğu her yerlerinden belli olan bu insan topluluğu, huşuyla asırların içinden süzülüp gelen *Mevlid* metninin zenginliğinde, onun kelimelerinde,

dedenin namelerinde kendi iç yolculuklarını gerçekleştirir gibidir. Tabii Aliye de:

“Sikkesinin tevazu ile eğilen başı, bol harmanisinin kıvrımları altında dindar ve zarif bir huşu ile düşen zayıf ve ihtiyar omuzları mevlidin ahengiyle yavaş yavaş sallanıyordu. Bütün bu dalgalanma ile kandiller, ibadet edenler, havanın ışıkları ve buhur dumanları, hatta cami, tutulamayan ilahi bir vecd içinde hem-ahenk dalgalanıyordu. İhtiyar dedenin sesinde asırların getirdiği bu mevlid harsının ince hassasiyeti, her perdede derece derece yükselen büyük bir sanatın sükûn ve sadegî çerçevesinden çıkan bir heyecanı vardı. Aliye bu kadar derinden hissettiği bir şey hatırlamıyordu. Bu Dede'nin derin yüzü, güzel sesi onu Allah'a temas eden bir aziz vecdiyle sarsmıştı.”⁴

Hepsini kendisi yaratmış olduğu halde Allah'ın rahmet kapılarının neden bazı insanlara özellikle kapalı olduğunu küçük yaşlarından itibaren sorgulayan Halide Edip kendisine azap veren bu sorunun cevabını *Mevlid*'de bulmuş ve sükuna ermiştir. O *Mor Salkımlı Ev*'de, mevlidin özellikle “veladet” kısmını, Allah'ın neden Müslüman olmayanları cehenneme göndermek istediğine bir cevap olarak görür. Amine Hatun'dan Peygamberimizin doğduğu gün, çocuğun henüz dünyaya açılan gözlerinden yaşlar akarak, günahkârlar için Allah'tan necat dilemesini bir büyük müjde sayar ve bu nedenle mevlidi “Türklerin dini edebiyatında başta gelen bir pasaj” diyerek açıklar.⁵ Nitekim benzer bir duygu yoğunluğunu bahis mevzumuz *Vurun Kahpeye* romanında şöyle seslendirir:

“Dede'nin emsalsiz bir şark hüznü ve esrarıyla, en garip ve kalbi yakan bir musiki ile başladığı bu satırlarda dünyanın en büyük sırrı olan “velâdeti” bir çocuk, bir şair sadeliğiyle öyle bir nakledişi vardı ki, Aliye'nin fen kitaplarında kaba zevahiriyle gördüğü şey, ezeli ve beşerî bir mucize tatlılığıyla kalbini sardı. Hazreti Âmine'nin asırlardan beri halka en tatlı bir musiki ve şiirle nakledilen ve yine bu asırlardan

**Reşat Nuri
Miskinler
Tekkesi
romanını
hazırlarken.**

([https://
archives.
saltresearch.org/
handle/123456
789/17734](https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/17734)
erişim 25 Şubat
2026)

beri biriken heyecanlarla takdis olunan bu “velâdet” hikayesini, Aliye de öteki Anadolu kadınları gibi kalbinden gelen sıcak yaşlar yanaklarından döküle döküle dinledi. Bir kadının kutsiyetini, hayatın ve tabiatın en derin bir alameti olan veladetin nihayetsiz ıstırap ve saadetini ilk defa bir kadın gibi anlıyordu. Hazreti Âmine'nin lohusa yatağındaki beşerî acılarını göklerden inen melek saflarını, “Sündüs” adlı meleğin döşediği nur döşegini ruhunun gözüyle görüyordu. Dede'nin ihtiyar sesi esrar ve saadetle dolu bir kadının hülyasını en nefis bir incelikte hikâye etti:

Dedi gördüm ol habibin ânesi

Bir acep nur kim güneş pervanesi?

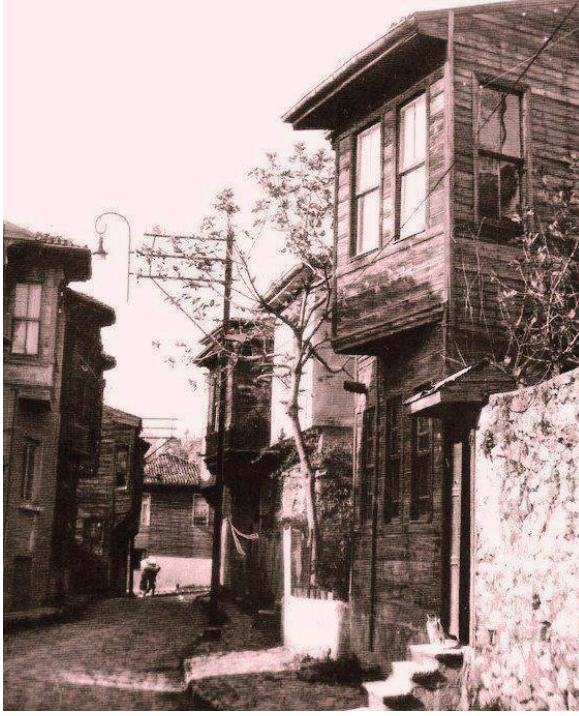
Berk urup çıktı evimden nâgehan

Göklere dek nur ile doldu cihan

İşte beşeriyetin bütün işkencelerini temsil eden “velâdet” bütün azap ve meşakkatini ile beşeriyete bir şey veren herhangi yaratıcı bir mahlukta tabii olarak nihayetsiz bir hararet ve ihtimam, ancak bir ak kuşun kanatlarının okşamasıyla verebileceği nevaş ve rikkatini -olduğu gibi- bakir ruhuyla Aliye duydu...”⁶

Aliye “her satırının ve kelimesinin ilahi güzelliğini içer gibi dinlediği bu büyük menkıbenin ruhuyla” kasabanın “kötü gözle”

1900'lerde İstanbul Aksaray'da Sinekli Bakkal sokağına ait Encümen Arşivi'ndeki bu fotoğraf, romanda bahsi geçen sokakla aynı mıdır kesin olarak bilinmiyor.

baktığı ve camide kadınlardan uzak oturan bakkalın dul karısı için, kadınların horlayıcı muamelesini yadırgar. Öyle ya, mevlid dinleyen, onu dinlerken ağlayıp üzülen, doğumuna sevindikleri Peygamber'in, ümmeti için şefaatten ümit kesmeyen bu kadınlar, O'nu "kamu düşmüşlere destgîr" diye selamlarken nasıl olur da "düşmüş" bir kadına anlayıp dinlemeden hor bakarlardı? "Peygamberimiz, doğduğu gece günahkâr ümmeti için Allah'a yalvarmış. Siz peygamberden de mi büyüyorsunuz?" diyerek haykırır.

"Vurun Kahpeye"

Romanın trajedisi bundan sonradır. Hacı Fettah Efendi, Yunan komutana kendisini peşkeş çektiği iddiasıyla, halkı da kışkırtarak din ve namus adına, Aliye'yi mevlid dinlediği caminin avlusunda recmettirmek ister ve bunda muvaffak olur. Aliye bu "son esrar ve geçit yerinde, ruhi hayatının en güzel dakikasını, o meydandan mevlide gittiği geceden hatırında kalan parçaları tekrar" ederek;

"yine top kandilin altında yükselen dumanlar, kandillerden inen uzun titrek ışık huzmeleriyle arasında ruhani yüzlü Dede'nin ezeli bir rahmet ve şefaatteden güzel sesini duyarak"⁸ son nefesini verir. Rüyalarının, hayallerinin ve hatıralarının bir geçit töreni olan taşlanma esnasında kulağında mevlid, Aliye şöyle düşünmektedir:

"İyilik çocuk gibi azaptan, fedakarlıktan belki de ölümden doğardı. (...) Muazzam bir ses okuyordu:

Dedi gördüm ol Habibin anesi

Bir acep nur kim güneş pervanesi..."⁹

Mevlidin bir dinî merasimin ötesine geçtiği bu romanda, dinî yaşantının temsilini İstanbullu Dede'nin ahvalinde buluruz. Dedenin okuduğu mevlid, kendisinde tecessüm eden rahmet, rikkat, saadet ve sükündür. Diyebiliriz ki Mevlevî terbiyesinin tesiriyle büyümüş olan yazar için ahlâk, dinin en mühim ilkesi; *Mevlid*, bu ahlâkın zirvesinde bir duyuş, düşünüş ve şuur halidir. Bu nedenle o roman kahramanı Aliye'ye, yobaz bir imam tarafından feci şekilde öldürülürken dahi son hayalinin *Mevlid* gecesi yaşadığı manevî arınmanın benzerine kavuşmak olduğunu söyler.

Üstelik belki de daha deruni olarak Dede, "velâdet"i okurken Aliye, bir kadının "kutsiyet"inin doğum esnasındaki ızdırap ve sevincini ilk defa bir kadın olarak anlamıştır. Elbette ki Aliye ölüme doğarken de son hatırası ruhani yüzlü Dede'nin mevlid esnasındaki merhamet vadeden sesidir.

Halide Edip, *Mevlid*'in Osmanlı toplumundaki merasim kültürünü, zevkli okuyuşun dimağlarda bıraktığı hatırayı, başkahramanı da ayrıca bir mevlid okuyucusu olan Rabia üzerinden, kaleme alındığı zaman itibarıyla *Vurun Kahpeye*'den neredeyse on yıl sonraya tekabül eden, *Sinekli Bakkal*'da anlatır.

Roman, II. Abdülhamit döneminde, mahalle-mescit-konak-saray hayatı mihrinde Aksaray semti ve Sinekli Bakkal sokağında geçer. Bir taraftan eskiden yeniye, Batı taklidi ile değişen hayatlar, yeni hayatla karşılaşma biçimleri ve uzlaşma zeminleri, bir taraftan da gelenek, sanat ve estetiğin tasavvuf merkezli vurgusu ön plana çıkar. Dinî yaşantı ve unsurlar bir tür tedirginlik ve müphemlik içinde romanda kendine yer bulur.

Romanın ana kahramanı Rabia'nın dedesi mahallesinde, sevilmeyen ve kendisinden korkulan bağınaz bir imamdır. Zaman geçer, dedesinin gelir kaynağı olarak gördüğü Rabia, hafız yapılır. Ramazanlarda ve mübarek günlerde mahalle camisinde mukabele ve mevlid okur. Rabia, sesinin güzelliği dolayısıyla keşfedilir ve selatin camilere, konaklara hatim ve mevlid okumak için gitmeye başlar. Klasik bir Arap tarzı ve kalın, yanık sesiyle okuyuşu konakları inletir.¹⁰ Bir yandan da kendine mahsus bir okuyuş arayışı içindedir: Ona göre bu doğumu terennüm eden bir nazım olduğuna, doğum da kâinatın en büyük zafer olduğuna göre makamı da zafer ve şevki yansıtmalıdır. Neticede aradığı makamı bulduğuna kanaat getirir.¹¹

Artık hem klasik hem de Batı usulüyle okumayı ve çalmayı öğrenmiş, ünü saraylara kadar ulaşmıştır. Klasik usulde çalmayı ve okumayı tek mürşidi olan Mevlevi Vehbi Dede'den öğrenir. Vehbi Efendi artık baştan başa mevlid okuyabileceğini söyleyince, genç yaşında mevlid okuyucusu olmak, gururunu okşar. Vehbi Dede vesilesiyle Padişah'ın yeğeni Nejat Efendi'nin sarayında mevlid okumaya davet edilir. Büyük gün gelir. Halide Edib'in mevlidi dinlemek için toplanan hanımları ve ortamı tasviri, insanın, kendisinin de orada olmak istemesine sebebiyet veren bir ustalık içerir:

“Üç salonun birbirine geçen kapıları açılmış Sinekli Bakkal Mescidi'nden büyük bir toplantı

yeri hasıl olmuştu. Birkaç yüz beyaz başörtülü yer minderlerinde. Üç salonun tavanından üç ışık hevengi sallanıyor. Rabia'ya orta salonda pencerenin önünde bir yer yapmışlar. Bir damasko yer minderi, önünde rahle ve mumlar... İkbal Hanım onu 'destur destur' diye yol açarak götürürken, beyaz başörtülüler sağa sola eğilerek yüzünü görmeye çalıştılar. Arkasında krem zeminli, mor laleli yünlü bir entari, aynı kumaştan parlak, dikişli bir hırka. Orada hiç kimse böyle giyinmiş değil. Hepsinin etekliği, bluzu yahut entarisi az çok zamanın modasına uygun. Fakat kimse onun entarisiyle meşgul değil... Kendisi olanca iradesiyle dimağını cemaatten ayırmak, okuyacağı şeye bağlamak istiyor... Dudaklarından ilk dökülen perdelerle, beyaz başörtülü cemaat, papatya tarlaları gibi dalgalandı. Hafif hafif iç çekmeleri, tek hıçkırıklar, konser halinde ağlayışlar. Rabia bunlardan haberdar değil gibi, ağrı çeken bir kadının heyecanlarını, doğuran bir ananın zaferini, kendi halk ettiği makamda söylüyordu. Beyaz başlı cemaatin bu akşamki heyecanı dini olmaktan ziyade insani idi. Hepsi ve her biri ağrı çeken kadın heyecanını doğurmanın zaferini ya yeniden tattılar ve yahut istikballerinin en büyük realitesi olacağını hissettiler. Doğum kısmı bitti. Mevlidci 'vefat'a başlamadan sağındaki salonun nihayetinde bir perde gördü. Oradan birdenbire Enderun takımı ilahiler okumaya başladı (...) Gülsuyu, öd ağacı kokuları havaya ağırlaştırdıkça ağırlaştırıyor. Genç kızlar, ellerinde güldanlar herkesin eline gül suyu serpmek için eğiliyorlar. (...) ... Enderunlular susmuştu. Mevlidci hemen 'vefat'a başladı. Cemaatin üstüne ölüm gölgesi salmış gibi. An'anevi pes, yarım sesler, çeyrek seslerle ağır ağır, bir ilahi gibi okuyor. Bin üç yüz sene evvel ölen bir Peygamber için ağlıyorlar. Belki de kendileri için ağlıyorlar. Ölümü tatmak, yok olmak hepsine, her birine mukadder olduğu için ağlıyorlar. Bu defaki heyecanlarında, göz yaşlarında, şevk, zafer değil korku var. Boğazlarını tıkayan bir korku. İki kadın gerildi, bayıldı, odadan çıkardılar. Havada mahşeri bir isteri dolaşiyor.”¹²

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında taşrada meydana gelen büyük camide icra edilen mevlid

merasimini *Sinekli Bakkal*'da İstanbul'un bir mahalle camisine, selatin camilere, köşk, konak ve saraylara taşır. *Vurun Kahpeye*'de fakirliğin, yoksulluğun, işgalin, şehit hüznlerinin tam ortasında ferahlık için camiye doluşan kadın dinleyiciler yerlerini, Sinekli Bakkal'da beyaz başörtülülere, özenli kıyafetler giyenlere, gülsuyu ve öd ağacı kokusuna bırakır; burada mevlid üslup ve makam bakımından çok daha estetik bir forma bürünür; tören de bir kutlu şölene dönüşür. Mekân ve insan, törenin vurgusunu da icra edilmesini de tamamen değiştirir. *Vurun Kahpeye*'de ahlâk, inanç, ibadet, gelenek çatışmaları arasında bir denge unsuru olan mevlid metni ve merasimi, *Sinekli Bakkal*'da, inancın içselleştirildiği bir manevi tecrübe hâline gelir.

“Mevlütçük”

Türk edebiyatında sosyal sınıf temasını ilk işleyen romanlardan biri olarak hiyerarşik konak yaşantısı üzerinden sosyal çözülme anlatan Reşat Nuri'nin *Kızılıcak Dalları*, mevlidi, *Sinekli Bakkal* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında olduğundan çok farklı tarzda ele alır. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız üzere Halide Edib'in romanlarında “mevlid”; ana karakterin ruhi değişim, dönüşümünde önemli bir misyonu olan dinî bir merasim iken, bu romanda hiyerarşik bir unsur, eğlence ve toplumsal bir ironi ögesi olarak yer alır.

Sinekli Bakkal'ın Lâla Tahir'i konağa evlatlık olarak alınan Gülsüm'e, hiçbir şey olamayacaksa bile “mevlid” okuyarak para kazanabileceğini söyler. Fakat Gülsüm, mektep okuyamayacak kadar düşük zekalıdır. Öte taraftan evlatlık olarak verildiği konakta kardeşi İsmail kolları arasından çekilip alınmış bir kimsesizler yurduna yerleştirilmiştir. Gülsüm henüz on bir yaşında bir çocuktur ve fakat kardeşinin hasretini içinden söküp atamaz. Konağın küçük beyine dadılık yapabilmesi için kardeş hasretinden kurtulması gerekir. Bu nedenle

konağın hanımı, kardeşi İsmail'in öldüğünü söyleyerek bu büyük yalana inanmasını sağlar. Gülsüm, öl(mey)en kardeşi İsmail için bir “mevlütçük” okutmayı düşünür ve bu sebeple para biriktirir. “Küsmüş ölümlerin gönlünü almak için” bundan başka çare yoktur. Nihayet kör ve yoksul olduğu için fakir fukaraya küçük mahalle mescitlerinde mevlid okuyarak geçimini temin eden komşu kadını, konağa temizliğe gelen ablası salık verir. Konağın büyük hanımı bu durumdan pek hoşnut olmaz ancak kızcağızın bu arzusuna da engel koymaz. Neticede bu zavallı kör kadının “mevlütçüğü” okuması kararlaştırılır. Gülsüm elindeki üç beş kuruşla gelen gidene, çocuklara ikram etmek üzere akide şekeri de alır onları özenle hazırlar. Onun bu merasime gösterdiği özen konaktaki diğer hanımların kendilerini “sorgulamalarına” dahi sebep olur: “*Şu fukara köylü kızı kadar olamadık. Mevlüt bir yana dursun ölümlerimize bir Fatıha okuyamıyoruz.*” diye dedikodu yaparlar.

Mevlid küçük mahalle mescidinde sabırları zorlayacak şekilde kötü okunur. Mahallenin çocukları gözlerini şeker sepetine dikmiş vaziyette heyecanla beklerken Lâla Tahir bu şekerlere mukayyet olmaya çalışır. İmam, fazlaca uzatan ve yer yer yanlış okuyan, bazen de uyduran bu boğuk ve bıktırıcı sesi sonlandırmak isterken bir taraftan da çocuklara nasihatte bulunur. “Çocuklar, şekerden evvel dua olacak. Haydi bakalım, açın ellerinizi... Sizin duanız inşallah makbuldür”.¹³ der ve duaya başlar.

Bu sırada konağın rahmetli babası Şekip Paşa'nın kızları mescidin dış tarafından Gülsüm'ün okuttuğu mevlidi dinlemektedir. Gülsüm'ün samimi ve çocuksu niyetinin yanında konak ahalisinin mevlidi bir sosyal statü unsuru olarak görmesini ironik şekilde tasvir eden Reşat Nuri, kızların duada paşa babalarının isminin anılmasından, “Gülsüm'ün fakirlik kokan duası ile Şekip

Paşa'nın yan yana"¹⁴ gelmesinden aşırı huzursuz olduklarını anlatır.

“Sofuluk Modası”

Beri taraftan bu mevlidin tesirleri konakta bir müddet devam eder hatta bir tür “sofuluk modası” çıkarır:

“Erkek çocuklar feslerine başörtüsünden sarıklar sararak merdiven başlarında avaz avaz ezan okuyup salâ veriyorlar, günde sekiz on defa abdestler alınıp cemaatle namaz kılınıyordu. Kızlar artık türkü söylemiyorlar, kör mevlütçüyü taklit için, gözlerini kapayarak sabahtan akşama kadar mevlit okuyorlardı. Ezan ve ilahi sesinden kafası kazana dönen büyük hanım bazen ‘Yumurcaklar oynayacak başka oyun bulamadınız mı? Evin içini tekkeye çevirdiniz.’”¹⁵

Bu duruma bir çare olmak üzere konağın küçük çocukları aradan biraz zaman geçtikten sonra tiyatroya götürülmeye başlanır. Zira mevlütçük oyununu bırakmaları için onlara yeni bir eğlence lazımdır ve bu defa, süpürgeli, sopalı, fistanlı, kaftanlı meddah oyunları seyredip bunları taklit etmeye başlarlar.

Tüm bunlar aslında, çok çeşitli, çok dışa dönük, “sahnede yaşam” tarzının benimsendiği bugünün dünyasından bakıldığında son derece hafif betimlemeler gibi görünse de dönemin hayat algısını, değerlerin aktarılma biçimlerini, mevlid gibi kolektif meclislerin halkı büyükten küçüğe nasıl etkileyip şekillendirdiğini göstermesi bakımından son derece mühim detaylardır. Reşat Nuri *Kızılıcak Dalları*'nda, dönemin sosyal çözümlerine bir pencere açarken kendisinin mevlid ve diğer dinî merasimlere bakışını da ele verir. Mevlidi, kutsal bir merasim olarak değil, bir müsamere sahnesi gibi anlatır. Burada mevlidin, toplumsal sınıf meselesindeki görünümüne dikkat çekilmiştir. Mevlid böyle bir ortamda kültürel, yüzeysel ve sınıfsal bir ibadet olarak işlevini tamamlar.

Mevlid merasimlerinin ne kadar sanatlı ve zevkli icra edildiğine bir başka işaret daha: Mübarek gün ve gecelerde misafirlere gülsuyu ikram etmek üzere kullanılan saray işi bir gülubdan (Dolmabahçe Sarayı II. Değerli Eşyalar Sergi Salonu, Env. No: 37/23. *Saray Koleksiyonları Müzesi*, haz. Akile Çelik vdgr., İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayını, 2015, s. 59) ve tombak buhurdan. (*Portakal Yeni Yıl Müzayede Kataloğu*, Aralık 2006, s. 108)

“Yeşil Sancak Gönüllüleri”

Mizah tadında yazılan *Kızılıcak Dalları* bir hiciv romanıdır. Buradan *Yeşil Gece*'ye geçtiğimizde, Cumhuriyet'in ilkelerini bir tez gibi işleyen ideolojik bir metinle karşılaşırız. Nitekim Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından kesitlerin sunulduğu romanda, menfi din adamı tiplerinin fazlaca yer aldığı buna mukabil, rol model bir din adamı tipinin temsil edilmediği görülür.¹⁶ Ayrıca medrese-yeni mektep karşıtlığını olabildiğince sert bir üslupla irdeler.

Toplumun gelişmesinin ve kurtuluşunun yeni mektep eğitiminde arandığı romanda, Ege Bölgesi'nde bir kasabada, birçok “softayla” savaşıyor, “muallimliğe din gibi inanan”, “eski medreseli” yeni mektep öğretmeni Ali Şahin, Anadolu'ya, idealleri uğruna kendi isteğiyle beyaşı yapararak İstanbul'dan tayin olur. Görev yeri olan Ege kasabasına gitmeden önce, terk etmekle iftihar ettiği medreseyi görmeye gider. Bu esnada hatırasında kalan “gudubet

anılar”, “ruhunu boğan duygular” akın eder.¹⁷ Babası onu, köyünden İstanbul’a gönderirken, bir gün dünyayı gölgesi altına alacak olan “Yeşil Sancak ordusunun gönüllüleri”nden biri olacağı için gözü arkada kalmaz. Fakat medreseye başladığında babasının hayal ettiği o gönüllülerin, sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için, esnaf çıraklığına girer gibi medreseye gelen köylü çocukları olduğunu görür. Fikir dünyasından yoksun bu kaba ve iptidai güruhla aralarında büyük fikrî farklar olduğunu ilk geldiği anda fark etmeye başlar. Mesela;

“İşte Hafız Remzi! yanık sesiyle Kur’an okumaya başladığı zaman insana varlığını unutturan, gözünde yaşlar yüreğinde çarpıntılarla yedi kat göklere yükselten, fakat aynı ağızla küfretmeye, kavga etmeye başladığı zaman insanı insan olarak dünyaya geldiğinden utandıran Hafız Remzi...”¹⁸

Hafız Remzi’de vücut bulan “kabalık ve iptidailik”, söz konusu sesi ve siması olunca başkalaşır. İstanbul’un büyük camilerinde mukabele okur. Ünü İstanbul’un konaklarına ulaşır. Böylece yiyeceği, giyeceği ve harcayacağı, civar konaklardan gelir:

“O Ramazanlarda cerre çıkmaz, büyük camilerde mukabele okurdu. Sesi gibi yüzü de güzeldi. Birçok kadınlar onu görüp dinlemek için Şehzadebaşı piyasasını terk ederlerdi. Sofu ihtiyar hanımlar bile bu güzel sesle hafızın terütaze çehresinde tecelli eden “Cemal-i İlahi”ye hayrandı.”¹⁹

Hafız Remzi asıl “meziyetini” çok yaşlı fakat zengin bir paşa karısıyla evlenmesinde gösterir. Hanımefendi, paşası toprağa düştüğü gece devir hatmi okutmak için konağa hafızlar çağırır. Hafız Remzi de bu vesileyle girdiği bu evin efendisi olur. Hatta mektepli Ali Şahin’in müspet vasıflarına mukabil, bu medrese çıkışlı güzel Kur’an ve mevlid okuyucusunun hocalıkla ahlâki düşüklüğü o kadar bir aradadır ki;

“Hafız Remzi pek yüksek gönüllüydü. Her kadına yüz vermezdi. Çok kere yaşlı dulları tecrübesiz

genç kızlara ve kadınlara tercih ederdi. Mevlid okumak yahut şeriat mahkemelerinde işlerine bakmak bahanesiyle birçok evlere girip çıkardı.”²⁰

Neticede belki çok güzel mevlid okumaktadır ancak aynı zamanda toplum tarafından kabul görmeyecek pek çok zaafiyete sahiptir. Onun bu zaaflarının en büyük mümessili de aldığı tahsildir.

Sonuç Yerine

Son Osmanlı-erken Cumhuriyet dönemi romanlarında mevlidin izini takip ederken geçiş döneminin sancılı, bunalımlı, geçmişle kavgalı fotoğrafını görmek mümkündür. Bu bağlamda Batı ile temasa geçildikten sonra edebiyattaki dinî havanın azaldığı, tür olarak Batı menşeli romanlarda bunun daha iyi gözlemlendiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle din, romanın kurmacasının verdiği imkanlar dahilinde, tartışmalı bir yerden ele alınmıştır.²¹

Tanzimat romanlarında başlayıp erken dönem Cumhuriyet romanlarında da görülebilen özellikler, erken Cumhuriyet döneminde verilen eserlerde bir başka dönüşüm daha geçirir. Bu dönüşüm, roman yazarının Cumhuriyet’in modernleşme projesine, doğrudan bir aktör olarak girmesiyle ilişkilidir. Tanzimat dönemi romancıları, hâkim Batılılaşma sürecine tabii bir şekilde kendi sancılılarıyla dahil olurken, Cumhuriyet dönemi romancıları çoğunlukla, devletin hâkim ideolojisini, siyasi, toplumsal ve kültürel önceliklerinin bir bakıma rehberliğini yapmak saikiyle edebî üretimde bulunmuştur.²²

Buradan hareketle Halide Edib’in 1923 yılında yayımladığı *Vurun Kahpeye* romanını kurgulama sebepleri ile 1936’da olgunluk eseri sayılan *Sinekli Bakkal*’ı oluştururkenki hassasiyetleri birbirinden oldukça farklıdır. Henüz yeni Cumhuriyet’in hâkim ideolojisi etkisinde kaleme aldığı *Vurun Kahpeye* romanında dinin müspet tasvirleri; mevlid merasimi, cami ve Mevlevi dedesi ile sınırlı iken; *Sinekli Bakkal*’da geleneksel din anlayışı

ana kahramanın imam olan dedesi üzerinden eleştirilir. Buna mukabil yazar doğru anlaşılmiş bir dinin insana manevi güç veren, hoşgörü yönü ağır basan, estetik, kültürel değerler manzumesi olduğuna dikkat çekmektedir, denilebilir. Yani bir bakıma daha içsel, daha kuşatıcı ve sınırları daha geçirgen mistik bir dünya tasavvurunu resmeder.²³ Halide Edib, hafız olarak seçtiği roman başkahramanı vesilesiyle bu dünyayı bize tanıtır; mevlid merasimlerini bu estetik içinde anlatır. Hatta hatıralarında “Süleyman Dede’nin o emsalsiz *Mevlid*’inin velâdet kısmı beni teshir etti ve daima edecektir.”²⁴ sözleri ile ifade ettiği büyülenmenin söz konusu iki romanında da izlerini açıkça görmek mümkündür.

Reşat Nuri de II. Abdülhamid devrinden başlayarak, Cumhuriyet Türkiye’sinin zorlu dönemlerini yaşamış ve bu süreçte yaşanan sosyal ve siyasî olayların cemiyet üzerindeki etkilerine yer vermiş bir yazardır. Onun eserlerindeki toplumsal eleştirilerinde merhametli ve uzlaşmaya yönelik insancıl bir ton bulunurken bunun tek istisnası *Yeşil Gece* romanıdır, desek mübalağa sayılmaz. Öyle ki dinî hüviyet taşıyan hemen her unsur, roman başkahramanı -materyalist olmakla övünen- Ali Şahin’in gözünden acımasızca resmedilir.²⁵

Burada şuna da dikkat çekmek gerekir: Reşat Nuri, Cumhuriyet kadroları ve ideolojisince önemli görülmüş, desteklenmiş bir yazardır; *Yeşil Gece* romanı da bizzat Atatürk’ün teşvikiyle kaleme alınmış bir romandır.²⁶

Yazar yeni bir sosyal hayatın inşasını eğitim üzerinden teklif ederken, dinle bir hesaplaşma içine girmiş, din-bilim çatışmasını, kurgunun temeline oturtmuştur. Bu kurguda, *Yeşil Gece*’deki mevlid, din adamlarının çıkarlarına alet ettikleri bir merasimdir. *Kızılıcak Dalları*’nda da Osmanlı İstanbul’unda yine böyle bir vasatta sosyal tabakalaşmanın tebarüz ettiği yerlerden biri olarak ölümlere mevlid okutulduğu bir meclistir.

Dolayısıyla söz konusu romanlarda, esasında bir tür dinî merasim olan mevlid kültürel dindarlığa indirgenmiş; mevlidin temsil ettiği dünya, bir maneviyat sembolü oluşu büyük ölçüde göz ardı edilmiş gibi durmaktadır. Hatta mevlid önemini ve etkisini yitirmiş, arkaik bir kültürel öğeye dönüşmüştür, denilebilir.

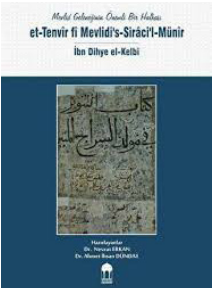
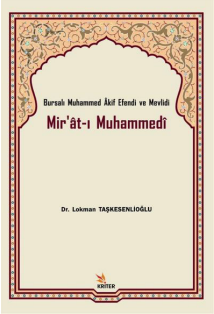
NOTLAR

- 1 İnci Enginün, *Halide Edib Adivar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 113.
- 2 Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye*, (İstanbul: Can Yayınları, 2025), 41-58,
- 3 Halide Edib, *Vurun Kahpeye*, 82-89.
- 4 Halide Edib, *Vurun Kahpeye*, 82-89.
- 5 Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, (İstanbul: Can Yayınları, 2013), 68.
- 6 Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, 82-89.
- 7 Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, 82-89.
- 8 Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, 195-199.
- 9 Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, 199.
- 10 Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, (İstanbul: Can Yayınları, 2025), 54.
- 11 Halide Edib, *Sinekli Bakkal*, 276-278.
- 12 Halide Edib, *Sinekli Bakkal*, 287-312.
- 13 Reşat Nuri Güntekin, *Kızılıcak Dalları*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016), 88-93.
- 14 Reşat Nuri, *Kızılıcak Dalları*, 88-93.
- 15 Reşat Nuri, *Kızılıcak Dalları*, 88-93.
- 16 Mehmet Ragıp Ete, *Metin, İmaj, İdeoloji: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Dinsel*
- 17 *Tipolojiler (1923-1938)*, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2022), 128.
- 18 Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2025), 21.
- 19 Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, 21-22.
- 20 Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, 21-24.
- 21 Kazım Yetiş, *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı II*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 269.
- 22 Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, (İstanbul: Akçağ Yayınevi, 2012), 181.
- 23 Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır? Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 67,102.
- 24 Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, (İstanbul: Can Yayınları, 2013), 68.
- 25 Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), 724- 726.
- 26 Ete, *Metin, imaj ideoloji*, 18. KÜNYE BİLGİSİ EKSİK 16. Cı dipnotta belirttiğim için yeniden yazmadım.

Mevlid Kitaplığı

Dr. Büşra Nur Güler*

Hız. Peygamber'in doğumu, Siyer-i Nebi ile delâil ve hasâis literatürünün ana konularından birini teşkil etmesine rağmen müstakil olarak nadiren ele alınmıştır.¹ Buna karşılık O'nun doğumunu vesile kılarak O'na duyulan sevgi ve bağlılığı dile getirme, O'nu övmeye ve anma, kendisi için dua etme ve şefaatine nail olma arzusuyla kaleme alınan mevlid metinleri, bu metinlerin muhtelif bağlamlı neşirleri, icralarıyla şekillenen mevlid merasimleri ve bu çerçeveden sayılabilecek gelenekler üzerinde yoğunlaşan bir literatürün teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Söz konusu literatürün tarihî sürekliliği, Hız. Peygamber'in Müslüman toplumlarıdaki merkezî konumunu yansıtırken, bu bağlılığın bireyi eğitici, toplumu ise bütünleştirici boyutu, O'nun varlığının alemlere rahmet iken, tarihin her döneminde bir bereket

kaynağı olarak da nasıl somutlaştırıldığını ortaya koyan başlıca zeminlerden biri haline gelmiştir:

Mevlid Metinleri

Hız. Peygamber'in doğumu, miracı ve ahlâkî özelliklerini konu edinen edebî türlerden biri olan mevlid, Türk edebiyatında Ahmedi ile başlayan köklü bir yazım geleneğine sahiptir. Bu gelenek, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı ile hem biçim hem de muhteva bakımından kurucu bir metne kavuşmuştur. Yaygınlaştırılması amacıyla vakıflar tesis edilmesi eserin yalnızca edebî bir metin olarak konumlanmadığını gösterirken, muhtelif dillere tercüme edilmesi, Türk ve dünya kütüphanelerinde ulaştığı nüsha sayısı ise eserin bu gelenekteki merkezî konumunu ve etkisini ortaya koymaktadır.

Eserin bu niteliği, *Vesiletü'n-necât*'ın

Süleyman Çelebi ile birlikte ele alındığı,² farklı dönemlerde tanımlayıcı,³ açıklamalı,⁴ edebiyat ve halk bilimi⁵ ya da peygamber sevgisini inşa edici⁶ perspektifle pek çok yayına konu edilmesini de beraberinde getirmiştir. Özellikle tenkitli neşirler, eserin ilmî düzlemde yeniden değerlendirilmesini sağlayarak mevlid literatürünün şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda, halk arasında yaşayan mevlid metninin tespitini amaçlayan Yahya Benekay,⁷ bu tespitte filolojik bir yaklaşımı benimseyen Ahmet Ateş,⁸ metnin yaygınlaştırılmasını hedefleyen Ahmet Aymutlu,⁹ metni tarihî bağlamı içerisinde konumlandırarak "ilme dayanan" bir neşir sunan Faruk K. Timurtaş¹⁰ öncü çalışmaları üstlenmiş, Ayşe Necla Pekolcay'ın¹¹ doktora tezi kapsamında

gerçekleştirdiği edisyon kritik çalışması ise metnin ilmî neşir geleneğini derinleştiren bir aşamayı temsil etmiştir. Tenkitli neşirlerden bir diğeri, önceki çalışmalarda farklı yazma nüshaların ele alınmasının yol açtığı metin farklılıkları ve metodolojik problemleri merkeze alan Furkan Öztürk tarafından gerçekleştirilmiş, bu çalışma *Vesîletü'n-necât- Mevlid*¹² başlığıyla neşredilmiştir.

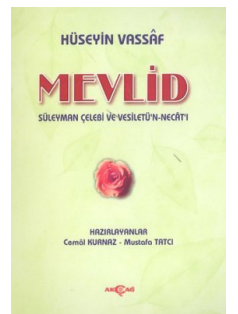
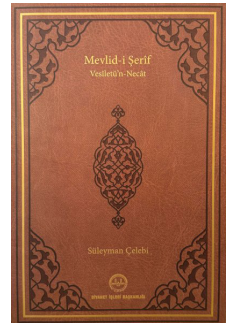
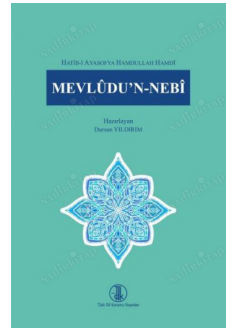
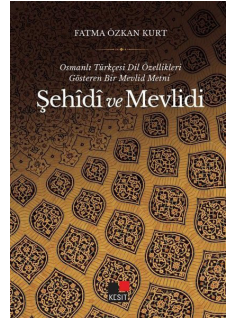
Söz konusu tenkitli neşirler, yazma geleneğinin tabiatı gereği ortaya çıkan varyantlı yapı ve bu yapının metin neşirindeki etkisini tartışmaya açmıştır. İdris Kadioğlu, biri yazma, biri matbu olmak üzere iki yeni nüshanın neşirini¹³ gerçekleştirirken, Erdoğan Boz eserin İstanbul Millet Kütüphanesi yazmasını transkripsiyonlu ve günümüz Türkçesine aktarılmış versiyonunu,¹⁴ M. Fatih Köksal ise *Vesîletü'n-necât*'ın en eski nüshası olarak tespit ettiği Michigan Kütüphanesi nüshasını,¹⁵ bir diğeri neşirinde ise Şeyh Hamdullah hatlı nüshasını¹⁶ esas almış, bu neşirler metnin nüsha çeşitliliğini görünür kılmıştır. Abdulselam Arvas ise, *Bir Halk Kitabı Olarak (H. 1323 Tarihli) Mevlidü'n-*

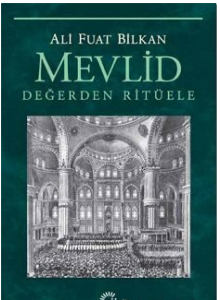
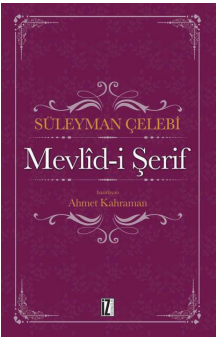
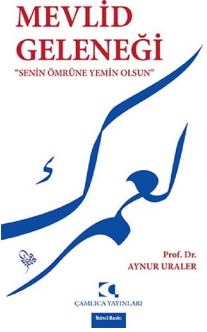
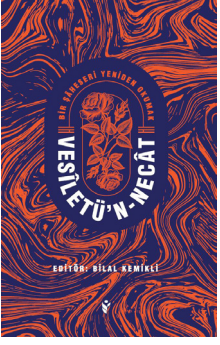
*Nebî*¹⁷ adlı eserinde, incelediği *Vesîletü'n-necât* nüshasının, toplumun din ile kurduğu gündelik ilişki, bu çerçevede Hz. Peygamber'in hayatının belli dönemlerini ele alarak halkın ona olan muhabbetini beslemesine zemin hazırlaması, sosyal zeminlerin ana metinlerinden biri haline gelmesi, esere eklenen muhtelif vezinli hikayelerle halk kitaplarının en önemli özellikleri arasında sayılan anonimleşmeyi kazanması gibi özellikleri sebebiyle bir halk kitabı olarak tasnif etmiştir.

*Zemin Metinler*¹⁸ içerisinde zikredilen eser çerçevesinde teşekkül eden şerh geleneği de *Vesîletü'n-necât*'ın anlam derinliğinin yeniden yorumlanmaya elverişli, kök ve kurucu metin niteliği taşıdığını teyid etmektedir. Eserin bilinen ilk Türkçe şerhi, Bosnalı İbrahim Zikri tarafından *Mevridü'l-vusûl fi-mevlidi'r-Resûl* başlığıyla kaleme alınmış olmakla birlikte nüshaları günümüze ulaşmamıştır. Şerh geleneğinin izlenebildiği ikinci çalışma Yozgatlı Cabbarzade Mehmed Arif Bey'in *İzâhü'l-merâm fi vilâdeti Seyyidi'l-enâm* adlı şerhi olup Ozan Yılmaz

tarafından literatüre kazandırılmıştır.¹⁹

Esere yapılan en hacimli ve muhteva bakımından en kapsamlı şerh ise sebep-i telifini "(...) maksudum bu yolda acizâne bir hizmetle istihsâl-i rızâ-yı meyâmin-i irtizâ-yı peygamberîdir." sözleriyle ifade eden Hüseyin Vassaf'a aittir. *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*²⁰ başlığıyla yayımlanan bu şerh, eseri yalnızca lafzî açıklamalara dayalı bir metin olarak okumaktan ziyade, tasavvufi bağlamda ele alarak irfan ve düşünce geleneği içerisine yerleştirmesi bakımından literatürdeki yerini korumaktadır. Yakın dönemde ise Ahmet Ziyaettin Sulu tarafından kaleme alınan *Mevlid-i Şerif Vesîletü'n-necât Tasavvufî Şerhi*, eseri günümüz okuyucusuna tasavvuf merkezli bir perspektifle yeniden sunma amacının bir tezahürü olarak dikkat çekmektedir. Esere yönelik en son ve kolektif nitelikli şerh çalışması ise, Uğur Derman ve Mehmet Akkuş tarafından hazırlanan ve Reisü'l-hattâtın Ahmet Kâmil Akdik nüshasına dayanan *Mevlid-i Şerif Vesîletü'n-necât*²¹ şerhidir. *Vesîletü'n-necât Kurtuluş Yolu Mevlid Şerhi*²² başlığıyla yayımlanan bu

çalışma, 11 bölümden müteşekkil nüshanın bölümlerinin sırasıyla Bilal Kemikli, Mehmet Akkuş, Yusuf Yıldırım, Fatih Ramazan Süer, Hakan Yekbaş ve Alim Yıldız tarafından şerh edilmesine, edebiyat, tasavvuf, tarih ve kültür eksenlerinde disiplinlerarası bir yaklaşımla yorumlanmasına dayandırılmıştır.

Vesîletü'n-necât'ın Hz. Peygamber'in doğumunu "doğuş fikri" etrafında anlamlandırarak toplumun yeniden derlenip toparlanmasına, toplumsal bütünlüğün tesisine imkan sunduğunu vurgulayan Bilal Kemikli editörlüğünde hazırlanan *Vesîletü'n-necât: Bir Şaheseri Yeniden Okumak* adlı eser, bu metnin günümüz düşünce hayatına, eğitim-öğretim müfredatına ve toplumsal birlik bilincinin inşasına sağlayabileceği katkıları tartışmayı amaçlamıştır. Disiplinlerarası bir perspektif sunan çalışma, *Vesîletü'n-necât*'ın küresel ölçekte varlık mücadelesi veren insanlığa "kök" bir metin olarak yeni bir pencere açabilir mi sorusunu merkeze alarak mevlid geleneğine güncel bir okuma zemini sunmaktadır. UNESCO'nun ve Cumhurbaşkanlığı genelgesiyle Türkiye'nin

2022 yılını Süleyman Çelebi yılı olarak tanımlaması yeni sempozyum ve neşirlere zemin hazırlamış, bu çerçevede *Vesîletü'n-necât*'ın muhtelif akademik disiplinlerin metod ve kavramlarıyla ele alındığı *Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü* adlı çalışma yine Bilal Kemikli editörlüğünde yayımlanmıştır.²³ *Tarihten Günümüze Mevlid-i Şerif*,²⁴ *Türk Dünyasında Mevlid Geleneği*²⁵ ve sempozyum bildirilerinden oluşan *Türk Kültüründe Mevlid Geleneği*²⁶ adlı çalışmalar da yine Süleyman Çelebi yılının çıktıkları arasında sayılabilir.

M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*²⁷ adlı çalışmasında ise, mevlid literatürünü metin merkezli bir yaklaşımla ele alarak bu geleneğin müstakil bir edebî tür olarak tespitine odaklanmıştır. Köksal, Türkçe kaleme alınmış mevlidleri kronolojik olarak tasnif etmiş, daha önce literatürde yer almayan 44 yeni mevlid müellifini ve metnini ilim dünyasına kazandırmıştır. Bu yönüyle eser sistematik bir tür tartışması perspektifinde metinlerin nicel boyutunu ve mevlid geleneğinin sürekliliğini görünür kılmakta, Türkçe mevlid literatüründe temel bir

başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Köksal'ın çalışmasıyla paralel şekilde, son yıllarda muhtelif müelliflere ait mevlid metinlerinin yazma nüshaları, transkripsiyonlu metin şeklinde lisansüstü tezlere ve müstakil akademik çalışmalara²⁸ konu edilmiştir. Metin neşri faaliyetlerinin kurumsal bir boyut kazandığı önemli örneklerden biri ise, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşredilen *Mevlid Külliyyâtı* serisidir. Editörlüğünü Bilal Kemikli'nin üstlendiği *Mevlid Külliyyâtı-I*²⁹ *Vesîletü'n-necât*'ını merkeze alarak eserin farklı dillerdeki tercümelerini, *Mevlid Külliyyâtı-III*,³⁰ özellikle XIX. yüzyıldan itibaren kaleme alınmış mevlid metinlerini bir araya getirirken, Mehmet Akkuş'un editörlüğünü üstlendiği *Mevlid Külliyyâtı-II*³¹ ise Süleyman Çelebi'den sonra klasik dönemde altı şair tarafından kaleme alınan mevlid metinlerini derlemiştir. Mevlidi edebî bir tür olarak değil, icra edilen bir dinî musiki formu olarak ele alan, mevlidhanları ise bu geleneğin taşıyıcıları olarak tanımlayan çalışmalar ise literatürün bir diğer yönünü oluşturmaktadır.³²

Arap dilinde kaleme alınmış mevlidler ise bir diğer yazını teşkil etmektedir. Nitekim Edip Çağmar, doktora tezi olarak hazırladığı ve *Edebî Açısından Arapça Mevlidler*³³ adıyla neşredilen çalışmasında aralarında Berzencî, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, İbn Kesir ve Nebhanî'nin de bulunduğu on beş müellifin eserlerini dil özellikleri, ilmî, hitabî ve edebî üslupları çerçevesinde ele almış, bu eserlerin manzum ve mensur olarak kaleme alındığını, telif amaçlarının ise Hz. Peygamber'in doğumunun anlatılması ve dinî esasların vurgulanması şeklinde iki ana düzlemde yoğunlaştığını tespit etmiştir.

Mevlid Hikayeleri

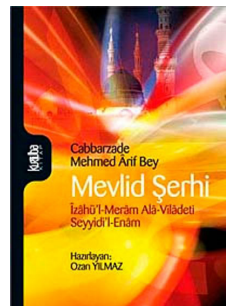
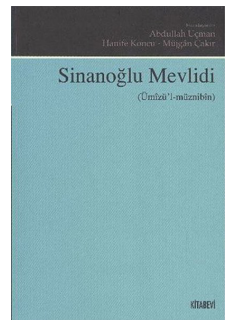
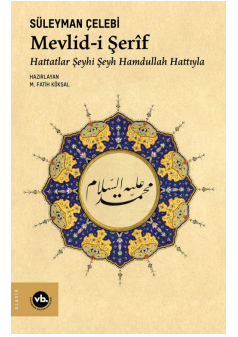
XIII. yüzyılda sözlü geleneğin bir ürünü olarak yaygınlaşan, dinî duygunun ve sevginin güçlendirilmesini amaçlayan ve Hz. Peygamber ve yakınlarını konu alan mevlid hikayeleri ise, XIV. yüzyılda manzum ve mensur metinlere dönüşmüş, XV. yüzyılda *Vesîletü'n-necât*'in merkez esere dönüşmesi sonrasında ise bu hikayeler bu eserin arkasına eklenerek yaygınlaşmıştır. Hikâye-i Mevlid olarak tanınan ve "Kur'an'dan

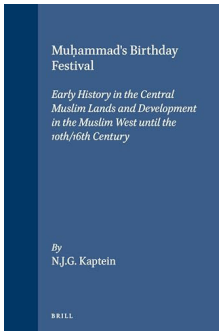
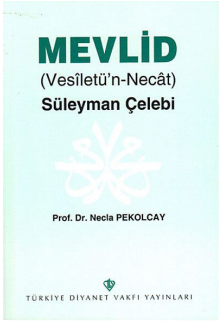
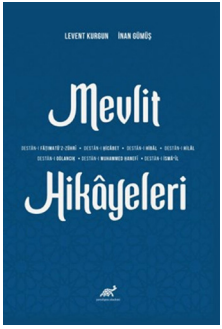
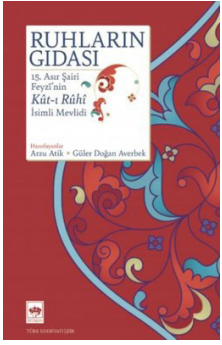
sonra en çok okunan kitap" olarak nitelenen bu hikayeler N. Ahmet Özalp tarafından *Hikâye-i Mevlidi'n-Nebî- Mevlid Hikâyeleri*³⁴ başlığı altında, düzyazı çevirileri eşliğinde yayına hazırlanarak Peygamber sevgisinin kültür tarihindeki konumu gözler önüne serilmiştir. Lokman Taşkesenlioğlu ise *Mevlid Hikâyeleri*³⁵ adlı çalışmasında manzum dinî destanlar olarak da nitelenebilecek bu metinler çerçevesinde, iki yazma nüshada tespit ettiği ve bunlardan üçünün muhtevasını literatüre ilk kez kazandırdığı altı destanı muhteva, şekil ve üslup bakımından ayrıntılı bir şekilde ele almış ve 1140 beyitten oluşan bu külliyyatı çeviri yazıyla okuyucuya sunmuştur. Levent Kurgun ve İnan Gümüş, neşre hazırladıkları ve *Mevlit Hikâyeleri*³⁶ başlığıyla yayımladıkları nüshada yer alan, tahkiyeye dayalı ve Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini yansıtan yedi destanın çeviri yazıya aktarımını ve dil incelemesini gerçekleştirmiş, nüshanın mevlid okutmanın faziletlerine, mevlid metnine ve dinî nasihatlere yer veren yapısını esas alarak eserin toplumun dinî eğitimini destekleme ve yönlendirme ve

gazâ ruhunu diri tutma yönündeki işlevine dikkat çekmişlerdir.

Mevlid Merasimleri

İslam toplumlarında başta Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü olmak üzere, mübarek gün ve gecelerde, doğum, düğün ve ölüm gibi çeşitli vesilelerle mevlid-i şerif merasimleri düzenlenmesi ve okunmasının halk tarafından bir ibadet olarak konumlandırılması, fikhî hükmüne ilişkin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Esbak Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi, "mevlid okutmak bid'attir, caiz değildir" diyenlerin görüşlerini "red ve iptal etmek için" 1314/1896 yılında *İsbâtü'l-muhassenât li-tilâveti mevlid-i Seyyidi's-sâdât* adlı risalesini kaleme almış,³⁷ bu risale Selami Şimşek tarafından *Efendiler Efendisi İçin Mevlid Okumanın Faziletleri*³⁸ başlığıyla neşredilen çalışma içerisinde tıpkıbasımıyla birlikte yer almıştır. Çalışmada ayrıca yine Mehmed Fevzi Efendi'nin kaleme aldığı ve daha evvel Mustafa Uzun tarafından neşredilen³⁹ *Kudsiyyetü'l-ahbâr fi mevlid-i Ahmedi'l-muhtâr* adlı mevlid de tıpkıbasımıyla birlikte lügat ilaveli olarak sunulmuştur.

Mevlid Geleneği- “Senin Ömrüne Yemin Olsun” adlı eserinde bu geleneğin önemi, toplumsal konumu, dinî hükmü ve bu hükmün dayanaklarıyla birlikte ele alan Aynur Uraler, söz konusu merasimleri Hz. Peygamber’e sevgi ve bağlılığın ifade alanı ve bu bağlamda toplumu bir araya getiren köklü bir gelenek olarak konumlandırmıştır. Mevlid karşıtı yaklaşımların ileri sürdüğü iddialara da cevap veren Uraler’e göre bu gelenek, vaaz ve sohbetler gibi tebliğ faaliyetlerine zemin hazırlaması, Hz. Peygamber’i sevmenin önemine yapılan vurgu ve duygulara hitap eden yapıyla aidiyet bilincini, dinî bilgi ve hissiyatı güçlendirmesi bakımından bireysel hayatta etkili olmaktadır. Merasimler aynı zamanda bu bilincin nesiller arasında kültürel surette aktarılmasını sağlaması, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmesi, keder ve sevincin müşterek bir zeminde paylaşılmasına imkân tanınması ve sosyal yardımlaşmayı teşvik etmesi yönleriyle ise toplumsal hayata önemli katkılar sunmaktadır.

Hasan es-Sendubî, *Târîhu'l-ihitfâl bi'l-mevlidi'n-Nebevî min 'asri'l-İslâmi'l-evvel*

*ilâ 'asri Fârûki'l-evvel*⁴⁰ adlı eserinde, ziyafetler, sadakalar ve Hz. Peygamber’in zikrine vesile olması bakımından halka hayır ve menfaat sağlaması sebebiyle bid'at-ı hasene bağlamında değerlendirdiği mevlid merasimlerinin Hz. Peygamber'den Kral I. Faruk dönemine kadar Mısır merkezli gelişimine odaklanmaktadır. Fatımiler'den itibaren Mısır'a hâkim olmuş her bir hanedanın kutlamalara yönelik özel uygulamalarını, resmî alaylarını, törenlerin ekonomik boyutunu ve sosyo-politik amaçlarını gündeme getirmesiyle çalışma, dönem merkezli karşılaştırmalara zemin hazırlamıştır.

Bu zemin, Batı literatüründe de karşılık bulmuş, Erich Graefe ve Hermann Fuchs'un notlar ve ansiklopedi maddesi düzeyindeki çalışmalarıyla başlayan İslam dünyasında mevlid merasimlerinin tarihi, Nico J. G. Kaptein tarafından kaleme alınan *Muhammad's Birthday Festival- Early History in the Central Muslim Lands and Development in the Muslim West until the 10th/16th Century*⁴¹ adlı monografiyle ilk örneğini vermiştir. Hasan es-Sendubî'nin

çalışmasını da kaynakları arasında zikreden eser, mevlid merasimlerinin erken dönemlerdeki uygulamalarından başlayarak Malikî fakihî Venşerîsi'nin (ö. 914/1508) vefatına kadar Batı İslam dünyasındaki tarihine, mevlidin kökeni ve cevazına ilişkin tartışmalara odaklanmıştır. Bu odakta mevlid merasimleri Şîî ve Sünnî dünyada tedricî olarak gelişmiş, Müslüman halkın peygamber sevgisi ve dinî heyecanının tezahürlerinden biri haline gelmiş olsa da daha çok siyasi ve ilmî çevrelerin katkısıyla kurumsallaşan, hanedanların siyasi meşruiyet araçlarından biri olarak okunmuştur.

Kaptein'in mevlid merasimlerinin kökenlerini siyasi bir temel üzerinden açıklama yönündeki yaklaşımı, yine Batı'dan gelen bir eleştiriye konu olmuştur. Mevlidin tarihi kökenlerinden ziyade nasıl anlamlandırıldığı sorusunu merkeze alan Marion Holmes Katz, Kaptein'den ayrılan bir perspektif benimsemiştir. Türkçeye *Mevlid-İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*⁴² başlığıyla tercüme edilen *The Birth of the Prophet Muhammad- Devotional Piety in Sunni Islam*⁴³

adlı eserinde mevlidle ilişkilendirilen rivayetleri ve tartışmaları inceleyen Katz, bu merasimleri Müslümanlar nezdinde Hz. Peygamber'e sevgi ve hürmetin izharı, ecir ve sevaba nail kılacak Kur'an kıraati, salâtüselamlar ve ikramlara vesile olması bakımından ibadet mahiyeti kazanan bir olgu olarak ele almıştır. Yazara göre mevlid merasimleri, hanedanların ya da siyasi otoritelerin kontrolü ve yönlendirmesiyle şekillenen bir uygulama olmaktan ziyade, halk dindarlığını besleyen boyutuyla okunmalıdır. Modern dönemi de analizinin parçası haline getiren Katz, özellikle Suudi Arabistan tecrübesi üzerinden selefî ve modern reformist itirazları da tartışmaya dahil ederek mevlidin bireysel ve toplumsal hayattaki işlevini ön plana çıkarmıştır.

Mevlidin toplumsal hayatta bulduğu güçlü karşılık, Ali Fuat Bilkan'ı bu kabulün kaynaklarını ve süreklilik sebeplerini araştırmaya sevk etmiş, *Mevlid: Değerden Ritüele*⁴⁴ adlı eserinde mevlid geleneğinin Osmanlı-Türk kültür dünyasında kazandığı estetik ve kültürel kabul üzerine odaklanmıştır. Süleyman Çelebi'nin

Vesîletü'n-necât'ını merkeze alan bu metin odaklı yaklaşımla yazar, mevlidi "dinî alandaki toplumsal mutabakatı" yansıtan, duyu zeminli bir ifade alanı olarak ele almıştır. Bilkan, metnin okuyucu/dinleyici kitleyle iletişim kurarak önemli bir psikolojik etki oluşturduğunu, bu etkinin tarihî şartlara göre Osmanlı'da Şii-Batını akımlara karşı Hanefi-Maturidi çizgiyi tahkim eden, Cumhuriyet döneminde ise kültürel rengiyle protokole/ devlete eklenilebilen dinî bir gelenek olarak konumlandığını, bu boyutuyla devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak da okunabileceğini ileri sürmüştür.

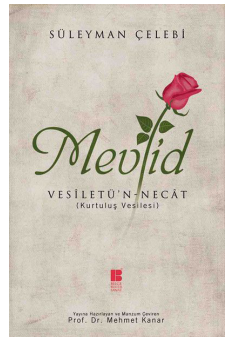
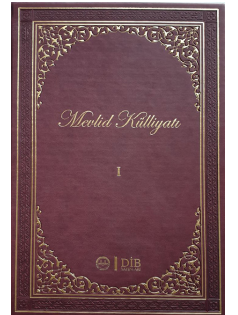
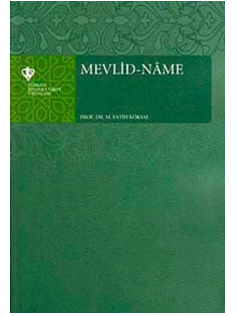
Mevlid geleneğinin doğuşu ve tarihi gelişimini kronolojik ve tasvirî bir yöntemle serdeden derli toplu bir çalışma, Selami Bakırcı tarafından *Mevlid: Doğuşu ve Gelişmesi*⁴⁵ başlığıyla kaleme alınmıştır. Mevlidin dinî bir gelenek olmanın yanı sıra toplumsal kimliğin inşasında da nasıl bir işlev üstlendiği ise Zehra Öztürk ve Gülreyhan Şutanrıkulu'nun hazırladığı *Toplumsal Kimlik İnşası (Türkiye'de ve Dağıstan'da Mevlid Geleneğinin Karşılaştırılması)*⁴⁶ başlığını taşıyan

çalışmanın temel inceleme sorusunu oluşturmuştur. Karşılaştırmalı bir perspektifle yürütülen bu araştırmanın temel tespitlerinden biri, Osmanlı coğrafyasında telif edilen mevlidlerde *Vesîletü'n-necât*'ın belirleyici etkisi görülürken Kafkaslar ve Orta Asya'da kaleme alınan mevlidlerde *Kasîde-i Bürde* ve *Mevlid-i Berzencî* gibi Arapça metinlerin referans oluşturduğu, Türkiye'de devletle uyumlu, kurumsal bir çizgi ve birleştirici bir kimlik ögesi olarak konumlanan mevlidin Dağıstan'da merkezi otoriteden daha ziyade halk temelli, dinî kimliği koruyucu ve Sovyetler dönemi benzeri siyasi baskılar karşısında aidiyet belirleyici bir işlev üstlendiği vurgulanmıştır.

Görünen o ki mevlid kitaplığı, İslam toplumlarında Hz. Peygamber'in bereketine şahitlik eden köklü bir miras eşliğinde her geçen gün genişlemeye devam edecektir.

NOTLAR

- * Üsküdar Müftülüğü, Kur'an Kursu Öğreticisi.
- 1 Roman formunda bir misal olarak bkz. Abdülhamid Cüde es-Sehhar, *Mevlidü'r-rasûl*, (Kahire: 1967). Eser Adem Yerde tarafından *Rahmetin Gelişi (Hz. Peygamber'in Doğumu)* başlığıyla dilimize çevrilmiştir (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2011).

- 2 Kazım Baykal, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, haz. Kadir Atlansoy, (Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, 1999); Mustafa Kara, Bilal Kemikli, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007); Bilal Kemikli, *Ulucami'nin Bilge İmamı Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (Ankara: DİB Yayınları, 2016); *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*, ed. İbrahim Ethem Arıoğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).
- 3 Gazali Saltık, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Hakkında Bir Tetkik*, (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1947); Ahmet Kahraman, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (İstanbul: Toker Matbaası, 1972); İhsan İlgar, *Vesiletü'n-necât Mevlid*, (İstanbul: Seda Yayınları, 1995); Yakup Yılmaz, *Mevlid-i Şerif*, (İstanbul: Sage Yayıncılık, 2014); İsmail Bayer, Fikrullah Çakmak, *Mevlid en-Nebi*, (İstanbul: STS Yayınları, 2015).
- 4 Murat Uraz, *Mevlit ve İzahı*, (İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1956); İskender Pala, *Süleyman Çelebi Mevlid*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009); Mehmet Kanar, *Mevlid*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017).
- 5 Tahir Alangu, *Mevlüt*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1958); Vasfi Mahir Kocatürk, *Mevlid-i Şerif*, (Ankara: Edebiyat Yayınları, 1966); Vedat Sağlam, Muhsin Karabay, M. Nuri Yardım, *Mevlid-i Şerif*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1996).
- 6 Mustafa Özçelik, *Hız Peygamber Sevgisinin Şaheseri Mevlid ve*
- Süleyman Çelebi*, (İstanbul: Muhit Kitap, 2022); Kaplan Üstüner, *Süleyman Çelebi/ Kurtuluş Vesilesi Mevlid Denizinde*, (İstanbul: Dünbugünların Yayınları, 2023).
- 7 *Yaşayan Mevlidi Şerif*, (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1964).
- 8 *Vesiletü'n-necât Mevlid*, (Ankara: TTK Yayınları, 1954).
- 9 *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, (Ankara: MEB Yayınları, 1995).
- 10 *Mevlid*, (Ankara: MEB Yayınları, 1970).
- 11 *Mevlid (Vesiletü'n-necât)*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993).
- 12 (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).
- 13 *Süleyman Çelebi-Mevlidü'n-Nebî (Vesiletü'n-necât)*, (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019).
- 14 *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necat (Mevlid) (İstanbul Millet Kütüphanesi Yazması) Çeviri Yazılı Metin, Günümüz Türkçesine Aktarılmış Metin*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2022).
- 15 *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât (İnceleme-Tenkitli Metin-Dil İçi Çeviri-Açıklamalı Dizin)*, (Ankara: TDK Yayınları, 2022).
- 16 *Mevlid-i Şerif Hattatlar Şeyhi Şeyh Hamdullah Hattıyla*, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024).
- 17 Ankara: Sonçağ Yayınları, 2017.
- 18 Derleyen: Peyami Safa Gülay, Burak Koç, (Konya: Loras Yayınları, 2020).
- 19 *Mevlid Şerhi İzahü'l-Merâm alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011).
- 20 Hazırlayan: Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006).
- 21 Ankara: DİB Yayınları, 2008.
- 22 Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- 23 Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2023.
- 24 Ed. Kemal Yıldız vd., (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022).
- 25 Ed. İsmet Çetin, (Ankara: TDK Yayınları, 2023).
- 26 Ed. Hakan Yekbaş, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2023).
- 27 Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- 28 Ahmet Günşen, *İpsalalı Ebu'l-hayr Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2004); Mustafa Kara, *Mehmed Şemseddin el-Mısri-Mevlid (Mesâr-i Şemsu'l-Mısri fi'l-mevlidi'l-Muhammedî)*, (Bursa: Sır Yayıncılık, 2008); Yunus Vehbi Yavuz, *Divân-ı Gaybî ve Ahmet Fehmi Sivasî'nin Mevlidi -yazma nüsha-*, (İstanbul: 2008); Alim Yıldız, *Üç Bülbülden Gülleri Efendisine (Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif)*, (Malatya: Nasihat Yayınları, 2010); Süleyman Eroğlu, *Bursalı Lâmiî Çelebi-Mevlidü'r-resûl*, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011); Yaşar Alparslan, Gülcan Tanıdır Alıcı, *Elbistanlı-zâde Hâfız Veliddin Nefî Efendi Zübdetü'l-Âsâr fi Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr - Çeviri-yazı, Sözlük, Tıpkıbasım*, (Ankara: Ukde Yayınları, 2012); Abdullah Uçman vd, *Sinanoğlu Mevlidi (Ümizü'l Müznibin)*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013);
- Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivasî Külliyyâtı- Mevlid*, (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015); Semra Nur Abanor, *20. Yüzyıldan Bir Divan Edebiyatı Esintisi Mevlid-i Nebevî-Kürküzâde Osman Remzi*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2015); Ahmet Büyükkakça, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Mevlit Metni (İnceleme-Metin-Dizin Tıpkı Basım)*, (Konya: Kömen Yayınları, 2016); Osman Özer, *Mevlid Ahmed-i Hasi*, (İstanbul: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2016); Mustafa Kara, *Bursalı Akif Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi*, (Bursa: 2017); Sedat Bahadır, *Ölümünün 100. Yılında Yusufeli Aşık Muhibbi ve Mevlid-i Şerif*, (Ankara: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2017); Şener Demirel, Behiştî ve Mevlidi (Vilâdet-i Resûl), (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2017); Rabia Doğru, *Kara Vâiz'in Mevlid'i*, (İstanbul: Divan Kitap, 2017); Rifat Kütük, *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*, (Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık, 2018); Orhan Gündüz vd, *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin Mevlid ve Kasideleri*, (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018); Şükrü Baştürk, *Gönenli Yahya bin Bahşi: Mevlid (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, (Bursa: Bursa Akademi, 2018); Lokman Taşkesenlioğlu, *Bursalı Muhammed Akif Efendi ve Mevlidi Mir'at-ı Muhammedî*, (İstanbul: Kriter Basım, 2019); *Gelin Mevlidi*, haz. Fethi Gedikli, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2020); İlyas

- Kayaokay, Bolkvâdze-zâde İbrahim Kadem ve Manzum İki Eseri: Delilü'l-Harameyn, *Mevlidü'n-Nebî- İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, (İstanbul: Dünbugünyarın, 2020); İlyas Kayaokay, *Alaşehirli Veysi'ye de Atfedilen Bir Mesnevî: Hâfız Ahmedî Şükrî'nin Mevlûdü'n-Nebî- İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, (İstanbul: Dünbugünyarın, 2020); Alim Yıldız, Recep Toparlı, *İhramcı-zâde Mevlidi*, (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2020); Abdullah Aydın, Mehmet Malik Bankır, *Karavaşaoğlu Muhammed Mevlid-Kastamonu Nüshası (Metin ve Dil İncelemesi)*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 2020); Duygu Ok, *Yahyâ bin Bahşi-Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Edirne: Edirne Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, 2020); Nevzat Erkan, Ali İhsan Dündar, *Mevlid Geleneğinin Önemli Bir Halkası et-Tenvîr fi Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr İbn Dihye el-Kelbî (İnceleme-Metin-Çeviri)*, (Bursa: Bursa Akademi, 2020); Arzu Atik, Güler Doğan Averbek, *Feyzi-Ruhların Gıdası: 15. Asır Şairi Feyzi'nin Kût-ı Rûhî İsimli Mevlidi*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2021); Zigetvar Türbedarı Ali Dede Bosnevî, *Kitâb-ı Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî*, haz. Nihal Çağman Türkmen, (İstanbul: Hiperyayın, 2021); Dursun Yıldırım, *Hatib-i Ayasofya Hamdullah Hamdî-Mevlûdu'n-Nebî*, (Ankara: TDK Yayınları, 2021); Recep Toparlı, Şemseddin Sivasî Mevlid, (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2022); Uğur Başaran, *Afşinli Taki Muhammed ve Mevlitleri*, (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022); Nurgül Sucu Köroğlu vd, *Mevlidü'n-Nebî Erbil Muhammediyeye Camii Kütüphanesi 139 Numaralı Nüsha (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Konya: Palet Yayınları, 2022); Mustafa Özkat, *Balikesir Müftüsü Abdullah Esad (Zeynî) Efendi ve Mevlidleri*, (İstanbul: Dünbugünyarın, 2023); Fatma Özkan Kurt, *Şehidi ve Mevlidi- Osmanlı Türkçesi Dil Özellikleri Gösteren Bir Mevlid Metni*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2023).
- 29 Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- 30 Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- 31 Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- 32 Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar I-II*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951); Halil Akıncı, *Son Yüzyılın Ünlü Hoca Hafız ve Mevlidhanları*, (İstanbul: Türkiye Hafızlar ve Mevlidhanlar Cemiyeti, 2013); Ramazan Alparslan, *Hatıralarla Bir Devrin Anatomisi- 1950-2000 Yılları İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlidhanları ve Bu Nesli Yetiştirenler*, (İstanbul: Dörtbudak Yayınları, 2014); Cumhur Enes Ergür, *Hafız, Mevlidhan, Bestekar Zeki Altun*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021); Şemsi Sıkım, *Ey Azizler! İşte Başlarız Söze -Meşhur Hâfız ve Mevlidhanlar ile Röportajlar (1958)*, haz. Melih Sadık Küçükler, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2025).
- 33 Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004.
- 34 İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- 35 Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2022.
- 36 Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2025.
- 37 Risalenin ilk neşri için bkz. Hakan Yekbaş, "Mehmed Fevzi Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Câiz Olduğuna Dair Risalesi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010): 371-398.
- 38 İstanbul: Buhara Yayınları, 2016.
- 39 "Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (2007/2): 106-122.
- 40 Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1367/1948.
- 41 Leiden: Brill, 1993.
- 42 Çev. Sidar Bayram, (İstanbul: Açılım Kitap, 2014).
- 43 New York: Routledge, 2007.
- 44 İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- 45 İstanbul: Akademik Araştırmalar Yayınları, 2003.
- 46 Konya: Çizgi Kitabevi, 2022.

51. sayıdan tashih; özür:

*Geçen sayımızın matbu nüshasındaki tashihler için okuyucularımızdan özür dileriz.
İnternet ortamındaki pdf'de bu kusurlar düzeltilmiştir.*

s. 50 resim altı yazısı: Muzaffer Ozak'ı, Kadiri şeyhi Nazmi Ceylan gasletmiş, namazı Gönenli Mehmet Efendi kıldırması, Nakşi şeyhi Mahmud Ustaosmanoğlu da bulunmuştu.

s. 95 resim altı yazısı: Kanuni Sultan Süleyman Türbesi pencereleri üzerindeki yazı.

s. 98: Bu sayfada dipnotlardaki tashihler şöyledir:

- 18.[dipnot] Ayetin okunuşu için bk. 10. dpn
 21. [dipnot] Rahman Suresi, 26. ayet için 17. dpn.
 32. [dipnot] Ayetin okunuşu için bk. 31. dpn.
 33. [dipnot] Ayetin okunuşu için bk. 16. dpn.
 41. [dipnot] Ayetin okunuşu için 40. dpn. bk.
 44. [dipnot] 28 no'lu dipnota bakınız.
-

Hazreti Peygamber'in
dünyaya teşrifini muştulayan dizeler
okunduğunda mahçup ve mükedder ama
müeddep, hep birlikte mahşere kıyam eder gibi
kalkıp hakikaten o an, o kutlu Nebi aralarındaymış
da Ümmet-i Muhammed'i tüm zulüm dalgasından
kurtaracakmış; O'nun manevi doğumu/varlığıyla acziyetlerine
ve kusurlarına rağmen imanları tazelenekmiş gibi hisseden
o sevad-ı azam, farkına varır varmaz çok azim bir hakikatin
tesiri altındadırlar: Her şeyin sahibi Allah "Ol" demiş görünür
görünmez, bilinir bilinmez bu kâinat yaratılmıştır; O her an bir
"şe'n"de olduğundan yaratılış da devam etmektedir. Cenab-ı
Hak tüm bunlardan haberdar etmek üzere bir kulunu sevip
seçip göndermiştir: Ezeli planda takdir edilen, Hazreti
Peygamber sallahu aleyhi ve sellemin ana rahmine
düşüp doğduğu andan itibaren de yeryüzünde
tecelli eden bu yegâne hakikat
Veladet-i Nebi'de sirlidir.